

RAPORTTEJA 88

PALVELUJEN SAAVUTETTAVUUS MUUTOKSESSA –

MAASEUDUN VAKITUISTEN JA VAPAA-AJAN ASUKKAIDEN PALVELU-
YMPÄRISTÖN KEHITYSSUUNNAT JA UUDET MAHDOLLISUUDET

ANTTI REHUNEN, MANU RANTANEN, ILKKA LEHTOLA JA MERVI J. HILTUNEN (TOIM.)

PALVELUJEN SAAVUTETTAVUUS MUUTOKSESSA – MAASEUDUN VAKITUISTEN JA VAPAA-AJAN ASUKKAIDEN PALVELU- YMPÄRISTÖN KEHITYSSUUNNAT JA UUDET MAHDOLLISUUDET

ANTTI REHUNEN, MANU RANTANEN, ILKKA LEHTOLA JA MERVJ. HILTUNEN (TOIM.)

Julkaisija	Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti www.helsinki.fi/ruralia	Lönnrotinkatu 7 50100 MIKKELI	Kampusranta 9 C 60320 SEINÄJOKI
Sarja	Raportteja 88		
Kannen kuva	Kati Pitkänen		
ISBN	978-952-10-6525-5 978-952-10-6526-2 (pdf)		
ISSN	1796-0622 1796-0630 (pdf)		

ESIPUHE

Palvelujen saavutettavuus on ajankohtainen kysymys maaseudulla. Palvelujen tarjontaan ja käyttöön kohdistuu monia muutoksia ja haasteita. Muutokset vakituksessa ja vapaa-ajan asumisessa sekä palvelujen käytössä ja tarpeissa heijastuvat yksityisten palvelujen kysyntään ja sitä kautta niiden säilymiseen. Julkisen hallinnon puolella valtion aluehallinnon palveluverkkoa on karsittu ja kunta- ja palvelurakenteita ollaan uudistamassa. Muutokset vaikuttavat suoraan tai välillisesti julkisten palvelujen saavutettavuuteen maaseudulla. Saavutettavuudesta tarvitaan hyviä pohjatietoja, jotta voidaan arvioida muutosten vaikutuksia.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan palvelujen saavutettavuutta maaseudulla koko maassa ja luodaan yleiskuva toimintaympäristön ja saavutettavuuden muutoksista viime vuosina. Saavutettavuutta lähestytään paikkatietopohjaisesti ja asukkaiden näkökulmasta ottaen huomioon lähimmät palvelut kuntarajoista riippumatta. Vakituisten asukkaiden lisäksi tutkimuksessa nostetaan esille vapaa-ajan asukkaiden palvelukysyntä, millä on hyvin tärkeä merkitys monille maaseutualueille. Erityistä huomiota kiinnitetään palvelujen kysynnän ja tarjonnan kohtaamiseen, jota analysoidaan tarkemmin Kouvolaan sijoittuvan tapaustutkimuksen kautta.

Tämä tutkimusraportti on laadittu Palveleva maaseutu? – Maaseudun palvelujen saavutettavuus vakituisten ja vapaa-ajan asukkaiden näkökulmasta -tutkimushankkeessa. Tutkimuksen ovat toteuttaneet Suomen ympäristökeskus, Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti sekä Itä-Suomen yliopiston Matkailualan opetus- ja tutkimuslaitos. Tutkimuksen rahoitus on saatu maa- ja metsätalousministeriöltä maaseutupolitiikan yhteistyöryhmältä (YTR) sekä erikseen vapaa-ajan asukkaita koskevaan tapaustutkimukseen Kouvolan kaupungilta.

Suomen ympäristökeskuksessa raportin kirjoittamisesta on vastannut pääosin tutkija Antti Rehunen, Ruralia-insituutissa kehittämispäällikkö Manu Rantanen ja tutkimusjohtaja Torsti Hyyryläinen sekä Matkailualan opetus- ja tutkimuslaitoksessa tutkijat Ilkka Lehtola ja Mervi Hiltunen. Suomen ympäristökeskuksessa apulaistutkija Satu Vesala on kirjoittanut joukkoliikenteen saavutettavuutta käsittelevän osion ja muita SYKE:n tutkijoita osallistui hankkeessa käytettyjen aineistojen ja analyysimenetelmien kehittämiseen. Kouvolaan sijoittuvan kyselyn tulosten käsittelyyn osallistuivat muun muassa suunnittelija Vesa Rouhiainen Ruralia-instituutista ja tutkija Maija Sikiö Itä-Suomen yliopistosta. Raportin karttojen teosta vastasi Antti Rehunen.

Hankkeen ohjausryhmään ovat kuuluneet Reijo Martikainen Maaseutuvirastosta, Hanna-Mari Kuhmonen maa- ja metsätalousministeriöstä, Satu Tolonen työ- ja elinkeinoministeriöstä, Harry Berg ympäristöministeriöstä ja Sirkka Kettunen Kouvolan kaupungista. Ohjausryhmän työskentelyyn ovat osallistuneet myös Jarmo Vauhkonen Etelä-Savon maakuntaliitosta sekä Heikki Saarento ja Lasse Nurmi Varsinais-Suomen liitosta.

22.10.2012

Tekijät

Sisällys

TIIVISTELMÄ	9
ABSTRACT	10
1. JOHDANTO	11
1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja sisältö	11
1.2 Tutkimuksen valtakunnallisen tarkastelun aluejaot.....	11
1.3 Paikkatietopohjaiset tulosaineistot	12
2. PALVELUJEN SAAVUTETTAVUUDEN KÄSITE JA ULOTTUVUUDET	13
Manu Rantanen, Ilkka Lehtola, Torsti Hyryläinen ja Mervi J. Hiltunen	
2.1 Mitä palvelu on?	13
2.2 Palvelujen alueellinen organisoituminen	14
2.3 Palvelujen saavutettavuuden osatekijöitä	15
2.4 Maaseudun vakituisten asukkaiden liikkuminen	17
2.5 Vapaa-ajan asukkaiden erityishaasteet palvelujen saavutettavuudessa	19
3. PALVELUASIOINNIN TOIMINTAYMPÄRISTÖN MUUTOS MAASEUDULLA.....	22
Ilkka Lehtola, Antti Rehunen ja Mervi J. Hiltunen	
3.1 Toimintaympäristön muutostekijät	22
3.2 Palveluasointi eri toimialoilla	25
3.3 Kaupan palvelujen muutos	28
3.4 Kuntarakenteen ja julkisten palvelujen muutokset	29
3.5 Liikkumisen ja liikenneinfrastruktuurin muutokset.....	31
4. PALVELUJEN JA PALVELUKESKITTYMIEN SAAVUTETTAVUUS.....	32
Antti Rehunen ja Satu Vesala	32
4.1 Paikkatietopohjaiset saavutettavuusanalysit.....	32
4.2 Päivittäistavarakaupan saavutettavuus	39
4.3 Koulujen saavutettavuus	44
4.4 Terveyskeskusten saavutettavuus	46
4.5 Postien saavutettavuus	48
4.6 Joukkoliikenteen saavutettavuus.....	51
4.7 Maaseudun keskusverkko palvelujen näkökulmasta	54
4.8 Maaseudun kuntatason palvelukeskittymien saavutettavuus.....	61
4.9 Aikaetäisyys eri palvelutason keskuksiin maaseudulla	65
4.10 Yhteenveto	70
5. SAAVUTETTAVUUSTIEDOT SUUNNITTELUN JA KEHITTÄMISEN TYÖKALUINA.....	72
Antti Rehunen	
5.1 Palveluverkon arviointi ja suunnittelu saavutettavuuden perusteella	72
5.2 Alueiden luokittelu saavutettavuuden ja palvelujen perusteella.....	75
5.3 Vapaa-ajan asutus maaseudun palvelutarjonnan tukena.....	78
5.4 Yhteenveto	81
6. VAPAA-AJAN ASUKKAIDEN PALVELUJEN TARJONNAN JA KYSYNNÄN KOHTAAMINEN KOUVOLASSA.....	82
Manu Rantanen ja Torsti Hyryläinen	
6.1 Johdanto	82
6.2 Tapaustutkimuksen tutkimusasetelma.....	82
6.3 Aineistot ja tutkimusmenetelmät	82
6.4 Yhteenveto vapaa-ajan asukkaiden palveluja koskevista haastatteluista	83
6.5 Postikysely Kouvolan vapaa-ajan asukkaille	86
6.6 Yhteenveto	104

7. POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	106
Antti Rehunen, Manu Rantanen, Ilkka Lehtola ja Mervi J. Hiltunen	
7.1 Palvelujen saavutettavuudella on suuri merkitys maaseudun elinvoimaisuuden kannalta	106
7.2 Muutokset saavutettavuudessa edellyttävät uusia toimintatapoja	106
7.3 Maaseudun kirkonkylät ja kuntakeskukset kaipaavat erityistä huomiota.....	107
7.4 Palvelujen ja saavutettavuuden kehittämisessä on eri maaseutualueilla omat painopisteensä	108
7.5 Vapaa-ajan asuminen tukee maaseudun palveluympäristöjen modernisoitumista	110
7.6 Suosituksia ja jatkotutkimustarpeita palvelujen saavutettavuudesta	111
LÄHTEET	114
LIITE. Kyselylomake.....	117

KUVAT JA TAULUKOT

Kuva 1. Tutkimuksessa käytetyt kaupunkialueet eli kaupunkiseutujen keskustaajamien yhtenäiset asemakaavoitetut alueet.....	12
Kuva 2. Palvelutuotteet vuorovaikutuksena ja vaihdantana	13
Kuva 3. Maaseudun palvelujen ympyrämalli	14
Kuva 4. Palvelujen saavutettavuustekijät.....	19
Kuva 5. Manner-Suomen kuntien jakautuminen omassa kunnassa tapahtuvan asioinnin osuuden mukaan eri toimialoilla.....	27
Kuva 6. Päivittäistavarakaupan myymälöiden lukumäärä muutos 1978–2010	28
Kuva 7. Kuntarakenteen muutokset vuosina 2000–2012.....	29
Kuva 8. Vakituinen asutus Kouvolan seudulla.....	34
Kuva 9. Vapaa-ajan asutus Kouvolan seudulla	35
Kuva 10. Palveluita Kouvolassa ja Iitissä.....	36
Kuva 11. Tieliikenneverkko Kouvolan seudulla	37
Kuva 12. Maantieverkko ja maanteiden risteyskohdat Kouvolan seudulla luokiteltuna liikennemäärän ja risteysten kääntyvän liikenteen mukaan sekä vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen alueet	38
Kuva 13. Vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys lähimpään päivittäistavarakauppaan tietä pitkin vuosina 2000 ja 2010	40
Kuva 14. Päivittäistavarakauppojen saavutettavuus Kouvolassa	41
Kuva 15. Vakituisen asutuksen keskimääräinen etäisyys lähimpään päivittäistavarakauppaan tietä pitkin vuonna 2008.....	42
Kuva 16. Vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys lähimpään päivittäistavarakauppaan tietä pitkin maakunnittain vuonna 2008	42
Kuva 17. Yli viiden kilometrin etäisyydellä lähimmästä päivittäistavarakaupasta asuvien osuus vuonna 2009 ja osuuden muutos vuosina 2000–2009	43
Kuva 18. Yli 75-vuotiaiden etäisyys lähimpään päivittäistavarakauppaan maakunnittain ja yli kahden kilometrin päässä lähimmästä kaupasta asuvien yli 75-vuotiaiden määrä maakunnittain.....	43
Kuva 19. Autottomien asutokuntien etäisyys lähimpään päivittäistavarakauppaan maakunnittain ja yli kahden kilometrin päässä lähimmästä kaupasta asuvien autottomien asutokuntien määrä maakunnittain	44
Kuva 20. 7–12-vuotiaiden lasten etäisyys lähimpään alakouluun kaupunkialueilla sekä maaseudun taajamissa ja haja-asutusalueella vuosina 2000 ja 2010	45
Kuva 21. Yli viiden kilometrin päässä lähimmästä alakoulusta asuvien 7–12-vuotiaiden osuus vuonna 2009 ja muutos 2000–2009	45
Kuva 22. 7–12-vuotiaiden etäisyys lähimpään alakouluun maakunnittain vuonna 2010 ja yli viiden kilometrin päässä lähimmästä alakoulusta asuvien 7–12-vuotiaiden määrä maakunnittain vuonna 2010	46
Kuva 23. Vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys lähimpään terveyskeskukseen vuonna 2010. Vakituinen asutus on jaoteltu kaupunkien, maaseudun taajamien ja haja-asutusalueiden asukkaisiin. Terveyskeskustiedot ovat vuosilta 2006–2008	47
Kuva 24. Maaseudun vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys lähimpään terveyskeskukseen tietä pitkin maakunnittain vuonna 2010. Terveyskeskustiedot ovat vuosilta 2006–2008	47
Kuva 25. Yli puolen tunnin matkan päässä lähimmästä terveyskeskuksesta asuvien vakituisten asukkaiden ja vapaa-ajan asuntojen osuus kunnittain.....	48

Kuva 26. Vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys lähimpään postin myyntipisteeseen tietä pitkin	49
Kuva 27. Vakituisen asutuksen keskimääräinen etäisyys lähimpään postin myyntipisteeseen tietä pitkin vuonna 2010 ja keskimääräisen etäisyyden muutos 1998/2000–2010	50
Kuva 28. Maaseudun vakituisen asutuksen etäisyys lähimpään postin myyntipisteeseen tietä pitkin maakunnittain vuonna 2010 ja yli viiden kilometrin päässä asuvien määrä maakunnittain vuonna 2010	50
Kuva 29. Ajoaika autolla tietä pitkin lähimmälle henkilöliikenteen rautatieasemalle 2 km x 2km tilastoruuduista, joissa on vakituista tai vapaa-ajan asutusta vuonna 2010.....	51
Kuva 30. Kouvolan maaseutualueiden vakituisen ja vapaa-ajan-asutuksen sijoittuminen eri etäisyyksille eri vuorovälin linja-autopysäkeistä	52
Kuva 31. Kouvolan paikallis- ja kaukoliikenteen pysäkit on luokiteltu kolmeen luokkaan palvelutason mukaan.....	53
Kuva 32. Kaupunkialue ja sen ulkopuolelle ulottuva keskustaajama, kaupunkiseudun lähitaajamat ja laaja lievealue sekä muut taajamat Lounais-Suomessa.....	54
Kuva 33. Suurimpien 34 kaupunkiseudun keskustaajamiin sijoittuvien vähittäiskaupan työpaikkojen osuus kaikista vähittäiskaupan työpaikoista toimialoitain vuonna 2009 sekä kaupunki-seutujen keskustaajamassa asuvan väestön osuus koko maan väestöstä vuonna 2009	56
Kuva 34. Keskusverkko yleisimmin käytettyjen palvelujen saatavuuden näkökulmasta.....	58
Kuva 35. Päivittäistavarakaupan, Alkon myymälöiden, apteekkien ja huoltoasemien yhteenlaskettu osuus vähittäiskaupan työpaikoista erikokoisissa palvelukeskittymissä vuonna 2009.....	60
Kuva 36. Maaseudun vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys tietä pitkin lähimpään pieneen kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseen	61
Kuva 37. Maaseudun vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys pieneen kuntatason palvelu-keskittymään tai sitä suurempaan keskukseen.....	62
Kuva 38. Yli 75-vuotiaiden maaseudun asukkaiden etäisyys pieneen kuntatason palvelu-keskittymään tai sitä suurempaan keskukseen	62
Kuva 39. Vakituisen asutuksen keskimääräinen etäisyys ja keskimääräisen etäisyyden muutos pieneen kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseen palvelu-keskittymän saavutettavuusalueella	63
Kuva 40. Omalla alueella työssäkäyvien osuus ja osuuden muutos vuosina 1990–2007 pienen kunta-tason palvelukeskittymän tai suuremman keskuksen saavutettavuusalueella.....	64
Kuva 41. Kouvolassa palvelut keskittyvät suurimpiin taajamiin.....	65
Kuva 42. Maaseudun vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen aikaetäisyys eri palvelutason keskuksiin.....	66
Kuva 43. Aikaetäisyys autolla tietä pitkin lähimpään pieneen kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseen ja isompaan kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseen 2 km x 2km tilastoruuduista, joissa oli vakituista tai vapaa-ajan asutusta vuonna 2010	67
Kuva 44. Aikaetäisyys autolla tietä pitkin keskuksiin, jotka ovat kooltaan vähintään pikkukaupungin kokoisia, sekä kaupunkiseututason keskuksiin	68
Kuva 45. Suurin palvelukeskittymä, joka sijaitsee enintään puolen tunnin ajomatkan päässä tarkas-teltuna 2 km x 2 km tilastoruuduissa, joissa on vakituista tai vapaa-ajan asutusta 2010.....	69
Kuva 46. Etäisyys lähimpään ruokakauppaan ja kilometrin etäisyydellä asuvien asukkaiden määrä Myllykoskella Kouvolassa	72
Kuva 47. Aikaetäisyys autolla tietä pitkin niihin nykyisiin hallinnollisiin kuntakeskuksiin ja helmi-kuussa 2012 esitetyn kuntajakoehdotuksen mukaisten kuntien hallinnolliset pääkeskukset	74
Kuva 48. Vakituisen asutuksen ja vapaa-ajan asutuksen aikaetäisyys lähimpään nykyiseen kunta-keskukseen ja lähimpään ehdotetun uuden kuntajaon mukaiseen kunnan pääkeskukseen.....	74
Kuva 49. Vakituisen asutuksen ja vapaa-ajan asuntojen lukumäärän muutos eri aikaetäisyyksillä kaupunkiseutukeskuksista ja sellaisista kuntatason palvelukeskittymistä, jotka sijaitsevat yli 40 minuutin aikaetäisyyden päässä kaupunkiseutukeskuksista	76
Kuva 50. Yhdyskuntarakenteen seurannassa rajattujen taajamien, kylien ja pienkylien luokittelu erikokoisiin palvelukeskittymiin ja päivittäistavarakauppoihin olevan aikaetäisyyden mukaan Kouvolan ympäristössä.....	77
Kuva 51. Päivittäistavarakaupat ja pienet kuntatason palvelukeskittymät ja suuremmat keskukset luokiteltuna sen mukaan, mikä on vapaa-ajan asuntojen määrä suhteessa vakituisesti asuttujen asuntojen määrään kaupan tai palvelukeskittymän saavutettavuusalueella	79
Kuva 52. Päivittäistavarakauppojen jakautuminen ja lukumäärä sen mukaan, mikä on vapaa-ajan asuntojen määrä suhteessa vakituisesti asuttujen asuntojen määrään kauppojen saavutettavuusalueella	80
Kuva 53. Kesämökkien lukumäärä ja suhde vakituisesti asuttujen asuntojen määrään kaupunki-seutukeskusten saavutettavuusalueilla, jotka on määritetty lyhimmän aikaetäisyyden perusteella.....	81
Kuva 54. Kyselyyn vastanneet pääasiallisen toiminnan mukaan.....	87
Kuva 55. Vastaajien mökkikäyttö kesäisin ja muina vuodenaikoina	89
Kuva 56. Osallistuminen eri aktiviteetteihin mökkipaikkakunnalla	89
Kuva 57. Osallistuminen mökkialueen toimintaan sen mukaan, onko vastaajalla tai hänen puolisoallaan alueella juuria tai ei ole	90
Kuva 58. Vapaa-ajan asukkaiden tiedonhakulähteet palveluista	91

Kuva 59. Tiedon hakeminen mökkikunnan palveluista sen mukaan, onko vastaajalla juuria alueella vai ei.....	92
Kuva 60. Tiedon hakeminen palveluista: Alle ja yli 50 -vuotiaat vastaajat.....	92
Kuva 61. Satunnaisesti ja säännöllisesti käytetyt palvelut.....	94
Kuva 62. Viisitoista eniten käytettyä palvelua pääasiallisen toiminnan mukaan.....	95
Kuva 63. Terveys- ja hyvinvointipalveluiden käyttö pääasiallisen toiminnan mukaan.....	95
Kuva 64. Kouvolan muussa kunnassa vakituisesti asuvien vapaa-ajan asukkaiden ensisijaiset osto- paikat kyselyaineiston perusteella.....	96
Kuva 65. Kyselyyn vastanneet postinumeroalueittain ja heidän ensisijaiset ostospaikkansa.....	97
Kuva 66. Koetut palvelujen saatavuuden ongelmat.....	98
Kuva 67. Syy palveluiden huonoon saatavuuteen eläkeläiset/muut.....	99
Kuva 68. Syy palveluiden huonoon saatavuuteen sen mukaan, onko juuria mökkialueelle vai ei.....	99
Kuva 69. Palvelujen valikoiman ja saatavuuden kokeminen Kouvolassa.....	99
Kuva 70. Vastaajien suhtautuminen erilaisia arvostuksia sisältäviin väittämiin.....	101
Kuva 71. Mökkeilyn arvostuksia, samaa tai jokseenkin samaa mieltä väittämien kanssa olevien osuus ikäryhmittäin.....	102
Kuva 72. Vastaajien näkemykset mökkeilyn tulevaisuutta koskeviin väittämiin.....	103
Kuva 73. Suhtautuminen vapaa-ajan asukkaiden palvelujen käyttöä kuvaaviin väitteisiin.....	104
Taulukko 1. Keskeisimmät liikkumismuodot ja liikkujaryhmät maaseudulla etenkin haja-asutus- alueiden näkökulmasta.....	18
Taulukko 2. Vapaa-ajan asukkaille tyypillisiä palvelujen saavutettavuuteen vaikuttavia tekijöitä.....	20
Taulukko 3. Tärkeimmät muutostekijät ja niiden vaikutukset palveluihin maaseudulla.....	25
Taulukko 4. Asiointikertojen laskennallinen määrä eri toimialoilla.....	26
Taulukko 5. Keskusten luokittelussa käytetyt muuttujat.....	55
Taulukko 6. Eri keskustasojen kriteerit.....	55
Taulukko 7. Eri palvelujen saatavuus maaseudun pikkukaupunkikeskuksissa, isoissa ja pienissä kuntatason palvelukeskittymissä sekä isoissa ja pienissä kylä- tai asuinaluekeskuksissa.....	57
Taulukko 8. Erikokoisten palvelukeskittymien lukumäärä kaupunkialueella ja maaseutualueella vuonna 2010.....	59
Taulukko 9. Kyselyyn vastanneiden taustatiedot.....	87
Taulukko 10. Vastaajien mökin omistusaika.....	88
Taulukko 11. Palvelujen saatavuuden koetut ongelmat ja mökin etäisyys Kouvolan keskustasta.....	100
Taulukko 12. Vapaa-ajan asukkaiden palveluympäristön muutostekijät.....	111

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa tarkastellaan palvelujen saavutettavuutta maaseudulla sekä vakituisten että vapaa-ajan asukkaiden näkökulmista. Palvelutuotteen käsite pitää sisällään usein sekä henkilökohtaisen palvelun että konkreettisen tavaran vaihdannan näkökulmat. Olennaista on vuorovaikutus palvelun tuottajan ja kuluttajan välillä. Palvelun saavutettavuuteen sisältyvät fyysisen etäisyyden lisäksi mm. koettu, sosiaalinen, kognitiivinen ja taloudellinen etäisyys. Tutkimuksessa on painotettu fyysisen etäisyyden, liikkumisen ja alueellisuuden näkökulmia erilaisilla maaseutualueilla. Palvelun saavutettavuuteen monet maaseudun toimintaympäristön muutokset, kuten väestön väheneminen ja ikääntyminen, yhteiskunnan palveluvaltaistuminen ja autoistuminen, kuntarakenteen muutos, kaupan palvelujen murros ja vapaa-ajan lisääntyminen.

Palvelujen saavutettavuutta on selvitetty koko maan kattavasti paikkatietopohjaisiin menetelmin matka- ja aikaetäisyytenä tieverkkoa pitkin. Saavutettavuusvyöhykkeitä on muodostettu tärkeimmille lähipalveluille ja erikokoisille palvelujen keskittymille. Lisäksi on arvioitu paikkatietopohjaisten saavutettavuustietojen hyödyntämismahdollisuuksia suunnittelussa ja kehittämisessä.

Tapaustutkimus kohdistui Kouvolan vapaa-ajan asukkaisiin, jotka asuvat vakituisesti toisessa kunnassa. Kyselytutkimuksen ja ryhmähaastattelujen avulla on selvitetty yksityisten palvelujen kysynnän ja tarjonnan kohtaamista. Vapaa-ajan asukkaiden kysyntä voi paitsi ylläpitää nykyistä palvelutasoa, myös edesauttaa uusien palvelujen kehittymistä, mistä hyötyvät myös maaseudun vakituiset asukkaat. Vapaa-ajan asumisen muuttuminen ympärivuotiseksi kakkosasumiseksi lisää palvelujen kysyntää mökkipaikkakunnilla. Nykyisin valtaosa vapaa-ajan asukkaista liikkuu omalla autolla ja kokee, että palvelut ovat suhteellisen hyvin saavutettavissa.

Vakituisen asutuksen osalta palvelujen saavutettavuus on paikkatietoihin perustuen heikentynyt monin paikoin maaseudulla. Varsinkin haja-asutusalueella keskimääräiset etäisyydet palveluihin ovat kasvaneet merkittävästi. Asutus on tiivistynyt lähemmäs kuntakeskuksia, mutta myös maaseudun taajamissa palvelujen saavutettavuus on heikentynyt jonkin verran. Kuntakeskuksilla ja kirkonkylillä on tärkeä asema palvelujen keskittyminä ja arjen solmukohtina. Palvelujen katoaminen keskuksesta pidentää usein asiointimatkoja kymmenillä kilometreillä. Vapaa-ajan asunnoilta matka palveluihin on keskimäärin paljon pitempi kuin vakituksilta asunnoilta, mutta asiointi voi tapahtua paitsi vapaa-ajan asunnolta käsin, myös mökkimatkan varrella tai vakituisen asuinpaikan lähistöllä.

Palvelujen saavutettavuuden edistämässä on omat painopisteensä erilaisilla maaseutualueilla. Harvaan asutulla maaseudulla korostuu pienten kuntakeskusten palvelujen elinvoimaisuus, haja-asutusalueen tiestön kunto ja julkisten liikennepalvelujen määrä. Ydinmaaseudulla sijaitsee kuntakeskusten lisäksi edelleen melko paljon toimivia kyläkeskuksia, joiden palvelutason säilyttäminen vaatii johdonmukaista julkista tukea. Kaupunkien läheisellä maaseudulla lähipalvelujen säilymiseen ja kehittämiseen tulee kiinnittää jatkuvaa huomiota. Mökkivaltaisilla maaseutualueilla on tarpeellista ottaa huomioon mökkien sijainti ja mökkimatkojen virrat, kysynnän kausiluonteisuus sekä vetovoimaisuuden edellytyksenä oleva riittävä palvelutaso. Kaikilla maaseutualueilla palvelutason ylläpitoa voidaan edistää erilaisilla liikkumisen ja palvelujen ratkaisulla, kuten monipalvelupisteillä, liikkuvilla palveluilla, kimpapakyydeillä ja kyytitakuulla.

Vapaa-ajan asukkaiden paikallisten palvelujen kysyntä kasvaa tulevaisuudessa. Ikääntyvät suuret ikäluokat tarvitsevat jatkossa entistä enemmän myös mökille toimitettavia palveluja. Vapaa-ajan asukkaiden tuoman kysynnän hyödyntäminen edellyttää kuitenkin maaseudun palveluympäristön modernisoitumista ja siihen liittyen avoimesti saatavilla olevaa tietoa palveluista.

Palveluverkkoa ja palvelujen saavutettavuutta kuvaavia paikkatietoja voidaan tämän tutkimuksen perusteella hyödyntää monin tavoin palveluverkon arvioinnissa ja kehittämisessä, alueiden luokittelussa, vapaa-ajan ajan asutuksen merkityksen esilletuomisessa ja tulevan kehityksen ennakoinnissa.

Julkisen palveluverkon harveneminen vaatii joko yhteiskunnalta tai yksittäisiltä asukkailla lisäresursseja palvelujen saavutettavuuden suhteen. Yksityisten palvelujen kohdalla palvelujen hyvä saavutettavuus on kilpailutekijä ja osa hyvää palvelua.

Asiasanat: maaseutu, palvelu, saavutettavuus, etäisyys, paikkatieto, keskusverkko, maankäyttö, vapaa-ajan asutus, liikkuminen, liikennejärjestelmä, joukkoliikenne, kyselytutkimus, Kouvola.

ABSTRACT

This study examines accessibility to services in rural areas from the point of view of both permanent and part-time residents. The concept of a service often encompasses both services and goods. A key component is interaction between the service provider and the consumer. Accessibility entails experienced, social, cognitive and financial distance as well as physical distance. This study focuses on the perspectives of physical distance, transportation and spatiality in a variety of rural areas. Many changes in the rural environment, such as population decline and ageing, the increasing focus on services and reliance on cars, changes in the municipal structure and the evolving service offerings of stores as well as the increase in leisure time, affect the accessibility of services.

This study investigated the accessibility of services on a national level as a function of geographic distance and time on the road network using methods based on geographical information. Accessibility zones were drafted for the most important immediate services and service clusters of different sizes. In addition, the study assesses potential applications of location-based accessibility data in planning and development.

The featured case study involves second home owners of Kouvola residing permanently in another municipality. Using surveys and focus group interviews, the study examined the ratio of supply to demand for private services. Demand from part-time residents can help not only to maintain current services, but also to promote the creation of new services, which benefit also the permanent residents of the rural area. As second home owners spend increasing amounts of time in their secondary residences, possibly becoming full-time residents, the demand for services in the region increases. Currently, most second home owners travel by car and consider services to be fairly accessible.

However, location-based information indicates that the access of permanent residents to services has deteriorated in many areas. Sparsely populated areas in particular have seen considerable increases in distances to services. The population has concentrated close to municipal centres, but the accessibility of services in rural population centres has worsened slightly. Municipal centres and villages play a key role as service clusters and crossroads of everyday mobility. Removing services from such centres often lengthens necessary trips by dozens of kilometres. On average, the distance from a second home to a point of service is longer than from permanent places of residence, but second home owners may access services not only from

their second home, but also on their way to their secondary residence or closer to their permanent home.

Different rural areas require different emphases in promoting accessibility to services. In sparsely populated rural areas, the vitality of smaller municipal centres is emphasised, along with the condition of local roads and the availability of public transportation services. Rural heartland areas still typically feature several functioning village centres in addition to municipal centres, thus requiring determined public support to maintain adequate levels of services. Consistent attention must focus on maintaining and developing services in rural areas close to urban centres. In rural areas with large second home owner populations, the location and transportation of routes to holiday residences should be considered, along with the seasonal nature of the demand for services and sufficient levels of the services required to maintain the appeal of the area. Different solutions for transportation and services, such as multi-service locations, mobile services, carpooling and guaranteeing rides home, can promote the maintenance of services in all rural areas.

The demand for local services from part-time residents is likely to increase in future. As the large post-war generation ages, it will require an ever-increasing range of services available at their second homes also. Utilising the demand boosted by second home owners requires modernisation of the rural service environment and, consequently, openly available information on such services.

Location-based information on the service network and accessibility to services may, based on this study, serve in many different ways in evaluating and developing the service network, in classifying areas, in highlighting the significance of part-time residents and in anticipating future developments.

Cuts in the public service network require additional resources from either society or individual inhabitants to maintain access to services. In the field of private services, good accessibility is a competitive factor, and part of providing good service.

Keywords: rural areas, services, accessibility, distance, geographic information, central network, land use, second homes, surveys, Kouvola

1. JOHDANTO

1.1 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA SISÄLTÖ

Tässä tutkimuksessa on ollut tavoitteena tarkastella koko maan laajuisesti yksityisten ja julkisten palvelujen saavutettavuutta maaseudun vakituisten ja vapaa-ajan asukkaiden keskuudessa. Toisena tavoitteena oli selvittää, miten helpotettaisiin maaseudun palvelutason säilyttämistä ja palveluympäristöjen uudistumista ottamalla huomioon erityisesti vapaa-ajan asukkaiden palvelukysyntä.

Palvelujen saavutettavuus on moninainen käsite, ja analyysi lähteekin liikkeelle siitä, mitä tarkoitetaan palvelulla ja mitä osatekijöitä saavutettavuuteen kuuluu. Saavutettavuutta lähestytään eri toimintojen ja liikkumisen alueellisen ulottuvuuden lähtökohdista. Saavutettavuuden merkitystä arvioidaan sekä maaseudun vakituisten asukkaiden arjen liikkumisen kannalta että vapaa-ajan asukkaiden näkökulmasta.

Maaseudun palvelut ja niiden saavutettavuus kytkeytyvät tiiviisti laajempaan toimintaympäristöön ja sen muutoksiin. Tämän vuoksi raportissa luodaan yleissilmäys tärkeimpiin muutostekijöihin ja syvennytään sen jälkeen erityisesti yksityisen palvelutuotannon, julkisen hallinnon sekä liikkumisen ja liikennejärjestelmän muutoksiin.

Palvelujen saavutettavuuden nykytilannetta tarkastellaan koko maan kattavasti paikkatietoanalyysien avulla. Saavutettavuus on tässä yhteydessä määritetty matka- ja aikaetäisyytenä tieverkkoa pitkin, ja sitä on selvitetty sekä suhteessa yksittäisiin palveluihin että maaseudun palvelukeskittyymiin, joissa on useita taajaan käytettyjä palveluja samassa paikassa. Maaseudulla palvelukeskittymät ovat yleensä nykyisiä tai entisiä kuntakeskuksia. Tuloksia saavutettavuudesta esitetään koko maan tasolla ja erikseen kaupungeissa, maaseudun taajamissa ja haja-asutusalueella. Tarkastelutasona käytetään myös maakuntia. Lisäksi Kouvolan seutua käytetään tarkempana esimerkkinä saavutettavuustarkasteluissa.

Paikkatietopohjaisten saavutettavuustarkastelujen käyttöä maaseudun suunnittelun ja kehittämisen työkaluina käsitellään palveluverkon suunnittelun, maankäytön suunnittelun ja vaikutusten arvioinnin näkökulmista. Kun vakituisten asutuksen lisäksi tarkasteluun sisällytetään myös vapaa-ajan asutus, voidaan tunnistaa palvelut ja keskuksat, joiden asiointissa vapaa-ajan asutuksella on merkittävä rooli.

Saavutettavuuden määrällisiä tarkasteluja on täydennetty tutkimalla saavutettavuuden eri osatekijöitä ja laadullisia ky-

symyksiä paikallisella tasolla. Tapaustutkimuksessa on perehdytty vapaa-ajan asukkaiden palvelutarpeisiin ja yksityisten palvelujen kysynnän ja tarjonnan kohtaamiseen Kouvolassa. Vastausten perusteella on arvioitu myös vapaa-ajan asukkaiden arvostusten ja paikallisidentiteetin merkitystä palvelujen saavutettavuuden kannalta.

Vapaa-ajan asutuksen tuottaman palvelukysynnän mahdollisuuksia tukea palvelutarjontaa ja parantaa myös vakituisten asukkaiden palvelujen saavutettavuutta on pohdittu sekä Kouvolan tapaustutkimuksen tulosten että valtakunnallisen paikkatietotarkastelun pohjalta.

Tutkimuksen johtopäätökset liittyvät sekä palvelutuotannon kehittämiseen että erilaisten maaseutualueiden palvelurakenteen kehityksen ennakkointiin. Lopuksi esitetään suosituksia ja jatkotutkimustarpeita tutkimuksen pohjalta.

1.2 TUTKIMUKSEN VALTAKUNNALLISEN TARKASTELUN ALUEJAOT

Paikkatietopohjaiset saavutettavuusanalyysit on tehty valtakunnan laajuisina. Koska tutkimuksen kohteena ovat nimenomaan maaseudun palvelut, erotettiin maaseutu- ja kaupunkialueet paikkatietopohjaisesti. Rajausta tehtiin Suomen ympäristökeskuksen ylläpitämän yhdyskuntarakenteen seurantarjestelmän (YKR) ja ELY-keskusten kokoaman asemakaavoitetun alueen ulkorajan perusteella. Aiemmin käytössä ollut kuntapohjainen maaseudun ja kaupungin erottelu ei ole enää toimiva kuntien yhdistymisten takia.

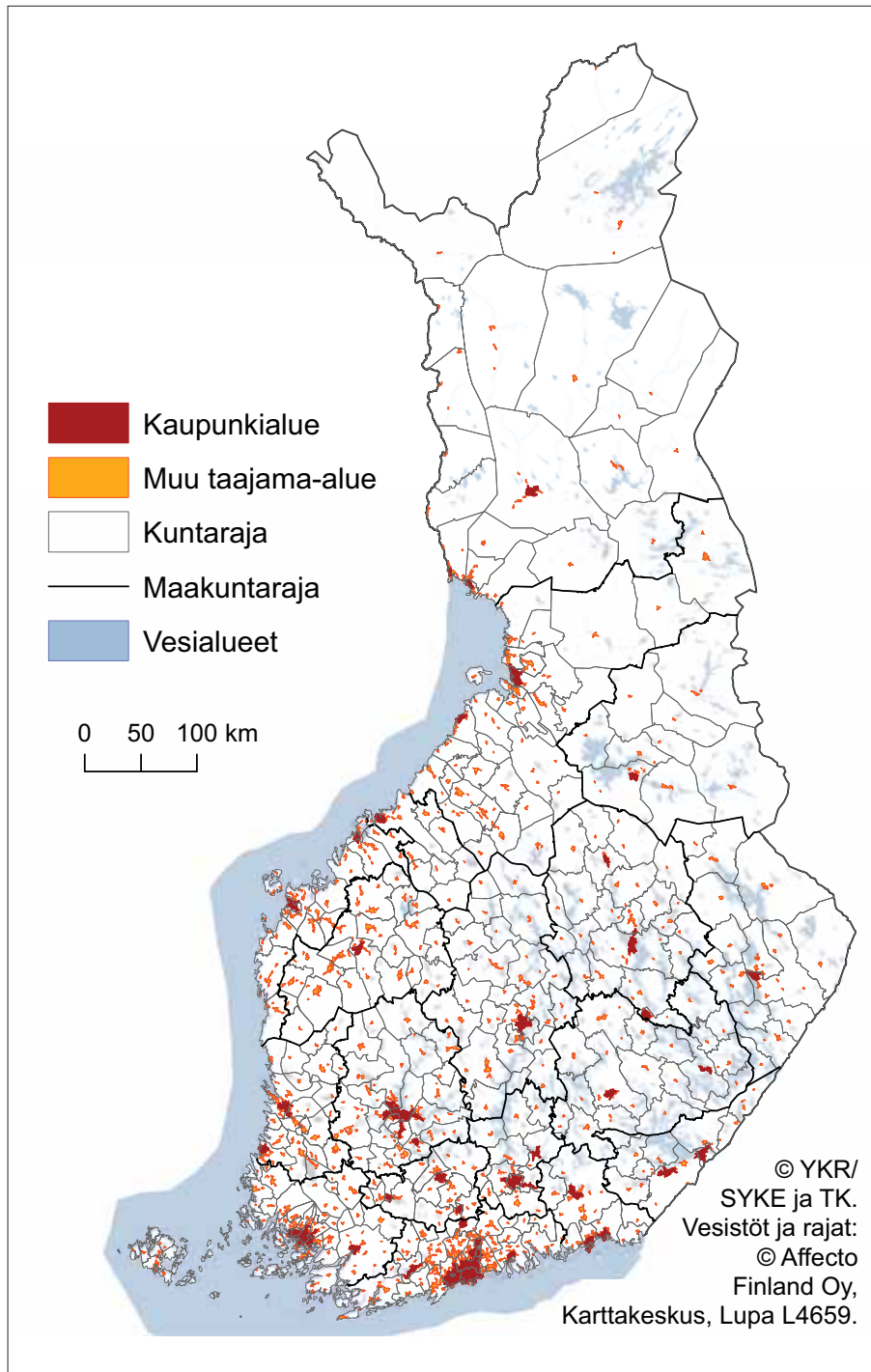
Kaupunkialueeksi on eroteltu 34 suurimman kaupunkiseudun keskustaajamien (vähintään 15 000 asukasta) yhtenäiset asemakaavoitetut alueet (Kuva 1). Mukana on keskustaajamien ulottuva yhtenäinen asemakaavoitettu alue ja ne erilliset kaavat, jotka sijaitsevat enintään 200 metrin päässä keskustaajamien ulottuvasta asemakaavasta. Kaava-alueiden sisään jäävät asemakaavoittamattomat alueet esimerkiksi suurten liikenneväylien yhteydessä on otettu mukaan kaupunkialueeseen. Näin rajatuilla kaupunkialueilla asuu noin 58 prosenttia suomalaisista. Tarkoituksena on ollut tunnistaa suurimmat kaupunkimaiset alueet. Kaupunkiseutujen keskustaajamat ovat myös suurempia palvelujen keskittyimiä, joissa on laaja palveluvalikoima ja jotka keräävät asiointia laajalta alueelta. Asukasmäärältään pienin YKR-kaupunkiseudun keskustaajama on Iisal-

mi.

Maaseutu on rajattu tässä kaupunkiseutujen keskustaajaman asemakaavoitetun alueen ulkopuoliseksi alueeksi. Maaseutuun lukeutuu tässä jaottelussa myös pikkukaupunkeja, kuten Piek-sämäki, Ylivieska ja Tammisaari, jotka toimivat oman seutunsa merkittävänä asiointikeskuksina. Maaseudulta on tarkasteltu erikseen taajama-alueita ja haja-asutusalueita. Taajamissa palvelujen saavutettavuus on usein eri mittaluokan kysymys kuin haja-asutusalueella. Pääosa tässä tutkimuksessa rajatun maaseudun asukkaista asuu taajama-alueella. Vapaa-ajan asunton sijoittumista ei ole jaettu taajamien ja haja-asutusalueen kesken. Hyvin suuri osa vapaa-ajan asunnoista sijaitsee haja-asutusalueella.

1.3 TULOSAINEISTOT

Tämän tutkimusraportin lisäksi hankkeessa on tuotettu koko maan kattavia paikkatietoaineistoja palvelujen ja palvelukeskittymien saavutettavuudesta. Aineistot on saatavilla julkiseen käyttöön ottaen huomioon niiden lähtötietoihin liittyvät tekijänoikeuskysymykset. Lisäksi hankkeessa on kehitetty saavutettavuuden määrittämiseen menetelmiä, jotka mahdollistavat saavutettavuustietojen päivittämisen tulevilla tarkasteluissa kohtuullisella vaivalla. Lisätietoja aineistoista saa Suomen ympäristökeskuksen rakennetun ympäristön yksiköstä ja tämän hankkeen [www-sivuilta](http://www.sivuilta) (www.ymparisto.fi/ykr -> Palvelujen saavutettavuus).

Kuva 1.

Tutkimuksessa käytetyt kaupunkialueet eli kaupunkiseutujen keskustaajamien yhtenäiset asemakaavoitetut alueet. Niiden ulkopuoliset alueet on tässä tutkimuksessa luokiteltu maaseuduksi. Maaseudulta tarkastellaan osassa tutkimusta erikseen taajama-alueita ja haja-asutusalueita.

2. PALVELUJEN SAAVUTETTAVUUDEN KÄSITE JA ULOTTUVUUDET

MANU RANTANEN, ILKKA LEHTOLA, TORSTI HYYRYLÄINEN JA MERVI J. HILTUNEN

Tässä luvussa määritellään ja jäsennetään lyhyesti palvelun käsitettä ja tarkastellaan syvemmin palvelujen saavutettavuutta maaseutuympäristössä. Saavutettavuutta käsitellään laajemmin ihmisten arjen ja vapaa-ajan näkökulmista ja sitä avataan painotetusti etäisyyden ja liikkumisen käsitteiden avulla. Saavutettavuutta tarkastellaan erikseen maaseudun vakituisten ja vapaa-ajan asukkaiden näkökulmista.

2.1 MITÄ PALVELU ON?

Palvelujen saavutettavuuden käsitettä määriteltäessä tulee olla käsitys siitä, mitä palvelu on. *Palvelu voidaan ymmärtää vuorovaikutteisena toimintana, jossa palvelun tuottaja soveltaa omaa kompetenssiaan palvelun kuluttajan hyödyksi* (vrt. Maglio & Spohrer 2007). Kuvan 2 mukaisesti palvelu voidaan siis nähdä vuorovaikutuksena ja vaihdantana tuottajan ja kuluttajan välillä. Vaihdannassa on erityisesti kyse arvon luonnista. Siinä kuluttaja saa tarpeidensa tai ongelmansa mukaisen ratkaisun, tuottaja puolestaan korvauksen. Vuorovaikutuksessa liikkuu molempiin suuntiin myös tietoa. Tuottaja saa asiakaskontaktien myötä tietoa esimerkiksi asiakkaiden tarpeista ja mieltymyksistä. Tätä pidetäänkin palvelujen kehittämisen kannalta ensiarvoisen tärkeänä (ks. Spohrer ym. 2007; Brax 2006).

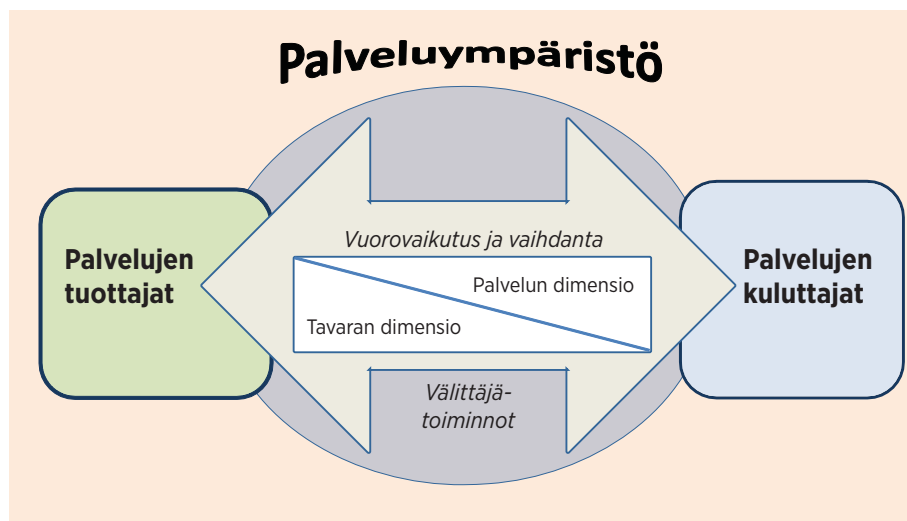
Viime aikoina on keskusteltu paljon *palvelujärjestelmien* tai *palveluympäristöjen* tarkastelun merkityksestä. Palvelu-

ympäristö voidaan nähdä laajana arvonluonnin ja vaihdannan järjestelmänä, johon palvelujen tuottajien ja kuluttajien lisäksi luetaan kuuluviksi erilaisia sidosryhmiä, teknologioita, normeja ja muuta informaatiota (Maglio & Spohrer 2007).

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan palveluympäristöjä eri aluetasoilla (kylä, kunta, seutu tai alue). Maaseutu voidaan nähdä tiettyjä erityispiirteitä sisältäväksi palveluympäristöksi, jossa esimerkiksi vakituisten asukkaiden ja vapaa-ajan asukkaiden palvelutarpeiden ja palvelujen käyttötapojen suhde on erityisen tärkeä. Mitä pidempiä aikoja vapaa-ajan asukkaat viettävät mökeillään, sitä enemmän he vaikuttavat maaseudun palveluympäristön muotoutumiseen.

Palvelutuotetta voidaan tarkastella tavaran ja palvelujen dimensioiden näkökulmista. Tuotteiden palvelupitoisuus on viimeisinä vuosikymmeninä jatkuvasti kasvanut. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi myytävän tavaran ohella tarjotaan siihen kytkettyä palvelua, jonka kautta tuotteen arvo kasvaa. Mitä suurempi osuus tuotteesta on palvelua, sitä merkittävämpää on se, että palvelutuote vastaa kuluttajan tarpeisiin ja kysyntään oikealla tavalla. Tällöin myös saavutettavuudesta tulee yksi palvelun laatutekijä.

Palvelujen saavutettavuuden kannalta onkin tärkeää analysoida juuri erilaisten palvelutuotteiden luonnetta mainittujen kahden dimension näkökulmasta. Mikäli tuotteen palvelupitoisuus on erityisen korkea, niin silloin sen hyvästä saavutettavuudesta tulee palvelun keskeinen osatekijä. Esimerkiksi hyvää palvelua – hyvää palvelun saavutettavuutta – on se, kun palvelua on tarjolla silloin, kun asiakkaat sitä tarvitsevat, ja sil-

Kuva 2. Palvelutuotteet vuorovaikutuksena ja vaihdantana.

lä kielellä, jota asiakkaat ymmärtävät. Myös kulttuurisilla tekijöillä, kuten sosiaalisilla verkostoilla on merkitystä palvelujen saavutettavuuteen.

2.2 PALVELUJEN ALUEELLINEN ORGANISOITUMINEN

Palvelujen saavutettavuutta voidaan tarkastella toiminnallisen tilan ja palvelujen alueellisen organisoitumisen näkökulmista (Lehtola 2008b, 24–25). Kuvan 3 ympyrämallissa on kuvattu palveluja eri etäisyysvyöhykkeillä. Toiminnallisen tilan keskiössä on maaseudun asukkaan koti, johon avopalveluihin oikeutettu asukas voi saada esimerkiksi kotipalvelua ja kotisairaanhoidtoa. Lisäksi hyvin toimivat verkkopalvelut ja puhelinpalvelut ovat osa kotiin saatavia palveluja. Tosin maaseudun eri osat ovat eriarvoisessa asemassa verkkopalvelujen saatavuudessa, koska tietoliikenneyhteydet toimivat osassa maaseutua vielä vajavaisesti.

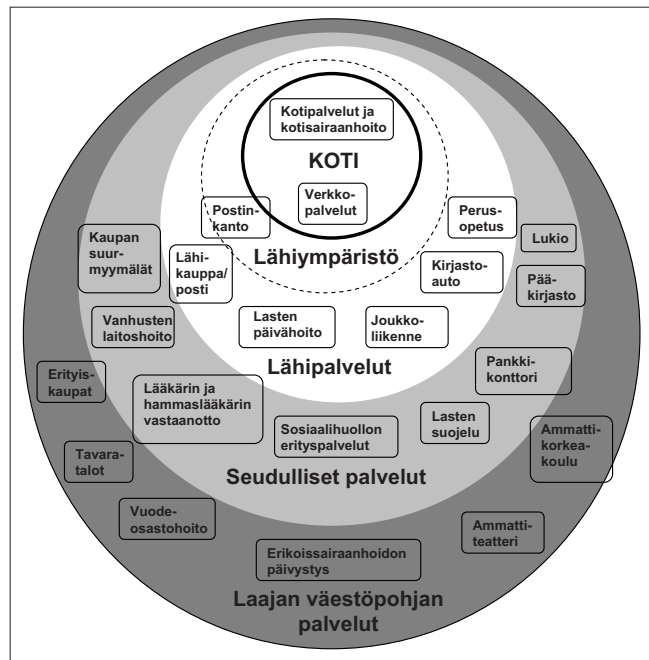
Kodin ulkopuolella ensimmäinen vyöhyke on lähiympäristö (esimerkiksi pihapiiri ja naapurusto), joka on tärkeä erityisesti ikääntyvien ihmisten sosiaaliselle kanssakäymiselle ja yhteisölliselle tukiverkostolle. Lähiympäristössä on mahdollista kontrolloida naapureiden selviämistä päivittäisistä rutineista. Lähiympäristössä yleisin julkinen palvelu on postin laatikkokanto.

Toisena vyöhykkeenä ovat lähipalvelut, jotka voivat sijaita omassa asuinkylässä tai lähimmässä taajamassa. Kylä on perinteisesti ollut alin aluetaso, jolla palveluja on tuotettu, mutta palveluverkoston harventumisen myötä kylän toiminnallinen merkitys palvelujen tuottajana on ohentunut tai menettänyt kokonaan merkitystään. Lähipalveluja käytetään usein, jopa päivittäin. Esimerkkejä näistä ovat lasten päivahoito, perusopetus ja lähikauppa. Nämä palvelut voivat olla lyhyen etäisyyden päässä ja siten hyvin saavutettavissa, mutta niiden saavuttaminen voi edellyttää myös julkisten liikenneyhteyksien käyttöä tai kulkemista omalla autolla tai naapurikyydillä. Syrjäisellä ja harvaan asutulla maaseudulla lähipalvelujen vyöhyke voi olla maantieteellisesti laaja. Lähipalvelut voivat sijaita jopa kymmenien kilometrien etäisyydellä.

Kolmannen vyöhykkeen muodostavat seudulliset palvelut. Ihmisten päivittäinen liikkuminen on luonteeltaan yhä enemmän seudullista, sillä kuntien hallinnolliset rajat eivät rajoita asiointi- ja työmatkojen suuntautumista. Seudulliset palvelut sijaitsevat lähipalveluja etäämmällä ja ovat saavutettavissa omalla autolla tai julkisilla kulkuvälineillä. Seudulliset palvelut sijaitsevat yleensä joko oman kunnan kuntakeskuksessa tai muussa taajamassa. Näitä palveluja käytetään yleensä harvemmin kuin lähipalveluja. Esimerkkejä näistä ovat yleislääkärin vastaanotto, pääkirjasto ja kaupan suurmyymälä.

Neljännellä vyöhykkeellä eli laajan väestöpohjan palvelu-
vyöhykkeellä on edellä mainittujen lisäksi eräitä erikoispalveluja. Ne ovat eräiden väestöryhmien kuten vanhusten terveydenhuollon kannalta tärkeitä palveluja. Laajaa väestöpohjaa edellyttävät palvelut täydentävät lähipalveluja ja seudullisia palveluja. Niitä tarvitaan harvemmin ja ne keskittyvät yleensä kaupunkeihin ja maakuntakeskuksiin. Esimerkkejä tällaisista

palveluista ovat erikoissairaanhoidon päivystys ja vuodeosasto-
tohoito, erityiskaupat, tavaratalot ja korkeakoulut.

Kuva 3. Maaseudun palvelujen ympyrämalli (Lehtola 2008b, 24).

Palvelujen ympyrämalli kuvaa myös sitä, että palvelujen saavutettavuuteen vaikuttavat etäisyyden lisäksi liikkumismuodot ja ihmisten elämäntilanteet. Maaseudulla asuvat käyttävät enimmäkseen lähipalveluja tai seudullisia palveluja. Lähipalvelut eivät aina löydy kävelyetäisyyden päästä kotoa, vaan matkaa niihin voi olla jopa useita kymmeniä kilometrejä. Maaseudun asukkaiden arkielämä ja palvelutarpeiden reitittyminen eivät enää määrity kotikylän tai edes kuntarajojen mukaan, vaan erilaiset toiminnot tapahtuvat seudullisissa verkostoissa. Ihmisten päivittäisalueet ovat laajentuneet, sillä suurin osa työ- ja asiointimatkoista tehdään henkilöautolla.

Erilaisissa elämäntilanteissa lähipalvelujen saavutettavuus voi vaihdella. Niillä, joilla on hyvät mahdollisuudet liikua, lähipalvelut voivat sijaita myös etäämmällä, koska ne ovat helposti tavoitettavissa esimerkiksi omalla autolla. Saavutettavuus määrittää pitkälti sen, mitkä palvelut voidaan laskea lähipalveluihin. Vastaavasti liikkumisvaikeudet voivat etäännyttää monet fyysisesti lähellä olevat lähipalvelut heikosti saavutettaviksi, jollei liikkumiseen ole mahdollista saada apua.

Myös asuinympäristö ja alueen asutusrakenne vaikuttavat siihen, mitkä mielletään lähipalveluiksi. Tiheästi asuttujen ja harvaan asuttujen alueiden asukkaat voivat mieltää lähipalvelut eri tavoin. Zitting ja Ilmarinen (2010, 52–53) esittävät näkemyksen, että lähipalvelut voivat olla kaupunkilaisten mielestä 2–4 kilometrin, taajamissa ja kirkonkylissä 3–5 kilometrin ja maaseudun haja-asutusalueella 5–9 kilometrin etäisyydellä kodista. Lähipalvelujen käyttö on arkipäiväistä, ja kynnys lähipalvelun käyttöön on oltava matalalla. Mikäli palvelun koetaan olevan fyysisesti etäällä tai se on huonosti saavutettavissa, tällöin palvelua ei käytetä lainkaan tai vain äärimmäisessä tarpeessa.

Palvelujen saavutettavuus voi vaihdella myös elämäntilanteen mukaan tai perheenjäsenten kesken, koska osa voi käyttää kulkemiseen henkilöautoa, osa julkisia kulkuvälineitä tai kulkea jalkaisin tai polkupyörällä. Palvelujen saavutettavuus voi myös vaihdella kausittaisesti. Esimerkiksi joukkoliikenteen taso heikkenee monin paikoin kouluvuoden ulkopuolella. Vapaa-ajan asunnot ovat käytössä pääasiassa kesäaikaan, jolloin tiettyjä palveluja voi olla paremmin tarjolla kuin muulloin.

2.3 PALVELUJEN SAAVUTETTAVUUDEN OSATEKIJÖITÄ

Saavutettavuuden (engl. accessibility) käsite on moniulotteinen ja sitä käytetään eri yhteyksissä erilaisissa merkityksissä. Saavutettavuuden tarkastelussa on erilaisia tasoja. Tässä yhteydessä kiinnitetään huomiota ihmisten arjen ympäristöihin ja nostetaan esiin liikkumisen tarpeita, esteitä ja mahdollisuuksia yksilöiden ja erilaisten asukasryhmien näkökulmista.

Saavutettavuutta ei mitata pelkästään erilaisina etäisyyksinä, vaan kyse on myös sosiaalisesti tasa-arvoisesta ja nykyisin yhä enemmän myös ekologisesta ja taloudellisesti kestävästä saavutettavuudesta. Tämän raportin luvussa 6 (Kouvolaan taustatutkimuksessa) kiinnitetään huomiota fyysisen saavutettavuuden ohella kognitiiviseen saavutettavuuteen, jolla tarkoitetaan tietoisuutta mm. palvelun sijainnista, laadusta, luotettavuudesta ja vastaavista tekijöistä. Tietoa palveluista kuluttajat saavat eri tietolähteistä, kuten esimerkiksi median tai sosiaalisten verkostojen kautta.

Monet yhteiskunnalliset tekijät ja henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten ihmisten ajankäyttö, fyysiset toimintamahdollisuudet, asenteet ja osallistuminen, vaikuttavat saavutettavuuteen, mikä koskettaa niin yksittäisiä ihmisiä ja kotitalouksia kuin myös erilaisia asukasryhmiä, kuten nuoria, työssäkäyviä ja vanhuksia (Farrington & Farrington 2005, 3). Myös vakituisten asukkaiden ja vapaa-ajan asukkaiden välillä on tässä eroja. Jälkimmäiset hankkivat palveluja lähtökohtaisesti laajemmalla alueella ja ovat vain osittain vakituisten asukkaiden kanssa samojen palvelujen käyttäjiä. Toisin sanoen vapaa-ajan asukkaiden palveluympäristö on usein laajempi kuin vakituisten asukkaiden.

On myös huomioitava, että saavutettavuus on eri asia kuin saatavuus (engl. availability), joka liittyy palvelujen ja tuotteiden valikoimaan. Se, että jokin palvelu tai tuote on saatavilla ja käytettävissä, ei vielä kerro, kuinka hyvin se on erilaisten ihmisten kannalta saavutettavissa.

Palvelujen saavutettavuuteen vaikuttaa myös se, miten etäällä palvelu sijaitsee. Poliittisissa kannanotoissa ja kehittämisohjelmissa usein korostetaan lähipalvelujen tärkeyttä asumisviihtyisyyden ja arjen sujuvuuden kannalta. Palvelujen saaminen läheltä ja niiden hyvä saavutettavuus ovat ajankohittaisia myös maaseutupoliittisesti, sillä palveluverkoston uudelleenjärjestelyt koskevat erityisesti harvaan asuttuja kuntia. Lähipalvelun käsitettä käytetään runsaasti eri yhteyksissä, mutta sille ei ole olemassa yhtä ja yhtenäistä määritelmää. Lähipalve-

lujen määrittelyyn vaikuttavat paikalliset olot, maantieteelliset etäisyydet, ihmisten liikkumismahdollisuudet sekä matkustus- ja odotusajat (Zitting & Ilmarinen 2010, 30).

Palvelujen saavutettavuus liittyy kiinteästi mahdollisuuksien liikkuu, johon puolestaan vaikuttaa ratkaisevasti liikennejärjestelmän toimivuus (Stutz 2006, 303). Mitä parempia ja toimivampia liikennejärjestelmä ja joukkoliikenne ovat, sitä paremmin ihmiset voivat toteuttaa tarpeitaan ja toiveitaan. Jos liikkumismahdollisuudet ovat puutteelliset, tämä heikentää myös palvelujen saavutettavuutta.

Maaseudulla palvelujen ja niiden saavutettavuuden heikentymisessä on pelkistään kyse pienten toimipisteiden (kaupat, postitoimistot, koulut, pankit yms.) sulkemisesta samanaikaisesti, kun palvelujen tuotantoa tehostetaan ja toimintoja keskitetään suurempiin yksiköihin taajamiin, etäämmälle maaseudun asukkaista. Tähän kehitysprosessiin liittyy maaseudun väestökato, ikääntyminen, työmahdollisuuksien heikentyminen ja joukkoliikenteen harventuminen.

Palvelut voidaan jakaa julkisen, yksityisen ja kolmannen (yhteisöt, järjestöt) sektorin tuottamiin palveluihin. Myös sukulaisten ja naapureiden antamaa epävirallista sosiaalista tukea (esimerkiksi kyytiapua ja hoitoapua) voidaan pitää jossain määrin palveluna. Julkisia palveluja ovat muun muassa yhteiskunnan vastuulla olevat peruspalvelut. Niistä tärkeimpiä ovat sosiaali- ja terveyspalvelut sekä peruskoulutus, joiden järjestäminen on lakisääteisesti kuntien vastuulla.

Julkisissa palveluissa asukkaiden tasapuolinen palvelu on olennaista. Koska monia yhteiskunnan vastuulla olevia palveluja on säästöjen tavoittelun takia keskitetty suurempiin yksiköihin, on asukkaiden liikkumista pyritty tukemaan yhteiskunnan osin tai kokonaan tukeman joukko- tai palveluliikenteen avulla. Erityisiä Kela-korvattavia kuljetuksia voivat hyödyntää siihen oikeutetut ryhmät. Kunnan hallinnollisilla aluerajoilla on peruspalvelujen järjestämisessä suuri merkitys, koska nämä palvelut on tarkoitettu lähinnä oman kunnan asukkaille. Toiminta-alueita tosin laajentaa se, että terveyspalveluja järjestetään nykyisin usein esimerkiksi seututasoisena kuntien yhteistoimintana.

Yksityisten markkinaehtoisten palvelujen tilanne on toinen. Palvelun saavuttamisen kustannukset maksaa viime kädessä asiakas. Palvelujen saavutettavuuden kehitykseen vaikuttaa ennen kaikkea palvelukysynnän ja tarjonnan välinen suhde. Koska maaseudulla kysyntä ei väestön vähenemisen vuoksi usein enää vastaa tarjontaa, ovat monet palvelut siirtyneet suurempiin keskuksiin, mikä on merkinnyt palvelujen saavutettavuuden heikentymistä kauempana asuville asukkaille ja täten palvelujen hankkimiskustannusten nousua.

Markkinaehtoiset palvelut voidaan saavuttaa, jos asiakkaalla on riittävästi ostovoimaa ja halua ostaa tiettyä palvelua, vaikka se jouduttaisiin toimittamaan kaukaakin. Tarvitaan kuitenkin riittävästi kysyntää, esimerkiksi maksukykyisiä ja -haluisia asiakkaita, että palvelutarjontaa alkaa syntyä. Kestää aikansa ennen kuin kysyntämuutokset alkavat näkyä palvelutarjonnassa. Maaseudulla ei aina ole riittävästi palvelujen tarjoajia, mikä heikentää markkinoiden toimivuutta (Pihlaja 2010). Palvelujen tarjonnan luonteeseen vaikuttavat myös

kulttuuriset tekijät, kuten se, kuinka niistä on totuttu tiedottamaan.

Yksityisten palvelujen saavutettavuudella kuvataan siis palvelujen kuluttajiin, palvelujen tarjoajiin ja alueiden ominaisuuksiin liittyvien tekijöiden välisiä suhteita. Monissa tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi sitä, kuinka hyvin päivittäistavarapalvelut ovat saavutettavissa maan eri osissa tai kuinka yhdenvertaisia ovat julkisten palvelujen käyttömahdollisuudet eri ihmisryhmien sosiaalisista, taloudellisista, tiedollisista tai fyysisistä esteistä huolimatta¹. Lähellä tätä tulkintaa termistä on esteettömyyskäsite, jolla kuvataan fyysisesti toimintarajoitteisten ihmisten mahdollisuuksiin saada palveluja.

Späre ja Pulkkinen (1997, 49) ovat määritelleet kauppalvelujen saavutettavuuden *vaivaksi, jonka kotitalous kokee tavaroiden hankkiessaan*. Päivittäistavaroiden saavutettavuustekijät he jakavat kolmeen kokonaisuuteen:

- Ympäristötekijät: etäisyys, tiestö, maasto, liikkumismahdollisuudet, tavarapaino, vuodenaajat, tekniikka;
- Myymälöiden ominaispiirteet: aukioloaika, henkilökohdainen palvelu, kotiinkuljetus, hintataso, tuoterunsaus, mainonta, myymälän lay-out, kassatoiminnot;
- Kotitalouskohtaiset saavutettavuustekijät: kotitalouden rakenne, kulutustarpeet, tulotaso, auton käyttömahdollisuus, liikkumismahdollisuudet, elämänvaihe, tiedot ja taidot, kulttuuri. Kauppalvelujen käyttämisen useiden lisäksi niiden hankkimisen koettuun hankaluuteen vaikuttavat vammat ja sairaudet ja se, jos perheessä on pieniä lapsia.

Päivittäistavarakaupasta poiketen monet palvelut ovat luonteeltaan aineettomia ja prosessimuotoisia ja siksi erilaisten palvelujen saavutettavuustekijätkin poikkeavat jonkin verran toisistaan. Palvelujen tarjonnan luonteena on nimenomaan vähentää asiakkaalle koituvaa vaivaa, joten palvelujen hyvä saavutettavuus on itsessään hyvää palvelua. Palvelut eivät välttämättä tapahdu palvelun tarjoajan omistamassa tai muussa kiinteässä paikassa, millä on erityisesti merkitystä maaseudulla, jossa pitemmät etäisyydet aiheuttavat kustannuksia. Tällaisia ovat esimerkiksi kiinteistöjen ja tiestön huoltoon liittyvät palvelut sekä kiertävät palvelut.

Koska monia palveluja kuitenkin tarjotaan vain keskuksissa, on välimatka asunnon ja palvelun välillä merkittävin fyysiseen saavutettavuuteen vaikuttava tekijä. Välimatkaan ja sen laatuun vaikuttavat vesistöisyys ja teiden kunto, minkä vuoksi matka-aika kuvaa saavutettavuutta usein pelkkää välimatkaa paremmin. Saavutettavuus on subjektiivista ja sen kokemiseen vaikuttaa suuresti se, minkälaiset ovat henkilön fyysiset ja taloudelliset mahdollisuudet liikkua. Suurin yksittäinen asia varsinkin maaseudun olosuhteissa on se, onko henkilöllä käytössään auto.

Julkisen liikenteen palvelut ovat keskeinen palvelujen saavutettavuuden osatekijä maaseudulla varsinkin autottomien

asukkaiden kannalta. Maaseudulla julkisia liikennevälineitä ovat tieliikenteen linja-autot, pikkubussit ja taksit, raideliikenteen junat sekä vesiliikenteen lautat, lossit ja yhteysalukset. Myös lentoliikenne on osa joukkoliikenneverkostoa, mutta se on tässä yhteydessä jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Joukkoliikenteellä tarkoitetaan tässä yleisesti käytettävissä tai tilattavissa olevaa, useiden ihmisten kuljettamiseen tarkoitettua julkista liikennettä ja kutsujoukkoliikennettä. Tässä raportissa termejä joukkoliikenne ja julkinen liikenne käytetään yhtäläisessä merkityksessä. Kaikki julkinen liikenne toimii luvanvaraisesti, joko markkinaehtoisesti tai julkishallinnollisten palvelusopimusten mukaisesti.

Palvelujen saavutettavuus -keskustelussa ovat siis korostuneet *asukkaan ja asiakkaan näkökulmat*. Julkisen palvelun kannalta on tärkeää se, onko kyseessä kunnan asukas. Markkinaehtoisissa palveluissa keskiössä on asiakas tarpeineen ja mahdollisuuksineen. Nykyisin tosin myös julkisella sektorilla esimerkiksi palvelusetelin käyttöönotto on lisännyt asukkaiden omia valintamahdollisuuksia niin, että he voivat hyödyntää markkinaehtoisia palveluja ja saada siihen yhteiskunnan tukea.

Saavutettavuus voidaan ymmärtää myös *alueen ominaisuutena*. Näin ajateltuna alueen ominaisuudet helpottavat tai vaikeuttavat prosesseja, jotka ovat olennaisia esimerkiksi innovaatioiden syntymisen kannalta. Weibullin (1980) mukaan näitä saavutettavuuden ulottuvuuksia ovat läheisyys, alueellisen vuorovaikutuksen helppous sekä vuorovaikutus- ja kontaktintamahdollisuudet eri aktiviteetteihin. Saavutettavuus kuvaa tällöin jonkin asian saatavilla olevuutta, sen houkuttelevuutta ja lisäksi saavuttamisen kustannuksia. Aika on kriittinen etäisyyttä ilmentävä tekijä (vrt. Andersson & Karlsson 2004).

Palvelujen saavutettavuus voidaan edellä kuvatun perusteella tiivistää seuraaviin osatekijöihin:

- *Asukkaaseen* liittyvät tekijät, kuten palvelutarpeet, arvot ja asenteet sekä taloudelliset, henkiset ja fyysiset mahdollisuudet päästä palvelun piiriin.
- *Asumiseen* liittyvät tekijät, kuten asuinpaikan sijainti.
- *Palvelutarjontaan* liittyvät tekijät, kuten palvelutarjonnan sijainti, aukioloajat, laatu, valikoima, hinta, tiedottaminen ja palvelukulttuuri.
- *Alueeseen* liittyvät tekijät, kuten etäisyydet, tiestön laatu ja joukkoliikenteen toimivuus.
- *Hallinnolliset* tekijät, kuten se, onko palvelu luokiteltu peruspalveluksi, kuinka saavutettavuutta tuetaan julkisin varoin, mikä on kunnan laajuus ja miten em. asiat on järjestetty alueella.
- *Sosiaaliset* tekijät, kuten minkälaisia ovat sosiaaliset verkostot, kimppekäytymismahdollisuudet ja tiedonsaantimahdollisuudet paikallisista palveluista.

¹ Ks. esim. www.saavutettava.fi. Sivusto julkaisee uutisia ja kirjoituksia saavutettavuudesta ja web-standardeista. Lisäksi tavoitteena on tarjota keskitetysti tietoa niistä web-julkaisun suosittelavista toimintatavoista, joilla varmistetaan, että verkkosivut ja -palvelut ovat yhtäläisesti kaikkien ulottuvilla.

2.4 MAASEUDUN VAKITUISTEN ASUKKAIDEN LIIKKUMINEN

Keskeinen fyysiseen saavutettavuuteen vaikuttava tekijä on *etäisyys*. Se syntyy paikkojen välisestä yhteydestä ja on ole-massa ainoastaan silloin, kun kahden paikan välillä esiintyy liikkumista (Rodrique ym. 2006, 28). Etäisyyden käsite sisältää seuraavia näkökohtia (Hall 2005, 69; Hay 1994, 2; Skinner, Redfern & Farmer 1999, 2):

- Fyysinen etäisyys (travel distance) tarkoittaa mitattavissa oleva geodeettista etäisyyttä, jolloin laskennallinen matkan pituus ilmaistaan metreinä/kilometreinä;
- Aika-etäisyys (time-distance) korostaa matkaan käytettyä aikaa, matka-aikaa;
- Kustannusetäisyys (economic/cost-distance) painottaa fyysisen etäisyyden ylittämistä syntyviä taloudellisia kustannuksia kuten matkalipun tai polttoaineen hintaa;
- Kognitiivinen etäisyys² (cognitive distance) tähdentää tiedollista ja tiedostettua etäisyyttä, ymmärrystä ja käsitystä etäisyydestä;
- Koettu etäisyys (experienced distance) kuvaa kokemuksellisuutta, sitä, miten etäisyys tunnetasolla koetaan.

Etäisyyteen liittyen liikkuminen ja liikennejärjestelmä ovat keskeisiä saavutettavuuteen vaikuttavia tekijöitä. Liikkumisen (mobiliiteetin) käsitteessä voidaan erottaa fyysinen, virtuaalinen ja kuvitteellinen liikkuminen (Urry 2000, ks. Hiltunen 2005).

Ihmisten *fyysinen liikkuminen* jäsentyy yksilöiden elämään liittyvien tarpeiden, erilaisten toimintojen sijoittumisen ja liikennejärjestelmän muodostamana kokonaisuutena, jossa liikutaan. Yksilölliset liikkumisen tarpeet ja mahdollisuudet vaihtelevat eri elämänvaiheissa. Liikennejärjestelmä mahdollistaa erilaisten toimintojen ja palvelujen saavuttamisen (Kivari ym. 2007, 11). Liikennejärjestelmä muodostuu liikenteen infrastruktuurista ja sitä käyttävästä henkilö- ja tavaraliikenteestä sekä niitä ohjaavista järjestelmistä. Liikenneverkkoon kuuluvat tiestö, rautatiet, vesiväylät, satamat ja lentoasemat (Liikennevirasto 2011).

Virtuaaliseen liikkumiseen tarvitaan tietotekninen laite, jonka avulla liikutaan sähköisessä verkkoympäristössä. Yhä useammin virtuaaliset ympäristöt ja tietotekniset laitteet mahdollistavat sosiaalisen vuorovaikutuksen ja palvelujen saavuttamisen. Nopeasti yleistyvät langattomat tietoliikenneyhteydet mahdollistavat sähköisten palvelujen käytön paikasta riippumatta. Tavarantoimituksessa ja henkilöliikenteessä kuitenkin tarvitaan edelleen myös fyysistä liikkumista, kuljettamista ja liikenneverkkoa. Virtuaalinen liikkuminen ei välttämättä vähennä merkittävästi fyysisen liikkumisen tarvetta.

Kuvitteellisella liikkumisella tarkoitetaan mielikuviin perustuvaa liikkumista. Johonkin paikkaan siirtyminen voi olla mielikuvissa helppoa, mutta fyysisesti paikka voi olla vaikeasti saavutettavissa. Esimerkiksi omalle mökille voi päästä hetkesä, kun vain sulkee silmänsä, mutta reaali maailmassa matkaan

tarvitaan kulkuneuvo, aikaa ja rahaa. Liikkuminen mielikuvissa vertautuu myös sosiaaliseen tasa-arvoon sekä koettuun ja kognitiiviseen etäisyyteen, tietoisuuteen siitä, että liikkuminen on ylipäätään mahdollista. Tässä mielessä liikkumisen tarkasteluun yhdistyvät kiinteästi myös liikkumattomuus ja paikallaan pysyminen, sekä saavuttamattomuuden erilaiset syyt ja seuraukset.

Saavutettavuuden tarkastelussa korostuu liikkumisen tasa-arvon näkökulma. Liikkumisen sosiaalisella tasa-arvolla tarkoitetaan yksinkertaisimmillaan sitä, että kaikilla väestöryhmillä on ikään, sukupuoleen, liikuntakykyyn ja taloudelliseen asemaan katsomatta mahdollisuus liikkua. Liikkumisen alueellisella tasa-arvolla puolestaan tarkoitetaan sitä, että keskenään samanlaisilla alueilla eri puolilla maata, maakuntaa tai kuntaa tulisi liikkumiseen liittyvät julkiset palvelut olla yhtäläisellä tavalla järjestetty (Vepsäläinen & Hiltunen 2001, 20–22). Hall (2005, 254) huomauttaa, että saavutettavuus ja liikkuminen eivät ole pelkästään yksisuuntaisia tapahtumia tai prosesseja esimerkiksi perifeerisillä alueilla. Hyvä saavutettavuus sekä tuo ihmisiä ja tavaroita maaseudulle että vie niitä pois maaseudulta. Vuorovaikutteinen ja hyvin saavutettavissa oleva maaseutu on sen elinvoimaisuuden ehto ja perusedellytys maaseudun monipuoliselle kehittämiselle ja elinkeinotoiminnalle.

Liikkumista voidaan asumisen ohella pitää keskeisenä yhdyskuntarakenteen ekotehokkuutta ja luonnonvarojen kulluttamista määrittävänä tekijänä (Heinonen ym. 2002, 19). Ekologisesti kestävä kehityksen näkökulmasta keskeiset liikennesuunnittelun ratkaisut tehdään siellä, missä ihmisiä liikkuu eniten eli kaupunkiseuduilla. Maaseudulla, etenkin taajamien ulkopuolisilla haja-asutusalueilla asuvien on liikkueessaan usein pakko käyttää yksityisautoja. Tämä on tunnustettu myös alue- ja maaseutupolitiikan lähtökohdissa (TEM 2010).

Ekologisesti kestävä liikkumista ja liikennesuoritetta arvioitaessa on eroteltava yhtäältä maaseudun vakituiseen asumiseen liittyvä pakollinen asiointi- ja työmatkaliikenne ja toisaalta vapaa-aikaan ja vapaaehtoisuuteen liittyvät harrastus-, mökkeily- ja matkailuliikenne. Noin 95 prosenttia vapaa-ajan asukkaista liikkuu mökkimatkat omalla autollaan (Nieminen 2010). Autottomat mökkeilijät ovat marginaalinen, mutta mahdollisesti kasvava ryhmä, sillä mökkeilijöiden keski-ikä nousesta omatoiminen liikkuminen ja mahdollisuudet yksityisautoiluun vähenevät. Esteettömien julkisen liikenteen matkaketjujen merkitys tulee todennäköisesti korostumaan lähitulevaisuudessa. Ikääntyvien ihmisten liikkumisen tarpeet saattavat siten vauhdittaa liikkumisen ympäristöystävällisten ja joustavien mallien yleistymistä maaseudulla sekä maaseudun ja kaupungin välillä.

Liikkumisen luonne ja rytmi vaihtelevat yksilöiden välillä ja ne muuttuvat elämänvaiheiden mukaisesti. Taulukossa 1 on esitetty maaseudun keskeisimmät liikkumismuodot ja liikkujaryhmät etenkin haja-asutusalueiden näkökulmasta. Maaseudulla liikkuminen liittyy sekä elinkeinoelämän kuljetuksiin ja liikkuviin palveluihin että maaseudun asukkaiden omaan liikkumiseen (työssäkäynti, koulumatkat, asiointimatkat sekä matkat harrastusten ja sosiaalisten suhteiden vuoksi). Lapsilla

2 Kyse on eri käsitteestä kuin kognitiivinen saavutettavuus, jota käsitellään tarkemmin Kouvolan tapaustutkimuksessa.

Taulukko 1. Keskeisimmät liikkumismuodot ja liikkujaryhmät maaseudulla etenkin haja-asutusalueiden näkökulmasta (Lehtola 2008b, 111–112).

Liikkumismuoto	Tärkeimmät liikkujaryhmät/palvelut
Elinkeinoelämän kuljetukset	Maatalousyrittäjät, maidonkeräilykuljetukset, puutavarakuljetukset
Työmatkat	Taajamissa työssäkäyvät
Asiointimatkat	Aikuisväestö
Henkilökuljetukset	Lapset, koululaiset, autottomat aikuiset, vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain kuljetusasiakkaat
Palveluliikenne ja liikkuvat palvelut	Kotiin tulevat palvelut: kotipalvelu, kotisairaanhoido, palo- ja pelastustoimi, postinjakelu, myymäläauto, kirjastoauto
Vapaa-ajan liikkuminen	Harrastukset, sosiaaliset suhteet, mökkeilijät, retkeilijät
Etätyöhön sisältyvä liikkuminen	Tieto- ja taitotyöläiset, osa-aikaiset asujat

ja nuorilla liikkumista aiheutuu koulunkäyntiin, opiskeluun ja harrastuksiin liittyvistä matkoista, kun taas työikäisillä liikkuminen liittyy valtaosin työhön ja asiointimatkoihin.

Julkisten liikennepalvelujen merkitys kasvaa, mitä ikään-tyneempää väestö on. Myös nuorilla ja monilla vanhemmilla naisilla kulkemista harrastuksiin ja asiointimatkoille vaikeuttavat vähäiset julkisen liikenteen yhteydet ja ajokortittomuus. Omalla autolla liikkuvilla palvelut ovat yleensä paremmin saatavissa kuin niillä, jotka käyttävät julkisia liikennevälineitä.

Ihmisten liikkumiseen ja sitä kautta palvelujen saavutettavuuteen liittyy erilaisia rajoituksia ja mahdollisuuksia, joita voidaan tarkastella fyysisestä, toiminnallisesta ja yhteisöllisestä näkökulmasta (Lehtola 2008a, 6–8). Fyysiset tekijät liittyvät etupäässä ihmisten toimintamahdollisuuksiin ja käytettävissä oleviin kulkuvälineisiin. Ikääntyminen ja henkilökohtaisen toimintakyvyn heikkeneminen rajoittavat monin tavoin liikkumista ja erityisesti julkisten liikennevälineiden käyttöä. Liikkumismahdollisuudet vaihtelevat myös vuodenaikojen mukaan. Pakkasilla, helteillä ja liukkaiden keliä aikana etenkin heikkokuntoiset vanhukset pyrkivät välttämään liikkumasta pidempiä matkoja.

Ihmiset elävät yhä pidempään terveisinä ja toimintakykyisinä. Ihmiset myös liikkuvat yhä pidempään omilla autoillaan, mikä parantaa myös palvelujen saavutettavuutta. Suurin osa nuorista aikuisista ajaa ajokortin. Sen sijaan ajokortittomuus on yleisempää ikääntyneillä ihmisillä. Ikääntyvän väestön asuminen edellytykset maaseudulla perustuvat osittain siihen, että heillä on mahdollisuus kulkea asiointimatkat omilla autoillaan.

Ajokortista luopumisen jälkeen ikäihmiset ovat riippuvaisia liikkumisessaan julkisista liikenneyhteyksistä ja yhteisöllisestä tuesta. Samalla he joutuvat luopumaan mahdollisuudesta itsenäiseen liikkumiseen, sillä julkiset liikenneyhteydet voivat olla vähäiset tai ne puuttuvat kokonaan.

Liikkumisen ja palvelujen saavutettavuuden toiminnalliset tekijät liittyvät tällöin etupäässä liikennepalvelujen kykyyn vastata maaseudun asukkaiden liikkumistarpeisiin. Julkiset liikenneyhteydet ovat monilla maaseutualueilla kytkeytyneet koulukuljetuksiin. Monilla alueilla linja-auto on korvattu nykyisin kutsutaksilla. Julkisten liikenneyhteyksien kiinteät aika-

taulut eivät välttämättä vastaa kovin hyvin maaseudun asukkaiden liikkumistarpeita ja heikentävät siten palvelukeskusten saavutettavuutta. Asiointiin palvelukeskuksissa sekä ystävä- ja sukulaisvierailuihin saattaa jäädä liian vähän aikaa.

Joukkoliikennepalvelujen käyttö edellyttää usein täydentäviä liikkumismuotoja. Tällöin yhteisöllisillä tukiverkostoilla on tärkeä rooli julkisen liikenteen täydentäjänä. Kaikki maaseudun asukkaat eivät asu linja-autoreittien välittömässä läheisyydessä, vaan tarvitaan kuljetus myös lähimmälle pysäkillä. Kylälaisten lisäksi muualla asuvat sukulaiset saattavat luoda erilaisia yksilöllisiä tukijärjestelmiä, jotka parantavat etenkin vanhusten liikkumismahdollisuuksia ja palvelujen saavutettavuutta.

Sähköisten palvelujen ja verkkopalvelujen yleistymisen on arvioitu korvaavan lähi- ja paikallispalvelujen tarvetta. Varsin monet maaseudun asukkaat eivät huolimatta valtakunnallisesta laajakaistahankkeesta edelleenkään kuulu toimivien tietoliikenneyhteyksien piiriin. Yhteyksien toimivuus on usein epävarmaa ja investoinnit niihin kalliita. Monet asukkaat eivät ole esimerkiksi halukkaita liittymään laajakaistaosuuskuntiin, koska niiden käyttökustannukset ovat korkeat. Lisäksi maaseudun asukkaiden tietotekniset taidot tai mahdollisuus hankkia tietokone (tai mobiililaitteita ja niiden oheistuotteita) on usein este käyttää sähköisiä palveluja.

Suomi elää tietoyhteiskunnan teknologista ja sosiaalista murrosvaihetta. Vaikka sähköinen palvelutuotanto ja asiointi lisääntyisivät paljon, ei ihmisten tarve liikkua tai tavaroiden kuljetustarve katoa mihinkään. Myös sähköinen palvelutuotanto on monesti riippuvainen postinjakelusta ja tavarantoimituksesta.

Palvelujen heikentyminen vaikuttaa eri elämäntilanteissa oleviin ihmisiin eri tavoin. Monille erityisryhmille, kuten päihde- ja mielenterveyshuollon asiakkaille, tutun sosiaalityön toimipisteen lakkauttaminen voi merkittävästi heikentää mahdollisuuksia selviytyä arkipäiväisistä rutiineista. Kynnys lähteä julkisilla liikennevälineillä asioimaan keskikaupungin palvelupisteessä voi olla huomattavan korkea. Oma erityiskysymyksensä on myös kasvava ikääntyvä väestö ja vanhustenhoito maaseudulla. Kotona asumisen edellytyksenä ovat lähipalvelut ja palvelujen saaminen vanhuksen kotiin.

2.5 VAPAA-AJAN ASUKKAIDEN ERITYISHAASTEET PALVELUJEN SAAVUTETTAVUUDESSA

Usein palvelujen saavutettavuutta käsitellään pelkästään vakituisten asukkaiden näkökulmasta. Vapaa-ajan asukkaat ovat kuitenkin lisäämässä palvelujen käyttöä ja heidän merkityksensä maaseudun kehityksessä kasvaa jatkuvasti. Tämä johtuu siitä, että vapaa-ajan asumisen³ suosio lisääntyy, ja uusia mökkejä rakennetaan ja vanhoja saneerataan ympärivuotiseen käyttöön. Parhaillaan eläköityvä sukupolvi tulee viettämään aikaa mökeillä aiempaa enemmän ja myös heidän palvelutarpeensa ovat lisääntymässä. Palvelujen käyttö on lisääntymässä kakkosasumisen trendin myötä myös työssäkäyvien mökkeilijöiden osalta. Samalla vakituisten asukkaiden määrä vähenee useilla maaseutualueilla. Koska palveluja ostavat vakituisten asukkaiden lisäksi sekä vapaa-ajan asukkaat että matkailijat, ei varsinkaan harvemmin asutulla maaseudulla palveluntuottajien tarvitse tukeutua pelkästään vakituisten asukkaiden kysyntään. Toisaalta alueilla, joilla on enemmän ostovoimaa, on myös enemmän palveluja vapaa-ajan asukkaiden käytettävissä (Nieminen 2010).

Maaseudun tuotteita ja palveluja (engl. Rural goods and services) on usein kehitetty erityisesti matkailijoille ja vapaa-ajan asukkaille. Niillä on kasvavaa merkitystä niin pienyritysten, kuin nykyisin myös joidenkin isompien yritysten työllistäjinä (Andersson 2007). Maaseudun tuotteet ja palvelut liittyvät tavallisesti läheisesti toisiinsa. Esimerkiksi kesätorilta tai maatilalta haettu tuote sisältää niin fyysisen tuotteen kuin

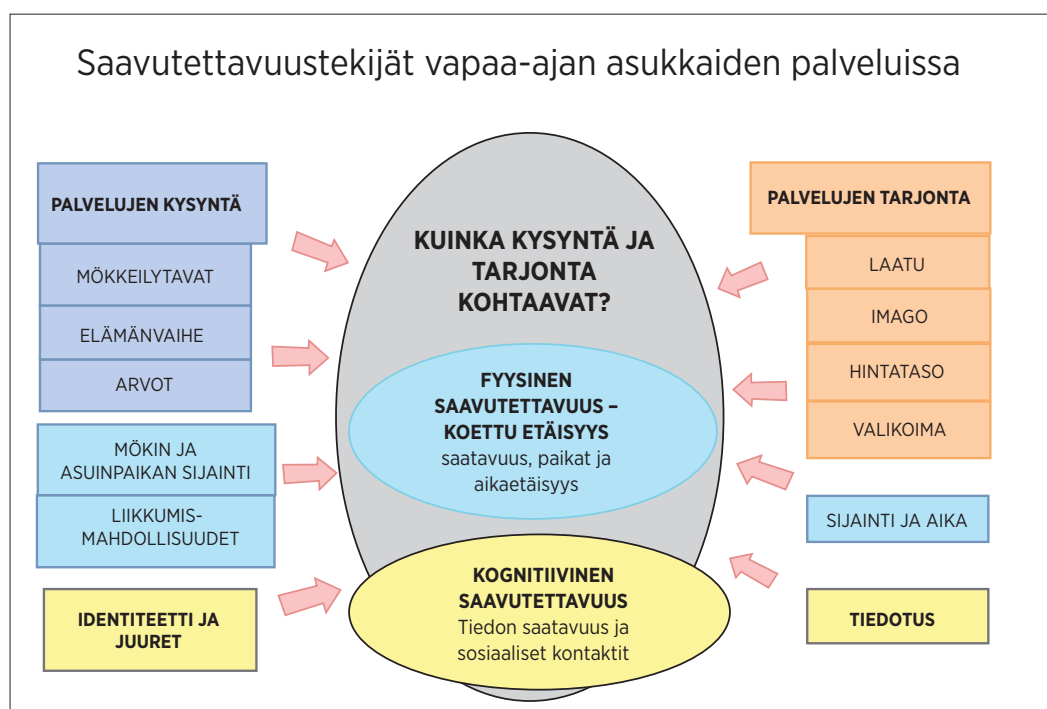
aineettoman elämyksen, jossa palvelulla on tärkeä merkitys. Koska vapaa-ajan asunnolla viihdytään varsinkin kesäaikaan pitkään yhteen menoon, tarvitsevat mökkiläiset myös muita kuin matkailijoille erityisesti suunnattuja palveluja. Näitä ovat esimerkiksi parturi- ja autonhuoltopalvelut yksityisellä puolella sekä kirjasto ja terveydenhuoltopalvelut julkisella puolella (Rantanen ym. 2009).

Kesämökkibarometrin (Nieminen 2010) mukaan lähes puolet ulkokuntalaisista vapaa-ajan asukkaista oli kiinnostunut hankkimaan kesämökin korjaus- ja rakennustöihin sekä lumen auraukseen liittyviä palveluja mökin lähiseudulta. Myös polttopuiden teko ja puiden kaato ja raivaustyöt sekä vartiointi ja tarkastuskäynnit mökille kiinnostivat mökinomistajia. Mökin ja saunan lämmittäminen sekä siivouspalvelut kiinnostivat muita palveluja vähemmän. Noin 15 prosenttia mökinomistajista oli barometrin perusteella kiinnostunut ajatuksesta, että päivittäistavaroita voisi ostaa mökille perille kuljetettuna (Nieminen 2010, 37).

Kakkosasumisen yleistymisen kasvattaa mökkikunnan palvelujen käyttöä, sillä mitä pidempään mökillä oltiin, sitä suuremmaksi kasvoi Kesämökkibarometrin tulosten perusteella mökkikunnan osuus päivittäistavaroiden sekä muiden tavaroiden ja palvelujen ostoksista. Varsinkin mökin kunnostamiseen liittyvät tavarat ja palvelut oltiin kiinnostuneita ostamaan mökin lähiseudun kaupoista ja yrittäjiltä.

Palvelujen saavutettavuutta voidaan tarkastella myös palvelujen kysynnän ja tarjonnan eri tekijöiden sekä niiden kohtaamisen kautta. Kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen ilmenee fyysisenä, koettuna ja kognitiivisena palvelujen saavutettavuutena (Kuva 4).

³ Tässä raportissa käytetään termejä mökki ja vapaa-ajan asunto, mökkeily ja vapaa-ajan asuminen sekä mökkiläinen ja vapaa-ajan asukas, sillä ne ovat vakiintuneita käsitteitä ilmiöön liittyvässä tutkimuksessa.

Kuva 4. Palvelujen saavutettavuustekijät.

Vapaa-ajan asunnot sijaitsevat tavallisesti suhteellisen syrjäisillä paikoilla, mikä korostaa palvelujen saavutettavuuden haastetta mökkiläisten kannalta. Mökkiläisten siteet paikkakuntaan ovat myös usein vakituksia asukkaita löyhemmät, minkä vuoksi tiedon saaminen palveluista on heille vaikeampaa kuin niille, jotka tuntevat paikallisen palveluntarjonnan. Hallinnolliset kunnat ovat alueellisesti laajentumassa, mikä helpottaa julkisten palvelujen saavutettavuuden osalta niiden vapaa-ajanasukkaiden tilannetta, joiden vakituinen asuinkunta ja mökkikunta tulevat kuntaliitosten yhteydessä samaksi. Se, kuinka mökkiläinen kokee olevansa osa mökkipaikkakunnan sosiaalista yhteisöä, ei kuitenkaan hallinnollisten uudistusten myötä välttämättä muutu.

Mökkiläisten keskimäärin hyvä asema sekä liikkumis- että maksukyvyyn suhteen taas helpottaa palvelujen saavutettavuutta. Ylivoimaisesti suurin osa heistä liikkuu mökille omalla autollaan. Vakituisen asuinpaikkakunnan tai mökkimatkan varrella olevat palvelut ovat tämän takia vapaa-ajan asukkailla kilpailevia vaihtoehtoja, mikäli palvelua ei mökkipaikkakunnalta ole helposti saatavilla. Tällöin maaseudun aluetalous ei vapaa-ajan asukkaiden palvelukysynnästä hyödy. Kilpailutilanne toimii tosin myös toisin päin; jos maaseutuolosuhteissa palveluihin pääsee jonottamatta, suosii tämä palvelujen hankkimista sieltä.

Vapaa-ajan asukkaat hankkivat Kesämökkibarometrin (Nieminen 2010) mukaan päivittäistavarat sekä muut tavarat ja palvelut monesta eri paikasta, eli kotikunnasta, mökkimatkan varrelta, mökkikunnan kaupasta tai suoramyyntipaikasta. Viikonloppumatkalla tai vastaavan pituisella mökkireissulla päivittäistavaroita hankki kotikunnan kaupasta ennen matkaa noin 66 prosenttia Kesämökkibarometrin vastaajista, mökkimatkan varrelta noin 40 prosenttia, mökkikunnan kaupasta noin 60 prosenttia ja suoramyyntipaikasta 13 prosenttia ulkokuntalaisista mökkiläisistä.

On huomattava, että vapaa-ajan asukkaat eivät ole homogeeninen ryhmä saavutettavuuden suhteen. Merkittävää on esimerkiksi se, onko heillä jonkinlaisia siteitä mökkipaikkakunnalle ennen vapaa-ajan asunnon hankkimista. Kaipuun kotiseudulle on todettu olevan yksi mökkeilyn motiiveista (Pitkänen & Kokki 2005). Taulukossa 2 on kuvattu niitä saavutettavuuteen vaikuttavia tekijöitä, jotka erottavat eri vapaa-ajan asukasryhmiä vakituksista asukkaista. Erot fyysisissä, psyyk-

kisissä ja taloudellisissa sekä palvelutarjontaan liittyvissä tekijöissä on rajattu tästä taulukosta pois.

Vapaa-ajan asukkaiden näkökulmasta palvelujen saavutettavuus kattaa sekä mökillä oleskelun että mökkimatkan. Mökkimatkan aikana käytetään monesti huolto- ja liikenneasemien palveluja ja etenkin kesäaikaan tuoreet elintarvikkeet hankitaan matkan varrelta tai mökkikunnan taajaman kaupoista. Mökillä oltaessa mökkipaikkakunnan paikallispalvelujen saavutettavuus on tärkeää, mutta yhtälailla tärkeitä ovat liikkuvat ja mökille tulevat palvelut. Mökille tulevia palveluja ovat esimerkiksi palo- ja pelastustoimen palvelut ja nuohouspalvelut. Kun mökkiä käytetään ympärivuotisesti, merkityksellisiä palveluja ovat mökin huolto- ja kunnostustöihin kytkeytyvät palvelut, esimerkiksi aurauspalvelut ja mökkitalukkareiden tarjoamat palvelut.

Mökkeilijät käyttävät koko tieverkkoa moottoriteistä aina yksityisteihin saakka. Palvelujen fyysisen saavutettavuuden edellytyksenä on teiden hyvä kunnossapito, ei pelkästään kesäisin vaan yhä enemmän ympärivuotisesti (talvikelit, rospuutoaika). Huono tienpito voi olla ajoittain konkreettinen este vapaa-ajan asumiselle.

Kyselytutkimusten valossa mökkeilyn suosio kasvaa ja kodin ja mökin välinen edestakainen matkustaminen säilyy jatkossa osana suomalaista mökkeilykulttuuria. Suurten ikäluokkien eläköitymisen myötä kehitys kulkee kohti kasvavaa osa-aikaista vapaa-ajan asumista, mutta mökille muuttamista harkitsee vain pieni osa vapaa-ajan asukkaista. Väestörekisterikeskuksen tietojen mukaan noin 11 000 mökillä asuttiin vuonna 2008 vakituksella ja viimeisen viiden vuoden aikana noin 2 000 asukasta on muuttanut mökille vakituksella asumaan (Nieminen 2010). Kesämökkibarometrissä tiedusteltiin ulkokuntalaisilta mökkiläisiltä, onko heillä aikomus muuttaa kesämökin *sijaintikuntaan* asumaan seuraavan kolmen vuoden aikana. Lähes 10 prosenttia ulkokuntalaisista mökkiläisistä piti asuinkunnan vaihtoa mahdollisena (Nieminen 2010). Toisessa kyselytutkimuksessa tiedusteltiin muuttoa *mökille*. Tulosten mukaan pääkaupunkiseudulla asuvista ja Järvi-Suomessa mökkeilevistä vapaa-ajan asukkaista reilut 3 prosenttia oli halukas muuttamaan mökille mutta vain alle prosentti oli tehnyt muuttopäätöksen. Sen sijaan noin 35 prosenttia arvioi mökin käytön lisääntyvän lähivuosina. Vaikka mökkeily eläkeiässä lisääntyikin, vapaa-ajan asukkaat haluavat säilyttää vakituisen asunnon kaupungissa (Pitkänen & Kokki 2005, 30–32).

Taulukko 2. Vapaa-ajan asukkailla tyypillisiä palvelujen saavutettavuuteen vaikuttavia tekijöitä.

Saavutettavuustekijä	Helpottaa palvelujen saavutettavuutta	Vaikeuttaa palvelujen saavutettavuutta
Identiteetti ja juuret	- Juuret ovat mökkipaikkakunnalla. - Kontakteja on vakituksiin asukkaisiin.	- Tulee mökkipaikkakunnalle ”ulkopuolisena”. - Ei ole tekemisissä vakituisten asukkaiden kanssa.
Kuntalaisuus	- Vakituinen ja vapaa-ajan asunto ovat samassa kunnassa.	- Vakituinen ja vapaa-ajan asunto ovat eri kunnissa.
Sijainnit	- Vakituisen asunnon sijainti lähellä mökkiä antaa valintamahdollisuuksia. - Mökin sijainti lähellä palvelukeskittymiä. - Mökkimatkan varrella on tarvittavia palveluja.	- Vakituisen asunnon sijainti kaukana mökistä ohjaa käyttämään mökkipaikkakunnan palveluja. - Mökin sijainti kaukana palvelukeskittymistä. - Mökkimatkan varrella ei ole tarvittavia palveluja.

Suurten ikäluokkien ja ikääntymisen myötä korostuvat liikku-
mispalvelujen ohella mm. terveyden- ja sairaanhoidon palve-
lut mökkikunnassa ja -seudulla. Myös yhteisöllisyyden tarve
kasvaa ja turvallisuuden tunne mökillä ollessa tulee tärkeäksi
iän myötä. Mökkeilyyn on syntymässä uudenlaisia yhteisöl-
lisempiä vapaa-ajan asumisen muotoja, suhteellisen tiiviisti
rakennettua kylämäistä asutusta taajamien lähellä (mummon-
mökkikylät, ekomökkikylät). Tällöin myös palvelujen tuotanto
on helpompi järjestää, palvelujen saavutettavuus paranee ja
kysyntä kasvaa.

Työikäisten ja lapsiperheiden näkökulmasta mökkipaik-
kakunnalla korostuvat erityisesti lähikauppal palvelut, sairaan-
hoidon palvelut ja toimivat tietoliikennepalvelut. Mökkien
varustetason kasvaessa vapaa-ajan asuminen muuttuu yhä

kodinomaisemmaksi ja myös vapaa-ajan palvelutarpeille alkaa
olla kasvavaa kysyntää. Mökille tullaan yhä enemmän viihty-
mään, ja mökkipaikkakunnalta ja -seudulta haetaan erilaisia
harrastusmahdollisuuksia.

Vapaa-ajan asumisella on kiistatta kasvava merkitys pai-
kallis palvelujen kysynnässä ja tuotannossa. Vapaa-ajan asu-
misen keskeiset trendit ovat mökkien varustetason kasvu ja
ympäri vuotinen mökkeily (kakkosasuminen), mökkeilyn tii-
vistyminen matkailukeskuksiin sekä kansainvälistyminen (Pit-
känen 2010). Mökkeilyn kansainvälistyminen on vielä mar-
ginaalista mutta esimerkiksi venäläiset vapaa-ajan asukkaat
Kaakkois- ja Itä-Suomessa ovat jo paikoitellen merkittävä uusi
asukasryhmä. Maaseudun kansainvälistyminen asettaa omat
haasteensa palvelutuotannolle.

3. PALVELUASIOINNIN TOIMINTAYMPÄRISTÖN MUUTOS MAASEUDULLA

ILKKA LEHTOLA, ANTTI REHUNEN JA MERVI J. HILTUNEN

3.1 TOIMINTAYMPÄRISTÖN MUUTOSTEKIJÄT

Maailma muuttuu yhä kiihtyvämmällä vauhdilla ja usein ennakkoimattomasti. Siitä huolimatta on tiettyjä megatrendejä, jotka vaikuttavat kaikkialla yhteiskunnissa. Näitä ovat globalisaatio, talouskriisit, ilmastonmuutos, energian hinta ja ikääntyminen (TEM 2010, 41). Myös liikkumisen lisääntyminen ja saavutettavuuden parantuminen ovat merkittäviä kehityssuuntia laajasti ajateltuna. Nämä megatrendit ovat laaja-alaisia ilmiöitä, ja niiden alueelliset vaikutukset voivat vaihdella ulottuvuudeltaan ja intensiteetiltään. Esimerkiksi saavutettavuuden paraneminen kaupunkikeskusten välillä johtaa asukkaiden, toimintojen ja palvelujen keskittymiseen kaupunkeihin, josta seuraa syrjäisempien seutujen saavutettavuuden heikkeneminen.

Megatrendit ja muut muutosprosessit vaikuttavat myös maaseudun toimintaympäristöön ja sitä kautta palvelujen tuotantoon, sijaintiin ja saavutettavuuteen. Tärkeitä muutostekijöitä suomalaisella maaseudulla ovat edellisten lisäksi EU:n kehitys, Suomen kilpailukyky, kuntarakenteen muutos ja palvelujen rahoitus, yrittäjäys ja maaseudun elinkeinorakenne (YTR 2006, 12–15). Kaikilla muutostekijöillä ei ole kuitenkaan välitöntä vaikutusta palveluihin ja niiden saavutettavuuteen.

Seuraavaksi tarkastellaan tarkemmin maaseudun palveluasointiin ja toimintaympäristön muutokseen vaikuttavia keskeisiä trendejä ja tulevaisuuskuvia.

VÄESTÖN VÄHENEMINEN

Kaupunkiseutujen väkiluku on lisääntynyt sadoilla tuhansilla henkilöillä 1970-luvulta lähtien. Huomattava osa uudesta väestöstä on sijoittunut keskusten läheiselle maaseudulle. Ydinmaaseutu on menettänyt väestöään ja erityisen suuresta väestökadosta on kärsinyt harvaan asuttu maaseutu. Kaupungeissa ja kaupunkien läheisellä maaseudulla väestörakenne on tasapainossa, kun taas ydinmaaseudulla ja erityisesti harvaan asutulla maaseudulla se on vinoutunut.

Väestörakenteeseen vaikuttaa voimakkaasti muuttoliike. Nuoret ja koulutetut ovat muita väestöryhmiä taipuvaisempia lähtemään maaseudulta. Muuttotappioalueilla julkisten palvelujen rahoittamiseen tarvittavat verotulot supistuvat, kun veronmaksajia on entistä vähemmän. Joidenkin julkisten palvelujen tarve vähenee, mutta samanaikaisesti terveys- ja sosiaalipalvelujen tarve kasvaa. Muuttovoittoa saavissa kunnissa

joudutaan puolestaan rakentamaan lisää yleistä infrastruktuuria ja palveluja (YTR 2009, 18).

Lasten, nuorten ja työikäisten määrän väheneminen sekä ikääntyneiden määrän kasvu vaikuttavat suoraan palvelutarpeisiin. Koska peruskouluikäisten ikäluokat supistuvat, harvenee kyläkouluverkosto. Myös kuntien taloudelliset vaikeudet vaikuttavat kouluverkostoon, sillä kunnilla on suuria paineita karsia kustannuksia ja supistaa kouluverkostoa. Lisäksi osa lukioista katoaa tulevina vuosina. Koulujen lakkauttamiset ja yhdistämiset ovat vähentäneet erityisesti pienten koulujen määrää. Lakkautettujen koulujen oppilaat ovat siirtyneet koulukuljetusten piiriin.

VÄESTÖN IKÄÄNTYMINEN

Voimakkainta väestön ikääntyminen on harvaan asutulla maaseudulla. Ikääntyneissä on aiempaa enemmän terveitä ja hyväkuntoisia, jotka liikkuvat ja käyttävät palveluja itsenäisesti. Eläkkeelle jäävät ovat yhä koulutetumpia, heillä on käytettävissään yhä enemmän taloudellisia voimavaroja ja aktiiviväestöä enemmän vapaa-aikaa. Tämä lisää esimerkiksi monien eri alojen palvelujen, kuten kulttuuripalvelujen käyttöä (TEM 2010, 107). Kun ihmisten keskimääräinen elinikä pitenee, lisääntyy myös huonokuntoisten vanhusten määrä, mikä lisää etenkin sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kysyntää ja avuntarvetta liikkumisessa. Intensiivisen hoidon ja palvelujen tarve ajoittuu viimeisten elinvuosien ajalle.

YHTEISKUNNAN PALVELUVALTAISTUMINEN

Maaseudulle syntyy uusia elinkeinomahdollisuuksia, kun yhteiskunta palveluvaltaistuu. Väestön ikääntymisen myötä on odotettavissa, että ikääntyneiden erikoispalvelujen ja kulutuksen kysyntä kasvaa. Suurten ikäluokkien vanheneminen lisää erityisesti sosiaali- ja terveyspalvelujen kysyntää. Kolmannen sektorin ja sosiaalisten yritysten rooli kasvaa hyvinvointipalvelujen tuottamisessa samalla kun julkisen talouden rooli heikkenee. Suurista palvelualoista kaupan sekä majoitus- ja ravitsemistoiminnan on arvioitu pitkällä aikavälillä lisäävän työpaikkoja. (TEM 2010, 79.) Kasvuodotuksia hillitsevät pyrkimys keskittää ja rationalisoida palveluja, mikä saattaa heikentää syrjäisten ja väestöltään taantuvien alueiden palvelutarjontaa.

Matkailu on monilla alueilla merkittävä työllistäjä, ja sen odotetaan kehittyvän edelleen myönteisesti. Matkailulla on

myös paljon välillisiä vaikutuksia. Se luo kysyntää monille muillekin elinkeinon aloille ja palveluille. Tätä kautta matkailu parantaa välillisesti myös vakituisten asukkaiden palvelujen saavutettavuutta ja laatua. (TEM 2010, 79.)

Maatilojen merkityksen on ennakoitu kasvavan tulevaisuudessa uusien hyvinvointipalvelujen tuottamisessa. Tästä hyvänä esimerkkinä on nähty Green Care -toiminta, jossa maatilaympäristöä, luontoa ja eläimiä hyödynnetään terveys- ja hyvinvointipalveluissa. Uudet palvelumuodot tuovat uusia elinkeinomahdollisuuksia maataloille ja laajentavat sosiaali-, terveys- ja kasvatuspalvelujen sisältöä, määrää ja alueellista saavutettavuutta. (TEM 2010, 83–84.)

JULKISEN PALVELUTUOTANNON TEHOSTUMINEN

Veronmaksajia menettäneet muuttotappiokunnat ovat taloudellisissa vaikeuksissa, eivätkä ne aina kykene tuottamaan ikääntyvälle väestölle riittävästi palveluja. Taloudelliset ongelmat ovat lisänneet paineita palvelujen tuottamiseen entistä kustannustehokkaammin, mikä johtaa palvelujen keskittämiseen ja palvelujen saavutettavuuden heikkenemiseen reuna-alueilla. Useat kunnat ovat ulkoistaneet palvelujen tuottamisen osittain kolmannelle ja yksityiselle sektorille ns. tilaaja-tuottajamallien kautta. Tilaaja-tuottajamalli vähentää julkisen sektorin työpaikkoja, mutta lisää kysyntää ja työvoimatarvetta yksityisillä palveluntuottajilla. Myös yhdistykset, jotka maaseudulla ovat usein aktiivisia toimijoita, voivat tulevaisuudessa työllistää yhä useampia henkilöitä palvelusektorilla. (TEM 2010, 82.)

KUNTARAKENTEEN MUUTOS

Yhtenä ratkaisuna kuntien taloudellisiin ongelmiin ovat olleet kuntaliitokset, joiden määrän odotetaan kasvavan huomattavasti lähitulevaisuudessa (yksityiskohtaisemmin luvussa 3.4). Myös kuntien välinen yhteistyö on tiivistynyt palvelujen tuottamisessa. Kuntarajoilla on entistä vähemmän merkitystä palvelujen hankintamatkojen suuntautumisessa. Yhä useamman suomalaisen työpaikka on muualla kuin kotikunnassa. Usein työmatkojen yhteydessä hoidetaan myös asiointit palvelukoh-teissa.

Kuntalaisten mahdollisuudet käyttää palveluja kuntarajojen yli vaihtelevat kuitenkin huomattavasti. Muutamilla seuduilla on mahdollisuus käyttää kulttuuri-, liikunta- ja kirjastopalveluja alueellisesti (Stenvall ym. 2009, 131). Lisäksi perusterveydenhuollon ja sosiaalitoimen yhteistoiminta-alueiden muodostaminen on parantanut mahdollisuuksia sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttöön kuntarajojen yli. Kuntarajat ovat alkaneet madaltua myös lasten päivähoidossa. Useilla kaupunkiseuduilla on ollut kokeiluja, joissa lasten päivähoitopaikka sijaitsee naapurikunnan puolella. Lapsia on otettu hoitoon kuntarajojen yli (Lehtola 2008b, 17).

YHDYSKUNTARAKENTEEN HAJAUTUMINEN

Yhdyskuntarakenteen hajautuminen tarkoittaa asumisen, palvelujen, työpaikkojen ja virkistysalueiden sijaitsemista etäällä toisistaan. Hajautuminen näkyy taajamien asukastiheyden

alenemisena, työ- ja asiointimatkojen pidentymisenä, autoriippuvuuden lisääntymisenä ja joukkoliikenteen toimintaedellytysten heikentymisenä. Yhdyskuntarakenteen eheyttämisen suurimmat haasteet kohdistuvat suurimmille kaupunkiseuduille ja niiden läheiselle maaseudulle, jossa uudisrakentamisen määrä on suurinta. Väestöään menettäneillä alueilla merkittävimpiä muutoksia ovat asukasmäärän väheneminen ja asutuksen harveneminen, jolloin alueiden elinvoimaisuuden tukeminen edistää asutusrakenteen säilymistä.

VAPAA-AJAN MATKAILUN LISÄÄNTYMINEN

Suomalaisen vapaa-aika on lisääntynyt. Nykyisin vapaa-aikaa on keskimäärin 47 tuntia viikossa (SVT 2011a). Maaseudulla vapaa-ajan lisääntyminen näkyy matkailun ja mökkeilyn kasvuna. Matkailun alalla kasvaviksi kysynnän kohteiksi on nähty luonto, terveys, hyvinvointi, kulttuuri, turvallisuus, rauhallisuus, hiljaisuus ja väljyys, jotka tulevat myös maaseudun kehittymismahdollisuuksia (TEM 2010, 79).

Vapaa-ajan asuminen maaseudulla lisääntyy ja mökit varustellaan usein ympärivuotiseen asumiseen soveltuviksi. Koti halutaan kuitenkin säilyttää kaupungissa tai taajamassa, jolloin monipaikkainen asuminen ja liikkuva elämäntapa yleistyvät (Haukkala 2011, 17–24; Vepsäläinen ym. 2011, 309). Mökkeilyn suosio kasvaa niin eläkeikäisten kuin työikäistenkin keskuudessa. Kakkosasumisen myötä mökkipaikkakunnalla korostuvat erityisesti lähikauppalpalvelut, sairaanhoidon palvelut sekä toimivat tietoliikennepalvelut. Omalla autolla liikkuvilla palvelujen saavutettavuus ei ole ongelma toisin kuin niillä, jotka matkustavat mökille julkisilla liikennevälineillä. Joukkoliikenteellä matkustavat vapaa-ajan asukkaat ovat marginaalinen ryhmä, mutta on todennäköistä, että suurten ikäluokkien ikääntyessä julkisilla kulkuvälineillä liikkuvien mökkiläisten määrä kasvaa. Tällöin alkavat korostua esim. matkaketjujen esteettömyys, erilaiset joustavat kuljetuspalvelut lähtö- ja määränpäässä, ja myös mökille toimitettujen palvelujen saatavuus. Joustavan taksi- ja palveluliikenteen tarve kasvaa.

TEKNIIKAN KEHITYS

Tekniikan kehitys on laajentanut mahdollisuuksia tehdä työtä maaseudulla. Etä- ja joustotyön yleistyminen vähentää työmatkaliikennettä kodin ja työpaikan välillä ja tarjoaa mahdollisuuksia asua etäällä työpaikasta. Toisaalta palvelujen hoitaminen tietoverkkojen kautta lisääntyy, mikä helpottaa palvelujen saavutettavuutta maaseudulla. Tämä vähentää myös asiointimatkoja. Etäopetus tarjoaa mahdollisuuksia tarjota opetusta tietoverkkojen kautta siten, että osa opetuksesta voidaan antaa koululaisen ja opiskelijan kotiin tai kotikylän yhteistiloihin. Tämä vähentää tarvetta koulukuljetuksiin.

Kaikki maaseudun asukkaat, erityisesti ikääntyneet väestöryhmät, eivät kuitenkaan kuulu toimivien tietoverkkojen piiriin tai osaa käyttää nettiyhteyksiä. Lisäksi osassa maaseutua verkkoyhteydet toimivat epätydyttävästi. Vaikka etä- ja joustotyö sekä sähköinen palvelutuotanto ja asiointi lisääntyvätkin, ei ihmisten tarve liikkua, asioida fyysisesti palvelupisteissä tai tavaroiden kuljetustarve vähene.

ARVOJEN JA ASEENTEIDEN MUUTOKSET

Aineettomuus lisääntyy, mikä ilmenee siinä, että tavaroita ja palveluja pyritään tuottamaan käyttämällä entistä vähemmän raaka-aineita ja energiaa sekä tuottamalla vähemmän päästöjä (YTR 2009, 29). Tällä pyritään edistämään kestävää kehitystä ja ekotehokkuutta. Aineettomia palveluja on mahdollista tuottaa maaseudulla. Maaseutua arvostetaan luonnonläheisenä ja rauhallisena asuinympäristönä ja maaseutuoptimismi on kasvussa (Nieminen-Sundell 2011). Osa asuntorakentamisesta levittäytyy alueille, joissa palveluja ja julkista liikennettä on vähän tai ei lainkaan. Ilman omaa autoa asuminen olisi vaikeaa. Työssäkäynti, asiointimatkat ja harrastuksissa kulkeminen perustuvat pitkälti henkilöautoliikenteeseen.

ILMASTONMUUTOS JA ENERGIAN HINTA

Ilmastonmuutoksen vuoksi joudutaan etsimään ratkaisuja, joilla liikenteen aiheuttamia kasvihuonepäästöjä voidaan vähentää. Myös kestävä tuottavuuden vaatimus korostuu yhä enemmän. Tavoitteena on luoda entistä toimivampi ja ympäristön kannalta ekologisempi liikennejärjestelmä. Ilmastonmuutoksen lisäksi liikenneratkaisuihin vaikuttavat energian saatavuus ja hinta. Maailmantalouden kasvu, öljyvarojen niukentuminen ja niiden kysynnän kasvu johtavat öljyn ja polttoaineiden hintojen nousuun. Tämän vuoksi liikenteessä joudutaan etsimään uusia energiaratkaisuja, joilla on nähty olevan vaikutuksia sekä kuljetusvälineitä että liikennejärjestelmää koskeviin poliittisiin linjauksiin. (TEM 2010, 66.)

Polttoaineiden hinnan nousu vaikuttaa liikkumisen kustannuksiin erityisesti maaseudulla, jossa välimatkat ovat pitkät. Liikkumisen kallistuminen heikentää siten myös palvelujen saavutettavuutta, koska kustannukset siirtyvät maaseudun asukkaiden maksettavaksi.

TIEVERKOSTON JA JOUKKOLIIKENTEEEN MUUTOKSET

Liikenneverkon merkitys on suuri maaseudun päivittäisessä liikkumisessa ja kuljetuksissa (LVM 2011, 23). Keskeinen kysymys maaseudun elinvoimaisuuden ja saavutettavuuden kannalta onkin se, miten tieverkoston kunto ja asukkaiden liikkumisen palvelut voidaan taata. Huonokuntoisten maanteiden ja paikallisteiden määrä on lisääntynyt, ja myös yksityistieverkon kunto on heikentynyt. Tiestön ylläpidossa on alettu korostaa entistä enemmän kaupunkiseutujen ja vilkasliikenteisten väylien tarpeita. Maaseudulla tiestön kunnon vähittäinen heikkeneminen voi ajan mittaan vaikeuttaa etenkin syrjäisten ja harvaan asuttujen alueiden saavutettavuutta, perushuoltoa ja muuta välttämätöntä liikkumista. (Lehtola 2007, 13.)

Vähäliikenteiset tiet palvelevat pysyvää ja vapaa-ajan asumista. Ne ovat myös merkittäviä maaseudun palvelujen, matkailun, maatalouden ja metsätalouden kannalta. Vähäliikenteisellä tiestöllä on haasteita säilyttää riittävä palvelutaso. Maaseutu on yhä riippuvaisempi henkilöautoista. Säännöllisiin vuoroihin perustuvaa reittiliikennettä on vaikeaa ylläpitää haja-asutusalueella, koska kysyntä vähenee kaiken aikaa (yksityiskohtaisemmin luvussa 3.4).

Taulukkoon 3 on koottu yhteenveto keskeisimmistä maaseudun muutostekijöistä ja niiden vaikutuksista palveluihin.

Taulukko 3. Tärkeimmät muutostekijät ja niiden vaikutukset palveluihin maaseudulla

Muutostekijä	Vaikutukset palveluihin maaseutukunnissa
Väestön väheneminen	– Palvelujen asiakasmäärien pieneneminen, palveluverkoston harventuminen
Väestön ikääntyminen	– Yhä enemmän eläkeikäisiä, jotka kulkevat ja käyttävät palveluja itsenäisesti – Yhä enemmän myös iäkkäitä ja huonokuntoisia vanhuksia, jotka tarvitsevat apua kulkemisessa ja palvelujen käytössä – Kulttuuripalvelujen kysyntä lisääntyy
Yhteiskunnan palveluvaltaistuminen	– Palvelujen kysyntä lisääntyy väestön ikääntymisen vuoksi erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa – Kolmannen sektorin ja sosiaalisten yritysten rooli kasvaa hyvinvointipalvelujen tuottamisessa – Matkailupalvelujen työllistävyys lisääntyy – Maatilojen yhteyteen syntyy hoivapalvelujen tuotantoa
Julkisen palvelutuotannon tehostaminen	– Palvelujen tuottaminen entistä kustannustehokkaammin johtaa palvelujen keskittämiseen ja palvelujen saavutettavuuden heikkenemiseen reuna-alueilla – Kunnat ulkoistaneet palvelutuotantoa kolmannelle ja yksityiselle sektorille, mikä voi tuoda uusia palvelutyöpaikkoja maaseudulle
Kuntarakenteen muutos	– Kuntaliitoksia ja yhteistoiminta-alueita palvelujen tuottamisessa – Kuntien rajoilla entistä vähemmän merkitystä asiointimatkojen suuntautumisessa
Yhdyskuntarakenteen hajautuminen	– Työ- ja asiointimatkojen pidentyminen; kasvihuonepäästöjen rajoittaminen edellyttää yhdyskuntarakenteen hajautumisen pysäyttämistä
Vapaa-ajan matkailun lisääntyminen	– Maaseudun ja luonnon virkistyskäyttö kasvavat – Vapaa-ajan asunnoissa asuminen lisääntyy ja mökkiläiset käyttävät paikallisia palveluja
Tekniikan kehitys	– Etä- ja joustotyön yleistyminen vähentää työmatkaliikennettä ja tarjoaa mahdollisuuksia asua etäällä työpaikasta, mutta ei poista tarvetta käyttää palveluja – Yhä useampia palveluja voidaan hoitaa tietoverkoston avulla, mikä vähentää asiointiliikettä, osa asukkaista kuitenkin jää verkostojen ulkopuolelle – Etäopetus tarjoaa mahdollisuuksia vähentää koulukuljetuksia
Arvojen ja asenteiden muutokset	– Aineettomuus lisääntyy: tavaroita ja palveluja pyritään tuottamaan käyttämällä vähemmän raaka-aineita ja energiaa, aineettomia palveluja mahdollista tuottaa maaseudulta tietoverkkojen kautta – Muuttoliike maaseutualueille, joissa palvelut ja julkiset liikenneyhteydet ovat vähäisiä
Ilmastonmuutos ja energian hinta	– Energian hinnan nousu voi lisätä liikkumisen kustannuksia ja heikentää palvelujen saavutettavuutta
Tieverkoston ja joukkoliikenteen muutokset	– Maaseudun tieverkoston kunnan heikkeneminen – Valtio supistanut joukkoliikenteen tukea, mikä on johtanut vähäliikenteisten reittien lakkautuksiin; syrjäisellä maaseudulla palvelukeskukset yhä heikommin saavutettavissa – Uusia joukkoliikenteen muotoja: kyytitakuu, joukkoliikennekokeilut

3.2 PALVELUASIOINTI ERI TOIMIALOILLA

Toimintaympäristön muutokset vaikuttavat monin tavoin palveluasointiin. Palveluasioinnin taajuus, suuntautuminen ja ulottuvuus vaihtelevat paljon myös palvelun mukaan. Lukumäärällisesti ja rahallisessa arvossa mitattuna suurin osa palveluasioinnista on erilaista kaupan asiointia. Myös erilaisen julkisten palvelujen asiointitaajuus on suurta. Muutokset niissä palveluissa, joita käytetään useimmin, vaikuttavat eniten ihmisten arkeen. Tässä luvussa keskitytään tarkastelemaan palveluasointia erityisesti kaupan, julkisten palvelujen ja liikenteen palvelujen osalta.

Suomen ympäristökeskuksessa on tarkasteltu asiointia TNS Gallup Oy:n Suuri Vaikutusalueutkimus (SVT) 2011 -aineiston perusteella (Yhdyskuntarakenteen toiminnalliset alueet Suomessa 2012). Vaikutusalueutkimus on toteutettu kysy-

mällä noin 30 000 henkilöltä, mistä ja kuinka kauan sitten he ovat viimeksi hankkineet 39 eri palvelua. Vastaajia tutkimuksessa on kaikista Manner-Suomen kunnista, mutta asukasmäärältään pienissä kunnissa vastaajamäärä on hyvin pieni, jolloin tulokset ovat näissä kunnissa korkeintaan suuntaa antavia. Aineiston perusteella voidaan määrittää asiointikertojen laskennallinen lukumäärä vuodessa eri toimialoilla (Taulukko 4). Aineistossa ei ole eroteltuna erikseen kaupunkialueita ja maaseutualueita. Voidaan olettaa, että maaseutualueilla asiointitaajuus on joillakin aloilla harvempi kuin kaupungissa pitkien välimatkojen takia. Asiointikyselyä ei valitettavasti ole suunnattu vapaa-ajan asukkailla.

Asiointitaajuuden perusteella päivittäistavaraostokset ja kahvilapalvelut ovat useimmin käytettyjä palveluja. Myös liikuntapalvelut ja kirjastossa käynti ovat yleisiä asiointikohteita. Samoin terveydenhoitopalvelujen käyttö on keskimäärin melko taajaa.

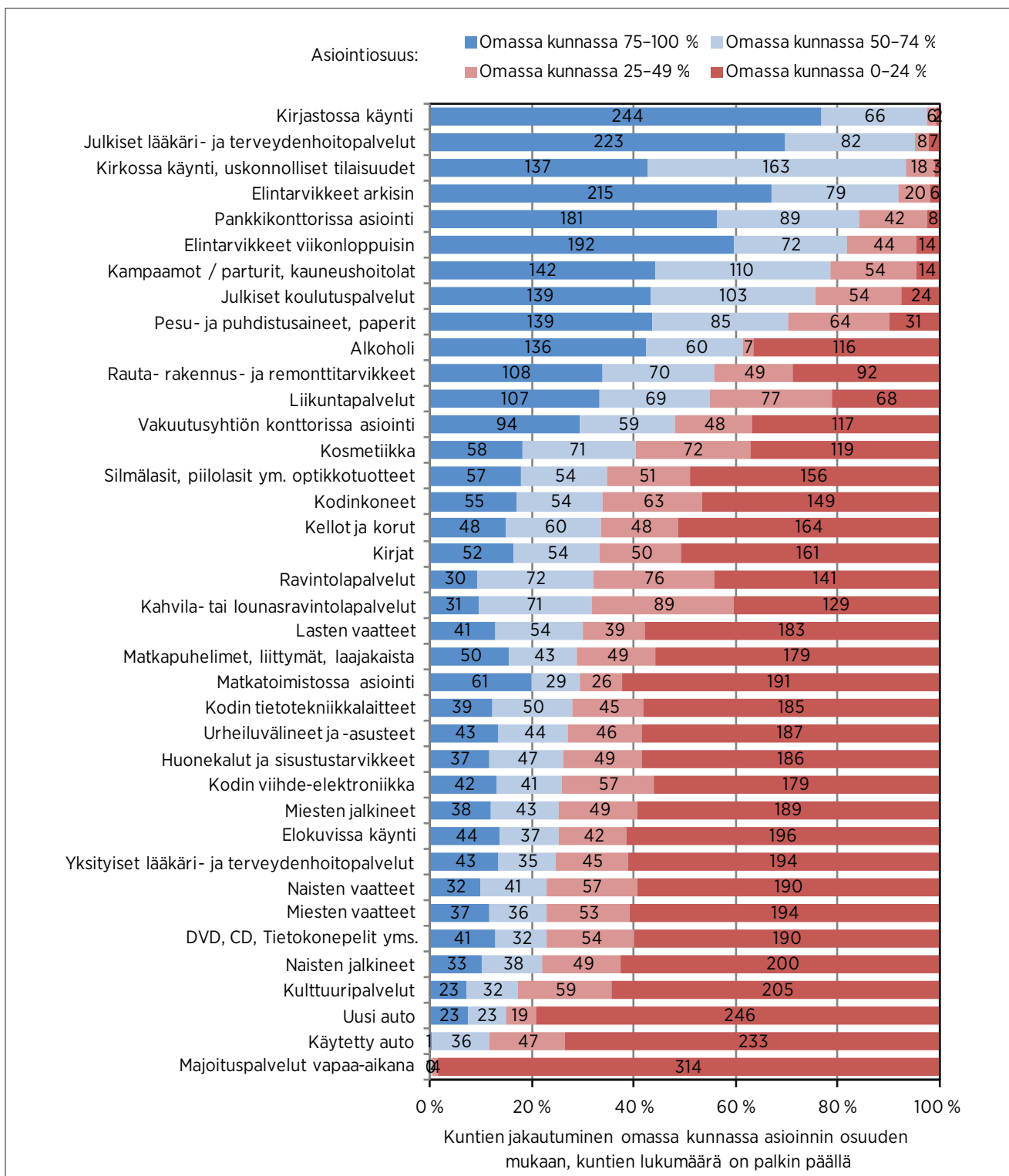
Taulukko 4. Asiointikertojen laskennallinen määrä eri toimialoilla TNS Gallupin Suuren Vaikutusalueutkimus 2011:n ja sen pohjalta SYKE:n oletettaman asiantaajuuden perusteella. Lukumäärät eivät ole tarkkoja, sillä vastaajilta ei ole kysytty tarkkaa asiantaajankohdasta vaan aikaväli, jolloin asiointi on viimeksi tapahtunut. Kullekin aikavälille on laskettu keskiarvo, ja sen perusteella on määritetty laskennallinen asiantaajuus. Varsinkin niissä tuoteryhmissä, joissa asioidaan harvoin, ihmisten muisti ja yleispiirteinen asiantaajien luokittelu tuottavat lähinnä suuntaa antavia arvoja (Yhdyskuntarakenteen toiminnalliset alueet Suomessa 2012).

Toimiala	Asiointikertoja vuodessa
Elintarvikkeet arkisin	102,5
Elintarvikkeet viikonloppuisin	87,8
Pesu- ja puhdistusaineet, wc- ja talouspaperit. yms.	53,7
Kahvila- tai lounasravintolapalvelut	46,6
Alkoholi (viinit ja väkevät alkoholijuomat)	33,3
Liikuntapalvelut (uimahallit, liikuntahallit, urheilukentät yms.)	32,8
Kirjastossa käynti	26,2
Kosmetiikka	26,1
Ravintolapalvelut, illanvietto ravintolassa	23,8
Naisten vaatteet	22,9
Julkiset lääkäri- ja terveydenhoitopalvelut (esim. terveyskeskuksessa asiointi)	20,4
Kampaamot / parturit, kauneushoitolat	19,9
Kirjat	16,9
Pankkikonttorissa asiointi	16,4
DVD-elokuvat, musiikki-cd:t, video- ja tietokonepelit, videot	14,8
Miesten vaatteet	14,4
Kulttuuripalvelut (teatterit, konsertit, taidenäyttelyt)	12,5
Urheiluvälineet ja -asusteet	12,2
Lasten vaatteet	12,1
Julkiset koulutuspalvelut (esim. työväenopisto, Ei peruskoulu tai lukio)	11,4
Yksityiset lääkäri- ja terveydenhoitopalvelut	10,9
Kirkossa käynti, uskonnolliseen tilaisuuteen osallistuminen	10,3
Naisten jalkineet	9,8
Rauta- rakennus- ja remonttitarvikkeet	9,5
Elokuissa käynti	9,3
Huonekalut ja sisustustarvikkeet	8,5
Majoituspalvelut vapaa-aikana	7,5
Kellot ja korut	7,4
Matkapuhelimet, matkapuhelinliittymät, laajakaista	6,8
Silmälasit, piilolasit ym. optikkotuotteet	6,0
Miesten jalkineet	5,9
Kodin viihde-elektroniikka	5,7
Kodin tietotekniikkalaitteet (pc:t, tulostimet, oheislaitteet)	5,5
Kodinkoneet	5,5
Vakuutusyhtiön konttorissa asiointi	5,2
Matkatoimistossa asiointi	4,0
Käytetty auto	1,6
Uusi auto	0,9

SVT-aineistossa on tieto kuntien välisestä asioinnista. Sen perusteella on määritetty omassa kunnassa asioinnin osuutta eri toimialoilla (Kuva 5). Omassa kunnassa asioinnin osuus kertoo kuntien palveluomavaraisuudesta ja keskusmerkityksestä. Jos suurin osa asioinnista suuntautuu muualle kuin omaan kuntaan, kunta sijoittuu selvästi osaksi laajempaa asiointialuetta, jonka keskus on jokin muu kunta. Asiointimatkat ovat tällöin myös pidempiä. Toimialojen vertailussa omassa kunnassa asioinnin osuus osoittaa ne alat, joilla asiointi on tyypillisesti

kuntapohjaista, ja ne alat, joilla asiointi on luonteeltaan pääosin seudullista.

Toimialoista yleisimmin omaan kuntaan suuntautuvat päivittäistavaraostokset, kirjastossa käynti sekä julkisten lääkäri- ja terveydenhoitopalvelujen käyttö. Hyvin harvoissa kunnissa yli puolet kyseisten alojen asioinnista suuntautuu muualle kuin omaan kuntaan. Myös pankkikonttorissa asiointi, kampaamo-, parturi- ja kauneushoitopalvelujen käyttö sekä julkisten koulutus- ja liikuntapalvelujen käyttö tapahtuu hyvin

Kuva 5. Manner-Suomen kuntien jakautuminen omassa kunnassa tapahtuvan asioinnin osuuden mukaan eri toimialoilla TNS Gallupin Suuren Vaikutusalueutkimus 2011:n perusteella (Yhdyskuntarakenteen toiminnalliset alueet Suomessa 2012).

suurelta osin omassa kunnassa. Tulokset näin ollen kertovat julkisten lähipalvelujen ja tärkeimpien kaupan palvelujen saatavuuden merkityksestä oman kunnan tai kunnan osan mitta-kaavassa.

Erikoistavarakaupan palveluista useimmin oman kunnan alueelta hankitaan rautakauppalpalvelut ja alkoholiostokset. Suurimmassa osassa kuntia yli puolet näiden toimialojen ostoksista tehdään omassa kunnassa. Muilla erikoiskaupan toimialoilla omassa kunnassa asiointi on harvinaisempaa. Suurin osa kosmetiikkaostoksista, optikkotuotteista, kodinkoneista, kelloista ja koruista sekä kirjoista hankitaan omasta kunnasta vain noin kolmasosassa kuntia. Muiden erikoistavaroiden hankinnoista suurin osa oman kunnan alueella tehdään vain noin 20–30 prosentissa kuntia eli noin 70–100 kunnassa. Myös monissa vapaa-ajan palveluissa asiointi on omavaraista vain pienessä osassa kuntia. Kaupunkiseudut ja pikkukaupungit muodostavat asiointin keskuksia, jonne asiointi maaseudulta suuntautuu.

Kunnista muodostuu asiointitietojen mukaan toimialoit- tain vaihtelevia asiointi- tai markkina-alueita. Päivittäistava- raostoksissa ja julkisten lähipalvelujen hankinnassa asiointi- alueet ovat pieniä, yhden kunnan kokoisia. Isoissa super- ja hypermarketeissa tosin käydään kauempaakin. Sen sijaan eri- koistavarakaupan ja vapaa-ajan palvelujen aloilla asiointi-alueet ovat laajoja seudullisia kokonaisuuksia (Yhdyskuntaraken- teen toiminnalliset alueet Suomessa 2012).

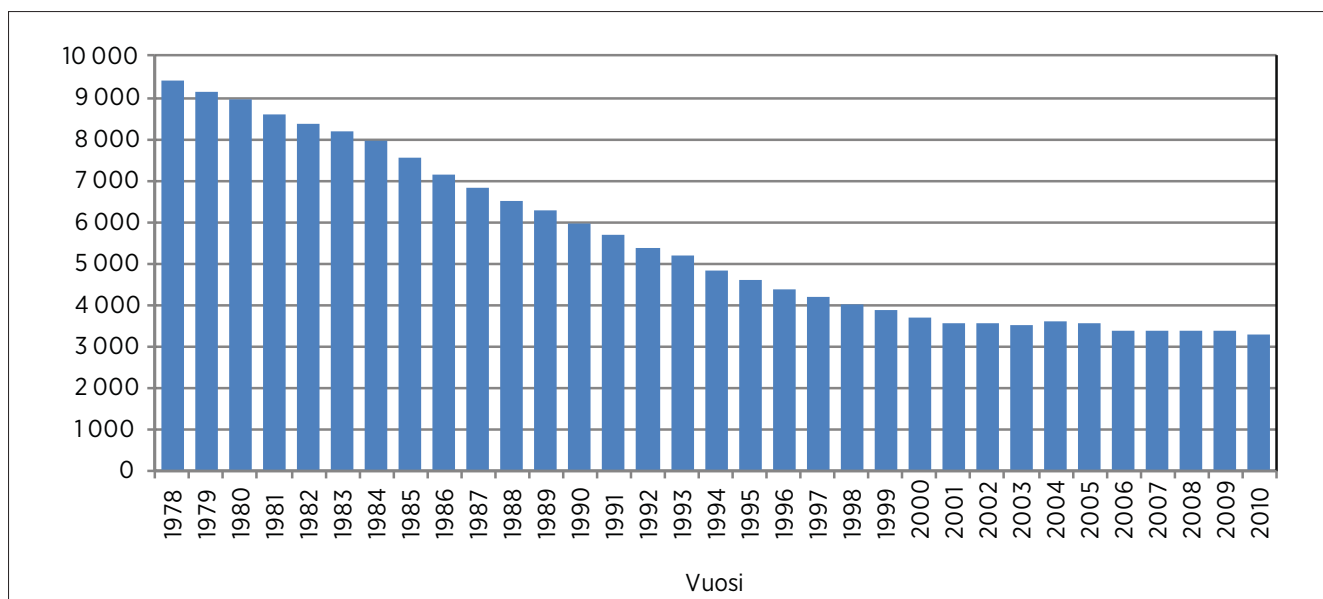
3.3 KAUPAN PALVELUJEN MUUTOS

Kaupan toimintaympäristö ja palvelurakenne ovat muuttuneet voimakkaasti viime vuosikymmeninä. Kytön & Väliniemen (2007, 1) mukaan eri muutostekijät, kuten taloudelliset muutokset, talouden sääntelyn väheneminen ja voimakas maan sisäinen muuttoliike, ovat vaikuttaneet kaupan toimintaedelly- tyksiin eri tavoin eri osissa maata. Vakituksen asutuksen lisäk-

si myös vapaa-ajan asuminen ja matkailu vaikuttavat kaupan kysyntään merkittävästi osassa maata. Kauppa on siirtänyt toimintansa painopistettä kasvavan kysynnän alueille. Kaupan tuoteryhmien välillä on suuria eroja asiointitavassa ja asiointin suuntautumisessa (Yhdyskuntarakenteen toiminnalliset alueet Suomessa 2012). Useimmin kauppa-asiointin kohteena ovat päivittäistavarat, joita kuluttajat tarvitsevat lähes yhtä usein ja paljon riippumatta siitä missä he asuvat. Palvelujen saatavuus ja saavutettavuus nousevatkin kuluttajan kannalta tärkeiksi päivittäistavarakaupan tarjonnan ominaisuuksiksi (Kytö & Väliniemi 2007, 1).

Suomalaiselle päivittäistavarakaupalle on ollut ominaista vähittäiskaupan ketjuuntuminen sekä hankinnan ja logistii- kan keskittyminen. Kilpailu asiakkaita käydään käytännössä paikallisesti myymälätasolla. Päivittäistavarakaupan alalla koottujen tietojen mukaan vuonna 2010 päivittäistavarakaup- pan myymälöitä oli 3 283, mikä oli 11 prosenttia vähemmän kuin kymmenen vuotta aiemmin. Päivittäistavarakaupan myy- mälöiden määrä on kuitenkin vähentynyt 2000-luvulla huo- mattavasti hitaammin kuin aiempina vuosikymmeninä (Kuva 6). Kyläkauppojen määrä on viime vuosina vähentynyt noin 40 myymälällä vuodessa, ja vuonna 2010 maassa oli 417 ky- läkauppaa. Myös myymäläautojen ja -veneiden määrä on su- pistunut pitkään, ja vuonna 2010 niitä oli liikenteessä enää 26. (Päivittäistavarakauppa 2012, 17–35.)

Päivittäistavarakaupan myymälöiden yhteenlaskettu myyntipinta-ala on kasvanut niin kaupungeissa kuin maaseu- dullakin. Myyntialan kasvu heijastaa päivittäistavarakaupan rakenteen muutosta, joka näkyy Rehunen ja Hintikan (2009) mukaan esimerkiksi erikokoisten kauppojen määrän muutok- sina: suurten, vähintään 1 000 m²:n kokoisten supermarket- tien ja vähintään 2 500 m²:n kokoisten hypermarkettien määrä on kasvanut 2000-luvulla yli 50 prosentilla, ja keskikokoisten ja pienten kauppojen määrä on vähentynyt. Päivittäistavara- kaupan myymälöiden yksikkökoon kasvu ja kaupan ketjuissa tapahtuneet muutokset ovat osin syöneet pienten lähikauppo-

Kuva 6. Päivittäistavarakaupan myymälöiden lukumäärä muutos 1978–2010. Myymälöiden määrä on vähentynyt alle puoleen vuode- sta 1980-luvun alusta, mutta kehitys on tasaantunut 2000-luvun aikana (Päivittäistavarakauppa 2012; AC Nielsen 2009).

jen toimintamahdollisuuksia. Kauppojen määrän vähenemisen myötä lähimmän ruokakaupan saavutettavuus on monilla alueilla heikentynyt. Toisaalta suurten kauppojen määrän kasvu on tuonut valikoimiltaan laajan ja arjen ostostarpeisiin pitkälti vastaavan kaupan aiempaa lähemmäs. (Ponnikas ym. 2011, 29.)

Viime vuosina osuuttaan vähittäiskaupan alalla ovat kasvattaneet pääteiden varsilla sijaitsevat eri ketjujen liikennemyymälät, jotka tarjoavat vähittäiskauppal palveluja, polttoainetta ja kahvila- tai ravintolapalveluja. Maaseutukuntiin vahvasti levittäytynyt ABC-ketju on esimerkki kaupallisesta yksiköstä, joka on merkittävä työllistäjä sijaintikunnassaan. Lisäksi liikennemyymälöillä on usein kunnan opastus- ja neuvontapisteitä, joiden kautta myymälässä kävijät saavat tietoa esimerkiksi alueen matkailu- ja majoituspalveluista. (Mäntylä ym. 2011, 7.)

Liikennemyymälät sijaitsivat tyypillisesti autolla helposti saavutettavassa paikassa, kuten suurten liikenneväylien varsilla tai risteyskohdissa. Maaseudulla tällainen paikka on usein kirkonkylän ohittavan tien risteyksessä jonkin matkan päässä keskustasta. Jalankulkijalle paikka ei yleensä ole yhtä helposti lähestyttävissä kuin autoilijalle eikä kävelymatkan etäisyydellä asu yhtä paljon ihmisiä kuin varsinaisessa keskustassa. Autoilun ollessa yleistä uudet myymälät ovat kuitenkin vieneet asiakkaita kirkonkylä kaupoista. Paikoin liikennemyymälät ovat myös tuoneet ostospaikkoja alueelle, jossa lähikauppal palvelut ovat aiemmin puuttuneet tai jossa voidaan helposti poiketa vapaa-ajan matkoilla. (Ponnikas ym. 2011, 29.)

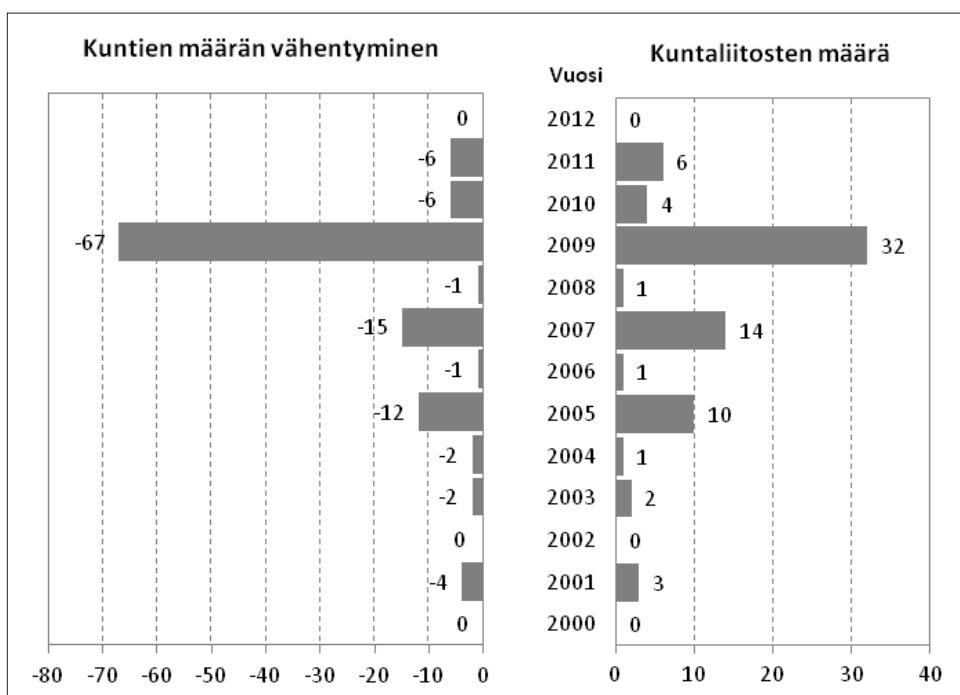
Erikoistavarakaupan kehitys on poikennut päivittäistavarakaupan kehityksestä. Toisin kuin ruokakaupat, erikoisliikkeet ovat säilyneet keskimäärin melko pieninä. Tilastokeskuksen yritysrekisterin vuositilaston mukaan erikoistavarakaupassa toimipaikkojen määrä on pysynyt viime vuosikymmenet samalla tasolla. 2000-luvulla kuitenkin suurten myymälöiden määrä on kasvanut. Varsinkin paljon tilaa vaativan erikoista-

varakaupan, kuten rauta-, huonekalu- ja kodinkonekaupan alalla on perustettu lukuisia uusia suurmyymälöitä (Rehunen 2011b). Erikoistavarakauppa on pitkälti keskittynyt kaupunkikeihin. Suuryksikköjen rakentaminen kaupan keskittymiin hyvien liikenneyhteyksien varrelle on vahvistanut kehitystä, jossa erikoistavarakaupan asiointialueet ovat laajoja seudullisia kokonaisuuksia. Myös hypermarketeissa on myynnissä huomattavan paljon erikoistavaraa, jolloin ne osittain syövät markkinoita keskustojen pienemmiltä erikoisliikkeiltä.

3.4 KUNTARAKENTEEN JA JULKISTEN PALVELUJEN MUUTOKSET

Kuntarakenne on Suomessa alueellisesta näkökulmasta pirstaleinen. Tämä johtuu muun muassa historiallisista syistä ja kunnallisesta itsehallinnosta. Viime vuosina kuntien taloudellisiin ongelmiin on etsitty ratkaisuja kuntaliitoksista ja tiivistäytystä kuntayhteistyöstä. Kuntien kehitykseen on vaikuttanut ennen kaikkea vuonna 2005 aloitettu kunta- ja palvelurakennemuutos, joka tunnetaan myös nimellä Paras-hanke (Stenvall ym. 2009, 17–20). Sen tavoitteena on ollut vahvistaa kuntien ja palvelujen rakenteita sekä kehittää palvelujen tuotantotapoja ja organisointia. Tarkoituksena on ollut muodostaa toiminnalliseen kokonaisuuteen pohjautuvia kuntia ja yhteistoiminta-alueita.

Paras-uudistus nopeutti kuntarakenteen muutosta 2000-luvulla, jolloin tehtiin selvästi enemmän kuntaliitoksia aiempiin vuosikymmeniin verrattuna (Kuva 7). Vuonna 2000 kuntia oli 448 ja vuonna 2012 enää 336. Kuntien määrä väheni 25 prosentilla. Kuntaliitosten huippu saavutettiin vuonna 2009, jolloin tehtiin 32 kuntaliitosta. Suurin liitos toteutui Salon seudulla, jossa yhdistyi 10 kuntaa. Kouvolan ja Hämeenlinnan seuduilla yhdistyi 6 kuntaa ja Paraisten seudulla 5 kuntaa.

Kuva 7. Kuntarakenteen muutokset vuosina 2000–2012 (Suomen kuntaliitto 2011).

Kuntaliitoksista huolimatta Suomessa on edelleen runsaasti pieniä ja resursseiltaan heikkoja kuntia.

Kunta- ja palvelurakenneuudistuksen puitelain voimassaolo päättyy vuoden 2012 lopussa, mutta kuntarakenteen muutos jatkuu. Pääministeri Kataisen hallitusohjelman mukaan hallitus toteuttaa koko maan laajuisen kuntauudistuksen, jonka tavoitteena on vahvoin peruskuntiin pohjautuva elinvoimainen kuntarakenne (VM 2012, 19). Peruskunta muodostuisi luonnollisista työssäkäyntialueista ja olisi riittävän suuri pystyäkseen itsenäisesti vastaamaan peruspalveluista.

Kuntauudistusta valmistellut kunnallishallinnon rakennetyöryhmä on ehdottanut, että Manner-Suomeen jäisi 66–70 kuntaa (VM 2012, 191). Ehdotuksen mukaan syntyisi pinta-alaltaan laajoja kuntia, jolloin kunnissa olisi keskimäärin noin 77 000 asukasta. Syrjäisimmillä alueilla asukasluku jäisi huomattavasti pienemmäksi. Kuntarajojen määrittelyssä on otettu huomioon se, missä ihmiset käyvät töissä ja asioivat erikoistavarakaupoissa ja miten palvelut ovat saavutettavissa. Kuntien lukumäärä ei ole lopullinen, sillä monille alueille esitetään ehdotuksessa vaihtoehtoisia suunnitelmia.

Tällä hetkellä peruspalvelujen järjestäminen vaihtelee eri puolilla maata huomattavasti. Osa kunnista järjestää perusterveydenhuollon palvelunsa itsenäisesti, osalla on yhteisiä terveyskeskuksia tai päivystykseen liittyvää yhteistyötä ja osalla kaikki peruspalvelut järjestetään yhteistoiminta-alueella. Sosiaalipalveluissa alueellista yhteistyötä on vahvistettu esimerkiksi erityisosaamisten kautta tai tekemällä yhteistyötä erityispalvelujen tuotannossa. (Stenvall ym. 2009, 96.)

Kuntien palvelujen saavutettavuuden on arvioitu monissa arviointiraporteissa ja kehittämisohjelmissa heikentyneen viime vuosina. Paras-hankkeen arviointiraportissa todetaan, että kuntien talouden tasapainottaminen tulee heikentämään palvelujen saatavuutta ja laatua. Monet toimenpiteet kohdistuvat kuntalaisten käyttämiin jokapäiväisiin palveluihin. Palvelutason heikennykset tulevat näkymään esimerkiksi supistuneina palvelujen aukioloaikoina ja pidentyneinä asiointimatkoina, mitkä vaikuttavat suoraan kuntalaisten jokapäiväiseen elämään. (Stenvall ym. 2009.)

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) arviointitutkimuksen (Virkki ym. 2011) mukaan sosiaalipalvelujen uudelleen organisoinnilla Paras-hankkeessa on ollut sekä hyviä että huonoja seurauksia. Tulokset kertovat vaikutuksista, joita esiintyy todennäköisesti muidenkin palvelujen alalla. Sosiaalipalveluissa laajemman väestöpohjan alueella on ollut paremmin saatavilla erikoistuneita palveluja, ja liikkuvien palveluratkaisujen hyödyntäminen on ollut helpompaa. Eniten tyytymättömyyttä kuntalaisissa ovat THL:n tutkimuksen mukaan herättäneet pitkät etäisyydet palveluihin ja rajoitetut aukioloajat. Lisäksi tiukemmat saantikriteerit, kohonneet asiakasmaksut, huonontunut paikallistuntemus ja jouston puute ovat voineet olla ongelmia uudessa järjestelmässä. Toisaalta asiakkaiden hoitopolut ovat muuttuneet sujuvammiksi ja työntekijöiden vertaistuen mahdollisuudet parantuneet. Vastuunjaon epäselvyydet ja palvelujen pirstoutuminen voi kuitenkin olla THL:n tulosten perusteella uhkana, kun hallintomallit ovat monimutkaisia ja rinnalle syntyy yksityistä palvelutarjontaa.

Kuluttajatutkimuskeskus on selvittänyt terveyskeskuspalveluissa koettuja laatueroja (Kytö ym. 2008). Tutkimustulosten mukaan käyttäjien laatuarvioiden mukaan terveysasemien välillä oli selviä eroja. Eroja selittivät tulosten mukaan varsinkin terveyskeskuspalvelujen saatavuus ja saavutettavuus, jossa keskeisiä tekijöitä olivat odotusajat, henkilökunnan ammattitaito ja terveyskeskuksen sijainti. Tutkimus nostaa esille saavutettavuuden merkityksen varsinkin pinta-alaltaan suurissa kunnissa. Tuloksissa käy ilmi, että pitkä matka terveyskeskukseen lisää muuttoalttiutta. Varsinkin pienituloiset eläkeläiset ovat tutkimuksen mukaan riippuvaisia terveyskeskuspalvelujen saavutettavuudesta.

Myös koulutuspalveluiden muutoksia on tutkittu Paras-hankkeeseen liittyneen arviointitutkimusohjelman puitteissa (Mehtäläinen ym. 2011). Tulosten mukaan ala- ja yläkoulujen määrä on selvästi vähentynyt viimeisen vuosikymmenen ajan. Myös oppilasikäluokat ovat samaan aikaan pienentyneet. Perusopetuksen kouluverkossa on tapahtunut huomattavia muutoksia. Erillisistä ala- ja yläkouluista on siirrytty enenevässä määrin kuntakeskuksissa kaikki peruskoulun vuosiluokat kattaviin yhtenäiskouluihin. Muutoksia on tutkimuksen mukaan perusteltu taloudellisin ja pedagogisin syin. Koulujen määrän vähenemisen havaittiin olevan vahvimmin yhteydessä kuntien väestömäärän muutokseen. Mitä voimakkaammin on väestö vähentynyt, sitä enemmän on vähentynyt myös koulujen määrä kunnassa. Samanlaisen kehityksen ennakoidaan jatkuvan myös tulevaisuudessa. Väestömäärän kehitys on alueellisesti hyvin erilaista, minkä seurauksena osassa kuntia on edelleen painetta kouluverkon tiivistämiseen ja osassa kuntia puolestaan uusien koulujen rakentamiseen. Väestön ikääntyminen rajoittaa toimintamahdollisuuksia kaikissa kunnissa. Kunnan asutusrakenne ja välimatkat vaikuttavat osaltaan kouluverkon muutoksiin ja esimerkiksi koulukuljetusten kustannuksiin. Palveluverkon muutoksen nopeus riippuu taloudellisesta tilanteesta, mutta myös siitä, mikä on palvelujen asema suhteessa toisiinsa ja mihin kunnan toimintoihin halutaan panostaa. (Mehtäläinen ym. 2011, 62–65.)

Julkisen palveluverkon turvaamiseksi on kuntiin luotu yhteispalvelupisteiden verkosto. Yhteispalvelupisteet eivät ole kuitenkaan pystyneet korvaamaan poistuneiden viranomaisten palveluja odotetulla tavalla. Palvelupisteiden tehtävät rajoittuvat tavallisesti ainoastaan hakemusten vastaanottamiseen ja valmiiden asiakirjojen luovuttamiseen sekä asiakkaiden neuvontaan. Vuonna 2009 toimineesta 180 yhteispalvelupisteestä ainoastaan 82:ssa oli saatavissa vähintään kahden viranomaisen vakiopalvelut. Tavallisimmin yhteispalvelupisteissä on tarjolla kunnan ja Kelan palveluja. (Kainu 2010, 8–9.)

Useissa kuntaliitoksissa maaseudun rooli on jäänyt epäselväksi eikä maaseudun erityispiirteitä ole tunnistettu (Leinamo 2010). Kuntaliitokset ovat monissa tapauksissa johtaneet palvelurakenteiden uudistamiseen ja toimintojen tehostamiseen. Uudistusten myötä palvelut ovat alkaneet keskittyä ja kunnanosa-alueiden asiointisuunta muuttua kohti kantakaupunkia. Samanaikaisesti tapahtuva joukkoliikenteen palvelutason heikentyminen on vaikeuttanut autottomien asumista haja-asutusalueella. Etäisyydet julkisten palvelujen toimipisteisiin

ovat maaseudulla pidentyneet ja saavutettavuus heikentynyt. (Leinamo 2010, 118–120; YTR 2009, 49.)

Poliittisessa keskustelussa on lähes kokonaan unohdettu se, mitä kustannuksia syntyy palvelujen keskittämisestä ja kuka maksaa palvelujen saavutettavuuden heikentymisestä. Kun palveluja lakkautetaan pienistä taajamista ja entisistä kuntakeskuksista, ne siirtyvät suurempiin keskuksiin ja samalla etääntyvät maaseudun asukkailta entistä kauemmaksi. Keskittämällä ja palvelutuotantoa tehostamalla tavoitellaan kustannussäästöjä, mutta samalla siirretään liikkumisen kustannuksia asiakkaiden maksettavaksi. Matkat palveluihin ovat entistä pidemmät ja julkiset liikenneyhteydet puutteelliset. Matkakustannusten lisääntymisen ohella asiointimatkat pidentyvät ajallisesti. Ei ole tutkittua tietoa siitä, kykenevätkö kunnat parantamaan palvelujen laatua samalla kun keskittävät niitä entistä suurempiin tuotantoyksiköihin.

3.5 LIIKKUMISEN JA LIIKENNE-INFRASTRUKTUURIN MUUTOKSET

Pitkät työ- ja asiointimatkat sekä puutteelliset julkisen liikenteen palvelut vaikeuttavat liikkumista maaseudulla ja edistävät yksityisautojen käyttöä. Myös kaupan ja muiden palvelujen väheneminen haja-asutusalueella on entisestään lisännyt maaseudun asukkaiden riippuvuutta yksityisautoista. Lisäksi kulkutarpeiden erilaisuus edellyttää useamman auton omistamista. Kahden auton omistus onkin maaseudun kotitalouksissa yleisempää kuin kaupungeissa (Ponnikas ym. 2011, 32).

Viimeisen 20 vuoden aikana työssäkäyntimatkat ovat pidentyneet maaseudulla nopeammin kuin kaupungeissa (Ponnikas ym. 2011, 48). Syynä on ollut maatalouden työpaikkojen väheneminen sekä kaupunkien ja muihin taajamiin suuntautuvan työssäkäynnin yleistymisen. Kaupunkien läheisellä maaseudulla työmatkojen keskipituus on kaikkein korkein, jalankulkuetäisyyden mittaisten työmatkojen osuus on pieni ja suurin osa työmatkoista on yli 10 kilometrin mittaisia. Ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla alle viiden kilometrin työmatkoja on edelleenkin noin puolet kaikista työmatkoista, mutta hyvin pitkien, yli 50 kilometrin pituisten työmatkojen osuus on myös suurempi kuin kaupungeissa tai niiden läheisellä maaseudulla (Ponnikas ym. 2011, 47–49). Työmatkoihin liittyy usein myös palvelujen hankkiminen. Jos käydään haja-asutusalueelta töissä kaupungissa tai kuntakeskuksessa, voidaan tehdä arjen ostokset samalla matkalla.

Yhteiskunnalla on eräitä julkisen liikenteen rahoitus- ja järjestämistehtäviä. Esimerkiksi valtio ja kunnat ostavat osan julkisesta linja-autoliikenteestä. Kunnat vastaavat muun muassa vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain mukaisista kuljetuksista sekä koulukuljetuksista. Osa kunnista järjestää lisäksi kaikille avointa asiointiliikennettä, jolla pyritään palvelemaan muun muassa autottomien asiointitarpeita. Kuntien kesken ja niiden eri osien välillä on suuria eroja asiointiliikenteen järjestämistavoissa ja palvelutiheydessä (Rintamäki ym. 2010, 13). Osassa kuntia asiointiliikennettä ei ole lainkaan ja

osassa kuntia asiointiliikenteen palvelut toimivat jokaisena arkipäivänä taajama-alueella.

Maaseudulla autoistuminen ja työikäisen väestön väheneminen ovat vähentäneet joukkoliikenteen käyttöä ja heikentäneet sen kannattavuutta. Monet kunta- ja palvelukeskukset ovat paikoin maaseudun asukkaiden heikosti saavutettavissa, koska julkisen liikenteen vuoroja on vähän tai ne puuttuvat kokonaan. Tilanne on huonontunut viime vuosina, koska valtion on pienentänyt liikennöitsijöille antamaa tukea, mikä on johtanut julkisen liikenteen vuorojen lakkauttamisiin etenkin harvaan asutulla maaseudulla.

Valtion tukirahojen supistaminen ja sen seurauksena tahtuva runkoliikenteen karsiminen pakottaa valtiota ja kuntia keskittämään entisestään voimavaroja joukkoliikennepalvelujen järjestämiseen ja kehittämiseen. Liikenne ja viestintäministeriön työryhmä määritteli vuonna 2005 yhtenäiset kriteerit julkisen liikenteen palvelutasolle (LVM 2005). Kriteerien mukaan asukkaiden eri puolilla maata tulee pystyä julkisella liikenteellä tekemään tärkeiden keskusten ja muiden isojen taajamien välisessä liikenteessä jokapäiväiset työ-, opiskelu- ja asiointimatkat. Lisäksi kuntien sisäisessä liikenteessä myös autottomien on päästävä asioimaan kuntakeskuksessa ja muussa palvelukeskuksessa vähintään kaksi kertaa viikossa. Yksi keino taata asiointi kahdesti viikossa on kyytitakuun toteuttaminen, jota on kokeiltukin monissa kunnissa (LVM 2011, 24). Paikallisesti on kehitelty myös muita asiointiliikenteen uusia muotoja, joiden avulla pyritään organisoimaan resurssit uudelleen, säästämään kustannuksissa ja luomaan laadukkaampia julkisen liikenteen palveluja.

Tieto- ja viestintäteknologian käyttö liikennejärjestelmässä lisääntyy. Älyliikenteellä tarkoitetaan tieto- ja viestintäteknikan hyödyntämisestä henkilö- ja tavaraliikenteessä. Älyliikenteen avulla voidaan hakea liikkumisen kokonaisuuden kannalta edullisinta ratkaisua, joka edistää turvallisuutta, sujuvuutta, tehokkuutta ja ympäristöystävällisyyttä. Älykkäämmän reittisuunnittelun ja -optimoinnin avulla on mahdollista ottaa paremmin huomioon erilaiset palveluja tarvitsevat ryhmät ja eri alueiden tarpeet. Liikennejärjestelmien ja laajakaistayhteyksien lisäksi alueiden ja niiden asukkaiden saavutettavuutta parantaa sulautetun tietotekniikan yleistymisen eli langattoman tiedonsiirron ja verkottumisen muuttuminen mahdolliseksi kenelle tahansa, milloin tahansa, missä tahansa ja minkä välityksellä tahansa. Tämä antaa uusia mahdollisuuksia muun muassa matkailulle, hyvinvointipalvelujen tuottamiselle ja uudelle yritystoiminnalle myös syrjäisillä alueilla. (TEM 2010, 66–70).

4. PALVELUJEN JA PALVELUKESKITTYYMIEN SAAVUTETTAVUUS

ANTTI REHUNEN JA SATU VESALA

4.1 PAIKKATIEPOHJAISET SAAVUTETTAVUUSANALYYSIT

Palvelujen ja palvelujen keskittymien saavutettavuutta on tässä tutkimuksessa selvitetty paikkatietopohjaisesti matka- ja aikaetäisyyksinä. Tarkastelu perustuu tietoihin asutuksen, palvelujen ja liikenneverkon sijainneista. Analyysissa on haettu lyhin matka lähimpään palveluun tieverkkoa pitkin. Näin on pystytty ottamaan huomioon esimerkiksi vesistöistä aiheutuvat esteet ja hakemaan mahdollisimman hyvin todellisuutta vastaavia etäisyyksiä.

Saavutettavuutta on analysoitu koko maan alueelta, jolloin on saatu kattava käsitys palvelujen sijoittumisesta suhteessa asutukseen erilaisilla maaseutualueilla ja maan eri osissa.

Pääosa tarkasteluista on tehty koko väestön tasolla. Eriksen on käsitelty myös sellaisia väestöryhmiä, joille lyhyt matka palveluihin on tärkeää, eli lapsia, ikääntyneitä ja autottomia asuntokuntia. Vakituisen asutuksen lisäksi on tutkittu myös vapaa-ajan asutuksen etäisyyttä palveluihin. Palvelujen saavutettavuudesta on kartoitettu ensisijaisesti nykyinen tilanne, ja niiltä osin kun on ollut saatavilla tietoja, on pureuduttu myös saavutettavuudessa tapahtuneisiin muutoksiin.

Saavutettavuuteen liittyy monia eri ulottuvuuksia, mutta paikkatietopohjaisessa tarkastelussa on jouduttu yksinkertaistamaan näkökulmaa ja keskittymään vain fyysiseen saavutettavuuteen. Esimerkiksi palvelujen aukioloaikoja ja laadullista sisältöä tai teiden kunnan vuodenaikaista vaihtelua on vaikea ottaa huomioon laajoissa analyyseissa. Etäisyydet palveluihin on laskettu ensisijaisesti henkilöautolla liikkujan näkökulmasta. Lyhyiden matkojen määrittämisessä on otettu huomioon myös kevyen liikenteen väylät. Joukkoliikenteestä ei ole ollut käytettävissä sellaisia kattavia tietoja, joiden perusteella palvelujen saavutettavuutta olisi ollut mahdollista selvittää kattavasti ja luotettavasti.

Käytettyjen tietoaineistojen ja menetelmien esittelyssä käytetään esimerkkinä Kouvolan seutua. Paikallisessa mittakaavassa tehdyt kartat havainnollistavat lähtöaineistojen ominaisuuksia sekä eri toimintojen sijoittumista alueelle ja suhteessa toisiinsa. Kouvolan alueelle sijoittuu monenlaisia maaseutualueita ja seudun eri osat kuvaavat olosuhteita, jotka ovat tyypillisiä maan eri puolilla. Kouvolaan kuvaavat kartat myös taustoittavat palvelujen kysynnän ja tarjonnan kohtamisen tarkastelua luvussa 6.

Asutusta kuvaavina tietoina tässä tutkimuksessa on käytetty Väestörekisterikeskuksen väestötietojärjestelmän pistemäisiä tietoja sekä Yhdyskuntarakenteen seurantarjestelmän (YKR) 250 metrin ruututietoja rakennuksista ja väestöstä (Kuva 8 ja 9). Sekä vakituisesti asutuilla taloilla että vapaa-ajan asunnoilla on aineistossa hyvin kattavasti sijaintitiedot. Koordinaatit puuttuvat vain muutamalta promillelta kesämökkejä. Osalla vapaa-ajan asunnoista sijaintitiedoissa on lieviä epätarkkuuksia, mutta suurempaan mittakaavaan tarkkuus on riittävä ja osa virheistä kumoaa tilastoissa toisensa.

Palvelujen sijaintia kuvaavista aineistoista tärkeimpiä tässä hankkeessa ovat olleet Tilastokeskuksen yritysrekisteri (pöytäkirja 3/2010), AC Nielsenin päivittäistavarakaupan myymälärekisteri 2000 ja 2008, Tilastokeskuksen oppilaitosrekisteri 2000–2010, Helsingin kaupunginkirjaston aineisto Suomen kunnankirjastoista, Terveystietojen ja hyvinvoinnin laitoksen terveyskeskustiedot ja Itellan postitoimipaikkatiedot (Kuva 10). Aineistoja on paikannettu, täydennetty, tarkistettu ja korjattu SYKE:ssä (ks. Rehunen & Hintikka 2009; Rehunen 2011a). Tasaajien palvelutason määrittämisessä on käytetty myös YKR:n sisältämiä eri toimialojen työpaikkatietoja.

Paikkatietopohjaiset saavutettavuusanalyysit on tehty ArcMap-ohjelmalla. Etäisyys on määritetty tieverkkoa pitkin mahdollisimman lähelle kohdetta ja loppumatka tieltä kohteeseen suorana etäisyytenä. Tiestöaineistona on käytetty Liikenneviraston Digiroad-aineistoa ja ESRI Finlandin tie- ja katuverkkoaineistoa, joiden sijaintitarkkuus on erittäin hyvä. Tieverkkoetäisyyden ja linnuntie-etäisyyden vertailun pohjalta todettiin, että etäisyys tietä pitkin on keskimäärin noin kolmanneksen pitempi kuin suora linnuntie-etäisyys.

Tieverkosta on tehty analyyseja varten rasterimuotoinen aineisto, jossa tiet muodostuvat 25 metrin kokoisista ruuduista. Tietojen muuntaminen rasteriksi on hieman lisännyt aineiston epätarkkuutta, mutta rasteriaineiston avulla on saatu laskettua koko maan kattavia saavutettavuuspintoja, jossa tiedetään kunkin ruudun tarkka etäisyys palveluun. Etäisyydetiedot on lopuksi yleistetty 250 metrin ruutukokoon, jossa YKR-tiedot ovat saatavilla. Karttakuviin tietoja on edelleen yleistetty esitysteknisistä syistä.

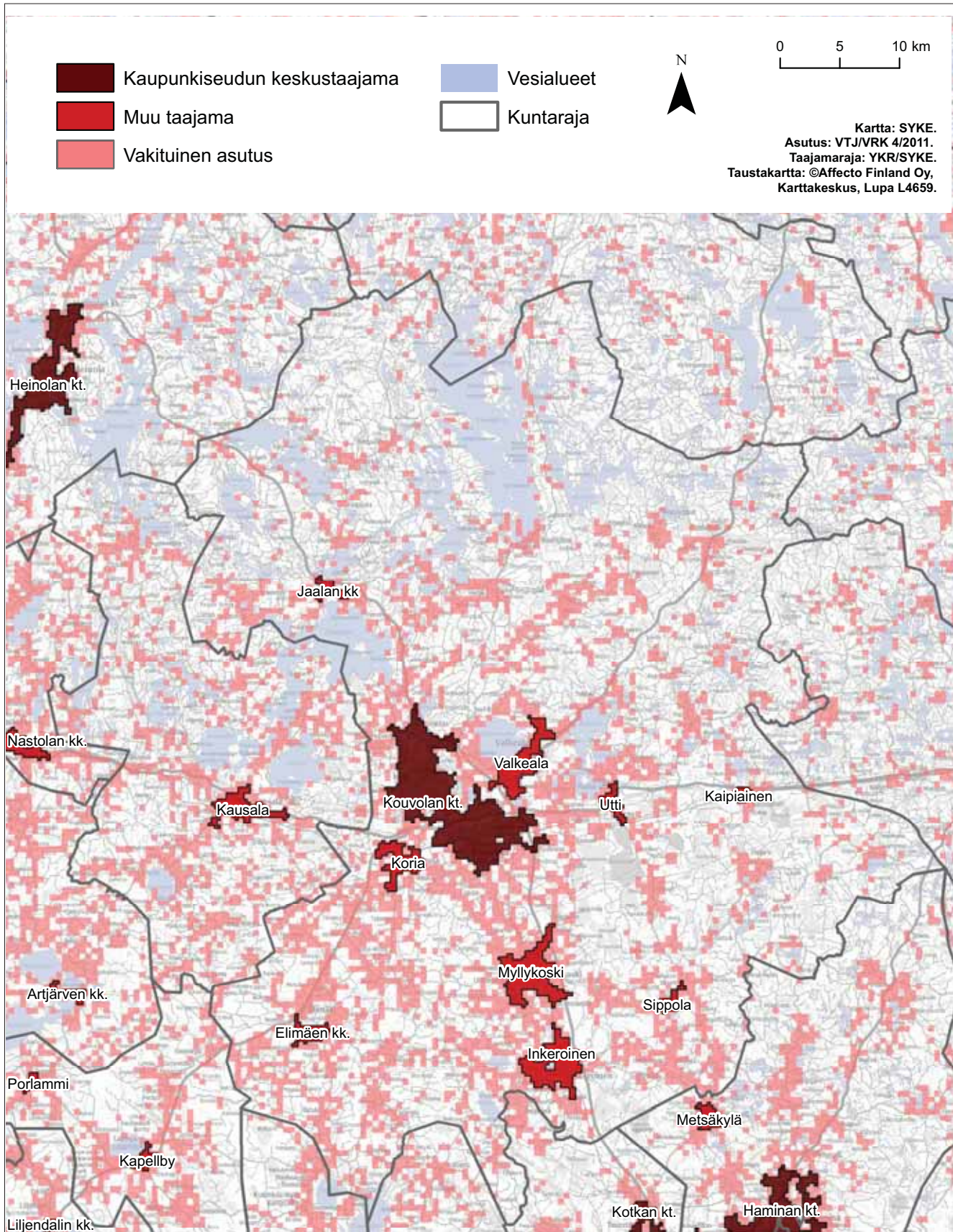
Matkaetäisyys on laskettu vain kiinteän tieyhteyden tai lossi/lauttayhteyden päässä oleville maa-alueille, joille vakituinen asutus sijoittuu lähes kokonaisuudessaan. Vapaa-ajan asutuksesta noin 12 prosenttia sijaitsee veneyhteyden päässä.

Koulumatkoilla kevyen liikenteen väylät on otettu huomioon alle viiden kilometrin etäisyydellä ja kauppamatkoilla alle kahden kilometrin etäisyydellä. Terveyskeskusetäisyys on määritetty ilman kevyen liikenteen väyliä, samoin etäisyydet kuntakeskuksiin.

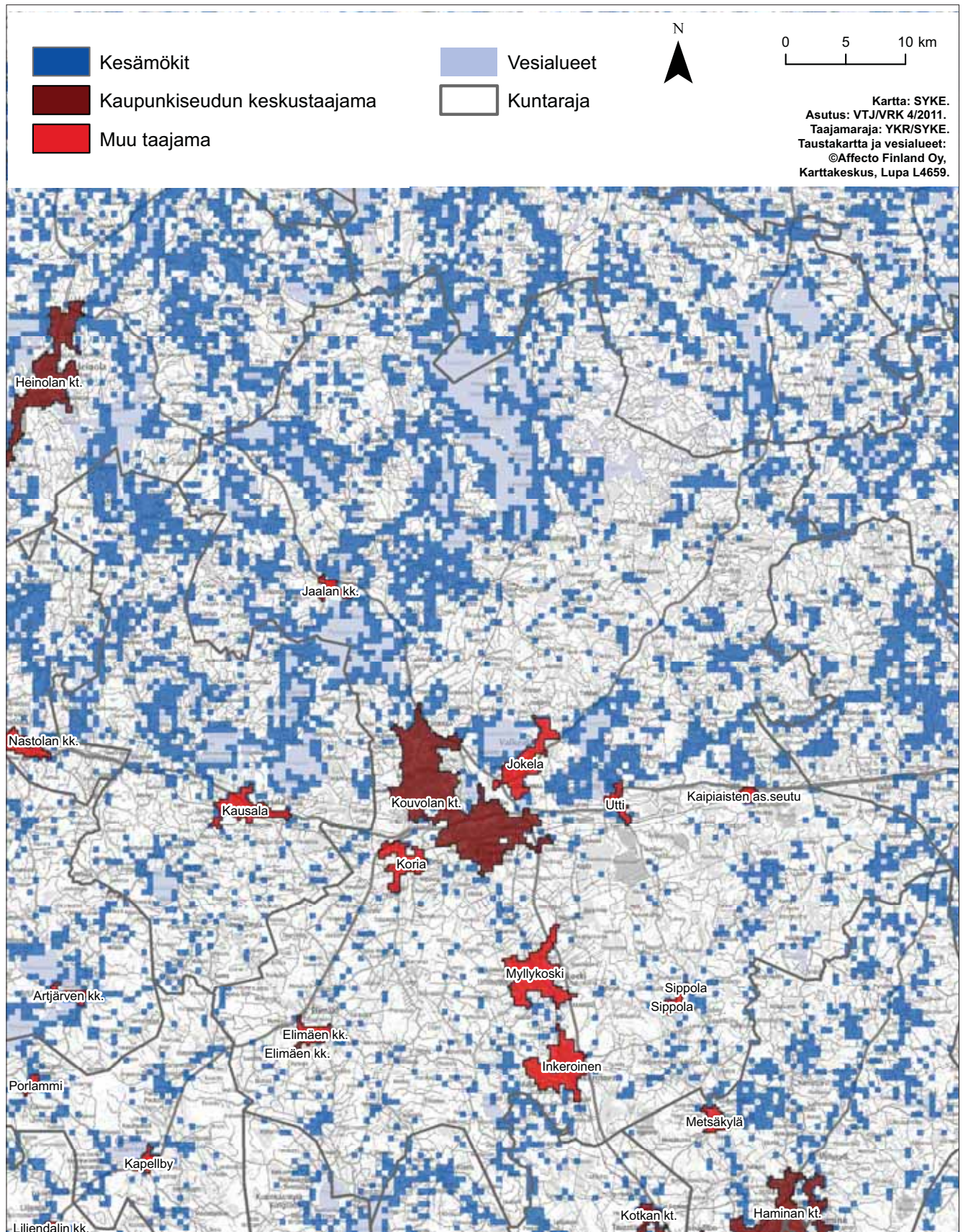
Aikaetäisyys on laskettu koko maan alueelle. Matka-ajan määrittäminen perustuu teiden nopeusrajoituksiin ja tieluokkaan. Oletettu nopeus on ollut hieman kesänopeusrajoitusta alhaisempi, mikä saattaa liioitella nopeutta huonokuntoisilla maaseututeillä. Lautta- ja lossiyhteyden nopeudeksi on oletettu 14 km/h ja aika on laskettu siten, että lautta lähtee liikkeelle vastarannalta. Muualla tieverkon ulkopuolella kulkunopeudeksi on määritetty metri sekunnissa eli 3,6 kilometriä tunnissa (Kuva 11). Samaa 3,6 km/h nopeutta käytettiin myös vesistöalueilla.

Veneiden kulkunopeus on usein suurempi, mutta rantautumisiin kuluu aikaa.

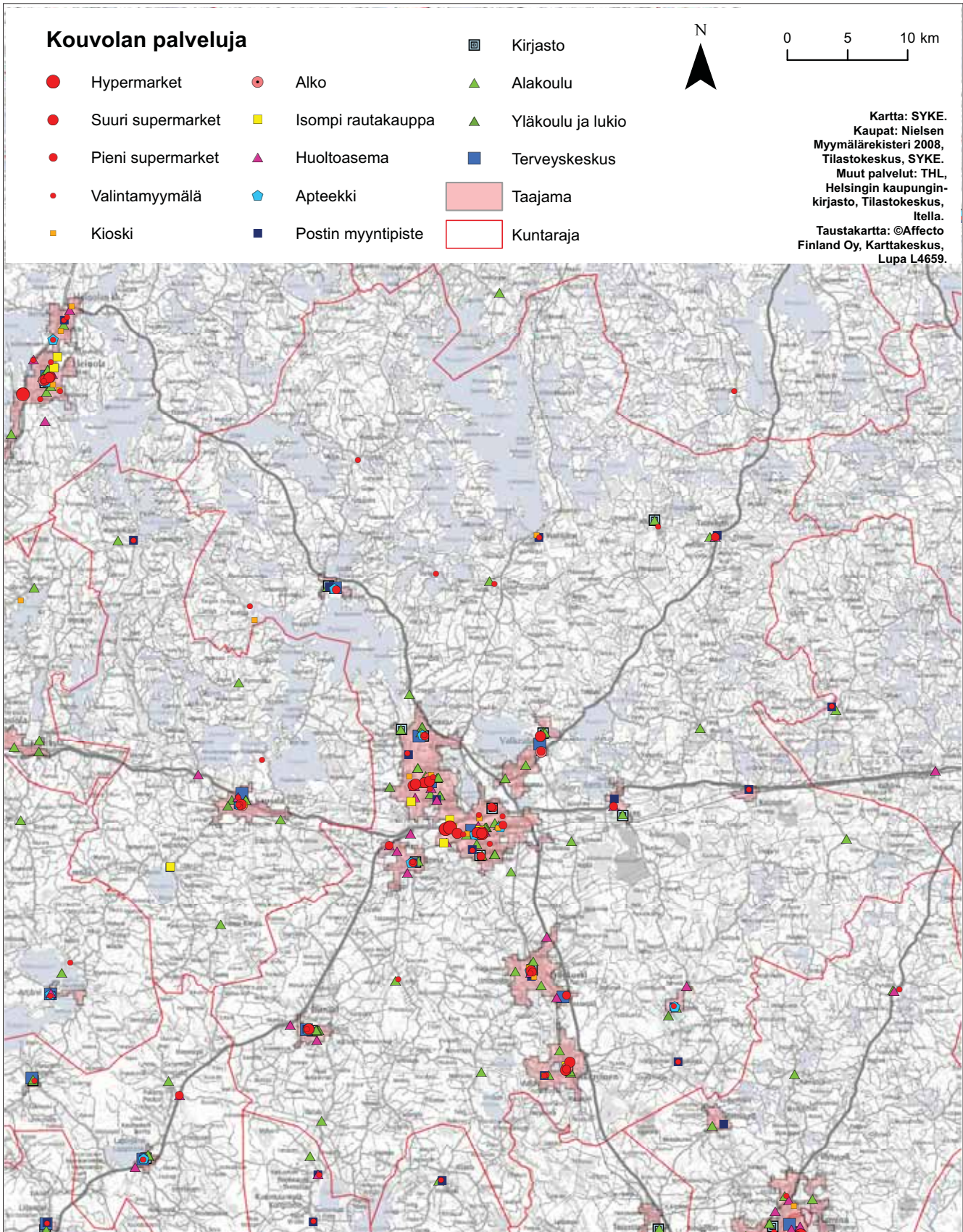
Tieverkkoaineistoa voidaan käyttää myös liikennemäärien tarkastelussa ja risteyskohtien analysoinnissa (Kuva 12). Liikennemäärätiedot on saatavilla maanteiltä, mutta ei kaupunkien katuverkostosta. Suuret liikennevirrat keskustien välillä kertovat osaltaan keskustien välisestä hyvästä liikenteellisestä saavutettavuudesta. Ohiajavan ja risteysten kautta kulkevan liikenteen määrä kuvaa palvelujen potentiaalista asiakaskuntaa. Risteyskohdat voivat olla myös maaseudulla luontevia paikkoja paikallisille palveluille, koska risteyskohtiin suuntautuu liikennettä useammalta suunnalta. Osassa risteyskohti sijaitseekin palveluja (vrt. Kuva 10). Tässä tutkimuksessa ei ole laskettu erikseen saavutettavuusvyöhykkeitä risteyskohdille.

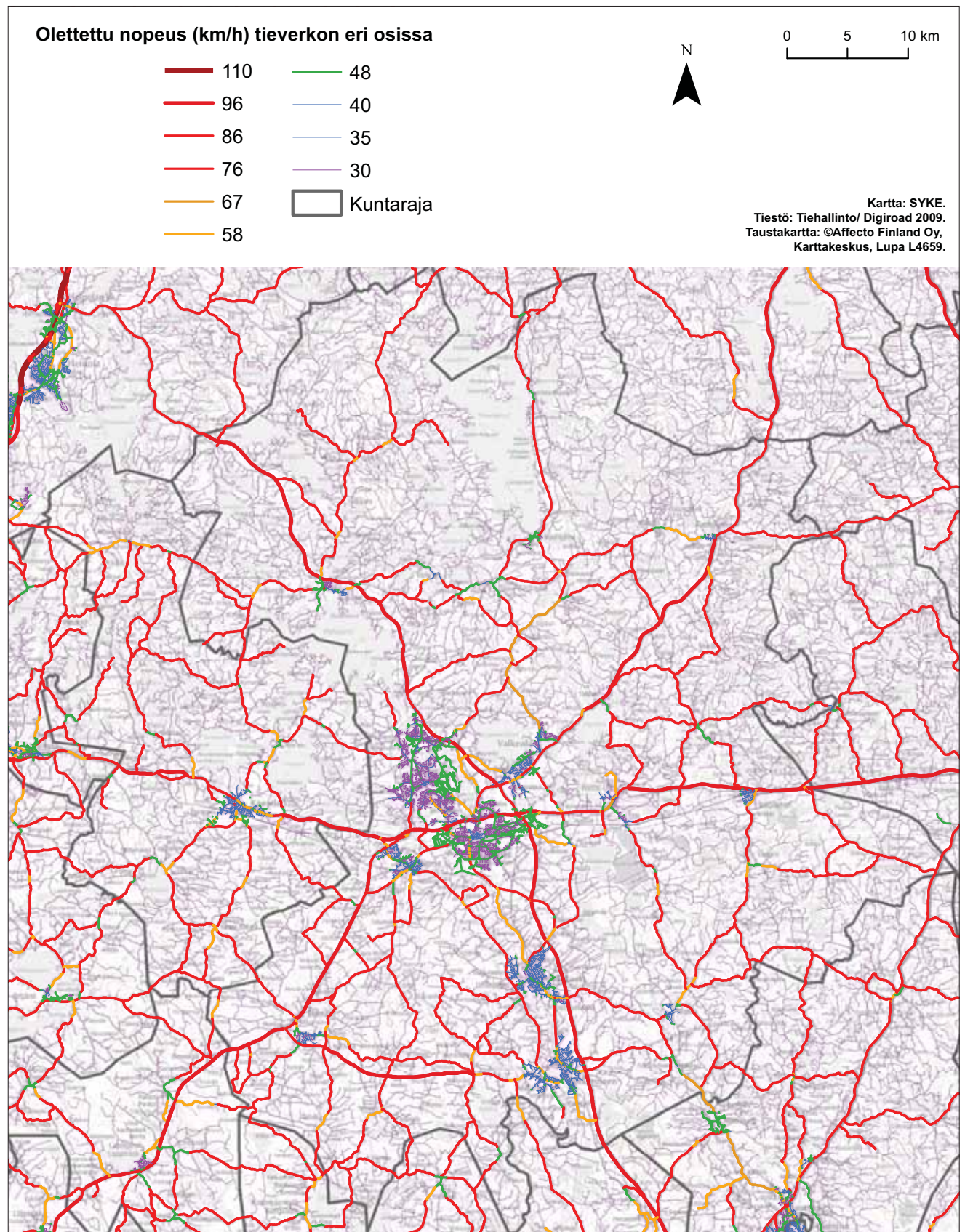
Kuva 8. Vakituinen asutus Kouvola seudulla. Kouvola keskustaajaman (50 000 asukasta, sisältää myös Kuusankosken) lisäksi suurimpia taajamia ovat Myllykoski (6 300 asukasta), Valkeala (5 900 asukasta), Inkeroinen (5 500 asukasta), Korja (4 100 asukasta) ja Kausala (3 900 asukasta). Entisistä kuntakeskuksista pienimpiä ovat Elimäki (1 400 asukasta) ja Jaala (700 asukasta). Pieniä, kylämäisiä taajamia ovat Utti (400 asukasta), Sippola (300 asukasta) ja Kaipiainen (300 asukasta).

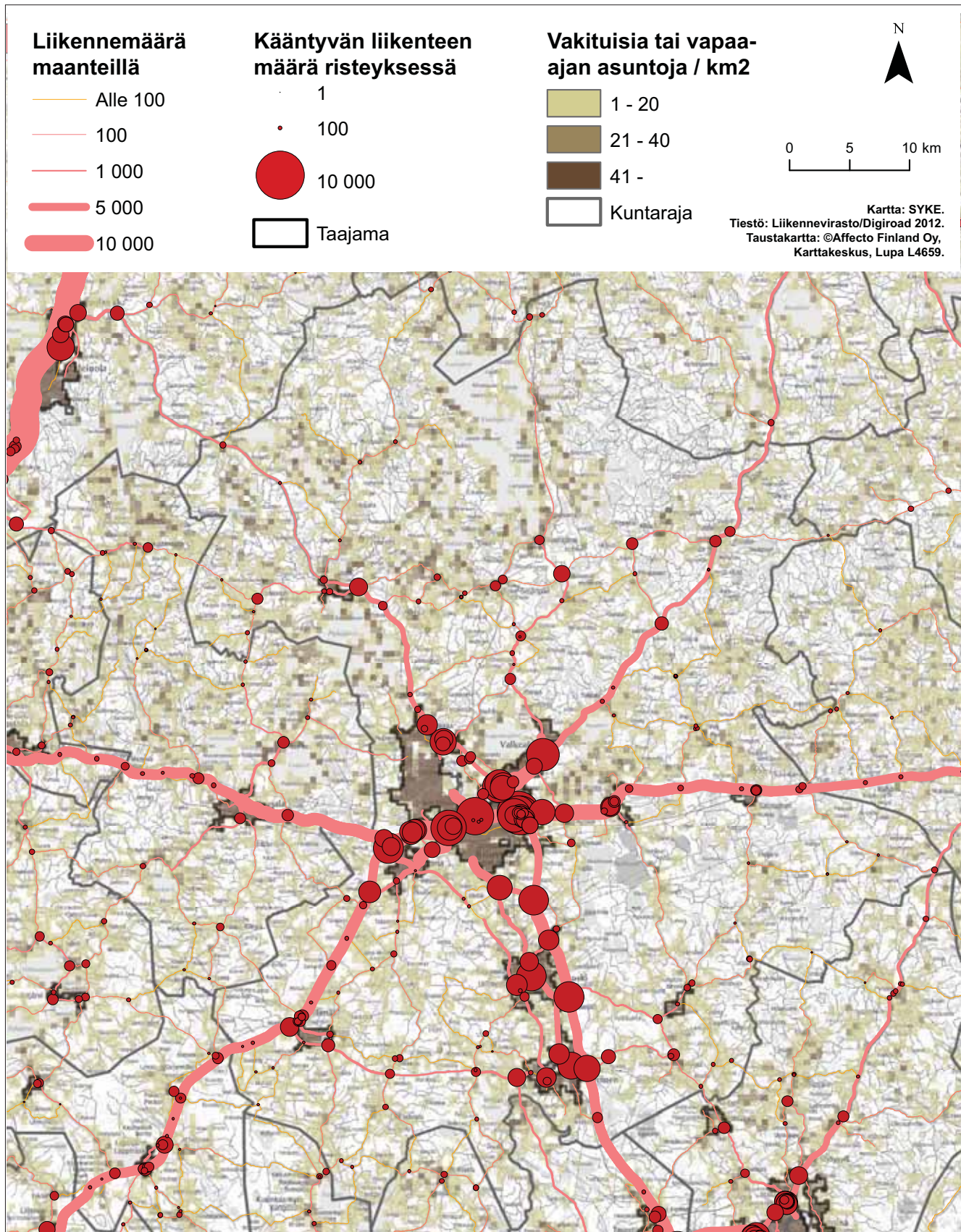
Kuva 9. Vapaa-ajan asutus Kouvola seudulla. Pääosa vapaa-ajan asutuksesta sijoittuu Kouvola keskeltä lännestä itään kulkevan Salpausselän pohjoispuolelle. Vapaa-ajan asutus seuraa vesistöjä. Ainoastaan Repoveden kansallispuiston alue kunnan koillisosissa on vesistöistä, mutta silti mökitöntä aluetta.

Kuva 10. Palveluita Kouvola ja liti. Suurimpia palvelukeskittymiä ovat Kouvolan ja Kuusankosken keskustat. Myös Inkeröisten, Myllykosken ja Kausalan taajamassa on laaja palveluvarustus. Pienempiä palvelukeskittymiä ovat Elimäen, Valkealan, Jaalan ja Korian taajamat. Pienistä taajamista ja kylistä useampi kuin yksi palvelu on etelässä Löyttyssä, Liikkalassa ja Sipolassa, idässä Utissa ja Kaipiaisissa, pohjoisessa Tuohikotissa, Käpälässä, Vuohijärvellä, Suur-Selänpäässä, Verlassa ja Hartolassa sekä liti Vuolenkoskella.

Kuva 11. Tieliikenneverkko Kouvolan seudulla. Monilla maaseututeilla nopeakrajoitus on 80 km/h ja laskennallinen nopeus 76 km/h. Tämä voi olla todellisuuteen verrattuna liian suuri nopeus. Toisaalta yksityisteillä nopeus on pääsääntöisesti 30 km/h. Hyväkuntoisilla runko- ja alueteilla on mahdollista ajaa selvästi suurempaa nopeutta.

Kuva 12. Maantieverkko ja maanteiden risteyskohdat Kouvola seudulla luokiteltuna liikennemäärän ja risteysten kääntyvän liikenteen mukaan sekä vakituisten ja vapaa-ajan asutuksen alueet. Liikennemäärätiedot kuvaavat vuorokautisen liikenteen keskimääräistä määrää ja ovat Liikenneviraston keräämiä. Liikennemäärästä on tietoa vain maanteiltä. Kaupunkien katujen liikennemäärästä ei ole valtakunnallista aineistoa. Liikennemäärä vaihtelee vuodenajan mukaan.

4.2 PÄIVITTÄISTAVARAKAUPAN SAAVUTETTAVUUS

Keskimääräinen etäisyys lähimpään päivittäistavarakauppaan oli vuonna 2008 koko maassa vakituisen asutuksen osalta kaksi kilometriä tietä pitkin. Mediaanietäisyys oli 750 metriä. Suomalaisista 35 prosenttia asui enintään 500 metrin kulkumatkan päässä lähimmästä ruokakaupasta, 60 prosenttia enintään kilometrin päässä, 77 prosenttia enintään kahden kilometrin päässä ja 88 prosenttia enintään viiden kilometrin päässä (Kuvat 13 ja 14).

Kaupunkialueilla puolet asukkaista asui enintään 500 metrin päässä lähimmästä päivittäistavarakaupasta. Maaseudun taajamissa yli puolella lähimpään kauppaan oli sen sijaan matkaa yli kilometri ja noin viidellä prosentilla yli viisi kilometriä. Haja-asutusalueella noin 65 prosentilla asukkaista matkaa lähimpään kauppaan oli vähintään viisi kilometriä.

Lähimmän päivittäistavarakaupan saavutettavuus on heikentynyt 2000-luvun aikana merkittävästi haja-asutusalueella ja maaseudun taajamissa. Kaupunkialueilla saavutettavuudessa ei ole tapahtunut kokonaisuudessaan suuria muutoksia. Koko maan keskiarvoluvuissa päivittäistavarakaupan saavutettavuus on säilynyt suurin piirtein samalla tasolla 2000-luvun aikana, sillä asutuksen painopiste on siirtynyt kaupunkiseuduille. Noin 330 000 suomalaista asui vuonna 2010 alueella, jossa etäisyys lähimpään kauppaan on pidentynyt 2000-luvulla vähintään puolella kilometrillä ja noin 230 000 asukasta alueella, jossa kauppat matka on pidentynyt yli kilometrillä. Nämä alueet sijaitsivat melko tasaisesti eri puolilla maata.

Maaseudun taajamissa alle kilometrin etäisyydellä asuvien osuus on vähentynyt ja etenkin yli 2 kilometrin päässä asuvien osuus on kasvanut. Vuonna 2000 päivittäistavarakauppa puuttui kokonaan 140 taajamasta ja vuonna 2010 tällaisten taajamien määrä on noussut 170:een. Asukasmäärältään suurin taajama ilman kauppa oli 1 400 asukkaan Murron taajama Tyrnävällä. Ilman kauppa ovat useimmiten lähellä suurempaa kaupunki- tai kuntakeskusta olevat pienet asuintaajamat.

Haja-asutusalueella alle viiden kilometrin etäisyydellä kaupasta asuvien osuus on pienentynyt lähes kymmenellä prosenttiyksiköllä. Yli viiden kilometrin päässä kaupasta asuvien osuus on kasvanut ja eniten on kasvanut 10–20 kilometrin päässä kaupasta asuvien osuus. Myymäläverkoston lisäksi kauppa-autoverkostojen harveneminen on heikentänyt kaupapalvelujen saavutettavuutta haja-asutusalueella.

Vapaa-ajan asunnolta matka lähimpään ruokakauppaan oli huomattavasti pitempi kuin vakituisesta asuinpaikasta (Kuvat 13 ja 16). Vain noin 27 000 vapaa-ajan asuntoa sijaitsi enintään kahden kilometrin päässä kaupasta. Viiden kilometrin matkan sisällä kaupasta sijaitsi noin viidennes mökeistä, eli 101 000 mökkiä, ja kymmenen kilometrin sisällä jo reilu puolet, noin 249 000 mökkiä. Yli 20 kilometrin ajomatkan päässä kaupasta sijaitsi noin 34 000 mökkiä ja ilman tie-, lautta- tai lossiyhteyttä olevissa saarissa noin 58 000 mökkiä.

Keskimäärin pisimmät etäisyydet lähimpään päivittäistavarakauppaan vakituisen asutuksen parissa olivat Itä- ja Pohjois-Suomen kunnissa, joissa pitkät matkat haja-asutusalueelta

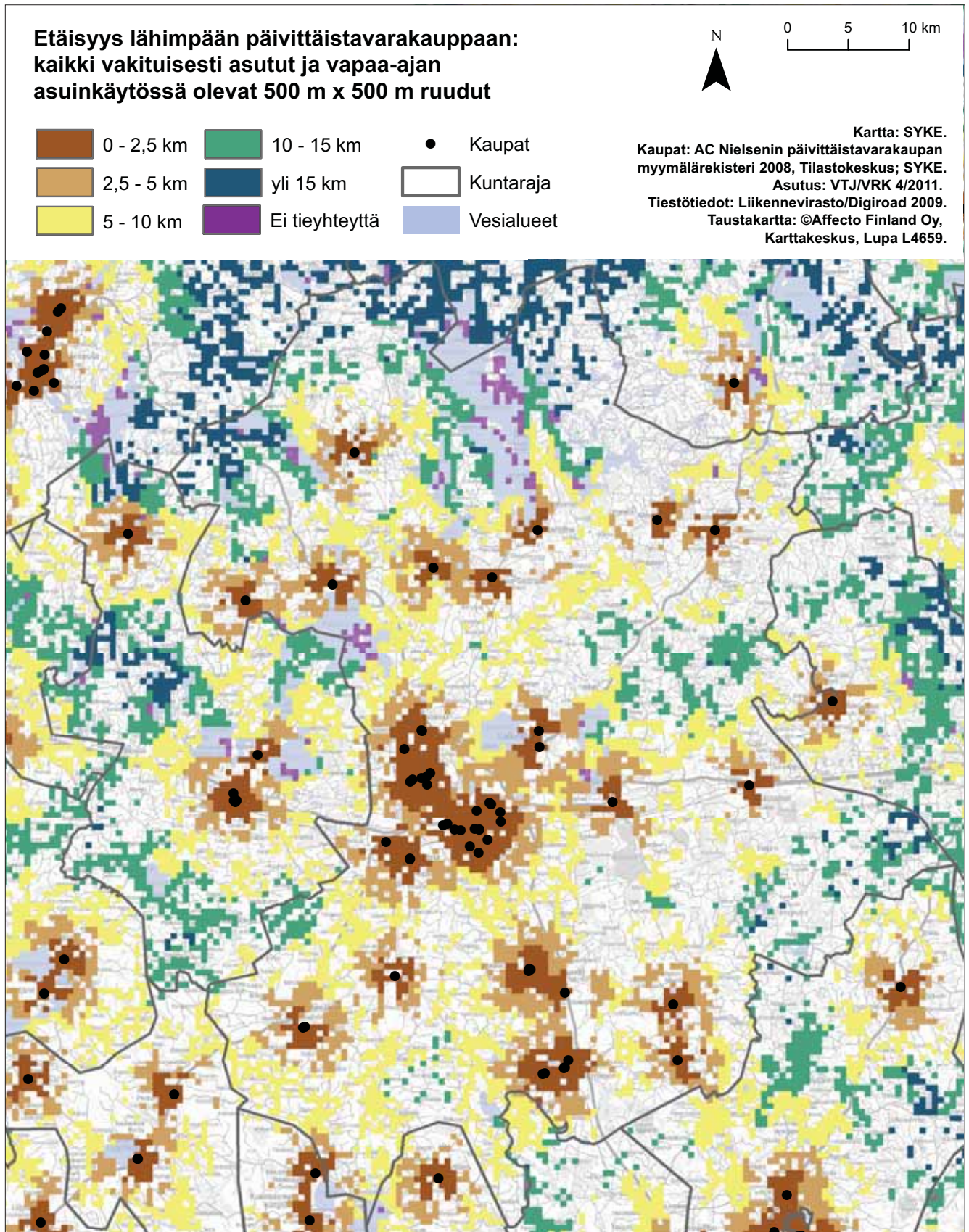
nostivat koko kunnan keskiarvoja (Kuva 15, 16 ja 17). Myös kunnan taajama-asutuksen osuus heijastuu lukemissa etenkin mediaanietäisyydessä, joka oli pitkä myös osassa Etelä-Suomen kuntia. Yli viiden kilometrin etäisyydellä asuvien osuus on kasvanut noin kahdessa kolmasosassa kuntia ja lyhentynyt noin kolmasosassa kuntia (Kuva 17). Myös monissa harvaan asutun maaseudun kunnissa yli viiden kilometrin päässä asuvien osuus on pienentynyt, kun asutus on keskittynyt aiempaa enemmän taajamaan eikä kyläkauppoja ole lopetettu.

Maaseudulla vakituisesti asuvista vähintään 75-vuotiaista vajaan puolella matkaa lähimpään kauppaan oli alle kilometri (Kuva 18). Alle kilometrin mittaisten matkojen osuus oli korkein Lounais-Suomessa sekä Itä- ja Keski-Suomen maakunnissa, joissa ikääntyneet asuvat suurelta osin taajamissa. Yli viiden kilometrin matkojen osuus taas oli suurin Lapin, Kainuun sekä Etelä- ja Pohjois-Savon maakunnissa. Lukumääräisesti eniten vähintään 75-vuotiaita asui yli kahden kilometrin päässä kaupasta Etelä- ja Pohjois-Pohjanmaan, Uudenmaan ja Varsinais-Suomen maakunnissa.

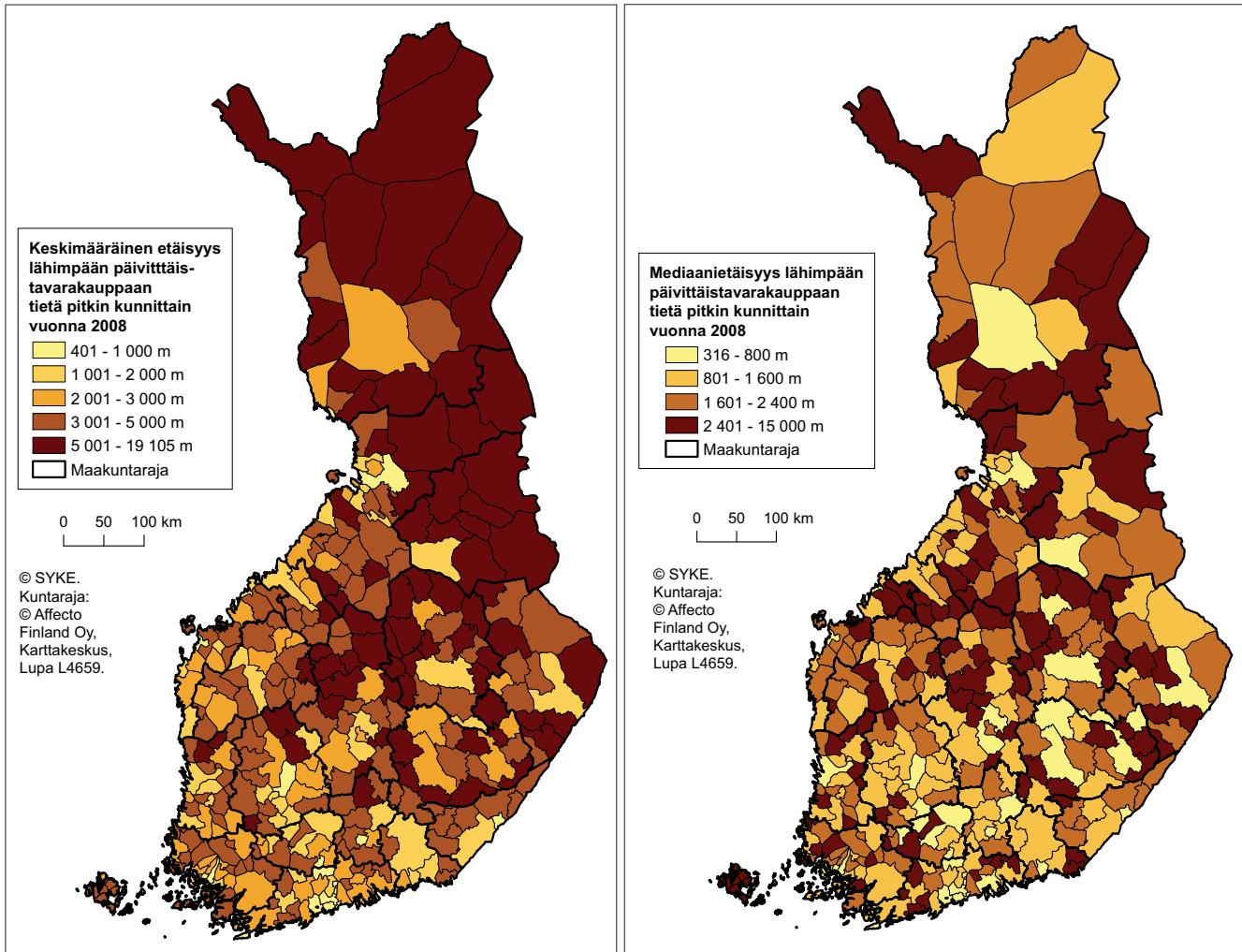
Maaseudun autottomista asutokunnista keskimäärin 55 prosenttia asui alle kilometrin päässä kaupasta (Kuva 19). Osuus oli pienin Lapin, Kainuun, Keski-Pohjanmaan ja Kymenlaakson maakunnissa. Yli viiden kilometrin päässä kaupasta asuvien autottomien asutokuntien osuus oli lähes kaikissa maakunnissa 20 prosentin tienoilla, ainoastaan Lapissa osuus oli selvästi korkeampi, noin 40 prosenttia. Lukumääräisesti paljon autottomia asutokuntia kaukana kauposta oli myös Uudenmaan ja Varsinais-Suomen maaseutualueilla. Heikko saavutettavuus ei siis ole vain syrjäisen ja harvaan asutun maaseudun ongelma, vaan koettelee myös suurimpia kaupunkeja ympäröiviä maaseutualueita.

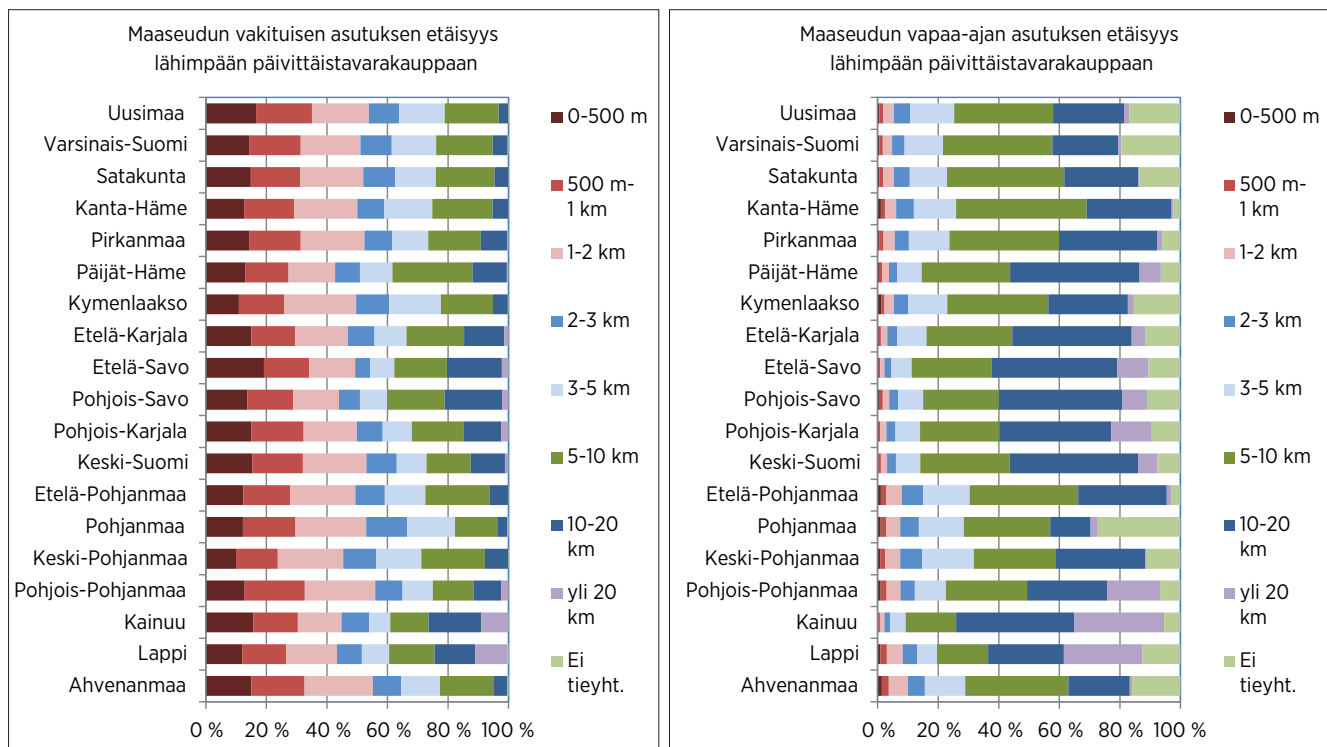
Kuva 13. Vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys lähimpään päivittäistavarakauppaan tietä pitkin vuosina 2000 ja 2010. Vakituisen asutuksen jaotus on jaettu kaupunkialueiden, maaseudun taajamien ja haja-asutusalueen asukkaisiin. Päivittäistavarakauppatiedot ovat vuosilta 2000 ja 2008, väestö- ja vapaa-ajan asuntotiedot vuosilta 2000 ja 2010.

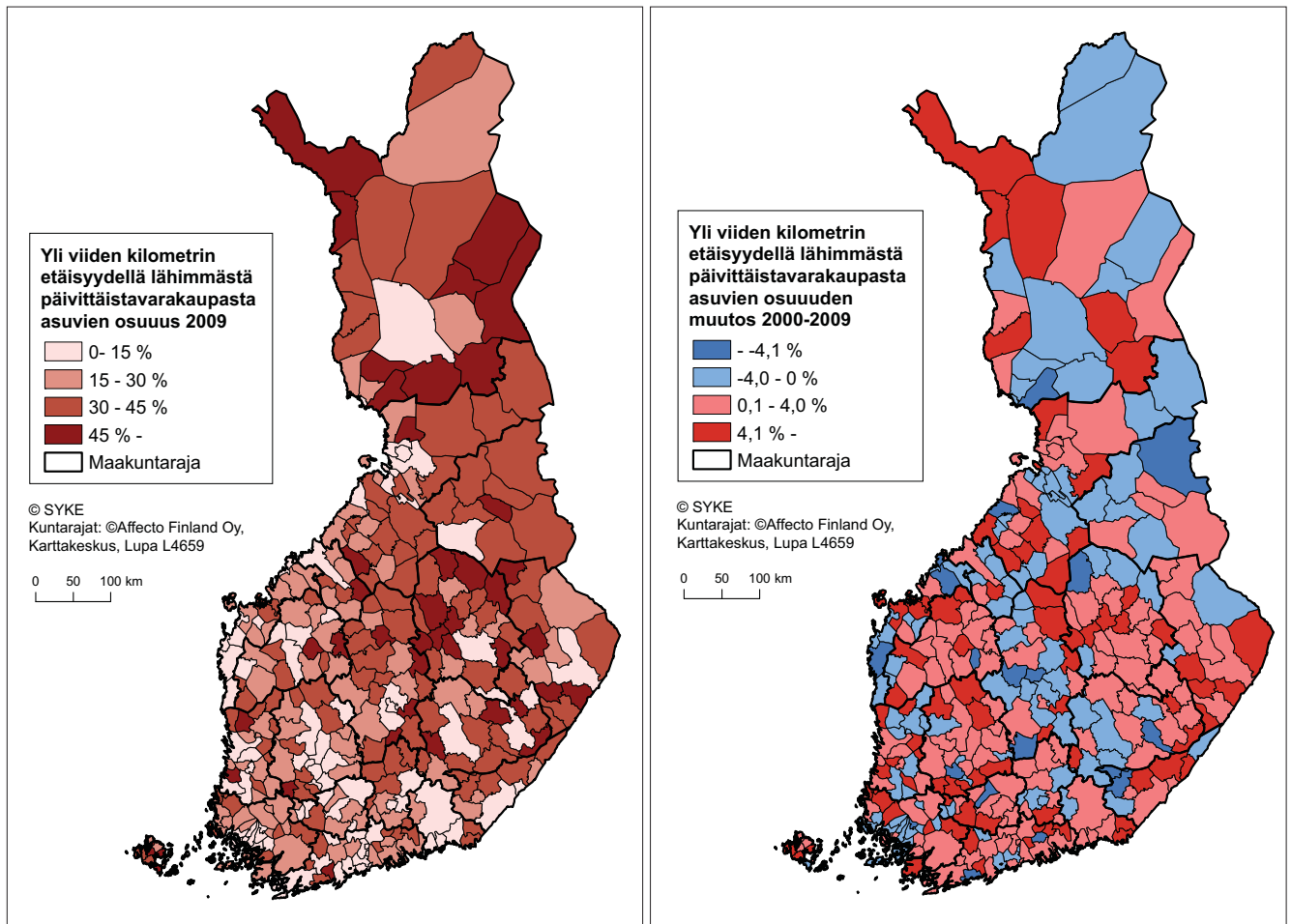
Kuva 14. Päivittäistavarakauppojen saavutettavuus on Kouvolaissa melko hyvä, sillä kauppiaita on taajamien lisäksi monissa kylissä, kuten Kimolassa ja Vuohijärvellä. Vakituisten asutuksen keskimääräinen etäisyys lähimpään kauppaan on 1,7 kilometriä, mikä on vähemmän kuin koko maassa, mediaanietäisyys on kuitenkin koko maan keskiarvoa pitempi, 900 metriä. Lyhyet ja pitkät matkat ovat harvinaisempia kuin koko maassa. Vapaa-ajan asutuksen mediaanietäisyys kauppaan on 7,8 kilometriä, mikä on vähemmän kuin koko maassa.

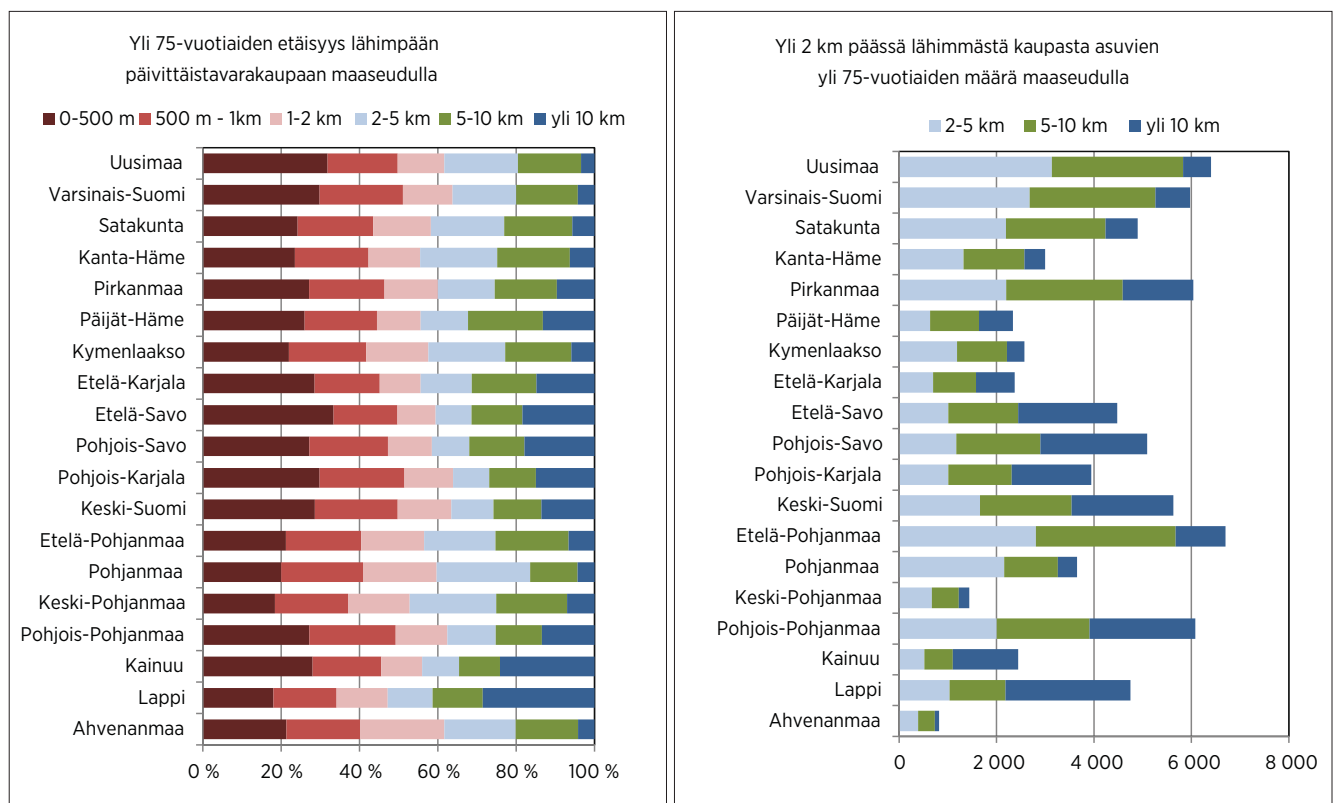
Kuva 15. Vakituisen asutuksen keskimääräinen etäisyys lähimpään päivittäistavarakauppaan tietä pitkin vuonna 2008 (vasemman puoleinen kartta) ja mediaanietäisyys (oikeanpuoleinen kartta).

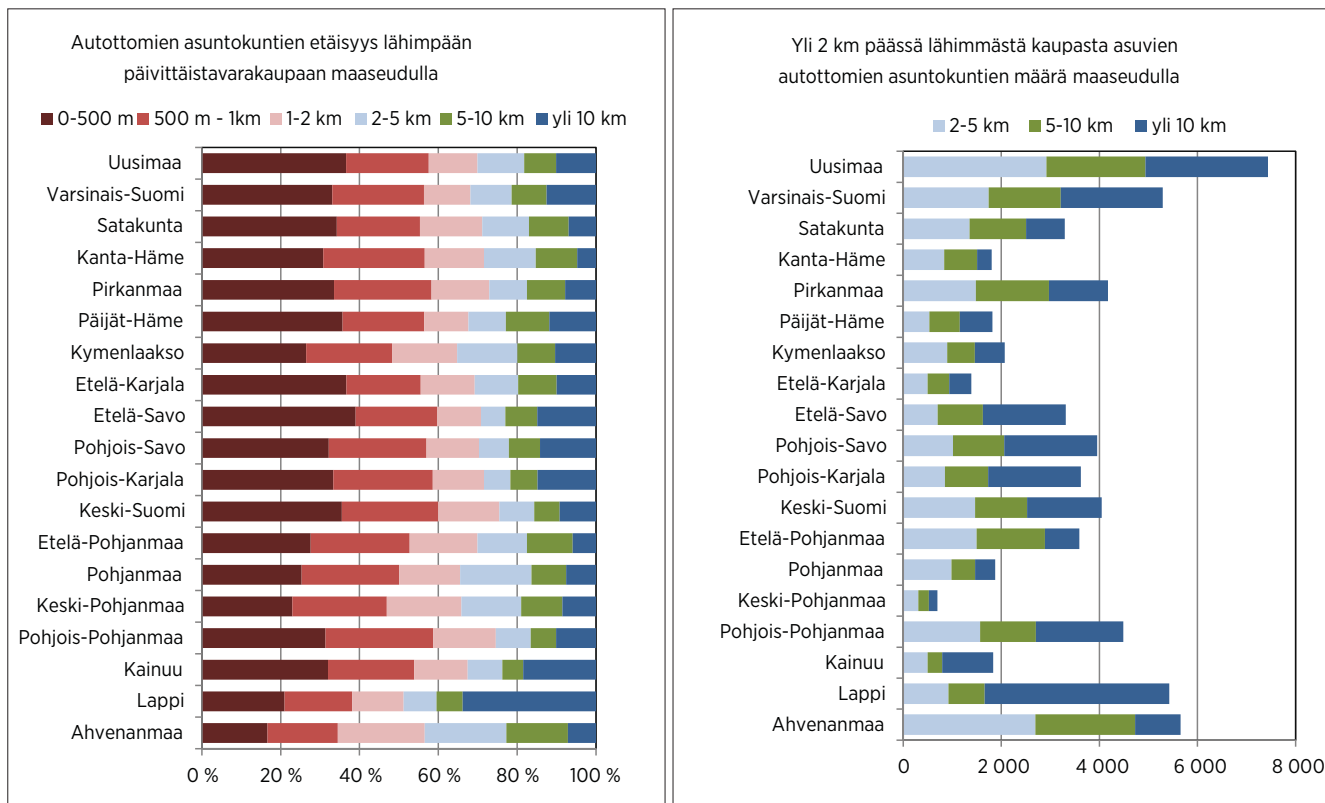
Kuva 16. Vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys lähimpään päivittäistavarakauppaan tietä pitkin maakunnittain vuonna 2008.

Kuva 17. Yli viiden kilometrin etäisyydellä lähimmästä päivittäistavarakaupasta asuvien osuus vuonna 2009 ja osuuden muutos vuosina 2000–2009. Asutustiedot ovat vuosilta 2000 ja 2009 ja kauppätiedot 2000 ja 2008.

Kuva 18. Yli 75-vuotiaiden etäisyys lähimpään päivittäistavarakauppaan maakunnittain (vasemmalla) ja yli kahden kilometrin päässä lähimmästä kaupasta asuvien yli 75-vuotiaiden määrä maakunnittain (oikealla). Kauppätiedot ovat vuodelta 2008 ja väestötiedot vuodelta 2010.

Kuva 19. Autottomien asutokuntien etäisyys lähimpään päivittäistavarakauppaan maakunnittain (vasemmalla) ja yli kahden kilometrin päässä lähimmästä kaupasta asuvien autottomien asutokuntien määrä maakunnittain (oikealla). Kauppatiedot ovat vuodelta 2008 ja asutokuntatiedot vuodelta 2010.

4.3 KOULUJEN SAAVUTETTAVUUS

Peruskoulujen määrä on vähentynyt 2000-luvulla yli viiden kaksikymmentä prosenttia. Vuonna 2000 ala-asteen kouluja oli noin 3 150 ja vuonna 2010 enää noin 2 440. Noin 980 koulua on lopettanut ja noin 260 aloittanut uudella paikalla. Lopettaneet koulut sijaitsivat melko tasaisesti ympäri Suomea. Lisäksi ala- ja yläkouluja on hallinnollisesti ja myös toiminnallisesti muutettu yhtenäiskouluiksi. Maaseudun kouluverkoston harvenemisesta huolimatta perusopetuksen palvelut eivät ole lakanneet olemasta, vaan ne ovat siirtyneet eri paikkoihin.

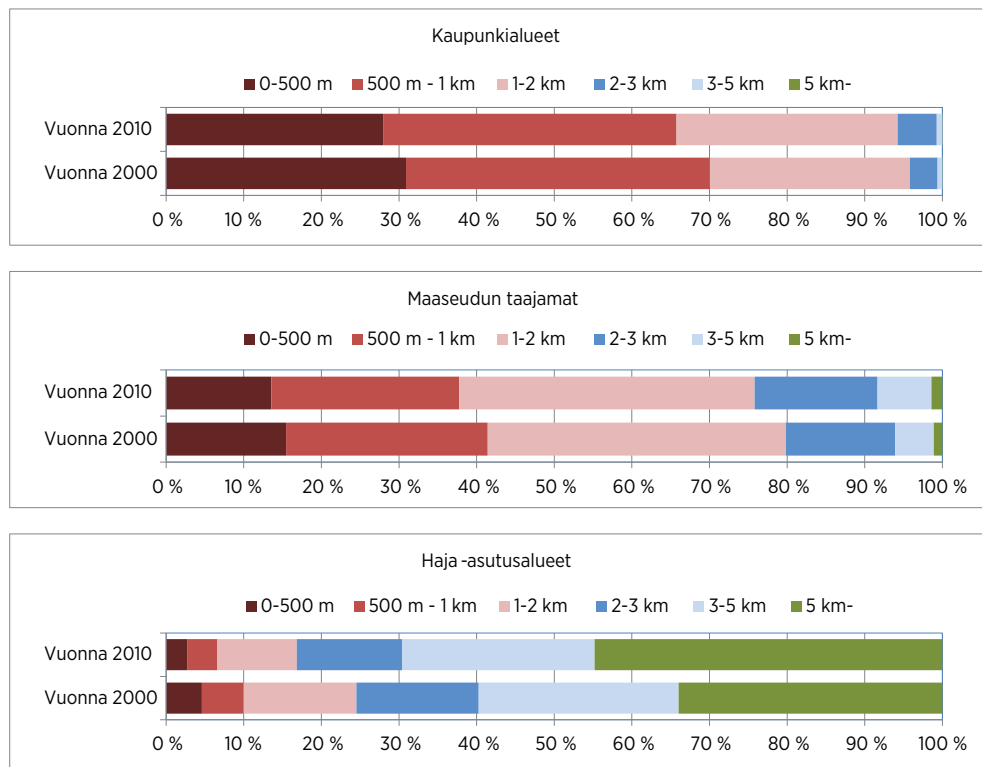
Keskimääräinen etäisyys alakouluun 7–12-vuotiaiden keskuudessa oli koko maassa vuonna 2010 noin 1 940 metriä. Vuonna 2000 etäisyys oli noin 1 770 metriä, eli keskimatka on pidentynyt lähes kymmenellä prosentilla. Kaupunkialueilla etäisyys alakouluun 7–12-vuotiaiden keskuudessa oli vuonna 2010 keskimäärin noin 900 metriä, maaseudun taajamissa noin 1,5 kilometriä ja haja-asutusalueella 5,7 kilometriä.

Kaupunkialueella yli 99 prosenttia alakouluikäisistä oppilaista asui enintään kolmen kilometrin päässä lähimmästä alakoulusta. Lähin koulu ei välttämättä ole se koulu, jossa lapset käyvät, minkä vuoksi kaupunkialueilla koulumatkoista saattaa muodostua huomattavan pitkiä. Maaseudun taajama-alueilla 62 prosentilla alakouluikäisistä matkaa lähimpään

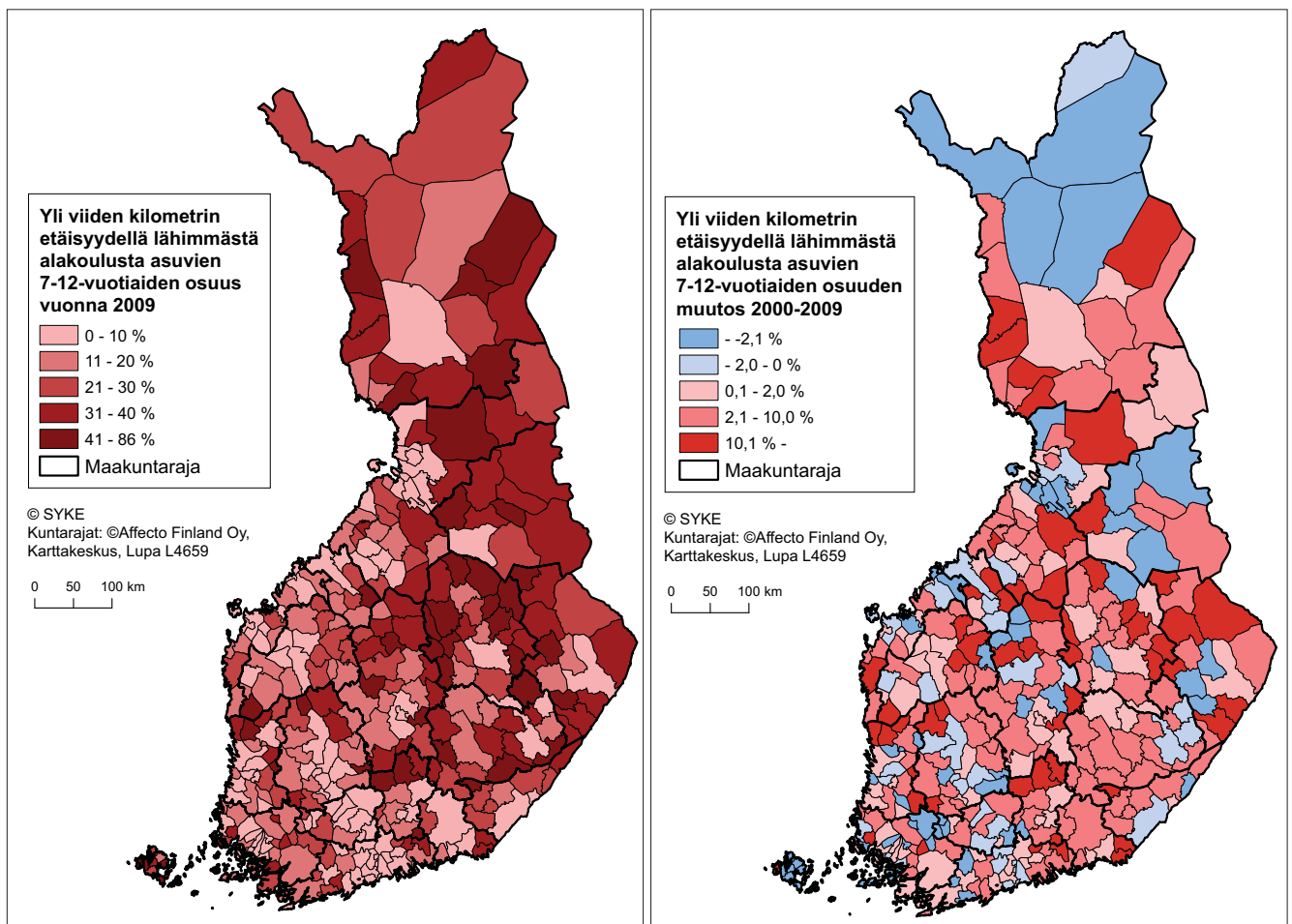
kouluun kertyi vuonna 2010 yli kilometri. Yli kolmen kilometrin koulumatka oli noin kahdeksalla prosentilla oppilaista (Kuva 20).

Pääosa koulukuljetettavista oppilaista asuu haja-asutusalueella, jossa 27 000 alakoululaista, noin 45 prosenttia, asui yli viiden kilometrin päässä koulusta ja noin 70 prosenttia yli kolmen kilometrin päässä. Saavutettavuus on heikentynyt haja-asutusalueella selvästi 2000-luvun aikana. Yli viiden kilometrin päässä asuvien osuus on kasvanut yli kymmenen prosenttiyksikköä, mutta ikäluokkien pienentyessä lukumäärä on pysynyt samalla tasolla noin 27 000:ssa. Yli viiden kilometrin päässä asuvien keskimääräinen etäisyys kouluun on kuitenkin kasvanut noin kahdeksalla prosentilla 9,3 kilometriin. Jos jokaisen koulumatka lasketaan erikseen, yhteispituutta yli viiden kilometrin päässä asuvien alakoululaisten koulumatkoille tulee noin 270 000 kilometriä (Kuva 20).

Vajaassa 20 kunnassa yli puolet oppilaista asui yli viiden kilometrin päässä koulusta. Osuus oli korkein Luhangalla ja Maaningalla. Pisimmät matkat kouluun olivat tyypillisesti maakuntien reunojen harvaan asutuissa kunnissa sekä useissa Itä- ja Pohjois-Suomen kunnissa. Yli viiden kilometrin päässä asuvien osuus on kasvanut 2000-luvulla noin 220 kunnassa ja pienentynyt noin 120 kunnassa (Kuva 21).

Kuva 20. 7-12-vuotiaiden lasten etäisyys lähimpään alakouluun kaupunkialueilla sekä maaseudun taajamissa ja haja-asutusalueella vuosina 2000 ja 2010.

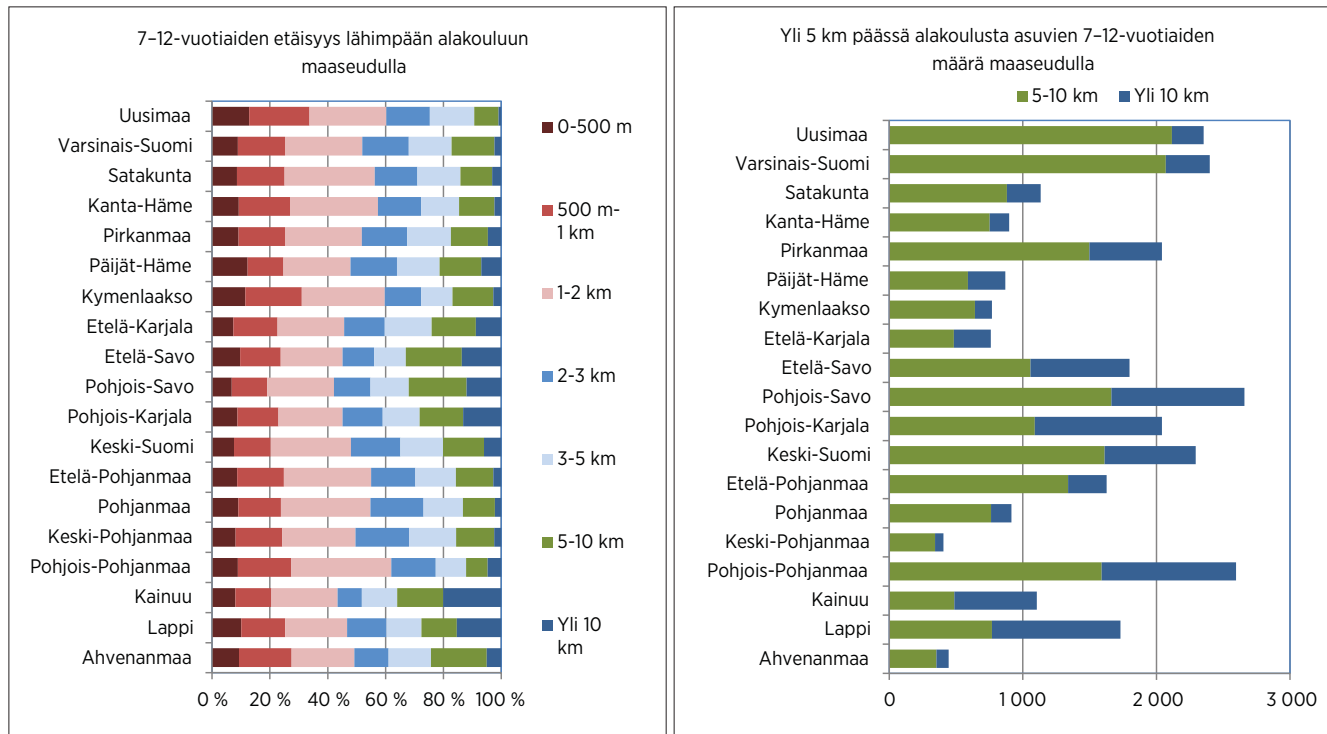

Kuva 21. Yli viiden kilometrin päässä lähimmästä alakoulusta asuvien 7-12-vuotiaiden osuus vuonna 2009 ja muutos 2000-2009.

Maakunnista yli viiden kilometrin koulumatkojen osuus maaseudulla on suurin Kainuun sekä Etelä- ja Pohjois-Savon maakunnissa. Myös Lapissa ja Pohjois-Karjalassa osuus on korkea. Lukumääräisesti paljon koulukyyditettäviä on näiden maakuntien lisäksi myös Pohjois-Pohjanmaalla, Keski-Suomessa, Uudellamaalla, Varsinais-Suomessa ja Pirkanmaalla (Kuva 22).

Maaseudun kouluverkoston harveneminen siirtää peruskoululaisia koulukuljetusten piiriin. Kuljetusedun piiriin

pääsevät kaikki vähintään viiden kilometrin etäisyydellä asuvat peruskoululaiset, mutta on myös joitakin kuntia, joissa kuljetusedun saavat myös alle viiden kilometrin etäisyydellä asuvat oppilaat. Koulumatkan pituutta paremmin koulun saavutettavuutta mittaa koulumatkoihin käytettävän ajan pituus. Matkoineen koulupäivä saattaa osalle oppilaista venyä täyden työpäivän mittaiseksi. Kuljetusreitti ei välttämättä kulje lyhintä reittiä koulun ja kodin välillä, vaan matka-aikaa venyttävät sivukyydytykset ja talvella huonot keliolot.

Kuva 22. 7-12-vuotiaiden etäisyys lähimpään alakouluun maakunnittain vuonna 2010 (vasemmalla) ja yli viiden kilometrin päässä lähimmästä alakoulusta asuvien 7-12-vuotiaiden määrä maakunnittain vuonna 2010 (oikealla).

4.4 TERVEYSKESKUSTEN SAAVUTETTAVUUS

Terveyskeskusten saavutettavuutta on tarkasteltu sekä aika-että matkaetäisyytenä. Aikaetäisyys on tärkeä kiireellistä hoitoa vaativissa tapauksissa. Matka taas kuvaa terveyspalvelujen hoitoon kuluvia resursseja. Käytettävissä ollut aineisto terveyskeskuksista vastaa noin vuosien 2006–2008 tilannetta, joten siinä ei näy aivan viime vuosina tapahtuneet muutokset terveyskeskusverkossa.

Matkaetäisyyttä tarkasteltaessa suurin osa kaupunkialueiden ja noin puolet maaseudun taajamien asukkaista asui enintään kahden kilometrin päässä lähimmästä terveyskeskuksesta (Kuva 23). Maaseudun taajamien asukkaista noin 20 prosentilla matkaa terveyskeskukseen tuli kuitenkin yli viisi kilometriä. Yli 10 kilometrin päässä asui 93 000 maaseudun taajamien asukasta. Terveyskeskus ei aina ole omassa taajamassa. Jos

terveyskeskuksia lakkautetaan pienistä kuntakeskuksista, kasvaa pitkien terveyskeskusmatkojen määrä.

Haja-asutusalueella yli puolet asukkaista, noin 440 000 ihmistä, asui yli 10 kilometrin päässä terveyskeskuksesta. Noin viidellä prosentilla haja-asutusalueen asukkaista eli 38 000 henkilöllä matkaa oli yli 30 kilometriä. Kaikista maaseudun asukkaista yli 10 kilometrin päässä lähimmästä terveyskeskuksesta asuvia oli suurin osuus Lapissa, Kainuussa, Pohjois-Savossa ja Pohjanmaalla (Kuva 24).

Vapaa-ajan asunnoista vain noin 28 prosenttia sijaitsi alle 10 kilometrin päässä terveyskeskuksesta ja noin viidennes sijaitsi joko yli 30 kilometrin päässä tai ilman tieyhteyttä (Kuva 23).

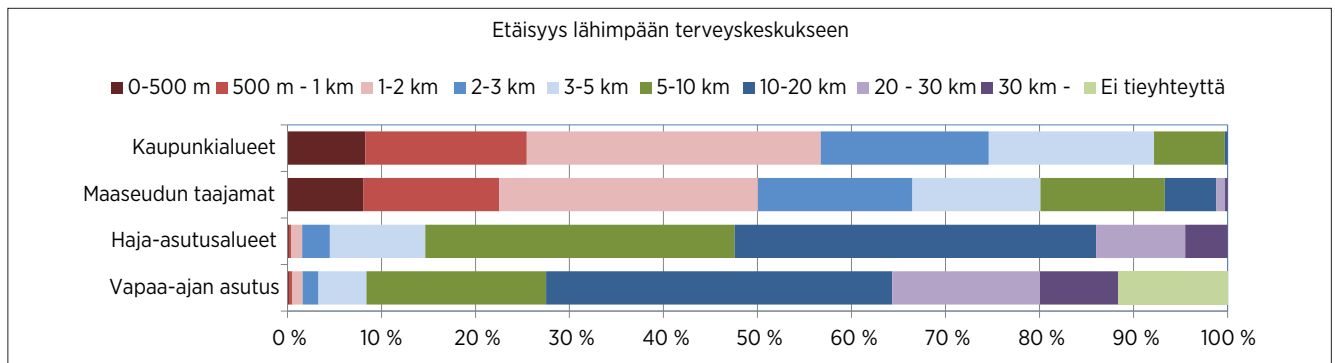
Kaikista suomalaisista 94 prosenttia asui alle 15 minuutin automatkan etäisyydellä terveyskeskuksesta. Yli 15 minuutin päässä asuvia oli noin 290 000 ja heistä noin 32 000 asui yli puolen tunnin ajomatkan päässä. Yli tunnin ajomatkan päässä

asui noin 4 000 ihmistä. Terveyskeskukset ovat paljon heikommin saavutettavissa vapaa-ajan asunnoista kuin vakituisista asunnoista. Suurin osa vapaa-ajan asunnoista, noin 293 000, sijaitsi yli 15 minuutin matkan päässä terveyskeskuksesta. Yli puolen tunnin päässä sijaitsi noin 78 000 vapaa-ajan asuntoa ja yli tunnin päässä noin 13 000 vapaa-ajan asuntoa.

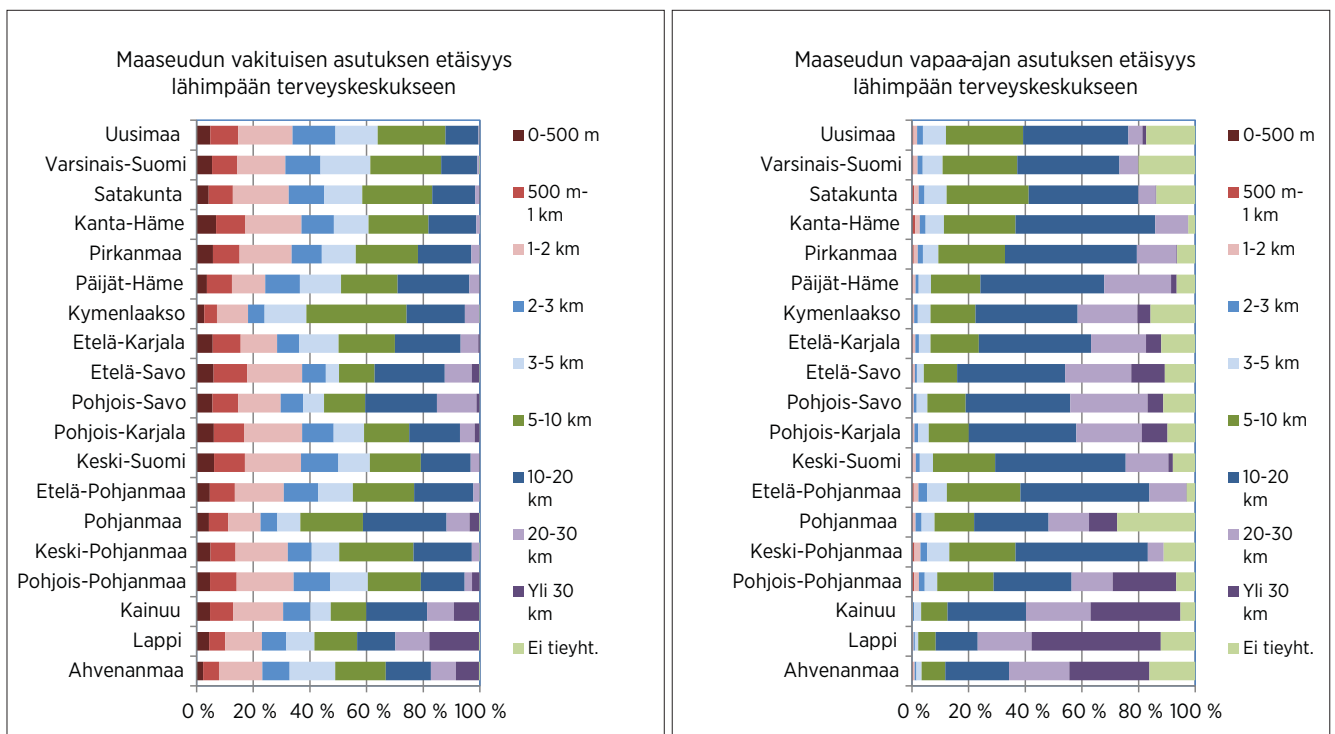
Etäisyys lähimpään terveyskeskukseen on keskimäärin pisin Pohjois- ja Järvi-Suomen sekä Pohjanmaan maakuntien vapaa-ajan asunnoilta. Myös rannikkoalueella on runsaasti

vapaa-ajan asutusta, joka ei ole kiinteän tieyhteyden tai edes lautta- tai lossiyhteyden päässä palveluista (Kuvat 24 ja 25).

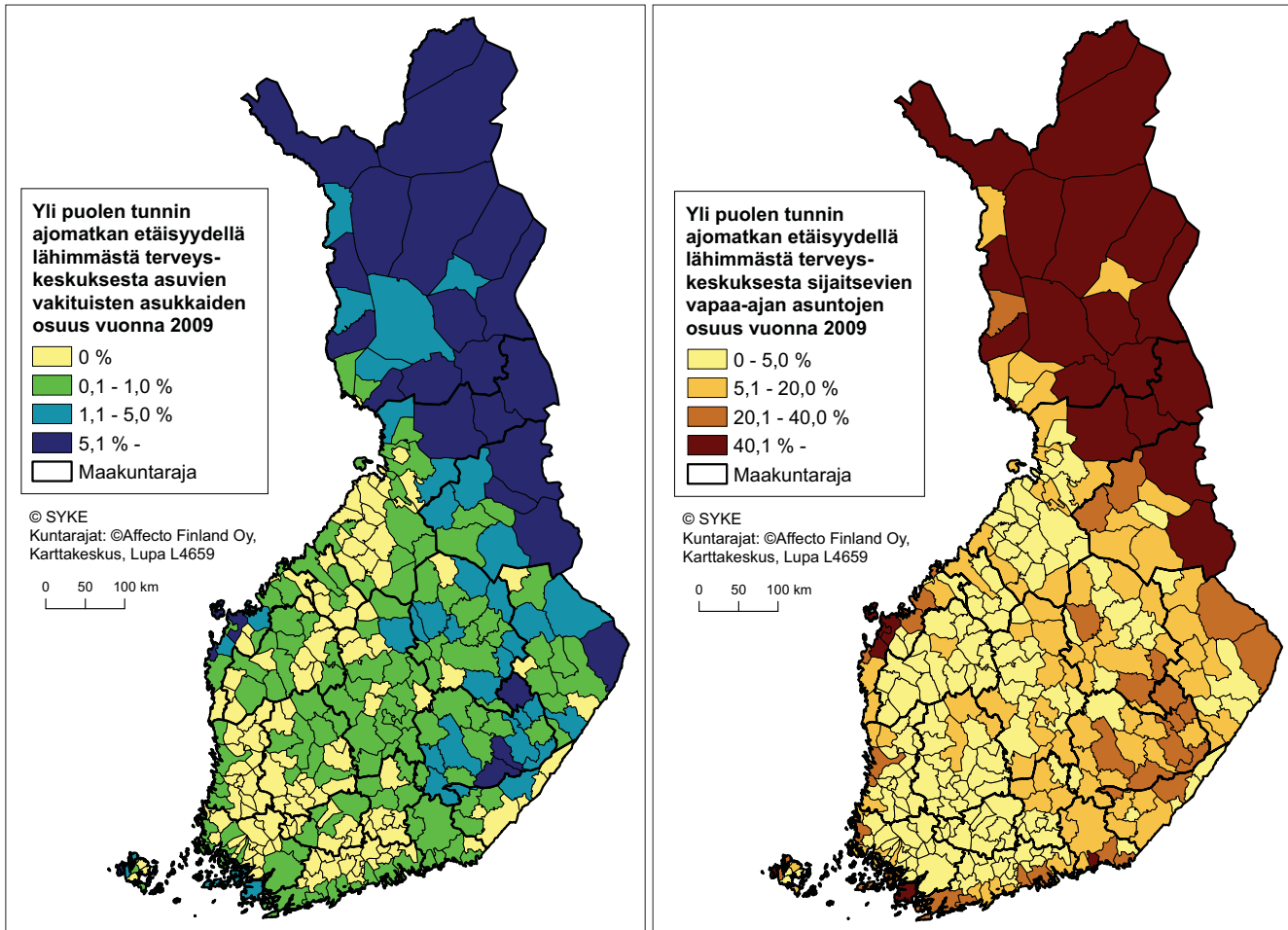
Terveyspalvelujen saavutettavuus vapaa-ajan asunnolta käsin on nyt ja tulevaisuudessa huomion arvoinen kysymys. Kun eläköityneet ikäluokat viettävät yhä pitempiä aikojen vapaa-ajan asunnoilla, on mahdollista, että myös terveyden- ja sairaanhoitopalveluja käytetään aiempaa enemmän vapaa-ajan asunnolta käsin. Mökillä myös puuhaillaan monenlaisia ulkoaskareita ja remonttitoita, joissa voi sattua terveyskeskuskäyntiä edellyttäviä tapaturmia.

Kuva 23. Vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys lähimpään terveyskeskukseen vuonna 2010. Vakituinen asutus on jaoteltu kaupunkien, maaseudun taajamien ja haja-asutusalueiden asukkaiksi. Terveyskeskustiedot ovat vuosilta 2006–2008.

Kuva 24. Maaseudun vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys lähimpään terveyskeskukseen tietä pitkin maakunnittain vuonna 2010. Terveyskeskustiedot ovat vuosilta 2006–2008.

Kuva 25. Yli puolen tunnin matkan päässä lähimmästä terveyskeskuksesta asuvien vakituisten asukkaiden ja vapaa-ajan asuntojen osuus kunnittain.

4.5 POSTIEN SAAVUTETTAVUUS

Postin myyntipisteiden määrä on vähentynyt nopeasti viime vuosikymmeninä. Vuonna 1990 postin toimipaikkoja oli 3 361 kappaletta, vuonna 2000 alle puolet tästä eli 1 489 kappaletta ja vuonna 2009 enää 1 106 kappaletta (SVT 2011b). Postin omia myymälöitä on tällä hetkellä noin 150 ja loput ovat yrittäjien hoitamia myyntipisteitä. Asiamiesposteissa palvelujen saatavuus voi olla aukioloaikojen suhteen jopa postin omia myyntipisteitä parempi varsinkin, jos postipalveluja tarjoava toimipaikka on auki viikonloppuisin ja illan tunteihin saakka. Syksyllä 2011 Itella kertoi lopettavansa noin 50 maaseudun asiamiespostia (Itella... 2011).

Keskimääräinen etäisyys tietä pitkin lähimpään postiin oli koko maassa vuonna 2000 noin 2,4 kilometriä. Vuoteen 2010 mennessä etäisyys oli kasvanut 2,8 kilometriin. Kilometrin etäisyydellä lähimmästä postista asui vuonna 2010 noin 34 prosenttia, kahden kilometrin etäisyydellä 62 prosenttia ja kolmen kilometrin etäisyydellä 76 prosenttia suomalaisista. 14 prosentilla matkaa lähimpään postiin kertyy yli viisi kilometriä ja kuudella prosentilla yli kymmenen kilometriä.

Vuonna 2012 voimaan astuneessa valtioneuvoston asetuksessa postin toimipisteiden sijoittamisesta säädetään, että

postin toimipisteet on sijoitettava alueen muiden tavanomaisesti käytettävien palvelujen yhteyteen tai muutoin huolehdittava siitä, että toimipisteet ovat helposti saavutettavissa. Toimipisteet on asetuksen mukaan sijoitettava siten, että koko maan alueella vähintään 82 prosentilla postipalvelujen käyttäjistä toimipisteen etäisyys vakituiseen asunnosta on enintään kolme kilometriä. Lisäksi korkeintaan kolmella prosentilla postipalvelujen käyttäjistä etäisyys vakituiseen asunnosta toimipisteeseen saa olla yli kymmenen kilometriä (Valtioneuvoston... 2012).

Jos etäisyyksiä tarkastellaan tietä pitkin, etäisyydet lähimpään postiin ovat keskimäärin pidempiä kuin asetus sallii. Sen sijaan linnuntie-etäisyydellä tarkasteltuna postin toimipisteiden saavutettavuus on suurin piirtein asetuksen edellyttämässä rajoissa.

Postien saavutettavuus on heikentynyt laajoilla alueilla koko maassa, etenkin kauempana kaupungeista ja suurista kuntakeskuksista. Toisin kuin päivittäistavarakaupan kohdalla, postipalvelujen saavutettavuus on heikentynyt myös kaupunkialueilla. Kokonaan uusille paikoille postin myyntipisteitä on 2000-luvun aikana perustettu vähän. Asiamiespostien ylläpitäjä on voinut paikallisesti vaihtua usein, mutta tällöin muutokset postin saavutettavuudessa ovat olleet vain muutamia

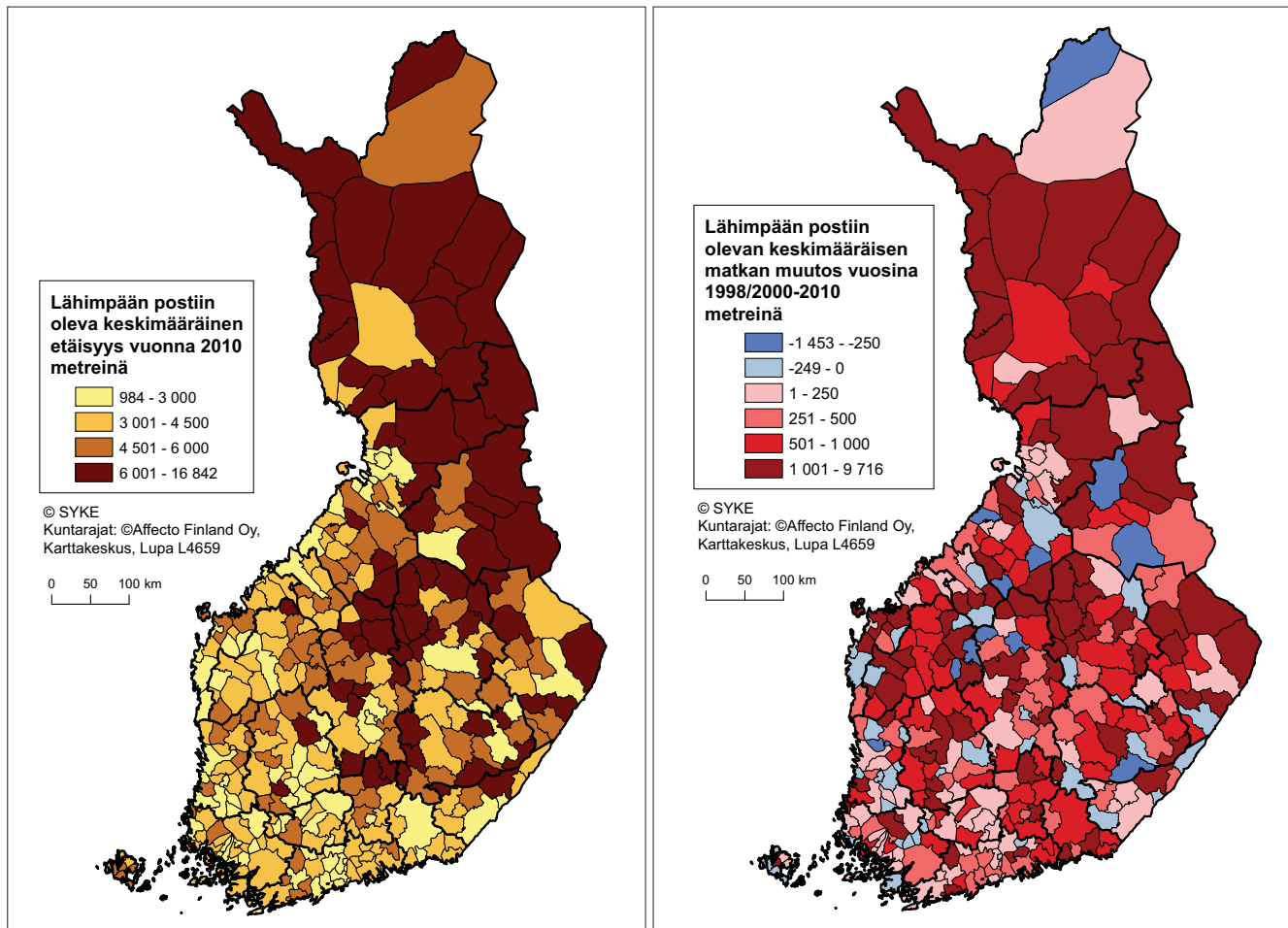
satoja metrejä. Kaupunkialueilla noin kahdeksan prosenttia asukkaista asuu yli kolmen kilometrin päässä lähimmästä postista. Maaseudun taajamissa vastaava osuus on noin 20 prosenttia. Haja-asutusalueella keskimääräinen etäisyys on kasvanut seitsemästä kilometristä yhdeksään kilometriin (Kuva 26).

Kunnittain tarkasteltuna etäisyys lähimpään postiin on kasvanut 2000-luvulla viidessä kunnassa kuudesta (Kuva 27). Tietyn matkan etäisyydellä postista asuvien osuuden muutokset aiheutuvat, paitsi postin myymäläverkon muutoksista, myös asutusrakenteen muuttumisesta.

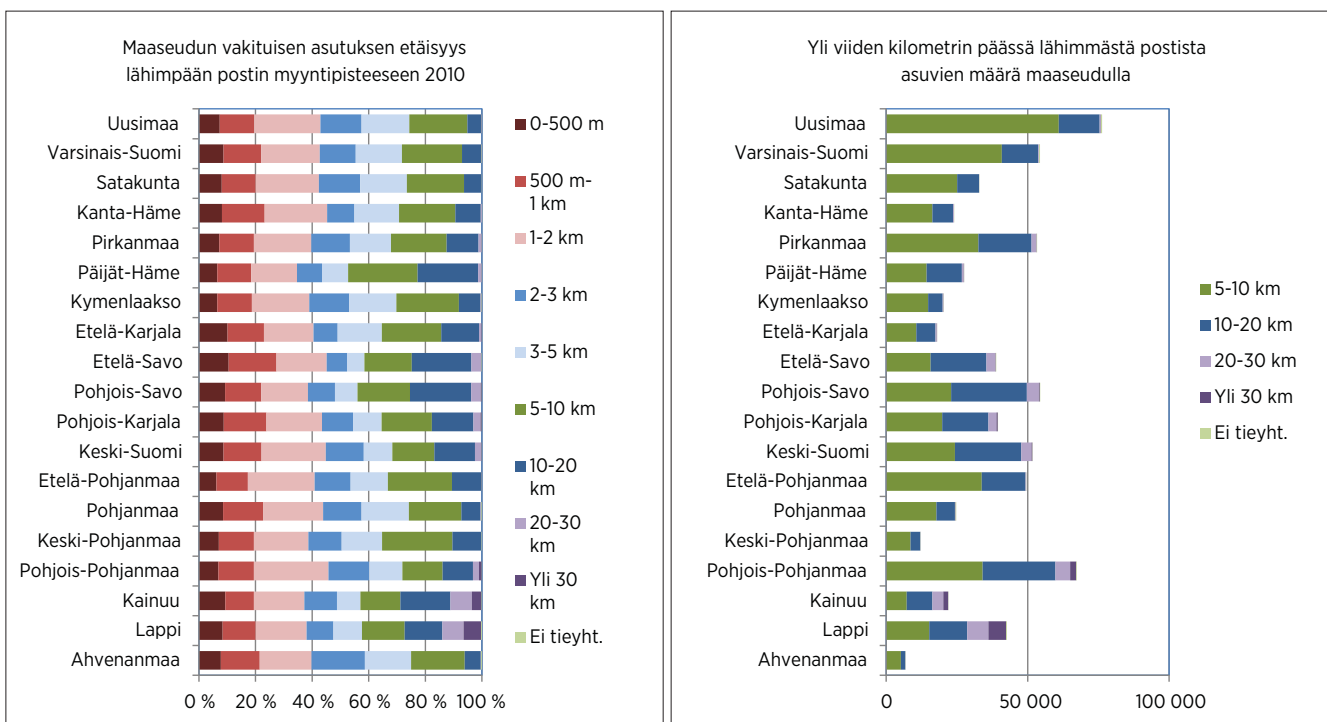
Maakuntatasolla alle puolet maaseudun asukkaista asui alle kolmen kilometrin päässä postista Päijät-Hämeen, Etelä-Karjalan, Etelä-Savon, Kainuun ja Lapin maakunnissa. Yli kymmenen kilometrin päässä asuvien osuus oli suurin Lapin, Kainuun, Pohjois- ja Etelä-Savon sekä Päijät-Hämeen maakunnissa. Lukumääräisesti paljon etäällä postista asuvia oli myös Pohjois-Pohjanmaan, Keski-Suomen ja Uudenmaan maaseutualueilla (Kuva 28).

Kuva 26. Vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys lähimpään postin myyntipisteeseen tietä pitkin. Vakituinen asutus on jaettu kaupunkialueiden, maaseudun taajamien ja haja-asutusalueen asukkaisiin. Tiedot postin myyntipisteistä ovat vuosilta 1998 ja 2010 ja väestötiedot vuosilta 2000 ja 2010.

Kuva 27. Vakituisen asutuksen keskimääräinen etäisyys lähimpään postin myyntipisteeseen tietä pitkin vuonna 2010 (vasemman puoleinen kartta) ja keskimääräisen etäisyyden muutos 1998/2000-2010 (oikeanpuoleinen kartta).

Kuva 28. Maaseudun vakituisen asutuksen etäisyys lähimpään postin myyntipisteeseen tietä pitkin maakunnittain vuonna 2010 (vasemmalla) ja yli viiden kilometrin päässä asuvien määrä maakunnittain vuonna 2010 (oikealla).

4.6 JOUKKOLIIKENTEEEN SAAVUTETTAVUUS

Maaseudulla yksityisautoilu on tärkein kulkutapa joustavuutensa vuoksi. Julkisen liikenteen käyttäjät ovat pääasiassa koululaisia ja autottomia vanhuksia. Haja-asutusalueiden peruspalvelujen vähentyessä ja väestön ikääntyessä liikkumistarve kasvaa, mutta samaan aikaan väestön väheneminen heikentää joukkoliikenteen kannattavuutta. Joukkoliikenteen tarjontaa on karsittu varsinkin alueilla, jotka eivät sijaitse päätieyhteyksien varrella.

Maaseudun joukkoliikenne on keskittynyt kuntakeskusten välisiin runkolinjoihin. Runkolinjojen varrelle sijoittuvissa kylissä palvelutaso voi olla hyvä. Muualla liikennöinti on satunnaisempaa ja liittyy usein koulukuljetuksiin. Vuorovälin harveneminen heikentää mahdollisuuksia käyttää joukkoliikennettä arjen asiointissa ja työssäkäynnissä. Osassa Suomea myös runkolinjojen vuoroväli on harventunut huomattavasti 2000-luvun aikana.

Joukkoliikenteen saavutettavuutta mitataan usein aika- tai matkaetäisyydellä joukkoliikennepalveluun, kuten linja-autopysäkkiin tai rautatieasemaan. Toinen oleellinen ulottuvuus on pysäkin tai aseman kautta kulkevan liikenteen vuoroväli.

Kaikista suomalaisista noin 90 prosenttia asuu linnuntietä kilometrin etäisyydellä linja-autopysäkestä, mutta tämä ei vielä tarkoita sitä, että joukkoliikenteen palvelut olisivat myös käytettävissä. Joukkoliikennettä ei välttämättä ole enää lainkaan tai yhteydet ovat vähäisiä. Kattavia ja luotettavia tietoja käytössä olevista pysäkeistä ja niiden kautta kulkevista linja-autoista ei ole saatavilla. Tämän vuoksi linja-autoliikenteen saavutettavuutta ei tässä ole tarkasteltu koko maan tasolla, vaan tarkemmin ainoastaan Kouvolan kaupungin alueelta.

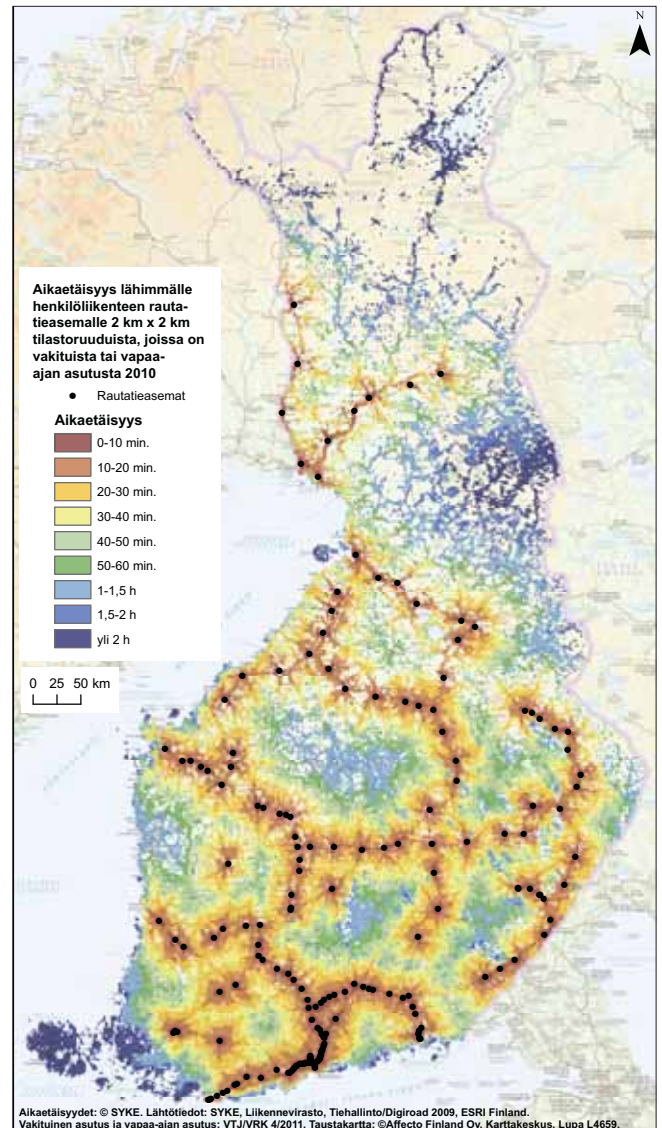
Henkilöjunaliikenteen käytössä olevat asemat tiedetään tarkasti. Niitä on Suomessa vajaat 200. Lyhyt matka rautatieasemalle tai seisakkeelle helpottaa junan käyttöä pitemmällä matkoilla tai seudullisessa arkiliikumisessä. Arjen työ- ja asiointimatkoilla kävelyetäisyydellä sijaitseva asema mahdollistaa junan käytön ilman liityntäliikennettä. Vapaa-ajan matkoilla asemalta jatketaan usein kauemmas jonkun kyydillä, taksilla tai linja-autolla. Lyhyt ajomatka asemalle edesauttaa junan käyttöä myös vapaa-ajan matkoilla. Mökkimatkat on Suomessa tehty perinteisesti omalla autolla, mutta väestön ikärakenteen ja elämäntapojen muuttuessa myös liikkumiskäyttäytymisen voi tulevaisuudessa muuttua.

Kuvassa 29 on esitetty rautatieasemien saavutettavuusvyöhykkeet perustuen ajoaikaan. Kuvassa ovat mukana kaikki käytössä olevat lähi- ja kaukoliikenteen juna-asemat. Asemia ei ole luokiteltu pysähtyvien junavuorojen määrän perusteella. Suurin osa suomalaisista asui vuonna 2010 alle 15 minuutin automatkan päässä lähimmästä henkilöliikenteen juna-asemasta. Kaupunkialueiden asukkaista 15 minuutin automatkan päässä asui 92 prosenttia ja maaseudun taajamien asukkaista 46 prosenttia. Haja-asutusalueella vastaava osuus oli vain hieman yli neljännes. Matkaetäisyytenä mitattuna yli 60 prosen-

tilia väestöstä lähin juna-asema sijaitsi korkeintaan 10 kilometrin päässä.

Alueellisessa vertailussa etelä ja pohjoinen erosivat toisistaan. Etelä- ja Keski-Suomessa yli kahden tunnin aikaetäisyydet olivat harvinaisia. Pisin ajoaika asemalle kertyi pohjoisimman Lapin ja Koillismaan asukkailla. Pohjoisessa asemia on vähän, minkä lisäksi harvempi tieverkko rajoittaa liikkumismahdollisuuksia.

Vapaa-ajan asukkaiden näkökulmasta rautatieasemien saavutettavuus oli vakituista asukkaita huonompi. Noin 42 prosenttia vapaa-ajan asunnoista sijaitsi alle 30 minuutin aikaetäisyydellä ja 40 prosenttia 30–60 minuutin aikaetäisyydellä lähimmästä juna-asemasta. Yli kahden tunnin ajoaika oli harvinainen, sillä suurin osa loma-asunnoista sijaitsee Etelä-Suomessa, missä asemia on tiheämmin kuin pohjoisessa. Kilometreissä mitattuna etäisyys lähimmälle asemalle oli useimmiten loma-asunnoilta yli 20 kilometriä.

Kuva 29. Ajoaika autolla tietä pitkin lähimmälle henkilöliikenteen rautatieasemalle 2 km x 2km tilastoruuduista, joissa oli vakituista tai vapaa-ajan asutusta vuonna 2010.

KOUVOLAN LINJA-AUTOLIIKENNE

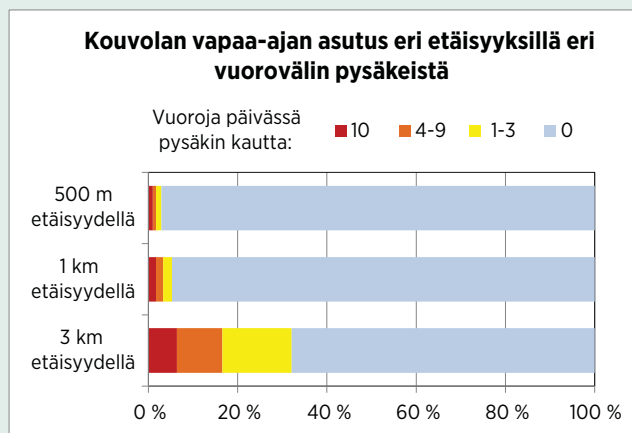
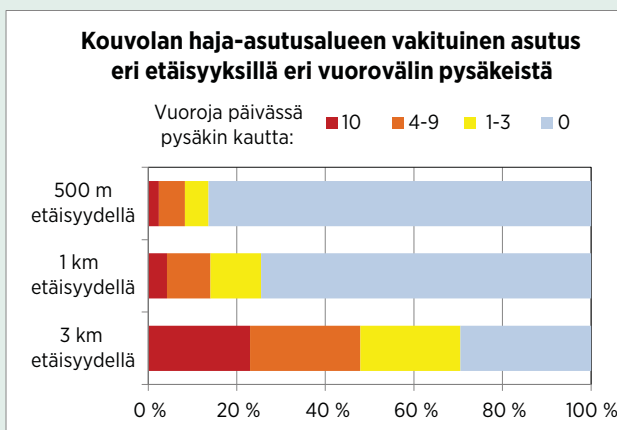
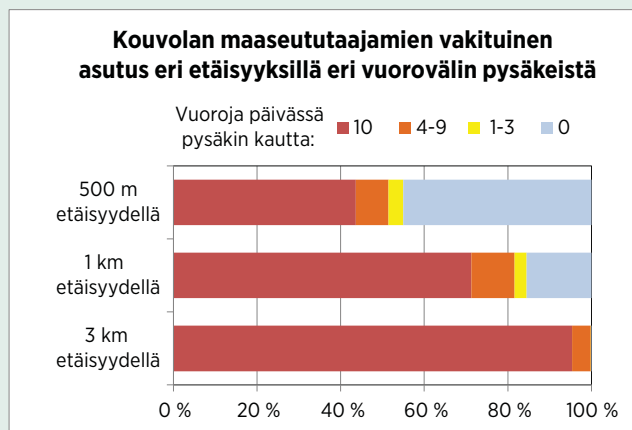
Kouvolan sisäinen joukkoliikenne perustuu pääasiassa linja-autoliikenteeseen. Paikallis- ja kaukoliikenteen vuoroja täydentävät palveluliikenne sekä maaseudun asiointitaksit, jotka liikennöivät normaalia reittiliikennettä harvemmin.

Kouvolassa keskustaajaman ulkopuolella asuu noin 37 000 asukasta, joista 66 prosenttia taajamissa ja 33 prosenttia haja-asutusalueella. Vakituinen asutus on keskittynyt Kouvolan keski- ja eteläosiin, kun taas loma-asunnoista suurin osa sijaitsee kaupungin pohjois- ja itäosissa järvien läheisyydessä. Kouvolassa on noin 7 700 loma-asuntoa.

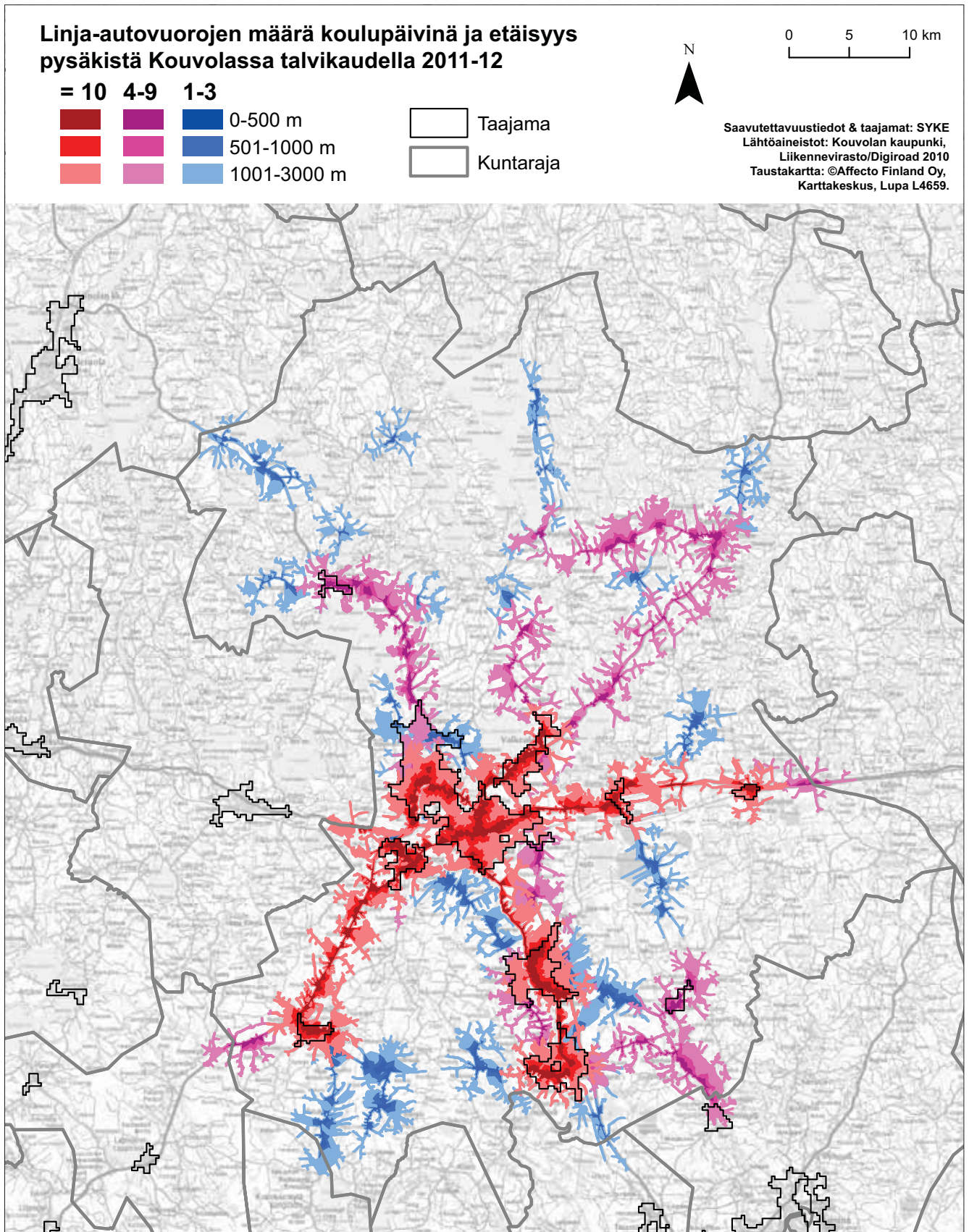
Tarkasteltavien taajamien asukkaista 55 prosenttia on joukkoliikenteen piirissä, jos saavutettavuuden kriteeriksi asetetaan korkeintaan puolen kilometrin etäisyys linja-autopysäkeistä. Haja-asutusalueella vastaava osuus on vain 14 prosenttia. Jos joukkoliikenteen palvelualue ulotetaan kilometrin etäisyydelle pysäkeistä, on joukkoliikenteen piirissä 85 prosenttia taajamien asukkaista ja 27 prosenttia haja-asutusalueen asukkaista. Haja-asutusalueen kylissä saavutettavuus on kuitenkin haja-asutuksen keskiarvoa parempi (Kuva 30).

Vapaa-ajan asukkaiden mahdollisuudet käyttää joukkoliikennettä ovat huomattavasti heikommät kuin vakituksella väestöllä, sillä vain noin 6 prosenttia vapaa-ajan asunnoista sijaitsee korkeintaan kilometrin säteellä lähimmästä pysäkestä. Korkeintaan kolmen kilometrin etäisyydelle sijoittuu kolmannes vapaa-ajan asunnoista. Vakituksien ja vapaa-ajan-asutuksen vertailussa on huomioitava, että vapaa-ajan-asunnoista tiedetään vain asuntojen määrä eikä asukkaiden määrää (Kuva 30).

Saavutettavuusvyöhykkeet on muodostettu koulupäivinä liikennöitävien vuorojen perusteella, joten vyöhykkeet kuvaavat ainoastaan talvikauden tilannetta (Kuva 31). Maaseudun linja-autoliikenne perustuu suurimmaksi osaksi koululaiskuljetuksiin, joten kesälomien aikana osa pysäkeistä voi olla kokonaan poissa käytöstä. Myös taajamien tiheimmin liikennöidyillä reiteillä vuoroja saatetaan karsia kesän ajaksi. Loma-asukkaiden näkökulmasta kesäkauden vuorotarjonnalla on kuitenkin suurempi merkitys kuin talvikauden joukkoliikennepalveluilla.

Kuva 30. Kouvolan maaseutualueiden vakituksien ja vapaa-ajan-asutuksen sijoittuminen eri etäisyyksille eri vuorovälin linja-autopysäkeistä. Kullakin etäisyysvyöhykkeellä on tarkasteltu, miten suurella osalla asukkaista on eri vuorovälin pysäkki kyseisen etäisyysvyöhykkeen sisällä.

Kuva 31. Kouvolan paikallis- ja kaukoliikenteen pysäkit on luokiteltu kolmeen luokkaan palvelutason mukaan. Ensimmäisen luokan pysäkeillä pysähtyy arkena vähintään kymmenen vuoroa, toisen luokan pysäkeillä 4–9 vuoroa ja kolmannen luokan pysäkeillä 1–3 vuoroa. Pysäkeille on muodostettu 500 metrin sekä yhden ja kolmen kilometrin saavutettavuusvyöhykkeet tie-etäisyyden perustuen. Mukana ovat kaikki ne pysäkit, jotka sijaitsevat Kouvolan keskustaajaman ulkopuolelle ulottuvien bussilinjojen varrella. Eniten joukkoliikennetarjontaa on Kouvolan suurimpien taajamien välillä. Lounaasta keskustaajaman kautta itään johtavalla kuutostiellä vuorotarjontaa ylläpitää suurelta osin kaukoliikenne. Myös pienemmät taajamat ja suurimmat kylät ovat joukkoliikenteen piirissä, mutta vuorotarjonta on vähäisempää. Haja-asutusalueella pääteiden ulkopuolella linja-autoliikenne perustuu pääasiassa koululaiskuljetuksiin.

4.7 MAASEUDUN KESKUSVERKKO PALVELUJEN NÄKÖKULMASTA

Yksittäisten palvelujen sijaan saavutettavuutta on usein mielekästä tarkastella suhteessa palvelukeskittymiin, joissa on saatavilla monia arjen peruspalveluja, niin julkisia kuin yksityisiäkin, samasta paikasta. Tällaisia palvelukeskittymiä ovat maaseudulla etenkin kirkonkylät ja kuntakeskukset sekä kunnanosakeskukset, jotka saattavat olla vanhoja kuntakeskuksia. Kaupunkialueilla palvelukeskittymiä ovat keskustat, alakeskukset ja lähiökeskukset. Osalle maaseutualueista kaupungin keskusta tai alakeskus voi olla lähin palvelukeskittymä.

Palvelukeskittymästä saatavilla olevia palveluja ovat tyyppisesti ainakin ruokakauppa, posti, huoltoasema, apteekki ja terveyskeskus. Yleensä palvelukeskittymässä toimii myös koulu. Suuremmissa palvelukeskittymissä tarjolla on laaja valikoima erikoispalveluja ja eri toimialojen kauppiaita. Koska palvelukeskittymät ovat palveluvarustukseltaan erilaisia, keskustan saavutettavuutta ei voi tarkastella ainoastaan yhdellä tasolla. Tämän vuoksi palvelukeskittymiä on luokiteltu palvelujen määrän perusteella.

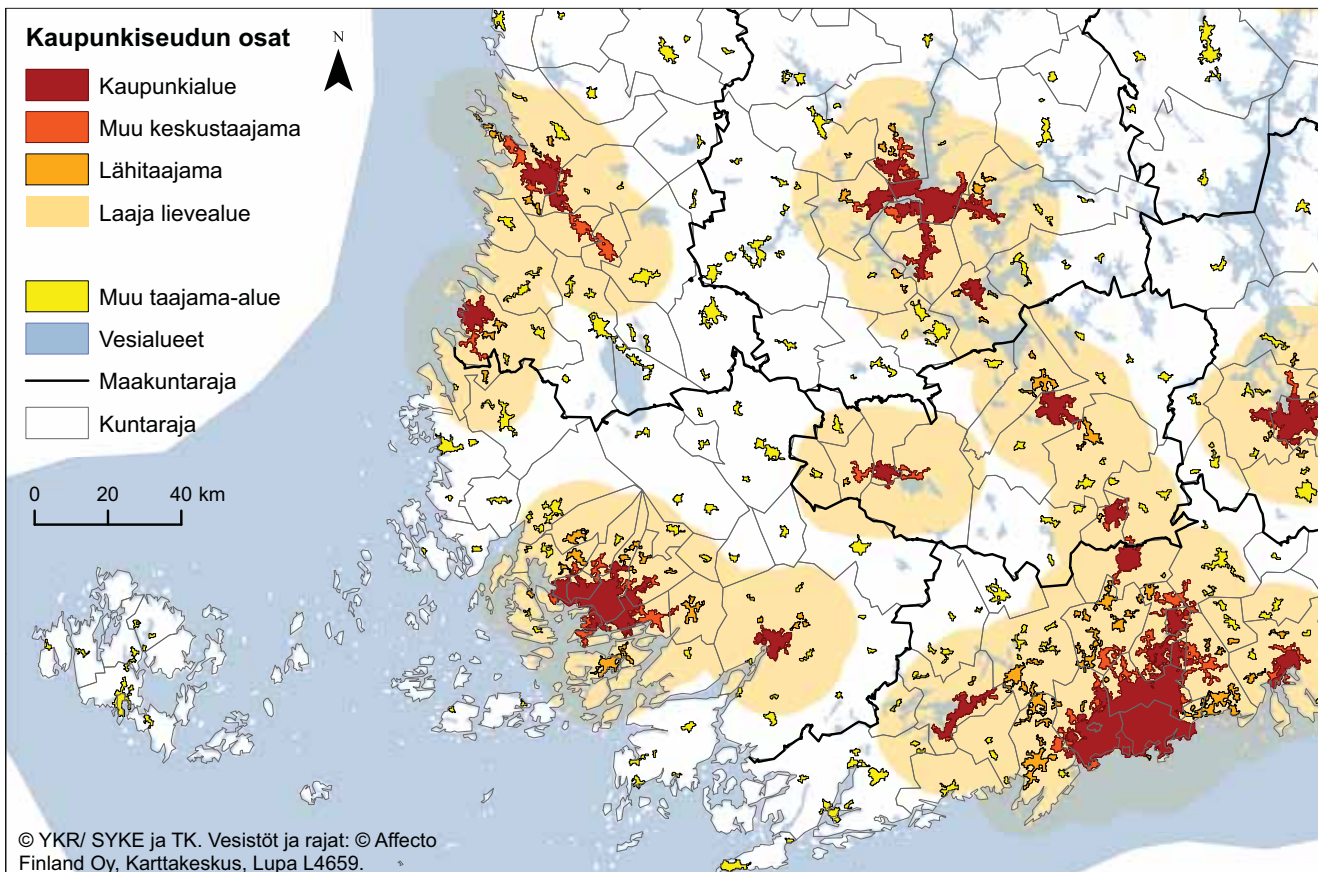
Maaseudun taajamien palvelujen määrä on laskettu koko taajama-alueelta, joka on rajattu yhdyskuntarakenteen seurannan (YKR) taajamarajauksen mukaan (Kuva 32). On oletettavaa, että taajaman palvelut keskittyvät pääosin sen keskusta.

Varsinkin pienissä taajamissa sisäiset välimatkat ovat lyhyitä ja ympäröivien haja-asutusalueiden asukkaiden näkökulmasta taajama muodostaa yhden keskuksen. Maaseudun taajamille on määritetty keskipisteeksi YKR-tietojen perusteella se tilastoruutu, jossa sijaitsee eniten keskustatoimintojen työpaikkoja.

Kaupunkiseutujen alueellisesti laajoista keskustaajamista osa sisältää useita erillisiä keskuksia ja asemakaavoitettuja alueita (Kuva 32). Tämän vuoksi keskustaajamat on jaettu aluetehokkuuden perusteella erillisiin, asemakaavoitettuja alueita vastaaviin osiin. Kaupunkien 37 ydinosaan ulkopuolella erottui näin vajaat sata muuta osa-alueita. Kullekin osa-alueelle on laskettu alueen sisällä sijaitsevien palvelujen määrä. Osa-alueille on määritetty keskipiste samalla tavoin kuin maaseudun taajamille.

Maaseudun taajamien ja kaupunkien keskustaajamien osa-alueiden lisäksi palvelujen määrä on laskettu 250 metrin tilastoruuduissa ja niiden naapuriruuduissa. Ruutujen palvelusummien perusteella on tunnistettu asuinalue- ja kylätason palvelukeskittymiä sekä taajamista että haja-asutusalueelta. Tietyn palvelumäärän alueet on tunnistettu erillisiksi keskuksiksi.

Kaupunkialueiden alakeskusten tunnistamisessa on hyödynnetty myös Suomen ympäristökeskuksen aiemmissa tutkimushankkeissa tuotettuja aluerajauksia. Tässä työssä päähuomio ei kuitenkaan ole ollut kaupunkialueilla, joten alakeskusten tai lähiöiden palvelurakennetta ei ole analysoitu yksityiskohtaisesti.

Kuva 32. Kaupunkialue ja sen ulkopuolelle ulottuva keskustaajama, kaupunkiseudun lähitaajamat ja laaja lievealue sekä muut taajamat Lounais-Suomessa. Kaupunkialueita ja kaupunkiseudun keskustaajamia on koko maassa 37. Kaupunkiseudun keskustaajamaan toiminnallisessa ja rakenteellisessa yhteydessä olevia lähitaajamia on yhteensä 126. Kaupunkiseudun laajalle lievealueelle sijoittuu ainakin osittain 198 muuta taajamaa. Laaja lievealue ulottuu 15 kilometrin päähän kaupunkiseudun keskustaajamasta ja 13 km päähän lähitaajamasta. Kokonaan laajan lievealueen ulkopuolella sijaitsee koko maassa 374 taajamaa.

Palvelukeskittymien luokittelussa muuttujina on käytetty palvelujen määrää, keskustatoimintojen ja vähittäiskaupan työpaikkamäärää, kuntaan kohdistuvaa asiointimäärää ja taajaman asukasmäärää (Taulukko 5). Tarkastelun kohteena ovat

olleet arjessa yleisimmin käytetyt palvelut: erikokoiset päivittäistavarakaupat, koulut, kirjasto, terveyskeskus, postin myyntipiste, huoltoasema, Alkon myymälä ja apteekki. Eri keskuksilla on käytetty eri muuttujia (Taulukko 6).

Taulukko 5. Keskusten luokittelussa käytetyt muuttujat.

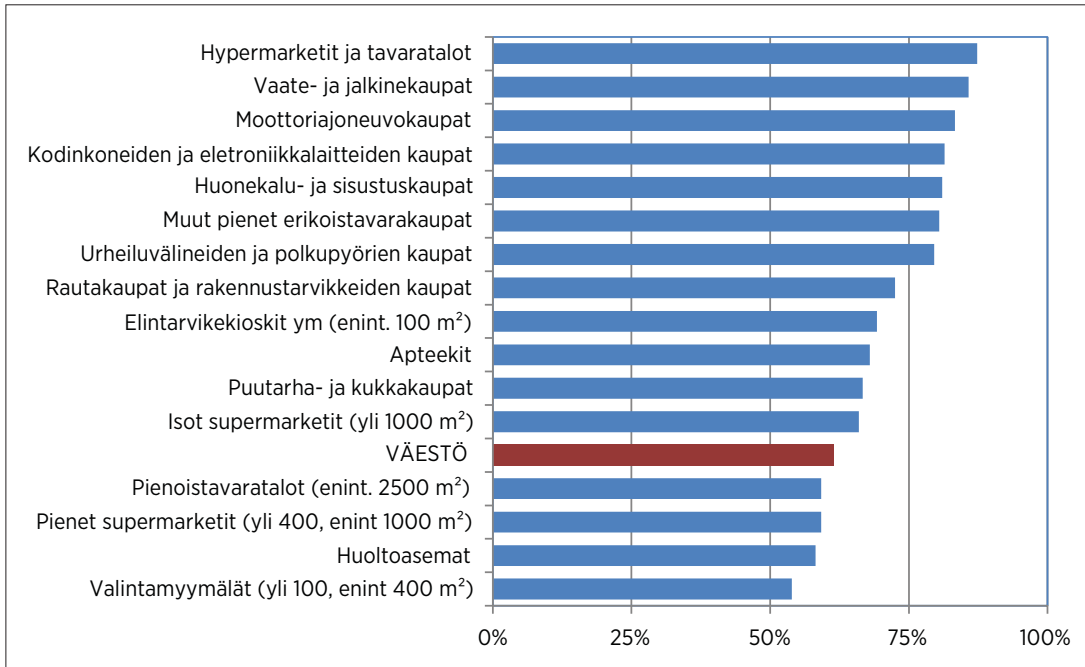
Muuttuja	Muuttujan osatekijät
Palvelujen määrä	Seuraavien 12 palvelun määrä yhteenlaskettuna. Kustakin palvelusta tulee yksi piste. Päivittäistavarakaupassa isompi kauppa vastaa myös kaikkia pienempiä myymälätyyppejä. - valintamyymälä tai pienmyymälä (alle 400 m ²) - pieni supermarket (400–999 m ²) - iso supermarket (vähintään 1 000 m ² ja päivittäistavaroiden myyntipinta-alaa vähintään 700 m ²) - hypermarket (hypermarket vähintään 2 500 m ² tai muu kauppa, jolla vähintään 3 000 m ² kokonaismyyntipinta-alaa ja vähintään 2 000 m ² päivittäistavaroiden myyntipinta-alaa) - ala-asteen koulu (opetusta vuosiluokilla 1–6) - yläasteen koulu tai lukio (opetusta vuosiluokilla 7–9 tai lukioluokilla) - kirjasto - terveyskeskus - postin myyntipiste - huoltoasema - Alkon myymälä - apteekki
Keskustatoimintojen työpaikkamäärä	Työpaikkojen lukumäärä seuraavilla toimialoilla (TOL2008): - G Tukku- ja vähittäiskauppa; moottoriajoneuvojen ja moottoripyörien korjaus - I Majoitus- ja ravitsemistoiminta - K Rahoitus- ja vakuutustoiminta - L Kiinteistöalan toiminta - M Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta - N Hallinto- ja tukipalvelutoiminta - O Julkinen hallinto ja maanpuolustus; pakollinen sosiaalivakuutus - P Koulutus - Q Terveys- ja sosiaalipalvelut - R Taiteet, viihde ja virkistys - S Muu palvelutoiminta
Vähittäiskaupan työpaikkamäärä	Vähittäiskaupan työpaikkojen määrä. Tähän eivät sisälly tukkukaupan työpaikat.
Kuntaan kohdistuva asiointi	Suuri vaikutusalue tutkimus 2011 -aineiston perusteella määritetty 39 eri toimialan kuhunkin kuntaan kohdistuva asiointikertojen vuotuinen laskennallinen yhteismäärä
Asukasmäärä	Taajaman asukasmäärä

Taulukko 6. Eri keskustasojen kriteerit.

Keskus	Kriteerit
Kaupunkiseutukeskus tai -alakeskus	Vähintään 15 000 asukasta taajamassa tai kaupunkiseututason keskuksen lähialueella. Kaikki 12 palvelua saatavilla. Mukana ovat myös kaupunkikeskusta vastaavat alakeskukset.
Pikkukaupunkikeskus tai -alakeskus	Vähintään 1 400 keskustatoimintojen työpaikkaa, vähintään 180 vähittäiskaupan työpaikkaa ja Suuri vaikutusalue tutkimus 2011 -aineiston perusteella laskettuja 39 eri toimialan asiointikertoja sijaintikunnan alueella vuoden aikana vähintään kaksi miljoonaa.
Iso kuntatason palvelukeskittymä	Vähittäiskaupan työpaikkoja tulee taajama-alueella tai keskuksen alueella olla vähintään 70. Lisäksi on edellytetty, että hypermarketin lisäksi vain yksi muu yllä pisteytetyistä 12 palvelusta on saanut puuttua. Mikäli keskukselta puuttuu hypermarketin lisäksi kaksi palvelua, keskus on luetettu isoksi kuntatason palvelukeskittymäksi, mikäli vähittäiskaupassa on vähintään 100 työpaikkaa. Keskuksessa tulee lisäksi olla päivittäistavarakauppoja vähintään kaksi tai päivittäistavaroiden myyntialaa vähintään 2 000 neliometriä. Yhden päivittäistavarakaupan tulee olla yli 1 000 neliometrin kokoinen tai päivittäistavaroiden myyntialaa kaupoissa yhteensä tulee olla vähintään 1500 neliometriä.
Pieni kuntatason palvelukeskittymä	Pisteytetyitä palveluja on vähintään seitsemän ja niistä julkisia palveluja on vähintään kaksi. Jos palveluja on vain tasan seitsemän kappaletta, on edellytetty, että taajama-alueella on vähintään 500 asukasta tai 20 vähittäiskaupan työpaikkaa. Valinnan pohjana on muutamissa tapauksissa käytetty myös tapauskohtaista harkintaa ja muissa tutkimushankkeissa tehtyjä keskusta-alueiden rajauksia.
Iso kylä- tai asuin-aluekeskus	Vähintään neljä palvelua pisteytetyistä 12 palvelusta.
Pieni kylä- tai asuin-aluekeskus	Vähintään kaksi palvelua pisteytetyistä 12 palvelusta.

Suurikokoisin tunnistettu keskus on kaupunkiseudun keskus. Kaupunkikeskuksesta on saatavilla kaikki tarkastellut palvelut hypermarkettia myöten. Kaupan työpaikat ovat monilla toimialoilla myös keskittyneet kaupunkiseututaajamiin (Kuva 33). Hypermarkettien, vaatekauppojen, moottoriajoneuvo-kauppojen, kodinkone- ja elektroniikkamyymälöiden sekä

Pienessä kuntatason palvelukeskittymässä on useita arjessa yleisesti käytettyjä palveluja. Osa isojen palvelukeskittymien palveluista kuitenkin puuttuu. Joissakin maaseudun kunnissa tällainen palvelukeskittymä on kunnan pääkeskus, toisissa se voi olla kunnan osakeskus. Pienissä kuntatason palvelukeskittymissä on aina päivittäistavarakauppa, mutta se on tavallisesti

Kuva 33. Suurimpien 34 kaupunkiseudun keskustaajamiin sijoittuvien vähittäiskaupan työpaikkojen osuus kaikista vähittäiskaupan työpaikoista toimialoittain vuonna 2009 sekä kaupunkiseutujen keskustaajamassa asuvan väestön osuus koko maan väestöstä vuonna 2009.

huonekalukauppojen työntekijöistä yli 80 prosenttia sijoittuu kaupunkiseutujen keskustaajamiin. Kaupunkiseudun keskustaajaman asukasmäärä on yli 15 000 asukasta. Kaupungin toiminnallinen vaikutus ulottuu työssäkäynnin ja asioinnin kautta ympäröivälle maaseudulle. Myös suurimpien kaupunkien suurimmat alakeskukset vastaavat toiminnoiltaan kaupunkikeskuksia.

Pikkukaupunkikeskuksiksi on tunnistettu varsinaisia kaupunkiseutujen keskuksia pienemmät keskuksat, joissa on merkittävästi keskustatoimintoja ja kaupan työpaikkoja ja joihin kohdistuu laajaa asiointia. Osa pikkukaupungeista toimii pienien seutujen keskuksina kauempana suurista kaupunkiseuduista, osa taas sijaitsee isompien kaupunkien lähialueella. Pikkukaupunkikeskukset kuuluvat tässä tutkimuksessa osaksi maaseutualueita (Taulukko 7, Kuva 34).

Iso kuntatason palvelukeskittymä on määritelty sellaiseksi keskuksiksi, joka tarjoaa monipuolisia palveluja lähinnä oman kunnan alueelle. Varsinkin kaupan palvelut ovat niissä melko kattavia. Isommasta kuntatason palvelukeskittymästä löytyy yleensä suurempi päivittäistavarakauppa, josta saa hankittua arjen perusostokset. Lisäksi keskuksessa on jonkin verran erikoistavarakauppoja sekä muita kaupallisia ja julkisia palveluja (Taulukko 7). Tässä tarkastelluista palveluista, joita arjessa yleisimmin käytetään, lähes kaikki ovat saatavilla isosta kuntatason palvelukeskittymästä.

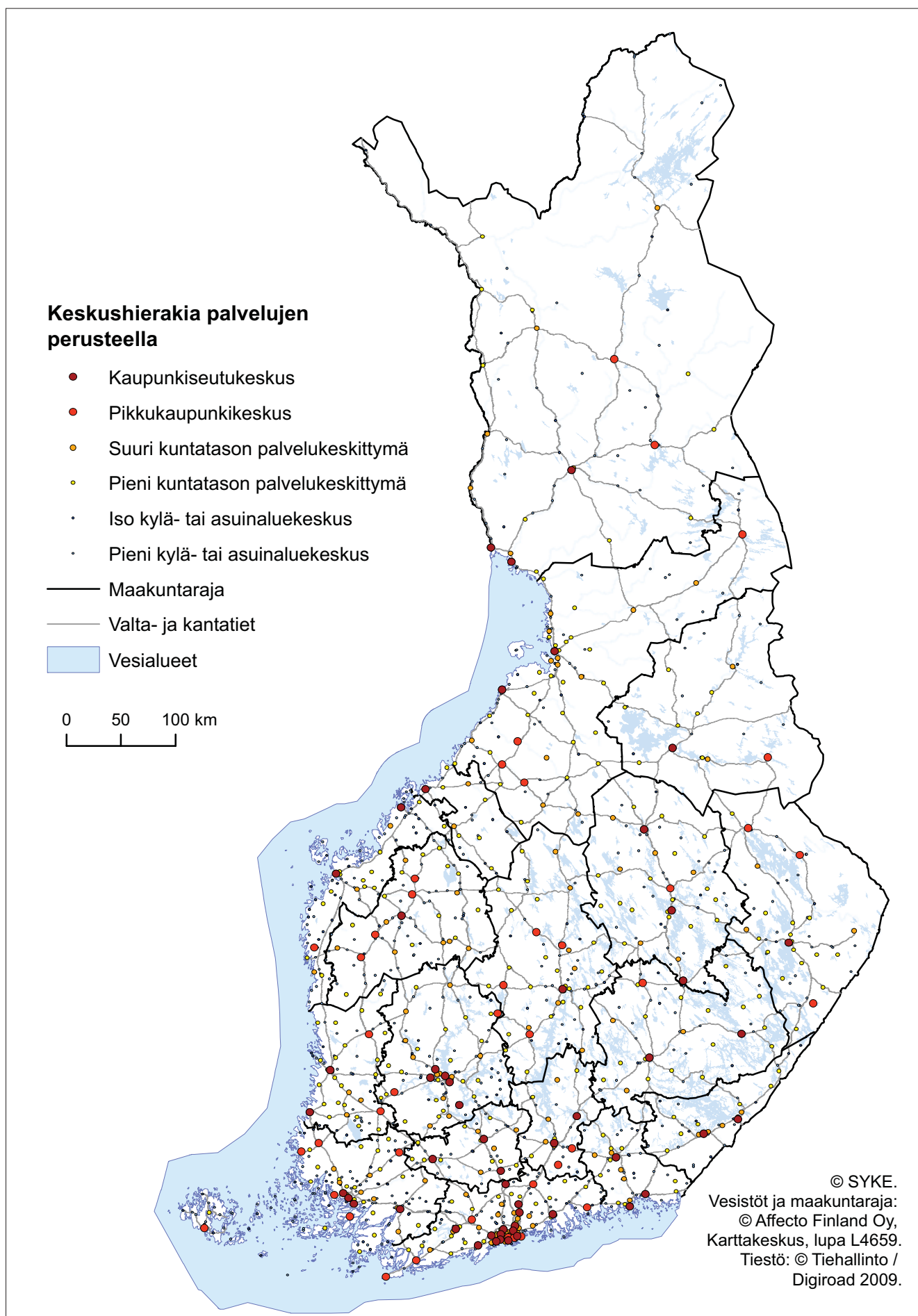
vain pieni supermarket. Peruskoulun ala- ja yläkoulu sijaitsevat hyvin suuressa osassa pieniä palvelukeskittymiä, mutta lukio alle puolessa keskuksista. Kirjasto, terveyskeskus, apteekki ja posti kuuluvat myös hyvin yleisesti maaseudun pienten palvelukeskittymien varustukseen. Sen sijaan Alkon myymälä tai erikoiskaupan eri toimialojen myymälä sijaitsee vain melko harvoissa pienissä palvelukeskittymissä (Taulukko 7).

Isoiksi kylä- tai asuinaluekeskuksiksi on tässä rajattu sellaiset paikat, joissa on vähintään neljä tarkasteltua palvelua. Maaseudulla noin 82 prosenttia näistä keskuksista on isoja kyläkeskuksia, jotka sijaitsevat kyläalueilla ja sellaisissa pienissä taajamissa, joissa ei ole isompaa keskusta. Noin 18 prosenttia sijaitsee taajamassa, jossa on suurempi palvelukeskittymä, jolloin pienempi keskus on yleensä asuinalueen keskus. Yleisimmät palvelut ovat pieni päivittäistavarakauppa, posti, kirjasto ja alakoulu (Taulukko 7).

Pieniksi kylä- tai asuinaluekeskuksiksi on määritetty sellaiset paikat, joissa on kaksi tai kolme tarkastelluista palveluista. Maaseudulla noin 83 prosenttia näistä keskuksista on pieniä kyläkeskuksia. Noin 17 prosenttia sijaitsee taajamassa, jossa on suurempi palvelukeskittymä, jolloin kahden tai kolmen palvelun sijaintipaikka voi olla esimerkiksi asuinalueella. Yleisimmät palvelut ovat pieni päivittäistavarakauppa, posti ja alakoulu, mutta monissa pienissä kyläkeskuksissa näistä kolmesta palvelusta on kylässä vain kaksi (Taulukko 7).

Taulukko 7. Eri palvelujen saatavuus maaseudun pikkukaupunkikeskuksissa, isoissa ja pienissä kuntatason palvelukeskittymissä sekä isoissa ja pienissä kylä- tai asuinaluekeskuksissa. Prosenttiosuus kuvaa niiden keskusten osuutta, joissa kyseinen palvelu sijaitsee.

Palvelu	Maaseudun pikku- kaupunki- keskus	Maaseudun iso kuntatason palvelu- keskittymä	Maaseudun pieni kuntatason palvelu- keskittymä	Maaseudun iso kylä- tai asuinalue- keskus	Maaseudun pieni kylä- tai asuinalue- keskus
Valintamyymälä tai pienmyymälä	100 %	100 %	100 %	96 %	75 %
Pieni supermarket	100 %	100 %	70 %	21 %	4 %
Suuri supermarket	97 %	94 %	14 %	9 %	1 %
Hypermarket	22 %	7 %	0 %	2 %	0 %
Alakoulu	100 %	100 %	99 %	69 %	54 %
Yläkoulu	100 %	98 %	87 %	16 %	7 %
Lukio	97 %	92 %	45 %	4 %	2 %
Kirjasto	100 %	99 %	98 %	67 %	18 %
Terveyskeskus	100 %	98 %	93 %	36 %	3 %
Apteekki	100 %	99 %	94 %	34 %	1 %
Postin myyntipiste	100 %	100 %	100 %	85 %	56 %
Huoltoasema	100 %	93 %	74 %	33 %	18 %
Alkon myymälä	100 %	93 %	22 %	1 %	1 %
Tavaratalo, halpahalli	86 %	57 %	11 %	5 %	2 %
Vaatekauppa	100 %	89 %	40 %	6 %	2 %
Kenkäkauppa	92 %	60 %	10 %	1 %	0 %
Urheiluvälinekauppa	97 %	73 %	30 %	3 %	1 %
Kirjakauppa	86 %	61 %	14 %	2 %	0 %
Kelloseppä/koruliike	100 %	71 %	13 %	3 %	1 %
Optikko	100 %	87 %	14 %	2 %	1 %
Kukkakauppa	92 %	77 %	43 %	13 %	2 %
Huonekalukauppa	94 %	59 %	9 %	5 %	2 %
Viihde-elektroniikka ja kodinkonekauppa	97 %	66 %	29 %	2 %	1 %
Rautakauppa	92 %	70 %	35 %	7 %	2 %
Isompi rautakauppa (vähintään viisi työntekijää)	75 %	51 %	12 %	6 %	1 %
Moottorijoneuvokauppa	100 %	94 %	47 %	14 %	7 %

Kuva 34. Keskusverkko yleisimmin käytettyjen palvelujen saatavuuden näkökulmasta.

Pikkukaupunkikeskuksia on maaseudulla tässä käytetyn rajausten mukaan 36, isoja kuntatason palvelukeskittymiä 83 ja pieniä kuntatason palvelukeskittymiä 224. Kuntatason palvelukeskittymät muodostavat maaseudun palvelurakenteen keskeisen rungon. Isoja kylä- tai asuinaluekeskuksia sijaitsee maaseudulla 163 ja pieniä 537 kappaletta (Kuva 34). Noin 31 prosenttia maaseudun kuntatason palvelukeskittymistä ja noin 35 prosenttia kylä- ja asuinalueen palvelukeskittymistä sijaitsee kaupunkien laajalla lievealueella (Taulukko 8). Tällä vyöhykkeellä kaupunkikeskusten vaikutus heijastuu voimakkaammin pienten keskusten palvelutarjontaan etenkin erikoistavarakaupan, mutta myös muiden palvelujen alalla.

Tässä tutkimuksessa ei ollut mahdollista tutkia kattavasti keskusverkon muutoksia, sillä kaikista palveluista ei ollut saatavilla tietoja kuin yhdeltä ajankohdalta. Päivittäistavarakauppoja, kouluja ja posteja kuvaavien tietojen perusteella voitiin kuitenkin havaita, että palveluverkon supistuminen on iskenyt kiivaimmin kylätason keskuksiin. Koulujen, kauppojen, postien ja muiden palvelujen lakkauttaminen on heikentänyt kylien ja pienten kirkonkylien asemaa. Muutaman palvelun keskuksat uhkaavat jäädä kokonaan ilman palveluja. Aiemmin muutaman sadan asukkaan kyläalueella on saattanut toimia kauppa, koulu, postin myyntipiste ja kaupan pihalla polttoaineen myyntipiste. Tällä hetkellä näistä ei ole paikoin jäljellä enää yhtäkään palvelua. Syrjäisemmillä seuduilla matkaa kuntakeskuksen palveluihin voi kyläkeskuksista kertyä useita kymmeniä kilometrejä.

Kuntatason palvelukeskittymissä muutokset ovat olleet maltillisempia kuin kylissä. Palvelukeskittymien palvelujen lukumäärien muutosta oli mahdollista tutkia vain niiden palvelujen osalta, joista tietoja oli saatavilla useammalta ajankohdalta. Vain pieni osa kuntatason palvelukeskittymistä on 2000-luvun aikana menettänyt palvelujaan niin, että niistä on tullut kylätason keskuksia. Jatkossa pienet ja suuretkin kuntatason palvelukeskittymät ovat kuitenkin vaarassa menettää keskusmerkitystään. Osa muutoksista voi tapahtua viiveellä. Kaupunki- ja pikkukaupunkikeskusten lähialueella palvelut keskittyvät suurimpaan keskukseseen. Harvaan asutuilla alueilla palvelutaso

heikentyy asukasmäärän vähentyessä. Kuntatason palvelukeskittymät ja kirkonkylät toimivat oman alueensa tärkeinä palveluasioinnin solmukohtina, joiden muutokset heijastuvat myös ympäröivän haja-asutusalueen vakituisten ja vapaa-ajan asukkaiden palvelujen saavutettavuuteen.

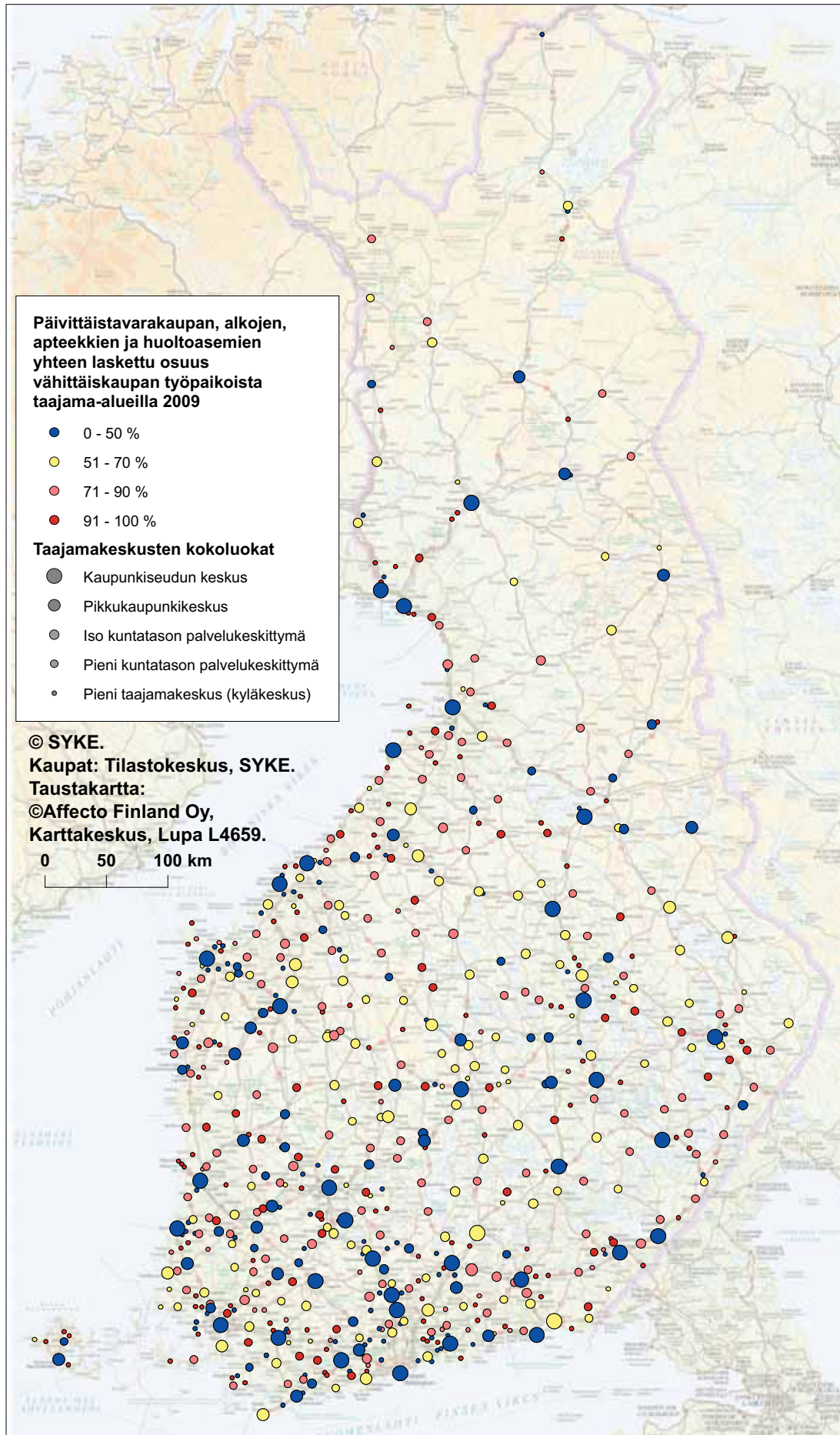
Erikoistavarakauppa-asioinnin seutuistuminen ja suurten kaupan yksikköjen keskittyminen kaupunkiseudun keskuskaupunkeihin on johtanut siihen, että pienten taajamien kaupan palvelut rajoittuvat entistä enemmän pelkkään päivittäistavarakauppaan (Kuva 35). Varsinkin kaupunkien läheisissä pienissä keskuksissa kaupan työpaikkojen painopiste on arjen perusostoksissa eli ruokakaupassa, huoltoasemakaupassa, apteekkikaupassa ja alkoholikaupassa. Kauempana kaupungeista sijaitsevista kuntakeskuksista on enemmän myös erikoiskaupatarjontaa.

Suomessa oli vuonna 2010 yhteensä 376 taajamaa, joissa ei ollut tässä tarkastelussa määriteltyä pientä kuntatason palvelukeskittymää. Näistä suurimmat ovat kirkonkylä- tai kyläkeskuksia, joista monissa on useita peruspalveluita, kuten kauppa tai koulu, mutta toisaalta merkittävä osa yleisesti käytetyistä palveluista puuttuu. Monet pienet taajamat on tässä tunnistettu kyläkeskuksiksi. Pääosa näistä taajamista on kooltaan vain noin 200–500 asukkaan kokoisia. Yli tuhannen asukkaan taajamia ilman pienen kuntatason palvelukeskittymän palveluja on 39. Monet näistä ovat suurten ja keskisuuren kaupunkien lähellä sijaitsevia asuintaajamia. Suurin taajama ilman pientä kuntatason palvelukeskittymää on Nurmijärven Lepsämän yli 4 000 asukkaan taaja-asutuksen alue.

Yhdyskuntarakenteen seurannassa on rajattu kylämäisiä asutustihentymiä, joissa asutus on tiiviimpää kuin muualla haja-asutusalueella. Tällaisilla kyläalueilla oli vuonna 2000 noin 580 kauppaa, mutta vuonna 2008 enää 340 kauppaa. Kylämaisten asutustihentymien ulkopuolella sijaitsi vuonna 2000 noin 160 kauppaa, mutta vuonna 2008 enää noin 70 kauppaa. Kyläkauppojen määrä on siis edelleen vähentynyt 2000-luvun aikana, mutta hitaammin kuin aiempina vuosikymmeninä, koska monista kylistä palvelut ovat hävinneet jo aiemmin.

Taulukko 8. Erikokoisten palvelukeskittymien lukumäärä kaupunkialueella ja maaseutualueella vuonna 2010. Kaupunkien läheinen laaja lievealue on eroteltu erikseen. Alemman tason keskusmäärittely on tehty maaseudun näkökulmasta eikä lukumääriä ole määritetty kaupunkialueiden lähtökohdista.

Keskus	Kaupunki- alueella	Maaseudulla yhteensä	Maaseudulla kaupunkien laajalla lievealueella	Maaseudulla laajan lieve- alueen ulkopuolella
Kaupunkiseutukeskus tai -alakeskus	53	0	0	0
Pikkukaupunkikeskus tai -alakeskus	5	36	7	29
Iso kuntatason palvelukeskittymä	34	83	28	55
Pieni kuntatason palvelukeskittymä	43	224	66	158
Iso kylä- tai asuin- aluekeskus	215	163	49	114
Pieni kylä- tai asuin- aluekeskus	207	537	195	342

Kuva 35. Päivittäistavarakaupan, Alkon myymälöiden, apteekkien ja huoltoasemien yhteenlaskettu osuus vähittäiskaupan työpaikoista erikokoisissa palvelukeskittymissä vuonna 2009. Mitä alempi osuus on, sitä enemmän keskuksessa on muuta kaupan tarjontaa eli pääasiassa erikoistavarakaupan eri toimialoja.

4.8 MAASEUDUN KUNTATASON PALVELUKESKITTUMIEN SAAVUTETTAVUUS

Vakituisen asutuksen piirissä keskimääräinen etäisyys pieneen kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseen oli vuonna 2010 maaseudulla noin 7,1 kilometriä. Palvelukeskittymä on tavallisesti taajaman keskusta-alue.

Maaseudun taajamissa keskimääräinen etäisyys lähimpään pieneen kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseen oli noin 3,4 kilometriä. Mediaanietäisyys oli noin 1,7 kilometriä. Noin 30 prosenttia asui enintään kilometrin päässä kooltaan vähintään pienestä kuntatason palvelukeskittymästä. Noin viidenneksellä matkaa keskukseen kertyi yli viisi kilometriä, jolloin keskus on muussa taajamassa kuin omassa asuintaajamassa (Kuva 36).

Haja-asutusalueella keskimääräinen etäisyys lähimpään pieneen kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseen oli noin 13,3 kilometriä ja mediaanietäisyys oli noin 11 kilometriä. Noin 56 prosentilla matkaa pieneen tai sitä suurempaan kuntatason palvelukeskittymään kertyy yli 10 kilometriä (Kuva 36).

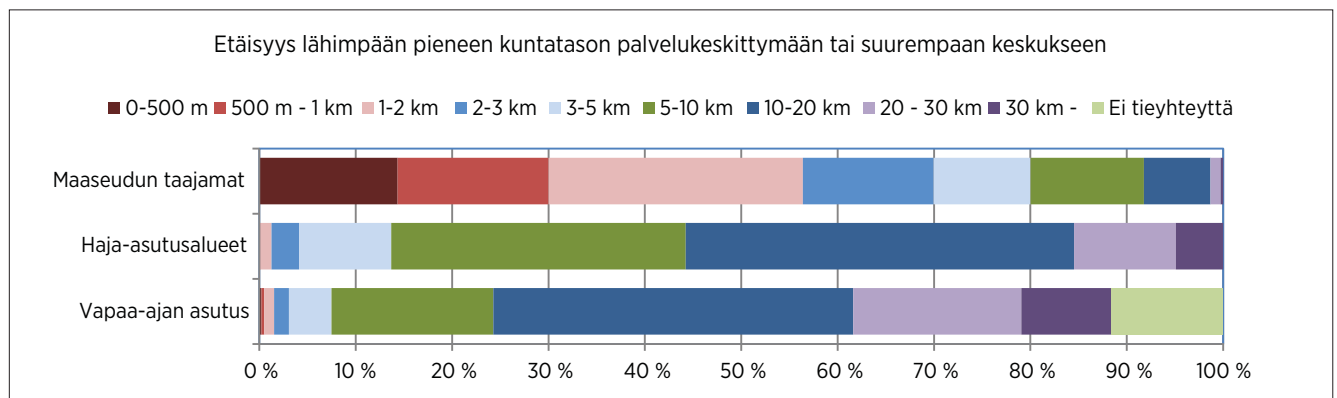
Vapaa-ajan asutus sijoittui maaseudun vakituista haja-asutusta pitemmän matkan päähän kuntatason palvelukeskittymistä. Vuonna 2010 keskimääräinen etäisyys tieyhteyden päässä olevilta vapaa-ajan asunnoilta kuntatason palvelukeskittymään oli 17 kilometriä ja mediaanietäisyys 15 kilometriä. Vain noin 24 prosenttia mökeistä sijaitsi 10 kilometrin etäisyydellä kuntatason palvelukeskittymästä. Suurimmalla osalla mökeistä etäisyys palvelukeskittymään oli 10–30 kilometriä. Noin 21 prosentilla matkaa oli yli 30 kilometriä tai tieyhteyttä ei ole (Kuva 36).

Pienten kuntatason palvelukeskittymien saavutettavuus on maaseudun vakituisten asukkaiden keskuudessa parhaita Uudenmaan ja Satakunnan maakunnissa. Kuudessa maakunnassa – Päijät-Hämeessä, Etelä-Karjalassa, Pohjois-Savossa, Pohjanmaalla, Lapissa ja Ahvenanmaalla – yli puolet maaseu-

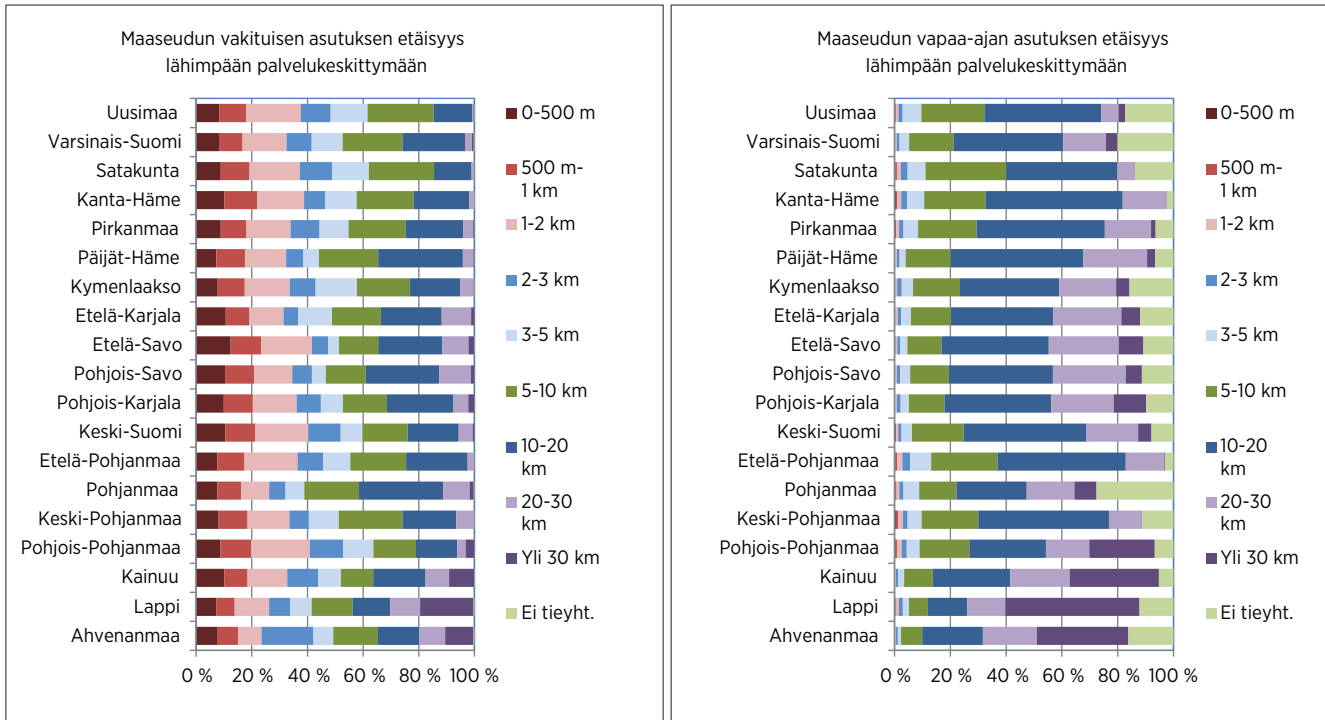
dun asukkaista asuu yli viiden kilometrin päässä lähimmästä pienestä kuntatason palvelukeskittymästä. Pisimmät matkat ovat yleisimpiä Lapissa ja Kainuussa. Yli kymmenen kilometrin päässä asuvien osuus on suuri myös Pohjois-Savon ja Pohjanmaan maakunnissa (Kuva 37).

Kuntatason palvelukeskittymien saavutettavuus vapaa-ajan asunnoilta on parhaita Etelä- ja Länsi-Suomen maakunnissa. Järvi-Suomen maakunnissa vain noin viidesosa mökeistä sijaitsee alle kymmenen kilometrin päässä palvelukeskittymästä. Yli 40 prosentilla matkaa kertyy yli 20 kilometriä tai käytössä ei ole kiinteää tieyhteyttä. Pohjois-Suomen maakunnissa keskimääräinen matka vapaa-ajan asunnolta palvelukeskittymään on kaikkein pisin. Lapissa yli 60 prosentilla mökeistä matkaa kertyy yli 30 kilometriä tai tieyhteyttä ei ole (Kuva 37). Tieyhteyden puuttumista selittävät Järvi-Suomessa ja rannikkoalueilla saaristoisuus ja Lapissa erämaat.

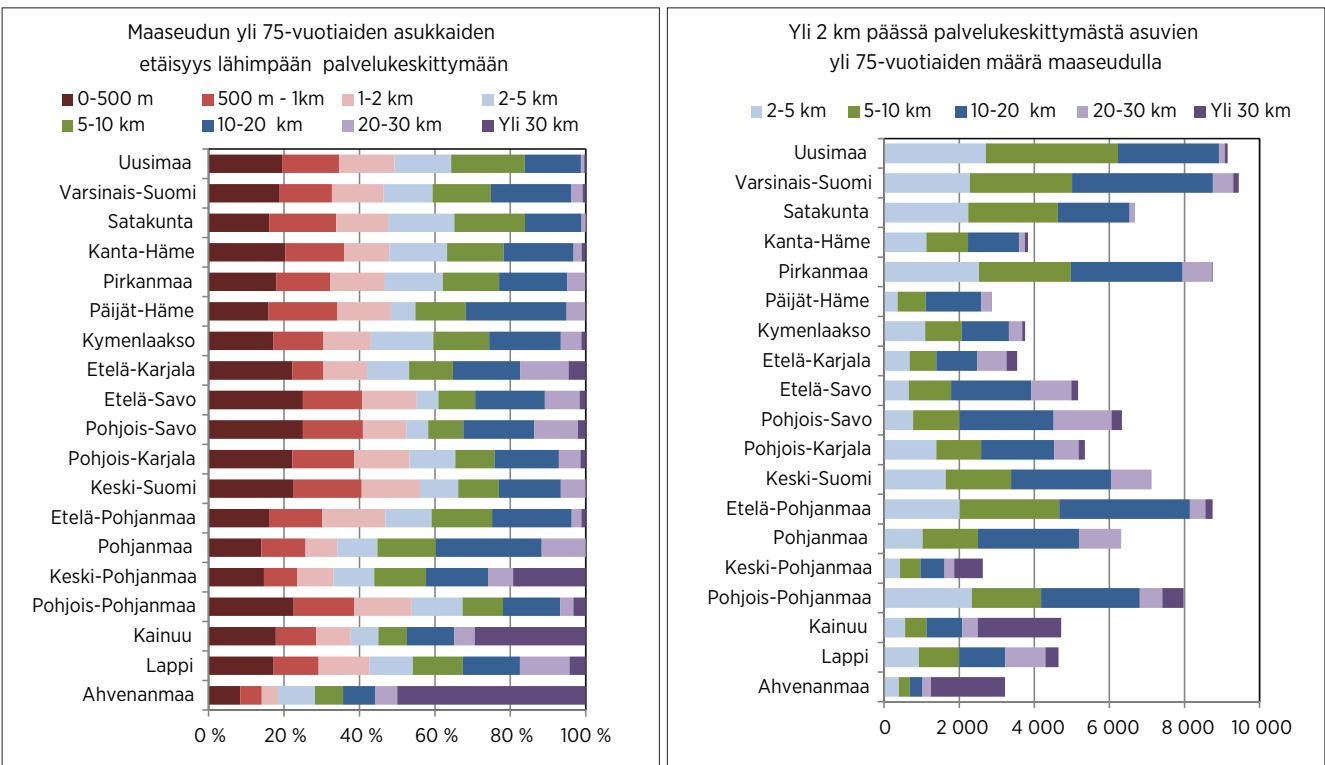
Ikääntyneille kuntakeskuksen palvelujen läheisyys on tärkeämpää kuin työikäiselle väestölle. Maaseudun yli 75-vuotiaista asukkaista yli puolet asui vuonna 2010 pidemmän kuin kahden kilometrin matkan päässä lähimmästä pienestä kuntatason palvelukeskittymästä tai sitä suuremmasta keskuksesta. Vain viidessä maakunnassa – Etelä-Savossa, Pohjois-Savossa, Pohjois-Karjalassa, Keski-Suomessa ja Pohjois-Pohjanmaalla – enemmistö ikääntyneistä asui lähempänä kuin kahden kilometrin päässä palvelukeskittymästä. Sekä suhteellisinä osuuksina että lukumäärinä tarkasteltuna voidaan havaita, että pitkät matkat kuntatason palvelukeskittymiin ovat ikääntyneiden palveluasioinnin haasteena maan joka puolilla, myös asukasmäärältään kasvavissa maakunnissa (Kuva 38). Yli kymmenen kilometrin päässä palvelukeskittymästä asuvien osuus ja lukumäärä vaihtelevat maakuntien välillä paljon. Suurimmat osuudet olivat Ahvenanmaalla, Kainuussa ja Keski-Pohjanmaalla. Yli kymmenen kilometrin päässä asuvien lukumäärä oli suurin Varsinais-Suomen, Pohjois-Savon ja Etelä-Pohjanmaan maaseutualueilla. Mikäli ikääntyneet tilaavat tai saavat kotiinsa erilaisia palveluja, pitkät välimatkat lisäävät palvelujen kustannuksia.

Kuva 36. Maaseudun vakituisten ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys tietä pitkin lähimpään pieneen kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseen.

Kuva 37. Maaseudun vakituisen ja vapaa-ajan asutuksen etäisyys pieneen kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseseen.

Kuva 38. Yli 75-vuotiaiden maaseudun asukkaiden etäisyys pieneen kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseseen.

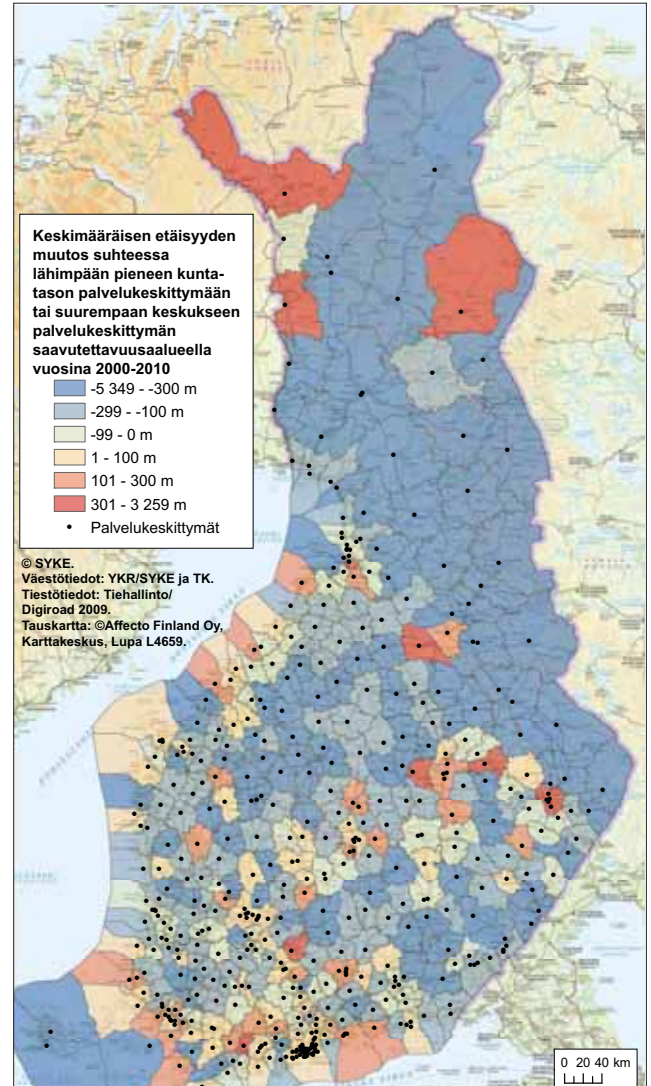
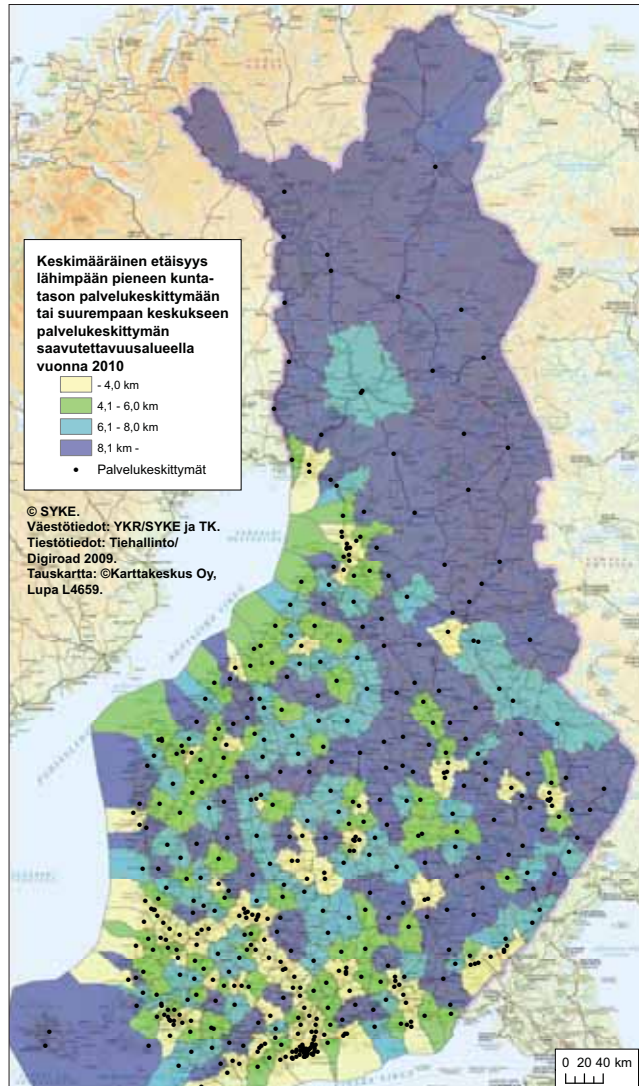
Palvelukeskittymien saavutettavuuden muutoksia ei ole tässä tutkimuksessa voitu seurata kuin asutusrakenteen muutosten osalta, sillä keskusmäärittely on tehty vain uusimman palvelurakenteen perusteella. Vuosina 2000–2010 keskimääräinen etäisyys lähimpään pieneen kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseseen on lyhentynyt noin 400 metrillä 7,5 kilometristä 7,1 kilometriin. Maaseudun asutus on siis

painottunut aiempaa enemmän lähelle kuntatason palvelukeskittymiä. Varsinkin pitkän matkan päässä kuntatason palvelukeskittymästä asuvien määrä on vähentynyt.

Yksittäisten palvelukeskittymien välillä on melko suuria eroja asutusrakenteeseen perustuvissa saavutettavuuden muutoksissa. Keskimääräisiä etäisyyksiä palvelukeskittymään on tarkasteltu kunkin keskuksen saavutettavuusalueella, jonka

sisällä kyseinen keskus on helpoimmin saavutettavissa. Lyhyet etäisyydet kuntakeskukseen painottuvat kaupunkeihin sekä Etelä- ja Lounais-Suomen alueelle. Noin kolmessa neljästä palvelukeskittymien saavutettavuusalueista keskimääräinen

etäisyys keskukseen on lyhentynyt vuosina 2000–2010. Keskukset, joiden saavutettavuusalueella keskimääräinen etäisyys on kasvanut sijoittuvat pääosin suurimpien kaupunkiseutujen lähialueelle (Kuva 39).

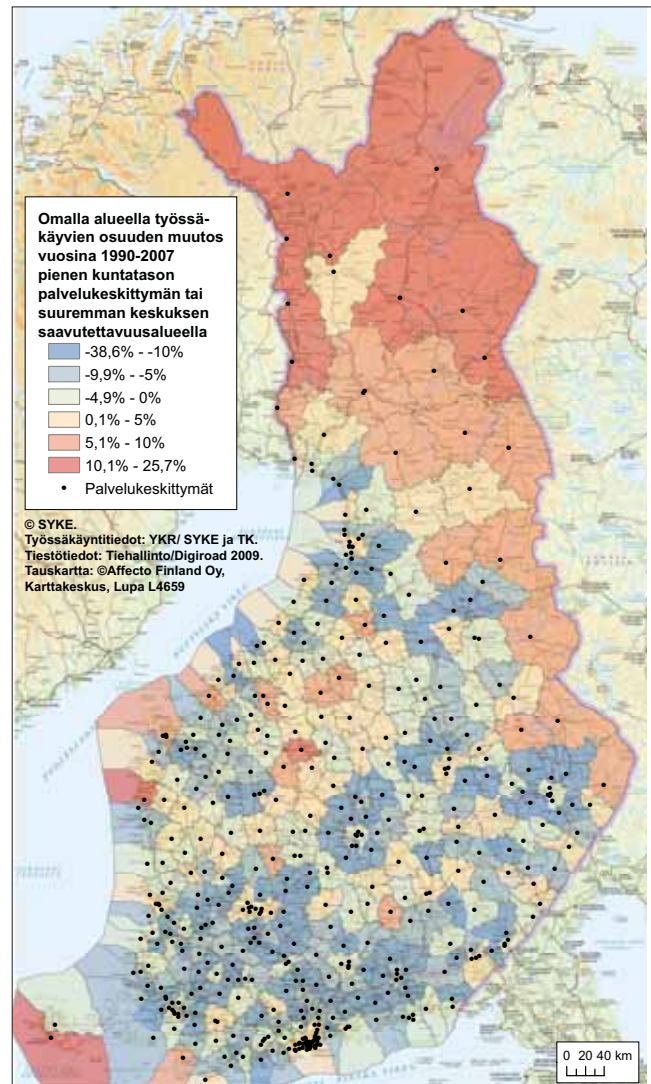
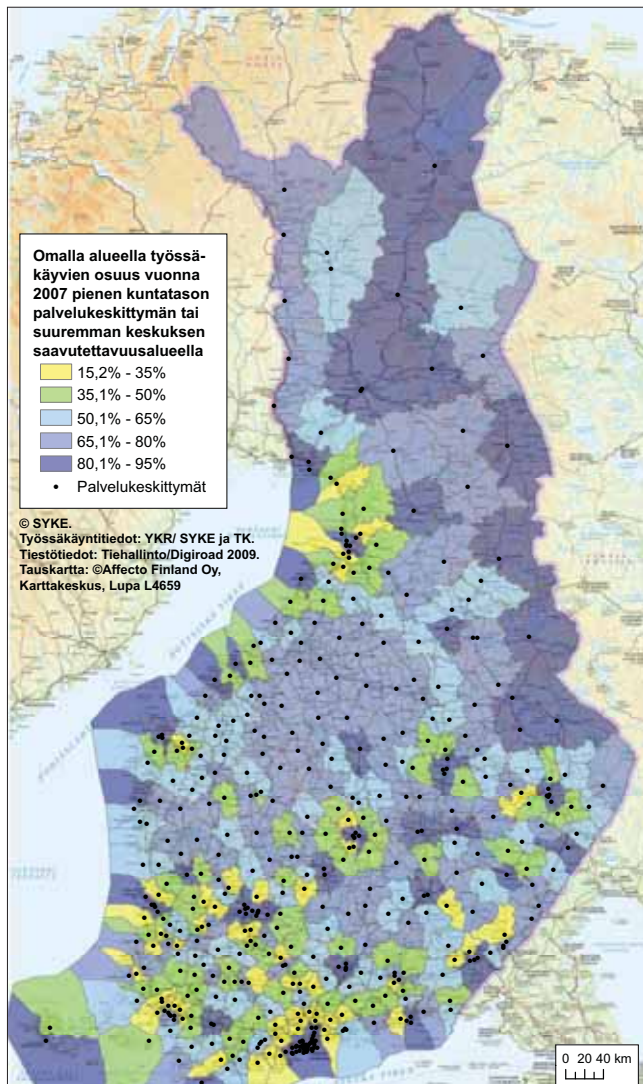

Kuva 39. Vakituisen asutuksen keskimääräinen etäisyys ja keskimääräisen etäisyyden muutos pieneen kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseen palvelukeskittymän saavutettavuusalueella.⁴

⁴ Alueen muodostamisessa on käytetty aikaetäisyyttä paremman alueellisen kattavuuden vuoksi, mutta keskimääräiset etäisyydet on laskettu matkaetäisyyksinä. Kaupunkien alakeskusten saavutettavuusalueet on yhdistetty toisiinsa.

Vaikka asutus sijoittuu entistä lähemmäs kuntatason palvelukeskitymiä, arjen liikkuminen suuntautuu yhä useammin kauemmas kuin lähimpään pieneen kuntatason keskukseen. Palvelukeskitymien saavutettavuusalueen sisällä työssäkäyvien osuus on pienentynyt vuosina 1990–2007 kolmella alueella neljästä. Kaupunkiseudun läheisillä alueilla suurin osa työssäkävijöistä käy töissä muualla kuin lähimmässä kuntatason kes-

kuksessa, jolloin arjen matkoista tulee paljon pitempiä kuin lähimpään kuntakeskukseen suuntautuvasta palveluasioinnista. Monilla Pohjanmaan, Keski-Suomen, Itä-Suomen ja Pohjois-Suomen alueilla suurin osa työssäkäynnistä tapahtuu kuitenkin lähimmän kuntatason palvelukeskitymän saavutettavuusalueen sisällä (Kuva 40). Jos palveluja näillä alueilla joudutaan hakemaan lähintä keskusta kauempaa, asiointimatkalle pitää usein lähteä erikseen.

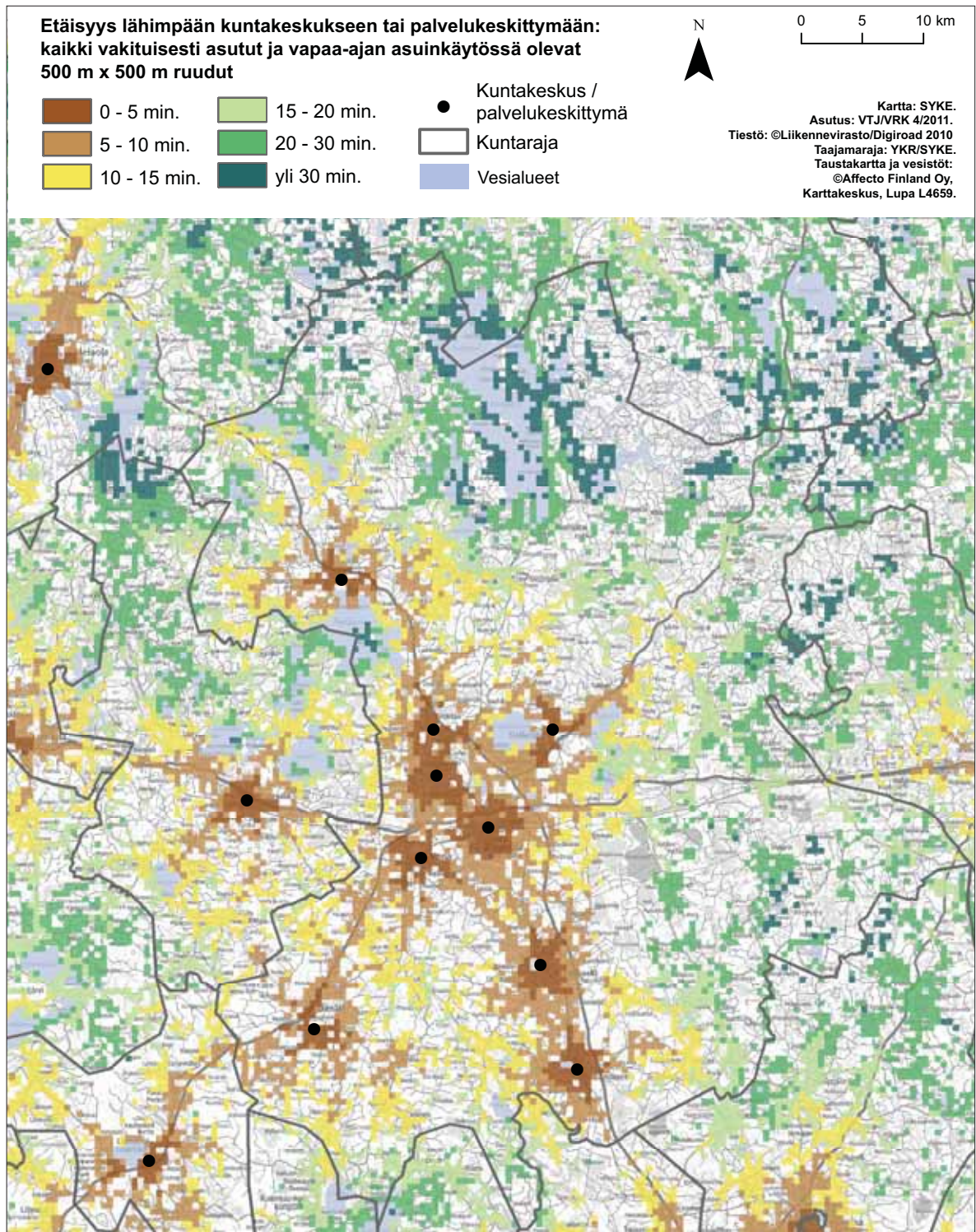
Kuva 40. Omalla alueella työssäkäyvien osuus ja osuuden muutos vuosina 1990–2007 pienen kuntatason palvelukeskitymän tai suuremman keskuksen saavutettavuusalueella.

4.9 AIKAETÄISYYS ERI PALVELU- TASON KESKUSSIIN MAASEUDULLA

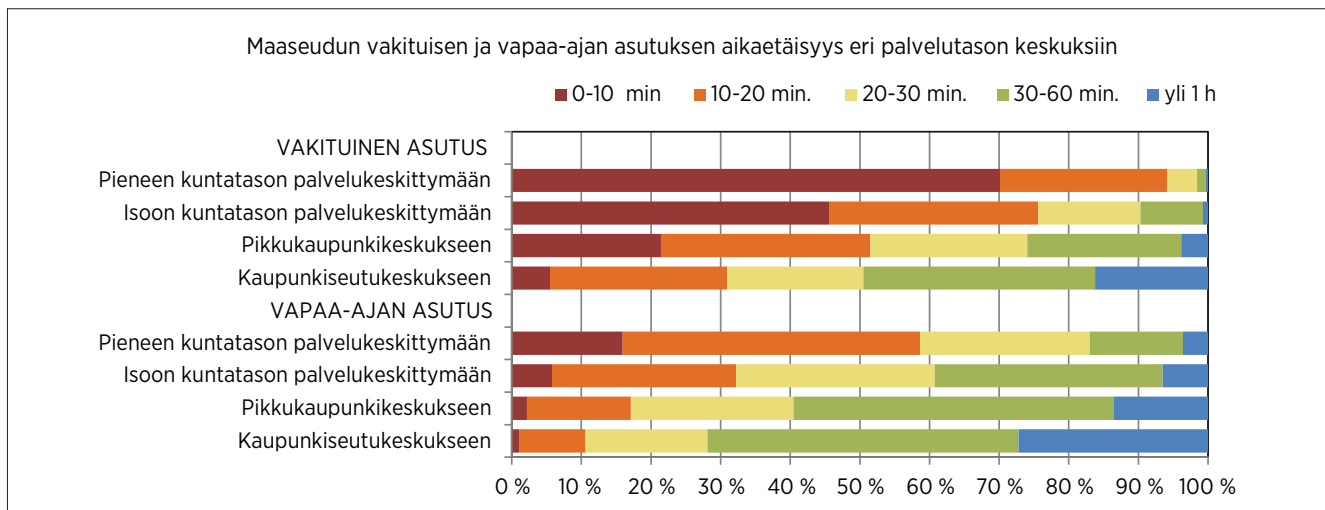
Vaikka maaseudun asukkailla matkaa lähimpään kuntatason palvelukeskittymään kertyy tyypillisesti useita kilometrejä, autolla liikkuville ei ajomatka palvelukeskittymään kestä yleensä kohtuuttoman kauan. Esimerkiksi Kouvolassa pääosa maa-

seudun vakituisesta asutuksesta sijaitsee enintään 15 minuutin etäisyydellä kuntatason palvelukeskittymästä (Kuva 41). Vapaa-ajan asunnoistakin pääosa sijaitsee kohtuullisen matkan päässä palvelukeskittymistä, ja vain lähinnä vain kunnan pohjoisosassa matkaa kertyy yli puoli tuntia.

Koko maassa noin 94 prosentilla kuntatason palvelukeskittymä oli vuonna 2010 enintään 20 minuutin ajomatkan päässä ja noin 98 prosentilla enintään puolen tunnin päässä.

Kuva 41. Kouvolassa palvelut keskittyvät suurimpiin taajamiin. Poikkeuksena on 700 asukkaan Jaalan kirkonkylä, jonka palvelutarjonta perustuu asemaan entisenä kuntakeskuksena. Kuntakeskusten ja palvelukeskittymien saavutettavuus on huonoin Kouvolan pohjois- ja kaakkoisosissa. Erityisesti pohjoisessa vesistöt rajoittavat liikkumista ja pidentävät ajomatkoja. Lähinnä Kouvolan pohjoisosissa osa vapaa-ajan asunnoista sijaitsee yli puolen tunnin ajomatkan päässä kuntatason palvelukeskittymästä.

Kuva 42. Maaseudun vakituisten ja vapaa-ajan asutuksen aikaetäisyys eri palvelutason keskuksiin. Alemman tason keskuksat pitävät sisällään myös kaikki ylemmän tason keskuksat.

Vapaa-ajan asutuksesta noin 59 prosenttia sijaitsi enintään 20 minuutin ajomatkan päässä palvelukeskittymästä ja noin 83 prosenttia enintään puolen tunnin päässä (Kuva 42).

Aikaetäisyys isompiin kuntatason palvelukeskittymiin on maaseudulla jonkin verran pitempi kuin pieniin palvelukeskittymiin. Noin 75 prosenttia maaseudun vakituista asukkaista asui enintään 20 minuutin ajomatkan päässä ja noin 90 prosenttia enintään puolen tunnin päässä. Vapaa-ajan asunnoista reilut 60 prosenttia sijaitsi korkeintaan puolen tunnin päässä isommasta kuntatason palvelukeskittymästä.

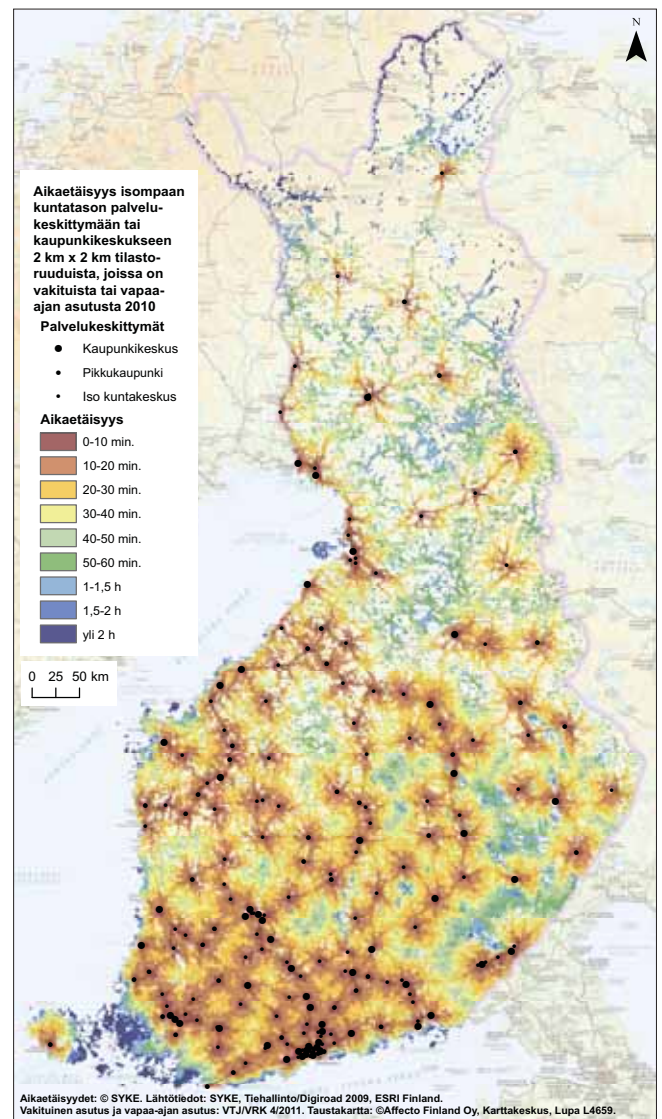
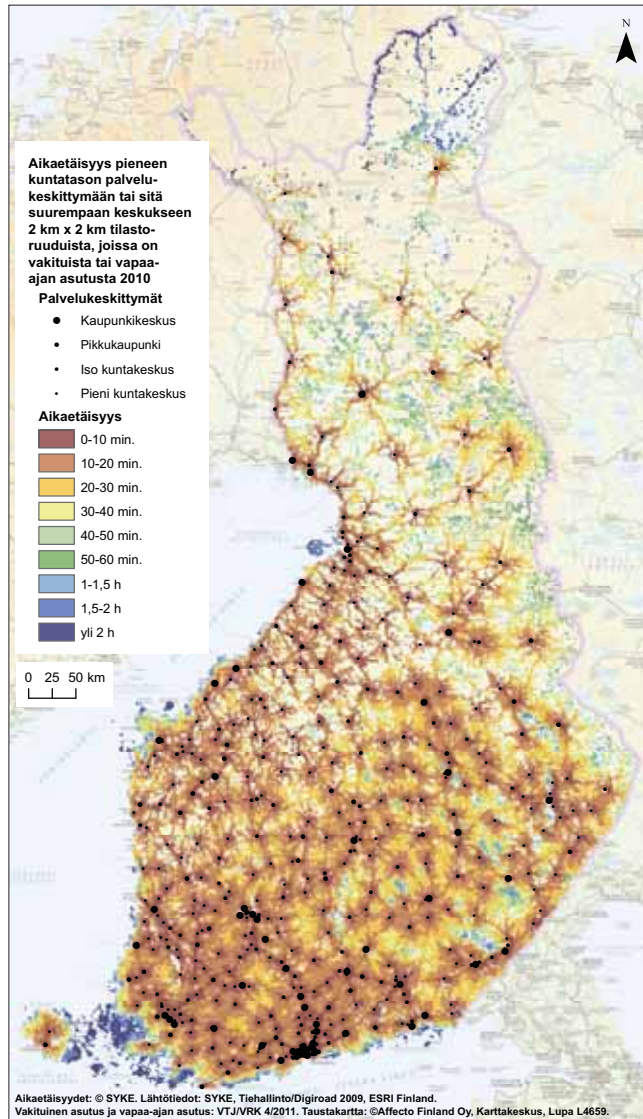
Lähin pikkukaupunkikeskus tai suurempi kaupunkikeskus oli noin 52 prosentilla maaseudun asukkaista enintään 20 minuutin ajomatkan päässä ja 74 prosentilla enintään puolen tunnin etäisyydellä. Vapaa-ajan asunnoista vain reilut 40 prosenttia sijaitsi korkeintaan puolen tunnin päässä isommasta kuntatason palvelukeskittymästä.

Kaupunkiseutukeskuksiin oli vain noin 31 prosentilla maaseudun vakituista asukkaista matkaa enintään 20 minuuttia. Puolet asui korkeintaan puolen tunnin etäisyydellä ja puolet tätä kauempana. 16 prosentilla matkaa kertyi yli tunti. Vapaa-ajan asunnoista vain 28 prosenttia sijaitsi enintään puolen tunnin matkan päässä kaupunkiseutukeskuksista, noin 72 prosen-

tilla matkaa kaupunkiseutukeskukseen kertyi yli puoli tuntia ja 28 prosentilla yli tunti.

Pienten kuntatason palvelukeskittymien ja niitä suurempien keskusten muodostama verkko on alueellisesti varsin tiivis. Etelä- ja Länsi-Suomessa hyvin suuri osa vakituisten ja vapaa-ajan asutuksen alueista sijaitsee alle 20 minuutin matkan päässä palvelukeskittymästä. Itä-Suomessa on laajoja, lähinnä vapaa-ajan asutuksen alueita, joilla etäisyys palvelukeskittymään on yli 20 minuuttia. Pohjois-Suomessa asutus on hajanaisempaa ja monilta vakituisten tai vapaa-ajan asutuksen alueilta on yli puolen tunnin matka palvelukeskittymään (Kuva 43).

Isompien kuntatason palvelukeskittymien tai sitä suurempien keskusten muodostama keskusverkko on varsinkin Etelä- ja Lounais-Suomessa melko tiivis, ja harvoilta alueilta on yli puolen tunnin matka lähimpään keskukseseen. Sen sijaan Pohjanmaan sekä Keski- ja Itä-Suomen maakunnissa isompien kuntatason palvelukeskittymien väliin jää alueita, joilla yli puolen tunnin matka lähimpään isompaan palvelukeskittymään on monin paikoin tyypillinen. Pohjois-Suomessa yli tunnin päässä isoista kuntatason palvelukeskittymästä sijaitsevia alueita on jo melko suuri osuus kaikista asutuista alueista (Kuva 43).

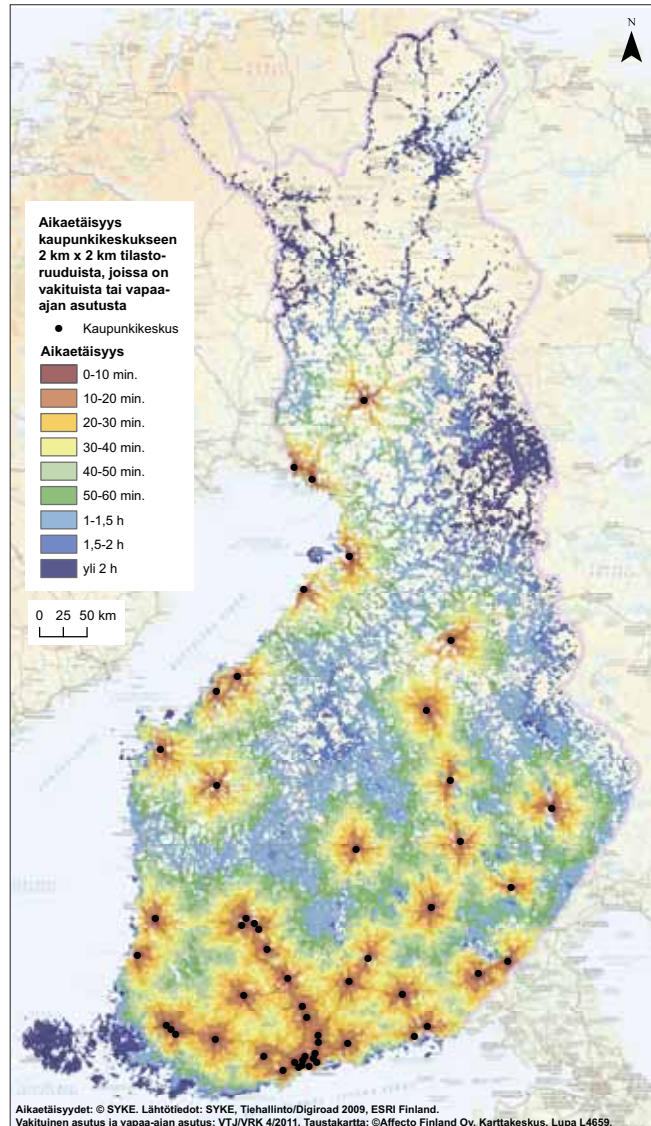
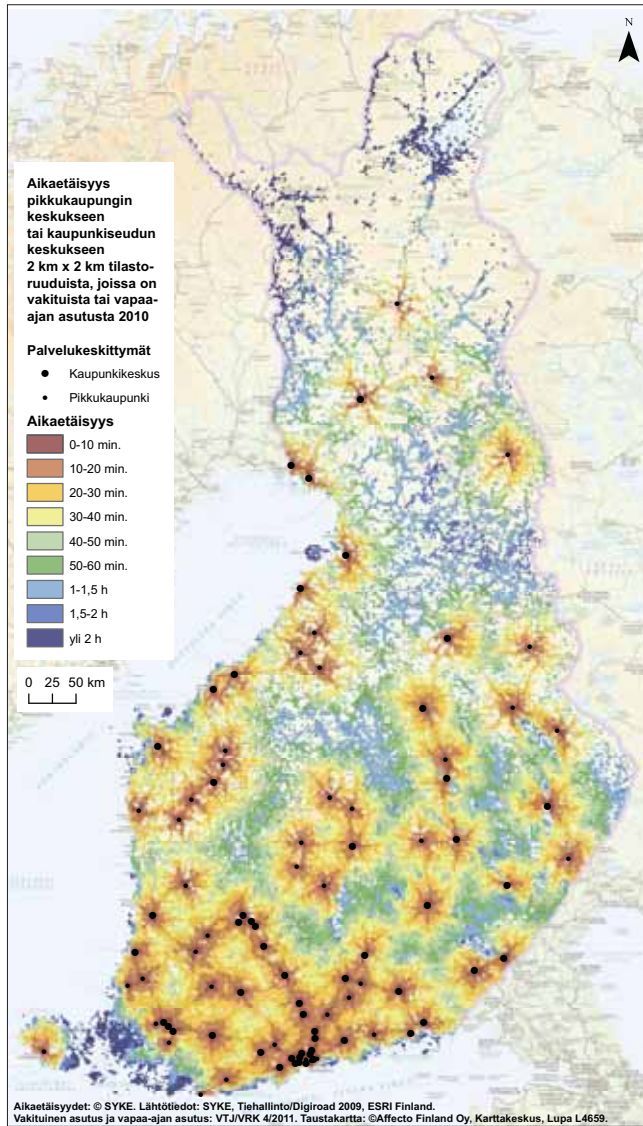
Kuva 43. Aikaetäisyys autolla tietä pitkin lähimpään pieneen kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseen (vasemmalla) ja isompaan kuntatason palvelukeskittymään tai sitä suurempaan keskukseen (oikealla) 2 km x 2 km tilastoruuduista, joissa oli vakituista tai vapaa-ajan asutusta vuonna 2010.

Pikkukaupunkikeskusten ja niitä suurempien kaupunkiseutukeskusten ympärille muodostuu hyvän tai tyydyttävän saavutettavuuden vyöhykkeitä, joiden alueella pikkukaupunkikeskus on enintään 30 tai 40 minuutin etäisyydellä. Vyöhykkeet kuvaavat yhdellä tapaa toiminnallisia seutuja, joiden alueella asiointi keskuksessa on todennäköisesti yleisempää kuin kauempaa sijaitsevilta alueilta. Kauemmas pikkukaupunki- ja kaupunkiseutukeskuksista jää laajoja heikon saavutettavuuden välialueita varsinkin seutujen ja maakuntien raja-alueille. Eteläisimmässä Suomessa pikkukaupungin kokoinen keskus on hyvin yleisesti 40 minuutin etäisyydellä. Keski-Suomen korkeudella matkaa pikkukaupungin kokoiseen keskukseen kertyy paikoin yli tunnin verran. Pohjois-Suomessa keskusverkko on jo hyvin harva (Kuva 44).

Kaupunkiseutukeskuksia on joissakin maakunnissa vain yksi. Maakuntien reunoille jääkin usein alueita, joilta kaupunkiseutukeskus on hyvin heikosti saavutettavissa. Esimerkiksi Pohjanmaan maakuntien ja Etelä- ja Keski-Suomen muiden maakuntien rajalle sijaitsee laajoja alueita, joista kaupunki-

seutukeskukseen on matkaa jopa yli tunti. Pohjois-Suomessa Rovaniemi, Kemi–Tornio, Oulu ja Kajaani ovat ainoat kaupunkiseutukeskukset.

Erikokoisten keskusten merkitys lähiseudun keskuksina vaihtelee maakuntien välillä. Etelä- ja Lounais-Suomen maakunnissa kaupunkiseutu- ja pikkukaupunkikeskusten puolen tunnin saavutettavuusalue kattaa lähes koko maakunnan. Pikkukaupunkikeskusten saavutettavuusalueilla on paljon merkitystä myös Etelä-Pohjanmaalla, Kalajokilaaksossa, Keski-Suomessa ja Pohjois-Karjalassa. Kaukana kaupunkiseutukeskuksista sijaitsevat pikkukaupungit, kuten Kuusamo, ovat laajan alueen pääasiallisia palvelukeskuksia. Iso kuntatason palvelukeskittymä on tärkein lähikeskus suurempien keskusten välialueilla esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan ja Pirkanmaan raja-alueilla, Keski-Suomen pohjoisosissa sekä Itä-Suomen maakunnissa. Pienten kuntatason palvelukeskittymien rooli oli suuri varsinkin Itä-Suomen maakunnissa, joissa monin paikoin suurin keskus puolen tunnin etäisyydellä on pieni kuntatason palvelukeskittymä. Pohjois-Suomessa kaikilla eriko-

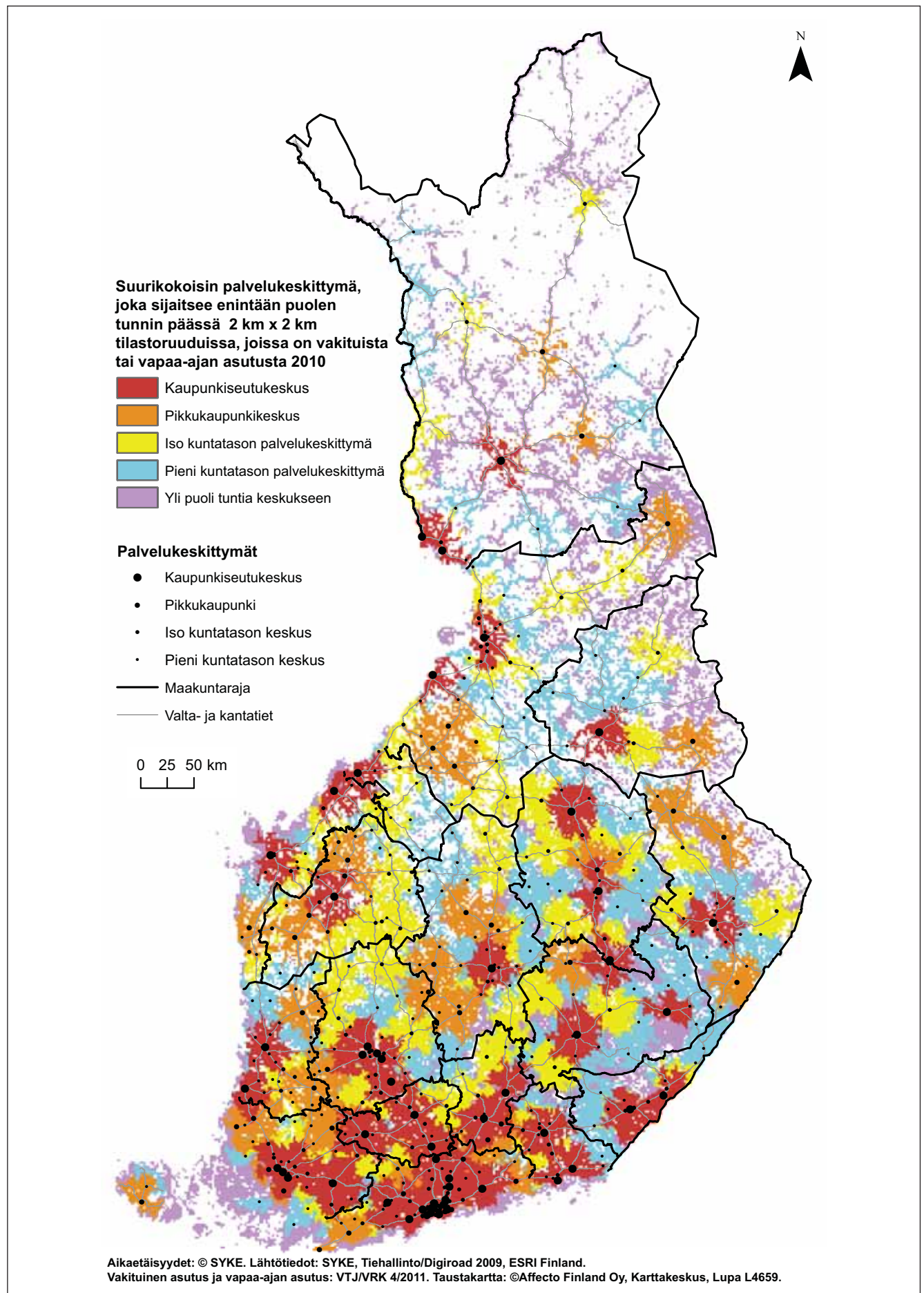

Kuva 44. Aikaetaisyys autolla tietä pitkin keskuksiin, jotka ovat kooltaan vähintään pikkukaupungin kokoisia (vasemmalla), sekä kaupunkiseututason keskuksiin (oikealla).

koisilla keskuksilla on tärkeä merkitys saavutettavuuden kannalta, sillä keskusten sijaitessa harvassa niiden puolen tunnin saavutettavuusvyöhykkeet eivät mene paljon päällekkäin. Yli puolen tunnin etäisyydellä mistä hyvänsä keskuksista sijaitsevat alueet painottuvat Pohjois-Suomeen, rannikolle, itärajan tuntumaan ja suurimpien järvialueiden yhteyteen (Kuva 45).

Palvelukeskittymät ovat suhteessa toisiinsa alue- ja yhdyskuntarakenteen kannalta erilaisessa asemassa. Suurten

kaupunkien lähellä sijaitsevat kuntatason keskuksat saattavat menettää asiointia ja palveluja suuren keskuksen vetovoiman takia. Kaupan keskittyminen yhä suurempiin yksiköihin on vahvistanut tätä kehitystä. Kauempana kaupunkikeskuksista sijaitsevat pikkukaupunkikeskukset ja isot kuntatason palvelukeskittymät pystyvät säilyttämään asemansa paremmin. Maakuntien reuna-alueilla asiointi voi vähentyä asukasmäärän pienentyessä, jolloin pienten palvelukeskittymien palvelutaso voi heikentyä.

Kuva 45. Suurin palvelukeskittymä, joka sijaitsee enintään puolen tunnin ajomatkan päässä tarkasteltuna 2 km x 2 km tilastoruuduissa, joissa on vakituista tai vapaa-ajan asutusta 2010.

4.10 YHTEENVETO

Tässä tutkimushankkeessa koko maan kattavien saavutettavuustarkastelujen pääpaino on ollut niissä arjen palveluissa, joita käytetään säännöllisesti ja usein tai jotka muuten koetaan tärkeiksi. Fyysistä saavutettavuutta on mitattu lähinnä matka- ja aikaetäisyytenä henkilöautolla tieverkkoa pitkin. Tämä on realistisin tarkastelutapa maaseudulla. Talvi- ja kelirikko-kauden olosuhteita tai teiden kuntoa ei ole kuitenkaan pystytty ottamaan huomioon. Niillä on todellisuudessa suuri merkitys saavutettavuuden kannalta. Lisäksi on muistettava linja-auto- ja palveluliikenteen merkitys erityisesti lasten ja nuorten sekä ikääntyneiden liikkumisessa, jolloin matkojen kestoon ja pituuteen vaikuttavat muutkin tekijät kuin etäisyydet. Eri väestöryhmät ovat näin ollen eri asemassa saavutettavuuden suhteen.

Tutkimuksen tulosten mukaan monien palvelujen saavutettavuus on heikentynyt maaseudulla 2000-luvulla. Muutos on ollut erityisen voimakasta haja-asutusalueella, mutta negatiivista kehitystä on tapahtunut myös maaseudun taajamissa. Tulokset heijastavat kylien jo aiemmin heikentyneen palveluvarustuksen vähenemistä edelleen. Kun kylissä saattoi ennen toimia kauppa, koulu, postin myyntipiste ja polttoaineen jakelupiste, mitään näistä palveluista ei välttämättä ole enää jäljellä. Koulukyydeissä kuljettujen matkojen pituudet ja osuudet kaikista koulumatkoista ovat kasvaneet. Kaukaa kulkevien oppilaiden määrä on pysynyt ikäluokkien koon pienentyessä samansuuruisena. Maaseudun taajamissa on vielä tavallisesti saatavilla kaupan, kirjaston ja alakoulun peruspalvelut. Suurten kaupunkien läheisissä asuintaajamissa ja pienimmissä konkilyissä palveluvarustus voi tosin olla hyvin suppea.

Kaupan palveluverkon muutokset ovat heikentäneet useimmin käytettyjen palvelujen saavutettavuutta myös taajamissa. Ruokakaupan keskittyminen on vähentänyt myymälöiden määrää ja kasvattanut niiden kokoa monissa taajamissa. Tällöin kauppvoja on voinut jäädä vain keskustaan. Monet maaseudun taajamat ovat kuitenkin kooltaan sen verran pieniä, etteivät matkat taajamien sisällä muodostu pitkiä. Olennaista on se, sijaitseeko palvelu ylipäätään taajamassa. Päivittäistavarakauppojen saavutettavuudessa oleellista on sijainnin ohella valikoiman laajuus. Jos lähikaupasta saa hankittua arjessa käytetyt tuotteet, ei ole tarvetta lähteä kauemmas isompiin marketteihin.

Postin myyntiverkosto on harventunut päivittäistavara-kaupan palveluja nopeammin. Muutoksia on tapahtunut kaikenlaisilla alueilla kaupungeista syrjäseuduille. Kilometreissä matka on pidentynyt eniten haja-asutusalueella. Myös osalla maaseudun taajamien asukkaista lähin posti on varsin kaukana. Tästä huolimatta posti on edelleen yksi maaseudun palvelukeskittymien yleisimmistä palveluista. Itellan suunnitelmat myyntipisteverkon harventamisesta heikentävät toteutuessaan kuitenkin edelleen saavutettavuutta. Asiointimatkojen piteneminen koskettaa erityisesti vakituista asutusta.

Maaseudun taajamien asukkaista suurin osa asuu muutama kilometrin etäisyydellä terveyskeskuksesta, ja haja-asutusalueella terveyskeskus on pääosin 5–20 kilometrin etäisyy-

dellä. Terveyspalvelujen siirtyminen pienemmistä taajamista isoihin keskuksiin pidentäisi asiointimatkoja merkittävästi sekä taajamissa että haja-asutusalueella. Pitkät aikaetäisyydet terveyskeskuksiin painottuvat Pohjois- ja Itä-Suomeen sekä rannikkoalueille. Näillä alueilla terveyspalvelujen saavutettavuus ansaitsee erityishuomiota.

Joukkoliikenteen palvelutaso vaihtelee huomattavasti alueittain. Joissakin kunnissa joukkoliikenteessä on saavutettu varsin hyvä palvelutaso, mutta on myös alueita, joissa palvelutaso on heikko. Joukkoliikenteen palvelutasoa ja sen muutoksia ei ole tarkasteltu tässä tutkimuksessa kattavasti, sillä linja-autoliikenteen pysäkeistä ei ole riittävän laadukasta aineistoa koko maasta. Yleiskuva linja-autoliikenteen muutoksista maaseudulla on kuitenkin sellainen, että liikenne keskittyy runkolinjoihin ja vuorovälit harvenevat monilla alueilla. Tämä heikentää mahdollisuuksia käyttää joukkoliikennettä arjen asiointissa ja työssäkäynnissä. Vapaa-ajan asukkaista linja-autoliikenteellä on mahdollisuuksia palvelu melko pientä osaa. Taajamissa, matkailukeskuksissa ja runkoreittien varrella sijaitseville mökeille pääsee kuitenkin usein myös bussilla, jos jatkoyhteys perille järjestyy taksilla tai tuttavien kyydillä.

Osalla maaseutualueista myös juna tarjoaa mahdollisuuden arki-liikkumiseen. Näin on erityisesti suurten kaupunkien lähialueilla, jos henkilöliikenteen junat pysähtyvät maaseututaajamissa ja liikenteen vuoroväli on riittävän tiheä. Muualla maaseudulla juna soveltuu maaseudulle parhaiten vapaa-ajan matkoihin ja muihin kuin arjessa säännöllisesti toistuviin työ- ja asiointimatkoihin. Tämä edellyttää sitä, että junat pysähtyvät myös maaseudun asemilla ja seisakkeilla. Junan käyttö mökkimatkoilla voi olla mahdollista myös silloin kun käytävissä on esimerkiksi muiden perheenjäsenien tarjoama kyyti asemalta mökille.

Kun kylien ja muun haja-asutusalueen palvelut ovat entisestään vähentyneet, maaseudun palveluverkko rakentuu yhä vahvemmin nykyisten ja entisten kuntakeskusten varaan. Näiden maaseudun keskusten palveluvarustukseen kuuluvat useimmiten päivittäistavarakauppa, koulu, kirjasto, apteekki, terveyskeskus, posti ja huoltoasema. Sen sijaan, että selvitetään kaikkien palvelujen saavutettavuutta erikseen, on mielekkäämpää tarkastella palvelukeskittymien saavutettavuutta. Vain harvoin apteekit ja kirjastot sijaitsevat maaseudulla muualla kuin palvelukeskittymissä. Asioinnin kannalta on tärkeää, että tarvittavat palvelut saadaan samasta paikasta.

Saavutettavuuden analyyseissa keskus- ja palveluverkon tunnistaminen on keskeinen lähtökohta. Tässä tutkimuksessa keskukset määriteltiin palvelutarjonnan perusteella. Kaupunkiseutukeskuksissa on laajasti erikoispalveluja, suuria kaupan yksiköitä ja laaja asiointialue. Pikkukaupunkikeskukset ovat pienten seutujen keskuksia, joissa palveluvalikoima on melko monipuolinen. Kuntatason palvelukeskittymistä voidaan erottaa laajemman palveluvalikoiman keskukset, joissa toimii ruokakauppana yleensä isompi supermarket ja muukin peruspalveluvalikoima on laaja. Toisaalta voidaan tunnistaa pienemmät palvelukeskittymät, joissa on useita palveluja, mutta kauppa on yleensä kooltaan pieni ja osa yleisimmin käytetyistä palveluista puuttuu.

Palvelukeskittymien verkon muutoksia ei tässä tutkimuksessa ollut mahdollista tutkia kattavasti ajassa taaksepäin, koska kaikista tarkastelluista palveluista ei ole saatavilla tietoja kuin yhdeltä poikkileikkausajalta. Käytettävissä olleiden tietojen perusteella näyttää kuitenkin siltä, että 2000-luvun aikana yleisimmin käytetyt palvelut ovat säilyneet vielä melko hyvin maaseudun kuntakeskuksissa.

Palvelukeskittymien, kuten kuntakeskusten, saavutettavuudessa tapahtuneita muutoksia tarkasteltiin tässä tutkimuksessa vain asutuksen muutosten kautta. Pääosassa kuntia asutusrakenne on tiivistynyt väestömuutoksen myötä siten, että keskimääräinen etäisyys vakituudesta asuinpaikasta kuntakeskukseen on lyhentynyt. Ainoastaan kaupunkien ympärys-kunnissa etäisyydet kuntakeskuksiin ovat monin paikoin

kasvaneet. Paikallisen asutusrakenteen tiivistymisen kanssa vastakkainen kehitystrendi on ollut seutuistuminen, joka näkyy siinä, että työpaikka on entistä useammin lähintä kunta- tai kunnanosakeskusta kauempana. Myös palveluasioinnissa seudulliset matkat ovat lisääntyneet.

Kun maaseudun keskukset sijaitsevat kauempana kaupunkiseuduista, ne ovat palveluasioinnin suhteen melko itsenäisiä. Sen sijaan monissa kaupunkien läheisissä maaseudun keskuksissa erikoistavarakaupan tarjonta on niukkaa ja asiointi suuntautuu kaupunkiin. Erikokoisten keskusten merkitys vaihtelee eri puolilla maata. Pikkukaupungeilla sekä isoilla ja pienillä kuntatason palvelukeskittymillä on tärkeä keskusmerkitys monilla maaseutualueilla.

5. SAAVUTETTAVUUSTIEDOT SUUNNITTE- LUN JA KEHITTÄMISEN TYÖKALUINA

ANTTI REHUNEN

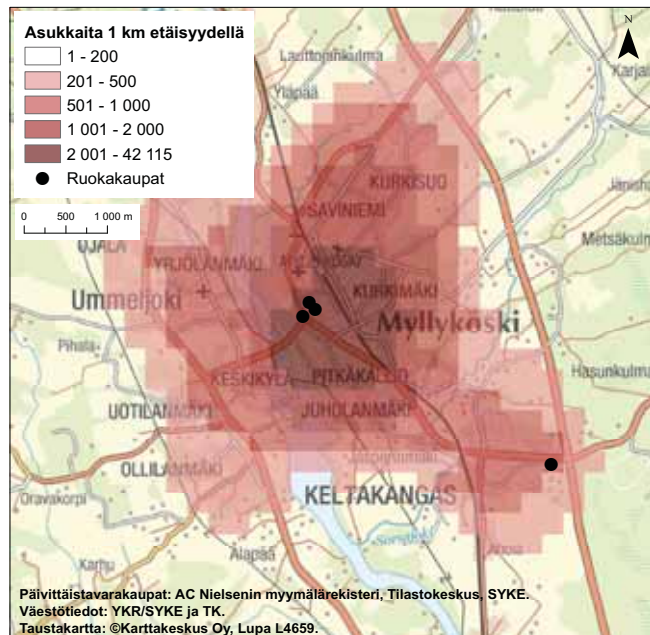
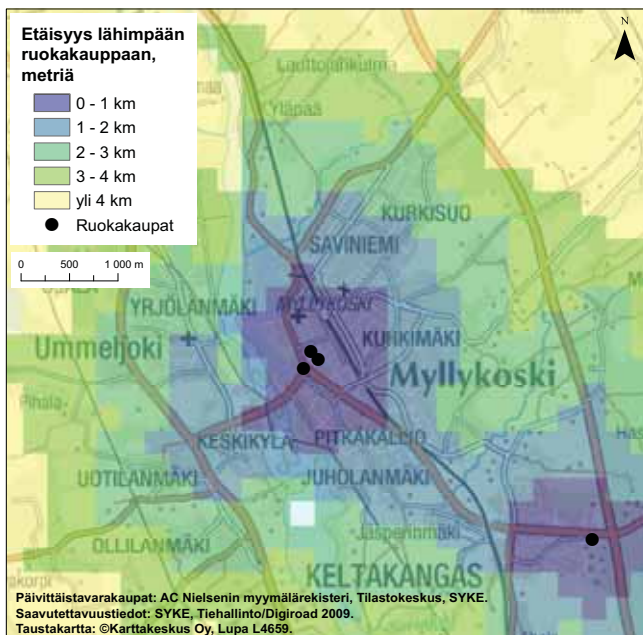
5.1 PALVELUVERKON ARVIOINTI JA SUUNNITTELU SAAVUTETTAVUU- DEN PERUSTEELLA

Tietoja palvelujen fyysisestä saavutettavuudesta on mahdollista käyttää useilla eri tavoilla palveluverkon arvioinnissa ja kehittämisessä. Tietty matka- ja aikaetäisyydet voivat toimia kynnysarvoina, joiden kohdalla liikkumiskäyttäytyminen muuttuu suhteellisen nopeasti toisenlaiseksi. Esimerkiksi alle kilometrin matkat useimmiten kävellään, mutta jo 1–3 kilometrin mittaisilla matkoilla yleisin kulkuväline on henkilöauto (Henkilöliikennetutkimus 2012, 36). Pitemmällä matkoilla tietty aikaetäisyys, esimerkiksi noin puolen tunnin automatka, voi muodostaa rajan, jota pitempiä asiointimatkoja tehdään selvästi harvemmin kuin lyhyempiä. Raja-arvot voivat olla myös lakisääteisiä, kuten postipalveluissa tai koulukuljetuksissa, tai niitä voidaan käyttää suunnittelunormina. Tiettyä etäisyyttä palveluihin voidaan käyttää myös kuvaamaan elinympäristön ominaisuuksia. Etenkin ruokakauppojen, koulujen, terveyskeskusten ja postien kaltaisten palvelujen hyvä saavutettavuus kuvaa elinympäristön hyvää laatua (esim. Kuva 46). Pelkkä mitattu saavutettavuus ei kuitenkaan usein kerro kaikkea, vaan

ihmisten arjessa oleellista on myös koettu saavutettavuus ja asiointimatkojen sujuva nivoutuminen osaksi arjen matkakettuja.

Palvelujen saavutettavuusvyöhykkeiden määrittämisen lisäksi vyöhykkeitä voidaan laskea myös asutuksen sijainnin perusteella. Palvelujen sijaintipaikkoja voidaan arvioida sen suhteen, miten paljon niiden lähistöllä on asutusta tietyllä etäisyydellä. Tämä tarkastelu soveltuu parhaiten taajamien yhteyteen, kun haja-asutusalueella välimatkat ovat tyypillisesti paljon pitempiä. Maaseudulla lähiasutuksen määrittämisen kautta voidaan vertailla esimerkiksi keskustan kauppojen ja taajaman ulkopuolella kulkevan ohikulkukutien liittymään sijoittuvan liikenneaseman saavutettavuutta (Kuva 46).

Palvelujen saavutettavuudessa havaittujen muutosten perusteella pystytään arvioimaan itse palveluverkon muutoksia ja sitä, miten palveluverkko on muotoutunut asutuksen muutosten perusteella. On mahdollista tunnistaa alueita, joilla palvelut ovat heikentyneet merkittävästi, tai alueita, joilla asutuksen määrä on kasvanut, mutta palvelut eivät ole parantuneet. Esimerkiksi maaseudulla noin 200 000 ihmistä asuu alueella, jossa lähin kauppa on siirtynyt toimipaikan lopettamisen seurauksena kauemmas vuosina 2000–2008.

Kuva 46. Etäisyys lähimpään ruokakauppaan ja kilometrin etäisyydellä asuvien asukkaiden määrä Myllykoskella Kouvolassa.

Asutuksen muutokset palvelun lähialueella auttavat myös ennakoidaan tulevaa kehitystä. Silloin kun palvelun kysyntä pienenee asutuksen vähentyessä, vaarana on koko palvelun lakkauttaminen. Aikavälillä 2000–2008 lopettaneet päivittäistavarakaupat ovat sijainneet tyypillisesti alueella, jossa kyseinen kauppa on lähin päivittäistavarakauppa vain pienelle asukasjoukolle. Mediaaniasukasmäärä lopettaneiden kauppojen lähimpään aikaetäisyyteen perustuvalla saavutettavuusalueella on ollut noin 500 henkilöä. Vuonna 2008 toiminnassa olevien kauppojen saavutettavuusalueella mediaaniasukasmäärä oli noin 2 000 henkilöä. Reilulla 200 pienellä päivittäistavarakaupalla saavutettavuusalueen asukasmäärä jäi vuonna 2008 alle 500:n. Pienen kaupan kannattavuus ja toiminta voi riippua monesta eri tekijästä, mutta lähistön asukaspuhjan putoaminen muutama sataan asukkaaseen vaikuttaa olevan selvä riski kaupan toiminnan kannattavuudelle. Vapaa-ajan asutus voi osaltaan tukea kaupan toimintaa. Myös sijainti sopivassa risteyskohdassa voi tuoda kauppaan asiakasvirtoja kauempaa-kin.

Saavutettavuuden arvioinnissa yksittäisen palvelun suhde muihin palveluihin on keskeinen kysymys. Arjen asiointia helpottaa huomattavasti, jos usein käytetyt palvelut ovat saatavilla samasta paikasta eli jonkin tason palvelukeskittymästä. Jos usein käytetty palvelu puuttuu palvelukeskittymästä, saavutettavuudessa voidaan ajatella olevan tässä kohtaa jonkinlainen puute. Esimerkiksi postin toimipaikkojen, apteekkien, terveyskeskusten ja kirjastojen sijaintia ja saavutettavuutta voidaan vertailla muihin palveluihin ja palvelukeskittymiin. Yksittäisten palvelujen verkon muutosten vaikutuksia pystytään arvioimaan myös siltä kannalta, mitä muutos tarkoittaa koko palvelukeskittymän elinvoimaisuuden ja vetovoiman kannalta.

Jos palveluverkkoa joudutaan karsimaan tai muuten muuttamaan esimerkiksi asutuksen muutosten myötä, saavutettavuuslaskennan avulla voidaan hakea sellaista ratkaisua, että kohtuullinen saavutettavuustaso edelleen säilyy. Tähän on olemassa monia erilaisia menetelmiä. Optimaalisen palveluverkon hakemisessa voidaan pyrkiä siihen, että kaikkien ihmisten yhteenlaskettu etäisyys lähimpään keskukseen on mahdollisimman lyhyt (vrt. Harjunen & Saarimaa 2011, 20–27). Jos kaikki asioivat yhtä usein, tämä tarkoittaisi yhteisen matkasuorituksen minimointia. Tiiviisti asutuilla alueilla palvelun tulisi olla lähellä, jotta suuri joukko ihmisiä ei joutuisi hakemaan palvelua kaukaa. Harvemmin asutuilla alueilla palveluun kertyisi pitempi matka, mutta yhteen laskettuja kilometrejä vain kohtuullisesti. Sekin, että asukas voisi valita lähimmän palvelupisteen oman hallinnollisen alueen palvelun sijaan, voisi lyhentää keskimääräisiä asiointimatkoja (Harjunen & Saarimaa 2011, 24).

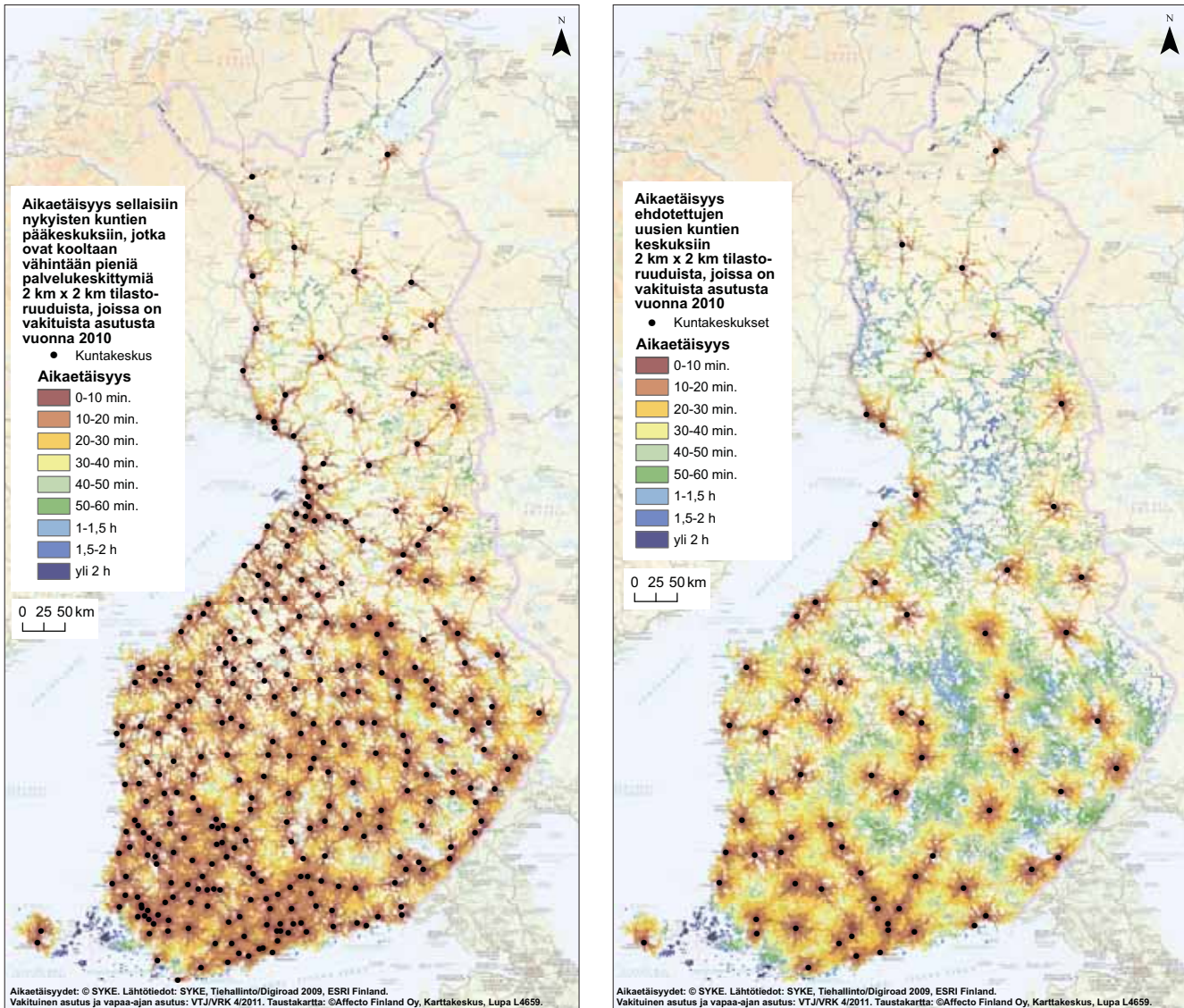
Toinen lähestymistapa palveluverkon kehittämiseen on pyrkiä pitämään hyvin pitkien matkojen määrä mahdollisimman vähäisenä. Tällöin harvaan asutuilla seuduilla tulisi olla pienempiä keskuksia, jotka palvelevat pieniä asukasmääriä, ettei etäisyys lähimpään keskukseen kasva liian suureksi. Kolmas radikaalimpi tapa palveluverkon muokkaamiseen on laskea paikkatieto-ohjelmistoilla optimaalisia sijaintipaikkoja asutuksen sijainnin perusteella välittämättä lainkaan nykyises-

tä palvelurakenteesta. Tällöin saatava palveluverkkoehdotus todennäköisesti mukailee nykyisiä palvelujen sijainteja, mutta voi tarjota osittain myös aivan uusia sijaintipaikkoja. Todellisuudessa on kuitenkin harvoin mahdollista siirtää palveluja kokonaan uusiin paikkoihin laajemmassa mitassa.

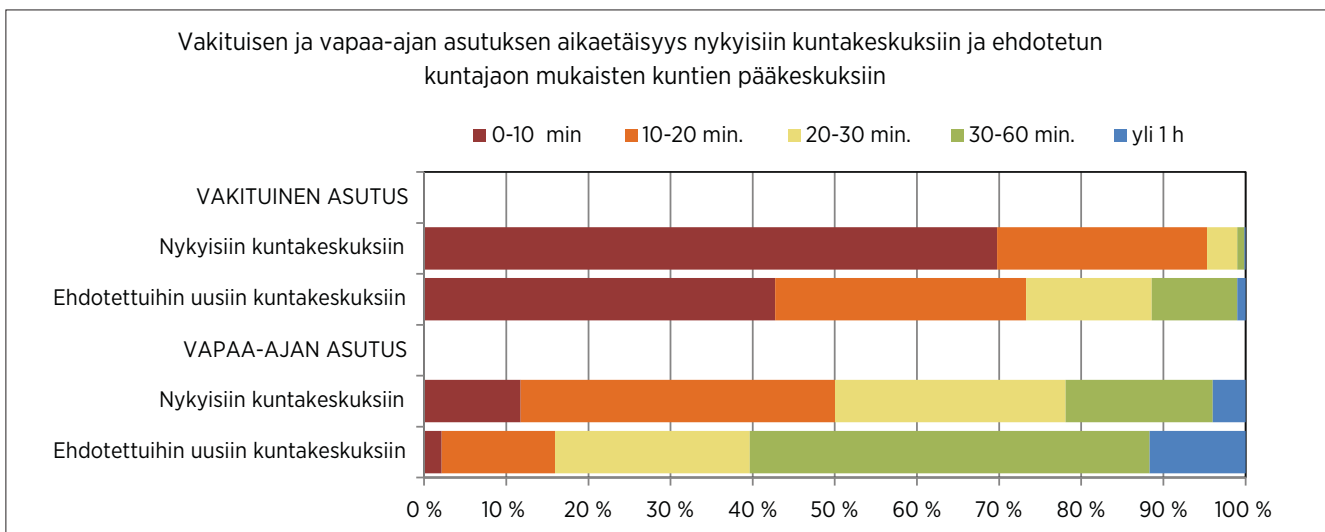
Saavutettavuuslaskennan avulla voidaan myös arvioida erilaisia esitettyjä vaihtoehtoja palveluverkon kehittämisestä ja niiden vaikutuksia. Arvioinnissa voidaan kiinnittää huomiota esimerkiksi ratkaisun vaikutukseen asiointimatkojen pituuteen. Toisaalta voidaan tarkastella myös sitä, millä alueilla uusi ratkaisu tuottaa suurimpia muutoksia, ja arvioida, olisiko joku vaihtoehto saavutettavuuden kannalta parempi.

Tutkimuksessa vertailtiin myös sitä, mikä on keskimääräinen etäisyys lähimpään kuntakeskukseen tällä hetkellä ja mikä se olisi siinä kuntajaossa, jota kunnallishallinnon rakennetyöryhmä ehdotti helmikuussa 2012 (Kuva 47) (Elinvoimainen... 2012). Tämän hetken kuntakeskuksista tarkasteluun on otettu mukaan ne, joissa sijaitsee vähintään pieni kuntatason palvelukeskittymä. Tällaisia kuntia on yhteensä 305. Pienikin palvelukeskittymä puuttuu 30 nykykunnasta, joista monet ovat Ahvenanmaan kuntia. Uuden kuntajakoehdotuksen mukaisten kuntien hallinnollisia pääkeskuksia tarkastelussa on 72. Pääkeskukseksi on valittu ehdotetun kunnan alueella sijaitsevista kunnista suurimman kunnan keskus tai keskeisin sijaintipaikka. Pääosasta kuntia mukaan on laskettu vain yksi keskus, mutta kaikki kaupunkiseutukeskukset on sisällytetty tarkasteluun. Esimerkiksi Etelä-Karjalaan ehdotetusta yhdestä kunnasta on määritetty keskuksiksi sekä Lappeenranta että Imatra. Suuria alakeskuksia ei ole kuitenkaan huomioitu.

Kuntarakennevertailun tulosten mukaan keskimääräinen etäisyys lähimpään kuntakeskukseen kasvaisi kolmen suurimman kaupunkiseudun ydinkuntien ulkopuolella reilusti yli kaksinkertaiseksi noin 7 kilometristä 17 kilometriin. Itä- ja Pohjois-Suomen maakunnissa keskietäisyys olisi uuden kuntajakoehdotuksen mukaan yli 20 kilometriä. Koko maan vakituisten asutuksen parissa yli 20 minuutin päässä lähimmästä kuntakeskuksesta asuvien osuus kasvaisi viidestä prosentista 27 prosenttiin, yli puolen tunnin päässä asuvien osuus yhdestä prosentista 11 prosenttiin ja yli tunnin matkan päässä asuvien osuus 0,1 prosentista yhteen prosenttiin (Kuva 48). Todellisuudessa hallinnollisen keskuksen saavutettavuuden merkitys ja painoarvo ei ole itsestään selvästi kovin suuri. Hallinnollisia palveluja käytetään harvoin. Ratkaisevaa on usein käytettyjen palvelujen, kuten opetus, terveys- ja sosiaalipalvelujen saavutettavuus. Palvelutuotannon tehostaminen voi kuitenkin jotta palvelujen keskittämiseen ainakin jossain määrin, jolloin saavutettavuus heikkenee etenkin harvaan asutuilla reuna-alueilla.

Kuva 47. Vasemmalla puolella aikaetäisyys autolla tietä pitkin niihin nykyisiin hallinnollisiin kuntakeskuksiin, jotka ovat kooltaan vähintään pieniä kuntatason palvelukeskittymiä. Tällaisia kuntakeskuksia on yhteensä 305. Oikeanpuolisessa kartassa keskuksiksi on määritetty helmikuussa 2012 esitetyn kuntajakoehdotuksen mukaisten kuntien hallinnolliset pääkeskukset, joita on yhteensä 72.

Kuva 48. Vakituisen asutuksen ja vapaa-ajan asutuksen aikaetäisyys lähimpään nykyiseen kuntakeskukseen ja lähimpään ehdotetun uuden kuntajaon mukaiseen kunnan pääkeskukseen. Tarkasteluun on otettu mukaan vain ne nykyiset hallinnolliset kuntakeskukset, jossa sijaitsee tässä tutkimuksessa määritetty palvelukeskittymä. Mukana tarkastelussa on koko väestö eli sekä kaupunkien että maaseudun asukkaat. Saavutettavuus perustuu vain etäisyyteen lähimpään kuntakeskukseen, ei hallinnollisten rajojen mukaan alueen omaan kuntakeskukseen.

5.2 ALUEIDEN LUOKITTELU SAAVUTETTAVUUDEN JA PALVELUJEN PERUSTEELLA

Saavutettavuustietoja voidaan käyttää palveluverkon tarkastelun lisäksi myös alueiden luokitteluun. Yksinkertaisimmillaan aika- tai matkaetäisyyttä kuvaavista paikkatietoaineistoista saadaan tuotettua luokittelemalla vyöhykeaineistoja, joissa valitut raja-arvot muodostavat vyöhykerajoja. Saavutettavuustiedoista voidaan myös laskea esimerkiksi keskiarvoja tietyille ennalta määritellyille alueille. Hallinnollisten aluejakojen ja kuntien käyttämien osa-aluejakojen lisäksi saavutettavuustietoja voidaan määrittää myös tutkimuksen tai selvityksen mukaan määritellyille aluerajauksille, kuten alueiden käytön seurannassa tuotetuille taajama-alueille, kyläalueille ja pienkyläalueille (Helminen & Ristimäki 2008).

Saavutettavuus on alueiden tulevaisuuden suunnittelun yksi keskeinen lähtökohta, ja sillä on aiemmissa tutkimuksissa todettu olevan selvä yhteys väestönkehitykseen. Oulun yliopistossa tehdyn tutkimuksen mukaan väestön potentiaalinen saavutettavuus selittää asukasmäärän muutoksia varsinkin karkeammalla aluerakenteellisella tasolla, jossa tarkasteluyksikkö on kunta tai 10–20 kilometrin suuruusluokkaa oleva tilastoruutu (Kotavaara ym. 2012). Potentiaalinen saavutettavuus on määritetty laskemalla matka-aika kustakin asutusta 2 km x 2 km ruudusta kaikkiin muihin asuttuihin ruutuihin. Saavutettavuus on sitä parempi, mitä enemmän ja mitä lähempänä ihmisiä asuu. Etäisyyden kasvaessa asukasmäärän painoarvo laskennassa vähenee tietyn matemaattisen mallin mukaan. Yksityiskohtaisemmalla, muutaman kilometrin eli yksittäisen asuinalueen tai kylän tasolla, saavutettavuuden ja asukasmäärän muutoksen yhteys ei ole yhtä selvä (Kotavaara ym. 2012). Paikallistasolla asutuksen muutoksiin vaikuttavat monet muut tekijät, kuten nykyinen maankäyttö, kaavoitus, maanomistus ja alueen muut maantieteelliset ominaisuudet.

Tässä tutkimuksessa saavutettavuuslaskenta on tehty yksityiskohtaisella, 250 metrin tilastoruutujen tasolla. Määritetyt etäisyydet suhteessa palveluihin ja palvelukeskittymiin ovat melko tarkkoja. Saavutettavuuden ennustusvoima esimerkiksi väestönmuutoksen suhteen ei yksittäisissä sijainneissa ole tarkka. Sen sijaan voidaan tarkastella saavutettavuuden vaikutusta yleisemmällä aluetasolla. Koko maan tasolla tehtyt tarkastelut voivat taustoitaa tarkempaa alueellista tarkastelua, vaikka yksittäisten seutujen kohdalla voikin olla merkittäviä poikkeamia koko maan kehityksestä. Suurten kaupunkiseutujen vaikutus painaa vahvasti koko maan tarkasteluissa.

Kuvassa 49 on tarkasteltu kaupunkiseutukeskusten ja kuntatason palvelukeskittymien saavutettavuuden vaikutusta vakituisen asutuksen ja vapaa-ajan asutuksen muutoksiin vuosina 2000–2010. Tulosten mukaan kaupunkiseutukeskuksen läheisyydellä on selvä yhteys suotuisaan väestökehitykseen. Asukasmäärä on kasvanut nopeimmin 10–15 minuutin aikaetäisyydellä kaupunkikeskuksista. Tästä kauemmas mentäessä väestönkasvuprosentti laskee tasaisesti. Väestömäärä on kasvanut aina puolen tunnin aikaetäisyyteen saakka, minkä jälkeen asukasmäärä on vähentynyt. Yli 45 minuutin aikaetäisyy-

den päässä kaupunkikeskuksista väestökehitys ei enää muutu kovin selvästi etäisyyden kasvaessa.

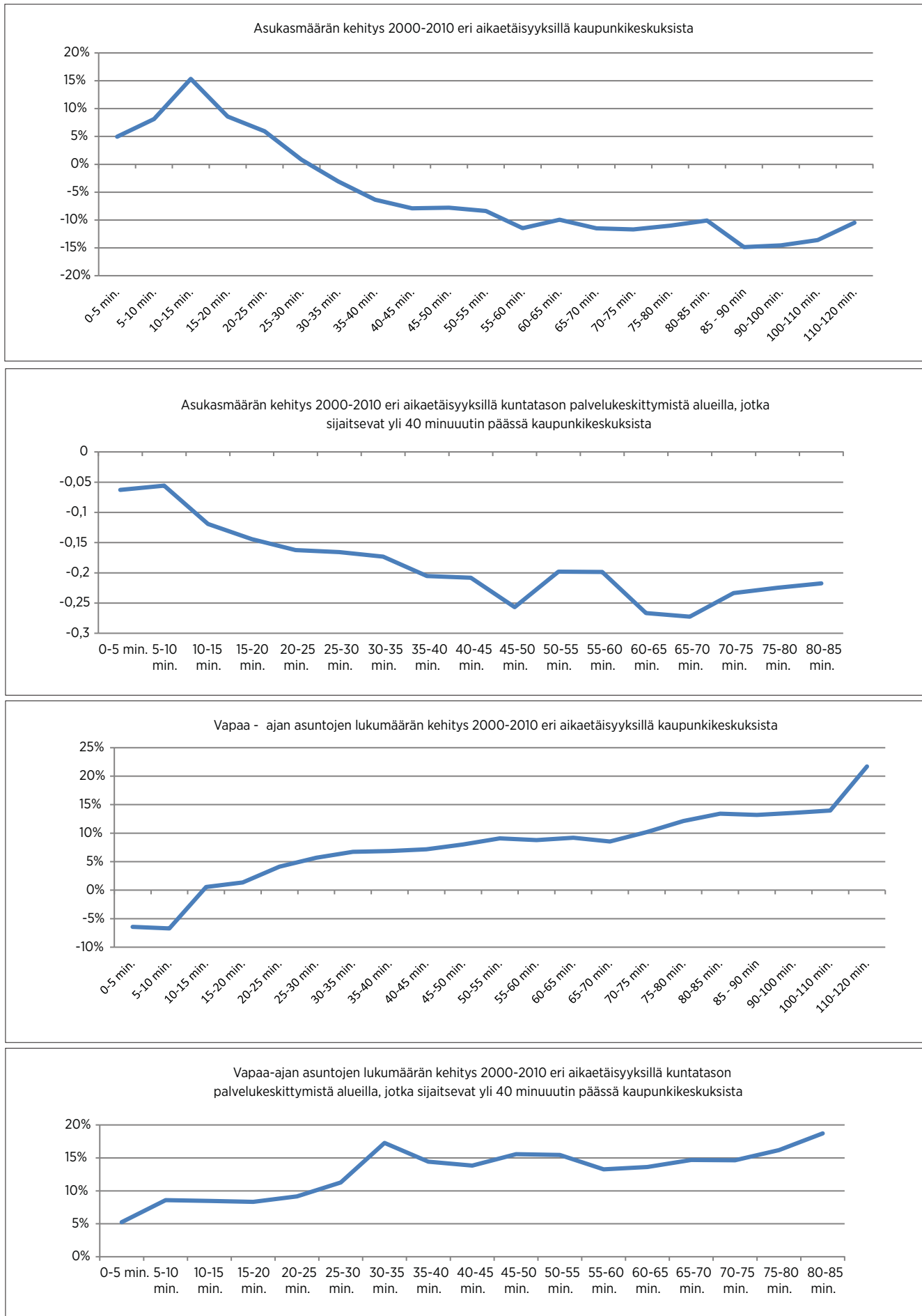
Kuntatason palvelukeskittymien saavutettavuuden tarkastelu on tehty vain yli 40 minuutin aikaetäisyyden päässä kaupunkikeskuksista sijaitsevilla alueilla, jotta kaupunkien vaikutus ei heijastuisi tuloksissa. Näillä alueilla asukasmäärä vähenee kaikilla etäisyyksillä palvelukeskittymistä, mutta saavutettavuuden yhteys vakituisen asutuksen muutoksiin on kuntatason palvelukeskittymien ympäristössä samanlainen kuin kaupunkikeskusten ympäristössä. Väestönkehitys on suotuisinta enintään 10 minuutin aikaetäisyyden päässä ja muuttuu tätä kauempana yhä negatiivisemmaksi aina noin 45 minuutin etäisyyteen asti (Kuva 49).

Vapaa-ajan asutuksen muutos suhteessa keskusten saavutettavuuteen poikkeaa täysin vakituisesta asutuksesta. Vapaa-ajan asutuksen määrä on kasvanut sitä nopeammin mitä kauemmas kaupunkikeskuksista ja kuntatason palvelukeskittymistä mennään (Kuva 49). Lukumääräisesti vapaa-ajan asuntojen määrän kasvu on ollut suurinta 25–60 minuutin päässä kaupunkiseutukeskuksista ja 10–35 minuutin etäisyydellä kuntatason palvelukeskittymistä.

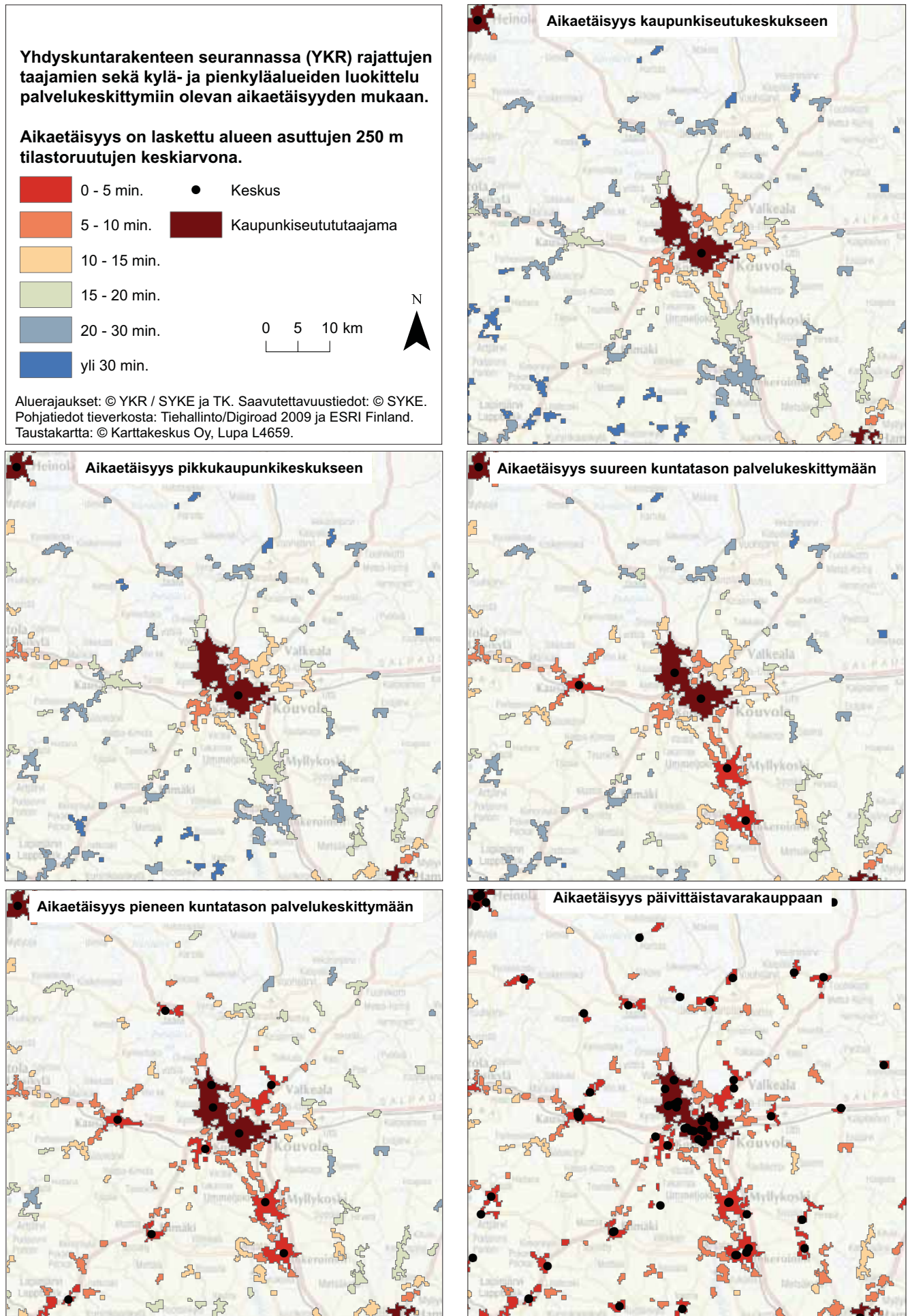
Yksittäisten alueiden luokittelu saavutettavuuden perusteella soveltuu parhaiten maakunnan, seudun tai kunnan tasolle. Saavutettavuuden pohjalta voidaan karkeasti ennakoida esimerkiksi tulevaa väestönkehitystä. Asukasmäärän kasvu on todennäköisempää, jos matka kuntakeskukseen tai läheiseen kaupunkiin on suhteellisen lyhyt. Saavutettavuusvyöhykkeitä onkin mahdollista käyttää yhdenlaisina maaseudun edullisuusvyöhykkeinä. Saavutettavuutta on kuitenkin tarkasteltava yhdessä muiden aluetta kuvaavien muuttujien kanssa.

Kuvassa 50 on esitetty esimerkki alueiden luokittelusta saavutettavuuden perusteella. Siinä Kouvolan seudun taajamille, kylille ja pienkylille on laskettu keskimääräinen etäisyys eri tason palvelukeskittymiin ja lähimpään päivittäistavara-kauppaan. Taajamien ja kylien välillä on huomattavia eroja saavutettavuudessa, ja erot vaihtelevat keskustason mukaan. Erikokoisilla keskuksilla on oma roolinsa ihmisten arjessa, ja asioinnin suuntautuminen keskuksiin vaihtelee ihmisten asuinpaikan mukaan. Suuren kaupunkikeskuksen lähistön asukkailla palvelut löytyvät pitkälti yhdestä paikasta. Pienen kuntatason palvelukeskittymän lähellä asuville osa palveluista löytyy läheisestä keskuksesta, mutta osa asioinnista suuntautuu kauemmas kaupunkiin. Eri keskustasojen saavutettavuuksia ei ole tässä pyritty yhdistämään yhdeksi indeksiluvuksi, sillä eri palvelujen ja palvelukeskittymien painottaminen tarkastelussa suhteessa toisiinsa ja etäisyyteen on hyvin monimutkaista. Suunnittelutilanteissa voi lisäksi olla tarpeen tarkastella saavutettavuutta nimenomaan eritasoisena ilmiönä.

Saavutettavuuden perusteella on mahdollista vertailla esimerkiksi eri kylien sijaintia suhteessa toisiinsa. Jos alueelle ollaan sijoittamassa uutta palvelua, sijaintipaikaksi voidaan hakea kaikkein elinvoimaisinta kylää, jossa kysyntä palvelulle säilyy tai paranee todennäköisesti myös tulevaisuudessa. Tällöin kuntakeskuksen ja kaupungin hyvä saavutettavuus voi olla yksi valintakriteeri. Toisaalta myös syrjäisempi kylä voi olla luonteva paikka palvelulle, jos se on hyvin saavutettavissa

Kuva 49. Vakituisen asutuksen ja vapaa-ajan asuntojen lukumäärän muutos eri aikaetäisyyksillä kaupunkiseutukeskuksista ja sellaisista kuntatason palvelukeskittymistä, jotka sijaitsevat yli 40 minuutin aikaetäisyyden päässä kaupunkiseutukeskuksista. Tarkasteluissa on mukana koko väestö ja kaikki vapaa-ajan asunnot.

Kuva 50. Yhdyskuntarakenteen seurannassa rajattujen taajamien, kylien ja pienkylien luokittelu erikokoisiin palvelukeskittymiin ja päivittäistavarakauppoihin olevan aikaetäisyyden mukaan Kouvolan ympäristössä.

muista kylistä ja kokoaa muualta paljon asiointia eli muodostaa luontevasti oman saavutettavuusalueensa keskuksen.

Saavutettavuuden lisäksi palvelujen ja palvelukeskittymien sijainti on keskeinen työkalu alueluokitusten tekemisessä. Taajamia ja kyliä voidaan luokitella niiden palvelutarjonnan perusteella. Tämä voi olla yhtenä lähtökohtana esimerkiksi maakuntakaavan pohjaselvityksissä, joiden perusteella pohditaan maakunnallista keskus- ja palveluverkkoa.

5.3 VAPAA-AJAN ASUTUS MAA-SEUDUN PALVELUTARJONNAN TUKENA

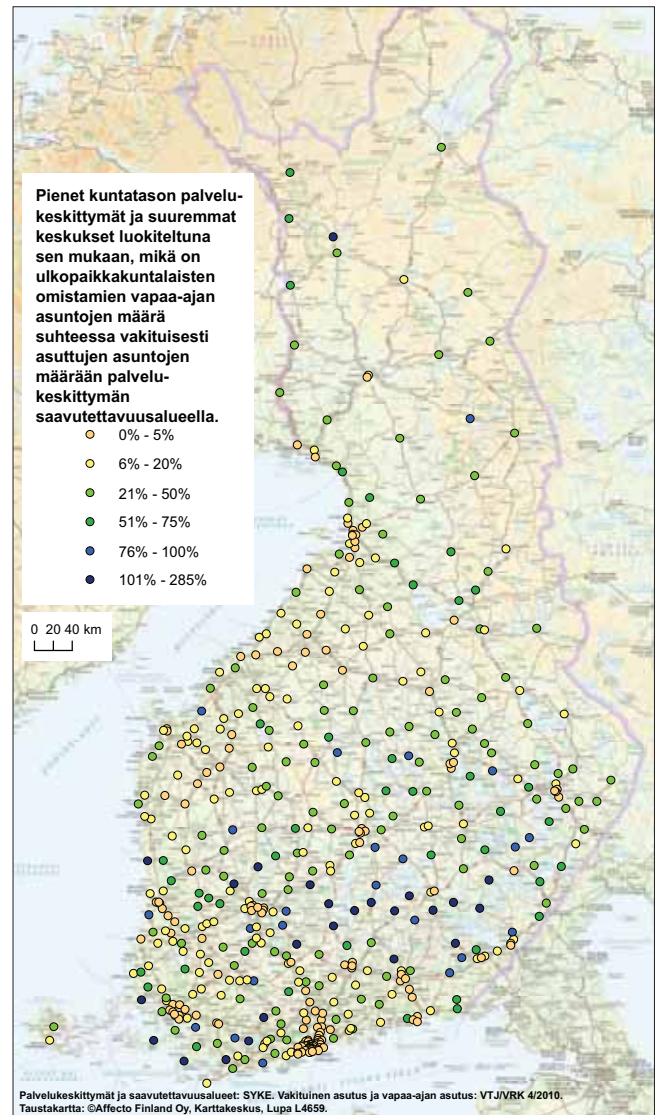
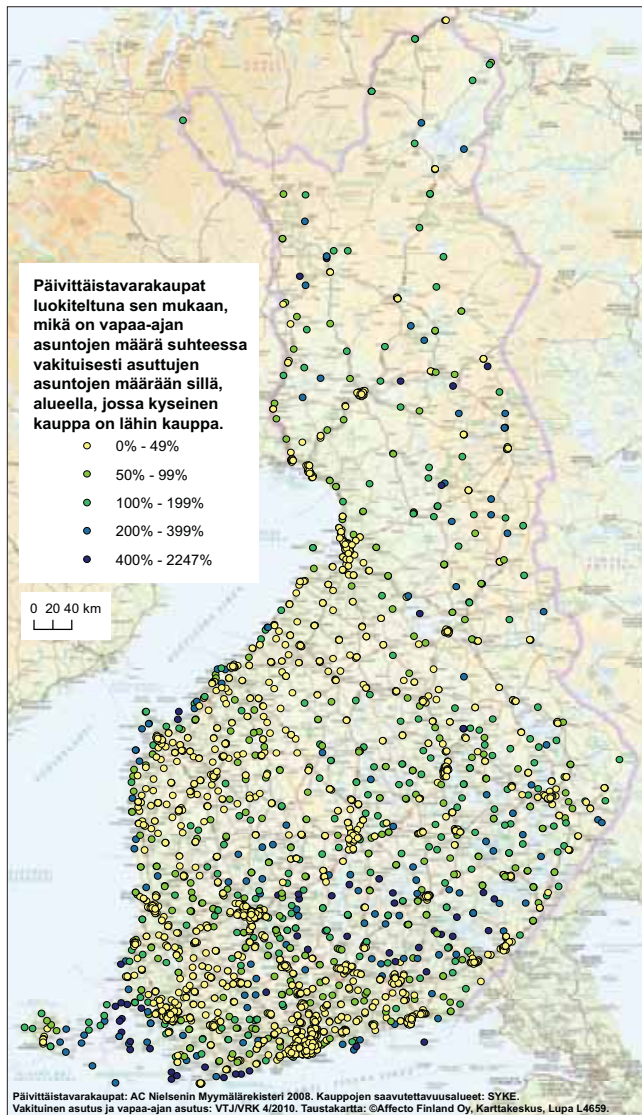
Vapaa-ajan asutuksen suhteen palvelujen ja palvelukeskittymien saavutettavuus on erilainen kysymys kuin vakituisten asutuksen kohdalla. Vapaa-ajan asunnoilta palvelujen saavutettavuus on maaseudun vakituiseen haja-asutukseenkin verrattuna heikommalla tasolla, eikä palvelujen saavutettavuus ohjaa uusien vapaa-ajan asuntojen sijoittumista kuin pieneltä osalta. Vapaa-ajan asuntojen sijoittumisessa tärkeintä on yleensä ollut rannan läheisyys. Viime vuosina varsinkin Pohjois-Suomessa myös matkailukeskukset ovat vetäneet puoleensa paljon mökkirakentamista. Palvelujen saavutettavuuden on kuitenkin ennakoitu muodostuvan tulevaisuudessa aiempaa tärkeämmäksi mökkialueen ominaisuudeksi (Rehunen ym. 2012).

Vapaa-ajan asumisen merkitystä maaseudun palvelutarjonnan tukena voidaan lähestyä tarkastelemalla sitä, miten paljon vapaa-ajan asuntoja sijaitsee palvelujen asiointialueella ja mikä on vapaa-ajan asuntojen määrän suhde vakituisesti asuttujen asuntojen määrään. Kun asiointialueita ei pystytä rajamaan tarkasti, on mahdollista selvittää vapaa-ajan asuntojen määrä kunkin palvelupisteen saavutettavuusalueella, jossa kyseinen palvelu on helpoiten saavutettavissa. Lähin palvelu ei suinkaan ole automaattisesti se, jossa asioidaan. Esimerkiksi isommat kaupungit vetävät puoleensa asiakkaita paljon laajemmalla alueella kuin siltä, jossa kyseinen kauppa on lähin kauppa. Lisäksi vapaa-ajan asukkaiden asiointi voi suuntautua mökkimatkan varrelle tai tapahtua vakituisten asuinpaikan lähistöllä. Vapaa-ajan asuntojen määrä saavutettavuusalueella tarjoaa kuitenkin suuntaa antavan käsityksen vapaa-ajan asumisen merkityksestä palveluille.

Vapaa-ajan asunto ei tuo alueelle luonnollisestikaan yhtä paljon palvelukysyntää kuin vakituinen asunto, sillä vapaa-ajan asunnolla vietetään vain osa ajasta ja keskimäärin huomattavasti vähemmän aikaa kuin vakituksella asunnolla. Kesämökkibarometrin mukaan mökkiä käytetään vuoden aikana noin 75 vuorokautta eli noin yhden viidesosan vuodesta (Nieminen 2010). Käyttäjinä on joko omistajien kotitalous tai joku muu henkilö. Koska barometrin kysely suunnattiin mökinomistajille, on mahdollista, että vastaajajoukko kuuluu keskimääräistä aktiivisempaa vapaa-ajan asunnon käyttäjäkuntaan. Jos oletetaan, että loppu neljä viidesosaa vuodesta vietetään pitkälti vakituksella asunnolla ja palvelujen käyttö jakaantuu tasaisesti vietetyn ajan mukaan, niin yhden mökin tuoma palvelukysyntä

vastaa noin 25 prosenttia vakituisesti asutun asunnon tuomasta palvelukysynnästä. Siitä, kuinka monta henkilöä mökillä keskimäärin viettää aikaansa, ei ole tietoa, mutta voitaneen olettaa karkeasti, että mökkeilevät asutokunnat ovat keskikooltaan samansuuruisia kuin vakituisten asutuksen asutokunnat eli noin kahden henkilön kokoisia. Lisäksi mökeillä vierailee usein tuttuja ja sukulaisia.

Kun tarkastellaan vapaa-ajan asuntojen sijoittumista päivittäistavarakauppojen saavutettavuusalueille, voidaan havaita, että vapaa-ajan asuminen tukee kauppojen toimintaa merkittävästi osassa maata (Kuva 51). Kun koko maassa oli vuonna 2008 noin 3 370 päivittäistavarakauppaa, näistä kaupoista 640 oli sellaisia, joiden lähimpään aikaetäisyyteen perustuvalla asiointialueella vapaa-ajan asuntojen määrä oli yli puolet vakituisesti asuttujen asuntojen määrästä. Noin 430 kaupan asiointialueella on vapaa-ajan asuntoja enemmän kuin vakituksia asuntoja, noin 180 kaupan asiointialueella vapaa-ajan asuntoja on yli kaksinkertainen määrä, noin 100 kaupan asiointialueella yli kolminkertainen määrä ja noin 40 kaupan asiointialueella yli viisinkertainen määrä vakituisesti asuttujen asuntojen määrään verrattuna. Päivittäistavarakaupat, joiden kannattavuus perustuu oletettavasti suurelta osin vapaa-ajan asukkaiden kysyntään, ovat kooltaan pääasiassa pieniä valintamyymälöitä. Suuremmat kaupungit, joiden asiointialueella on enemmän mökkejä kuin vakituisesti asuttuja asuntoja, sijaitsevat usein matkailukeskuksissa tai pienissä kunnissa, joissa vakituksia asukkaita on niukalti ja vapaa-ajan asutusta paljon.

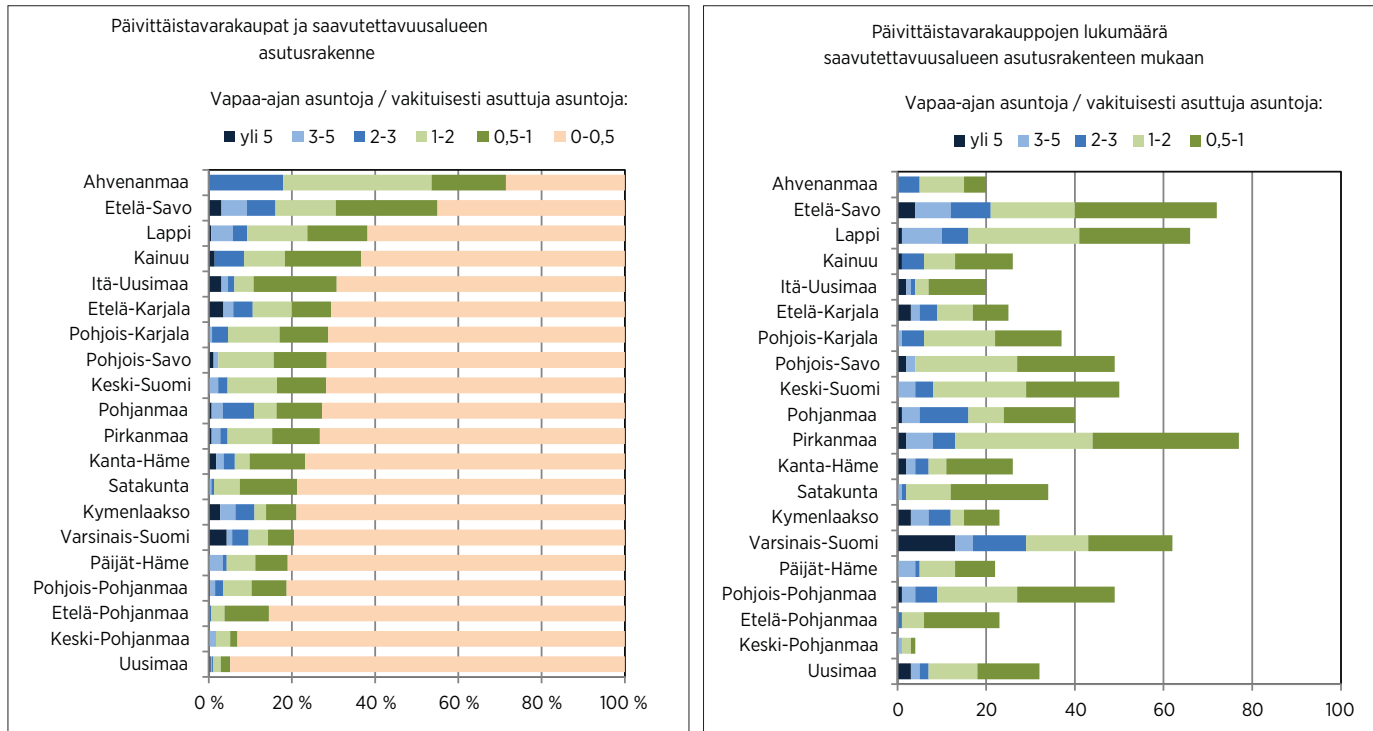
Kuva 51. Päivittäistavarakaupat (vasemmalla) ja pienet kuntatason palvelukeskittymät ja suuremmat keskuskeskukset (oikealla) luokiteltuna sen mukaan, mikä on vapaa-aajan asuntojen määrä suhteessa vakituisesti asuttujen asuntojen määrään kaupan tai palvelukeskittymän saavutettavuusalueella. Päivittäistavarakauppojen tarkastelussa on otettu huomioon kaikki vapaa-aajan asunnot ja palvelukeskittymien tarkastelussa ainoastaan ulkopaikkakuntalaisten omistamat.

Vapaa-aajan asumisen merkitys kaupan asiointinnissa on suurin Ahvenanmaan, Etelä-Savon, Lapin ja Kainuun maakunnissa. Etelä-Savon noin 130 päivittäistavarakaupasta noin 40 on sellaisia, joiden asiointialueella on enemmän vapaa-aajan asuntoja kuin vakituisia asuntoja. Varsinais-Suomessa on lukumääräisesti eniten sellaisia kauppia joiden asiointialueella vapaa-aajan asuntoja on yli kaksinkertainen määrä vakituisen asutukseen nähden (Kuva 52).

Myös monille kuntatason palvelukeskittymille vapaa-aajan asukkaiden tuomalla palvelukysynnällä on paljon merkitystä. Erityisesti ulkopaikkakuntalaiset mökinomistajat tuovat alueelle uutta ostovoimaa. Oman kunnan alueella mökkeilevät käyttävät todennäköisesti saman kuntakeskuksen palveluja kuin arjessakin, mutta toisaalta heidän vapaa-aajan asumiseen liittyvä palveluasiointinsa ei kuitenkaan karkaa jollekin toiselle paikkakunnalle. Tällä hetkellä 24 kuntatason palvelukeskittymän saavutettavuusalueella sijaitsee enemmän ulkopaikkakuntalaisten omistamia vapaa-aajan asuntoja kuin asuttuja

asuntoja. Kymmenen palvelukeskittymää, joiden saavutettavuusalueella ulkopaikkakuntalaisten omistamien vapaa-aajan asuntojen määrä suhteessa vakituisesti asuttujen asuntojen määrään on kaikkein suurin, ovat Taivassalon, Nauvon, Kuhmoisten, Karjalohjan, Jaalan, Länkipohjan, Hirvensalmen, Pertunmaan, Anttolan ja Savitaipaleen taajamat. Yhteensä 90 palvelukeskittymän saavutettavuusalueella ulkopaikkakuntalaisten omistamien vapaa-aajan asuntojen määrä on yli puolet vakituisesti asuttujen asuntojen määrästä (Kuva 51).

Vapaa-aajan asutuksen määrän kehitystä voidaan käyttää taustatietona arvioitaessa palvelukeskittymien palvelukysyntää tulevaisuudessa. Määrällisesti vapaa-aajan asuntojen määrä on kasvanut 2000-luvulla eniten perinteisesti suosituilla mökkeilyalueilla Järvi-Suomen eteläosissa, Varsinais-Suomen saaristoalueella, Pohjanmaan rannikolla, Lohjan seudulla ja Pohjois-Suomen matkailukeskuksissa. Vapaa-aajan asuntojen suhteellinen muutos on ollut huomattavaa myös läntisen Järvi-Suomen ja laajemmin Pohjois-Suomen alueella. Mikäli

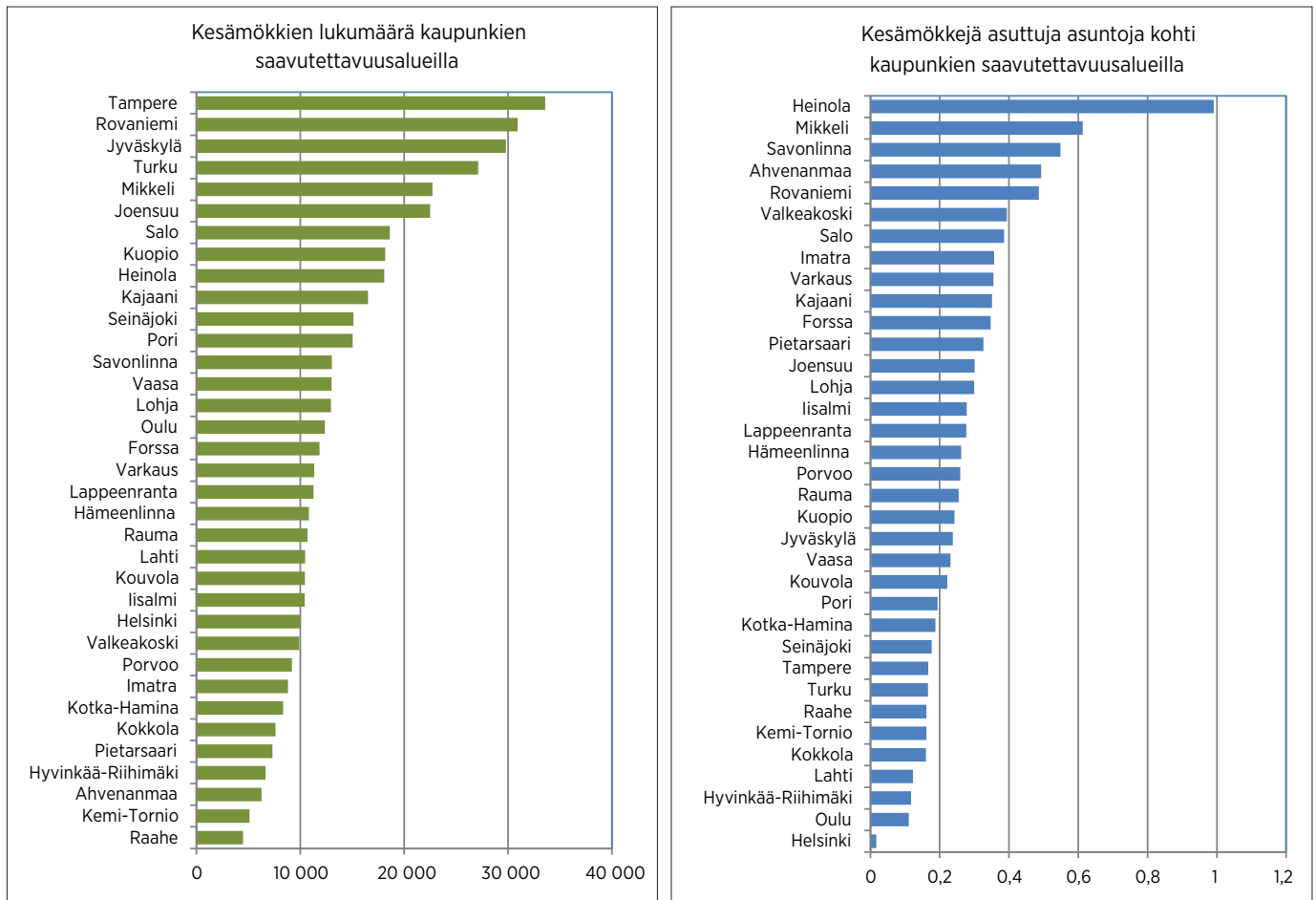

Kuva 52. Päivittäistavarakauppojen jakautuminen (vasemmalla) ja lukumäärä (oikealla) sen mukaan, mikä on vapaa-ajan asuntojen määrä suhteessa vakituisesti asuttujen asuntojen määrään kauppojen saavutettavuusalueella. Lukumäärätarkastelussa (oikealla) ovat mukana vain ne kaupat, joiden saavutettavuusalueella on vapaa-ajan asuntoja vähintään puolet vakituisesti asuttujen asuntojen määrästä. Kauppatiedot ovat vuodelta 2008 ja asutustiedot vuodelta 2010. Saavutettavuusalueet on määritetty lyhimmän aikaetäisyyden mukaan.

viime vuosina tapahtunut ulkopaikkakuntalaisten omistamien mökkien ja asuttujen asuntojen lukumäärän muutos jatkuu samanlaisena, ulkopaikkakuntalaisten omistamia vapaa-ajan asuntoja on enemmän kuin vakituisesti asuttuja asuntoja noin 40 palvelukeskittymän saavutettavuusalueella vuoteen 2030 mennessä. Muutos voi olla jopa suurempi, jos esimerkiksi suurilta ikäluokilta perittävät vapaa-ajan asunnot siirtyvät aiempaa laajemmassa mitassa ulkopaikkakuntalaiseen omistukseen. Tilanteeseen vaikuttaa myös se, että monilla alueilla vakituinen asutus edelleen vähenee. Vapaa-ajan asuntojen määrän suhde vakituisesti asuttujen asuntojen määrään on kasvamassa varsinkin Järvi-Suomen pohjoisosissa, Kainuun–Koillismaahan suunnalla sekä Pohjois-Lapissa.

Vapaa-ajan asukkaiden palvelukysyntä heijastuu kuntatason palvelukeskittymien lisäksi myös kaupunkiseutukeskusten palvelujen käyttöön. Kaupunkiseutukeskuksista haetaan vapaa-ajan asunnolle muun muassa erikoistavarakaupan tuotteita. Erikoistavarakaupan aloista vapaa-ajan asukkaiden kysyntä

kohdistuu vahvasti esimerkiksi rautakaupan tuotteisiin. Kaupungeissa myös suuret hypermarketit ja erilaiset vapaa-ajan palvelut voivat houkutella vapaa-ajan asukkaita asiakkaikseen huomattavissa määrin. Kaupunkiseutukeskuksista Tampereella, Rovaniemellä, Jyväskylällä, Turulla ja Mikkelillä on eniten vapaa-ajan asuntoja saavutettavuusalueellaan. Vapaa-ajan asuntojen määrä suhteessa vakituisesti asuttujen asuntojen määrään on puolestaan suurin Heinolan, Mikkelin, Savonlinnan, Rovaniemen ja Valkeakosken saavutettavuusalueilla sekä Ahvenanmaalla (Kuva 53). Kaupunkiseutujen joukosta puuttuu muutamia suuria asioinnin keskuksia, jotka ovat asukasmäärältään vain pikkukaupunkeja mutta toimivat laajan alueen kaupan keskuksina. Tällaisia pikkukaupunkeja ovat esimerkiksi Ylivieska ja Kuusamo.

Kuva 53. Kesämökkien lukumäärä ja suhde vakituisesti asuttujen asuntojen määrään kaupunkiseutukusten saavutettavuusalueilla, jotka on määritetty lyhimmän aikaetäisyyden perusteella.

5.4 YHTEEENVETO

Saavutettavuustietoja voidaan käyttää palveluverkon suunnittelun tukena monin tavoin. Palveluverkon toimivuutta voidaan arvioida esimerkiksi palvelujen saavutettavuuden ja asutuksen sijoittumisen perusteella. Palveluverkon muutoksiin on mahdollista hakea ratkaisua, jossa asiainn yhteen laskettu matkasuorite tai tietyn etäisyyden päässä asuvien määrä on mahdollisimman pieni. Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin esimerkiksi sitä, mikä on keskimääräinen etäisyys lähimpään hallinnolliseen kuntakeskukseen tällä hetkellä ja mikä se olisi siinä kuntajaossa, jota kunnallishallinnon rakennetyöryhmä ehdotti helmikuussa 2012. Tulosten mukaan keskimääräinen etäisyys kuntakeskukseen kasvaisi kolmen suurimman kaupunkiseudun ydinkuntien ulkopuolella reilusti yli kaksinkertaiseksi noin 7 kilometristä 17 kilometriin. Itä- ja Pohjois-Suomen maakunnissa keskietäisyys olisi yli 20 kilometriä.

- Saavutettavuustiedot auttavat luomaan yleispiirteisiä vyöhykkeitä maaseudulle ja niiden pohjalta luokittelemaan maaseutuasutusta ja kyläalueita. Palvelukeskittymiä rajaamalla ja palvelutasoa kuvaavien tietojen avulla voidaan tukea maaseudun keskusverkon tunnistamista. Tietopohja auttaa arvioimaan kylien kehityspotentiaalia ja pohtimaan, mihin kyliin uusia toimintoja tai infrastruk-

tuuria kannattaa suunnata, missä kannattaa pitää kiinni nykyisistä ja missä joudutaan harkitsemaan luopumista. Saavutettavuus korreloi vahvasti yleisemmällä aluerakenteellisella tasolla vakituisten asutuksen kehityksen kanssa. Saavutettavuutta voidaankin käyttää yhtenä muuttujana laskentamalleissa, joissa luodetaan alueiden tulevaa kehitystä.

- Saavutettavuustiedot auttavat tunnistamaan keskusten lisäksi niiden vaikutusalueen ulottuvuutta. Varsinkin harvaan asutulla maaseudulla saavutettavuus voi toimia työssäkäyntiä paremmin kriteerinä arvioitaessa, mihin keskukseen alue toiminnallisesti suuntautuu. Saavutettavuuden mukaan voidaan rajata alueita, joilla tietty palvelu tai keskus on lähin palvelu. Näin saadaan saavutettavuuteen perustuva aluejako, jota voidaan käyttää keskusten väestöpohjan ja vapaa-ajan asutuksen määrän laskennassa. Menetelmän avulla voidaan tunnistaa alueita, joilla vapaa-ajan asutus erityisesti tukee palvelukysyntää, sekä sellaisia palvelujen toimipisteitä, jotka joutuvat lopettamisuhan alle tulevaisuudessa, kun asukas pohja saavutettavuusalueella alittaa nykykehityksen jatkuessa kriittisen rajan.

6. VAPAA-AJAN ASUKKAIDEN PALVELUJEN TARJONNAN JA KYSYNNÄN KOHTAAMINEN KOUVOLASSA

MANU RANTANEN JA TORSTI HYYRYLÄINEN

6.1 JOHDANTO

Kouvola on vuonna 2009 tapahtuneen kuntaliitoksen jälkeen yksi Suomen suurimmista vapaa-ajan asumisen keskittymistä. Kouvola oli vuoden 2011 lopussa 7 669 kesämökkiä, mikä oli kolmanneksi eniten Suomen kunnista (SVT 2011). Koska Kouvola jakautuu luonnonolosuhteiltaan järvirikkaaseen pohjoisosaan ja vähävesistöiseen eteläosaan, painottuu rannoille suuntautunut vapaa-ajan asutus kaupungin pohjoisosiin. Kuntaliitosta edeltäneiden kuntien alueilla vapaa-ajan asukkaita on selvästi eniten Jaalassa ja Valkealassa. Verrattuna vakituiseen asutukseen vapaa-ajan asunnoilta on keskuksiin suhteellisen pitkä matka. Kouvola on toisaalta keskuskaupungin lisäksi useita palvelukeskittymiä eri puolella kaupunkia (ks. kuvat 8-10, luku 4).

Kouvola on vapaa-ajan asukkaiden edunvalvojana Suomen Omakotiliittoon kuuluva Kouvola vapaa-ajan asukkaat ry sekä vapaa-ajan asukastoimikunta, joka toimii yhteistyöelimenä vapaa-ajan asukkaiden ja kaupungin välillä. Mökkiläisdemokratian kehittäminen aloitettiin jo 2000-luvun alkupuolella Jaalassa ja Valkealassa, joissa tehtiin mökkiläisohjelmat. Ohjelmien tavoitteiden mukaista toimintaa, kuten jätehuollon, tietoliikenneyhteyksien ja vesihuollon parantamista jatkettiin Kouvola vapaa-ajan asukasohjelmassa (Kouvola kaupunki 2010).

6.2 TAPAUSTUTKIMUKSEN TUTKIMUSASETELMA

Tapaustutkimuksen tavoitteena oli selvittää vapaa-ajan asukkaiden yksityisten palvelujen saavutettavuutta. Tutkimuksen taustalla on ajatus, että vapaa-ajan asukkaiden palvelukysyntä tukee palvelujen tuotantoa tavalla, joka hyödyttää myös vakituksia asukkaita. Vapaa-ajan asukkaat puolestaan hyötyisivät parantuneesta palvelutarjonnasta.

Vapaa-ajan asukkaiden yksityisten palvelujen kysynnän ja palvelutarjonnan kohtaamiseen liittyvien tekijöiden ymmärtämisen kautta saadaan monipuolinen käsitys vapaa-ajan asukkaiden palvelujen saavutettavuuteen vaikuttavista tekijöistä. Palvelujen kysyntään vaikuttavat mm. vapaa-ajan asukkaiden elämäntavat, elämänvaihe, arvot, liikkumismahdollisuudet ja identiteetti sekä juuret mökkipaikkakunnalla. Palvelujen tarjontatekijöitä ovat mm. laatu, imago, hintataso, valikoima

ja tarjonnan ajankohdat. Olennaista on myös se, kuinka monipuolisesti ja millä tavoilla palveluista tiedotetaan (ks. kuva 4 luvussa 2).

Vapaa-ajan asukkaiden palvelujen saavutettavuus muodostuu fyysisestä, koetusta ja kognitiivisesta saavutettavuudesta sekä näiden osatekijöiden välisistä suhteista. Palvelujen fyysisellä saavutettavuudella tarkoitetaan palvelujen saatavuutta, palvelujen tarjontapaikkojen ja asuinpaikkojen sekä mökkipaikkojen keskinäisiä aika- ja maantieteellisiä etäisyyksiä. Koettu saavutettavuus viittaa saavutettavuuden subjektiivisuuteen. Tässä tapaustutkimuksessa ei kuitenkaan erityisesti selvitetty sitä, kuinka henkilökohtaiset, päivittäisasiointia vaikeuttavat ongelmat vaikuttavat palvelujen saavutettavuuteen. Kognitiivisella saavutettavuudella tarkoitetaan sitä, kuinka avoimesti tietoa palveluista on kaikkien palvelujen käyttäjien saatavilla riippumatta heidän taustasta, sosiaalisista verkostoista sekä mahdollisuuksista hankkia ja käyttää tietoa. Monikanavainen ja avoin tiedottaminen on osa palvelua ja helpottaa siten palvelun saavutettavuutta.

Näiden tekijöiden välisiä suhteita tarkastelemalla on mahdollista löytää avaimia maaseudun paikallisen palvelutarjonnan lisäämiseen ja monipuolistamiseen. Paikallisella palvelutarjonnalla tarkoitetaan mökeistä kohtuullisen välimatkan päässä, tavallisesti maaseudulla sijaitsevia palveluja.

6.3 AINEISTOT JA TUTKIMUSMENETELMÄT

Aineisto koostuu vapaa-ajan asukkaiden ja asiantuntijoiden haastatteluista ja keskusteluista sekä vapaa-ajan asukkaille osoitetusta postikyselystä.

Haastattelu- ja kyselyaineisto koostuu seuraavista lähteistä:

1. Kaupunki–maaseutu-suhteen uudistuminen -seminaarin (Kouvola 10.6.2010) työryhmän ”Uudistuvat palvelut” keskustelumuistio. Avoimen seminaarin työryhmään osallistui mm. vapaa-ajan asukkaita ja kaupungin edustajia.
2. Kahden Kouvola maaseudun palvelujen kehittämistyössä mukana olevan projektipäällikön *teemahaastattelut* (kesäkuu 2010). Teemoina olivat muun muassa maa-

seudun palvelujen kehittäminen ja se, kuinka vapaa-ajan asukkaat ovat tässä työssä mukana.

3. *Ryhmähaastattelu* (17.9.2010) Kouvolassa, jossa mukana oli kaupungin (2 henkilöä), vapaa-ajan asukkaiden (3 henkilöä) ja yrittäjien (1 henkilö) edustajat. Mukaan kutsuttiin kaupungin viranhaltijoita, joiden vastuulla vapaa-ajan asukkaisiin liittyvät asiat ovat sekä edustajia vapaa-ajan asukkaiden toimikunnasta. Yrittäjistä paikalle saatiin vapaa-ajan asukkaille palveluja osuuskunnassa tarjoava henkilö. Ryhmähaastattelussa käytettiin teemojen mukaisia väittämiä keskustelun pohjana. Aluksi käytiin keskustelu pienryhmissä (kaupungin, vapaa-ajan asukkaiden ja yrittäjien edustajat erikseen), jonka jälkeen väittämät heijastettiin valkokankaalle. Palvelujen kysyntään ja tarjontaan liittyen olivat esillä seuraavat teemat: palveluista tiedottaminen, palveluntuottajien yhteistyö, vapaa-ajan asukkaiden palvelujen käyttötavat ja vapaa-ajan asukkaiden palvelujen kysynnän ja tarjonnan tulevaisuus. Haastattelut nauhoitettiin ja niiden pääkohdista tehtiin kirjallinen dokumentaatio.

Edellä mainitut aineistot raportoidaan luvussa 6.4.

4. *Kouvolan vapaa-ajan asukaskysely* toteutettiin postikyselynä kesällä 2011. Kyselylomakkeen suunnittelussa hyödynnettiin haastatteluissa saatua aineistoa. Osoitelähteenä käytettiin Kouvolan kaupungin vapaa-ajan asukasrekisteriä, jossa oli kaikki Kouvolassa vapaa-ajan asunnon omistavat yksityiset, jotka asuvat vakituisesti muussa kunnassa. Postikysely lähetettiin kaupungin muun vapaa-ajan asukas tiedotuksen yhteydessä. Yhteensä kyselylomake saavutti 1996 vapaa-ajan asunnon omistajaa ja vastausprosentiksi saatiin kohtuullinen 36,9. Omistajia pyydettiin vastaamaan koko ruokakunnan puolesta.

Kyselylomakkeen rakennetta suunniteltaessa otettiin huomioon aiempien tutkimusten lisäksi em. haastattelujen ja keskustelujen tulokset. Aiemmin on havaittu, että vapaa-ajan asukkaiden palvelujen käyttö tulee lisääntymään ennen kaikkea päivittäistavarojen, huoltopalvelujen, paikallisen ruuan ja tapahtumissa käymisen osalta (Rantanen ym. 2009). Lomake sisälsi seuraavat kysymyskokonaisuudet: Tietoja mökistä ja sen käytöstä, palvelujen hankinta, tiedon saaminen palveluista, palvelujen saatavuus, arvostukset sekä tulevaisuus.

5. Lisäksi kerättiin *kyselyaineisto* vapaa-ajan asukkaiden palveluista Kouvola Innovation Oy:n toteuttamassa ELSO -hankkeessa⁴ Kouvolan rakennusmessujen yhteydessä 15.–17.4.2011 ja Taajamaryhmien kokouksissa 9.3.–12.5.2011 (yhteensä 137 kpl). Suurin osa vastaajista oli kaupungin asukkaita. Lomakkeessa kysyttiin mm. sitä, kuinka vapaa-ajan asukkaiden palvelutarpeet koetaan eroavan vakituisten asukkaiden palvelutarpeista.

6. Vapaa-ajan asukaskyselyn aineistosta tehtiin karttatarkasteluja, joissa käytettiin pohja-aineistona Suomen ympäristökeskuksen käytössä olevia tilastollisia paikkatietoaineistoja.

Kyselyaineistot raportoidaan luvussa 6.5.

Haastattelut analysoitiin ryhmittelemällä niitä esiin nousseiden teemojen mukaisesti. Kyselylomakkeen suunnittelussa hyödynnettiin haastatteluissa esiin nousseita asioita ja aikaisempien tutkimusten (mm. Rantanen ym. 2009) tuloksia. Kyselyaineistosta etsittiin eri vapaa-ajan asukasryhmien palvelujen saavutettavuuden kokemiseen liittyviä eroja ristiintaulukointien avulla.

6.4 YHTENVETO VAPAA-AJAN ASUKKAIDEN PALVELUJA KOSKEVISTA HAASTATTELUISTA

PALVELUJEN SAAVUTETTAVUUDEN KOKEMISEEN VAIKUTTAVAT MONET TEKIJÄT

Tutkimuksen haastatteluaineiston (ks. kohdat 1–3 edellä) perusteella mökkiläiset ovat yleisesti ottaen valmiimpia maksamaan palveluista enemmän kuin vakituiset asukkaat. Vapaa-ajan asukkaiden palveluja tarjoavat pääasiassa yritykset ja kunnat. Myös kylien yhdistyksillä on palveluja ja ne järjestävät tapahtumia, joista mökkiläiset ovat kiinnostuneita. Vapaa-ajan asukkaiden on nykyisin helpompaa saada mökkipaikkakunnaltaan julkisia terveys- ja hyvinvointipalveluja kuin ennen, mutta palveluja ostetaan myös yrittäjiltä. Esimerkiksi monet vanhalla kotiseudullaan mökkeilevät hankkivat hoitopaikkoja vapaa-ajan asuntonsa läheltä hoitopaikkaa tarvitseville iäkkäille lähiomaisilleen.

Monet vapaa-ajan asukkaat haluaisivat tietoisesti käyttää paikallisia, ”aitoja” palveluja siksi, että arvostavat niitä, mutta myös pelkän kannatuksenkin vuoksi. Se, kuinka paikallisuus käsitetään, kuitenkin vaihtelee. Kouvolan seudulla vanhat peruskunnat ovat edelleen ihmisten mielissä tärkeitä aluejaon jäsentäjiä.

Kyllä vanhemmalle polvelle, ainakin on minulle Valkeala. Kysyn ensin sieltä enkä Kuusankoskelta tai Anjalankoskelta. Jos täältä ei löydä niin voin hakea sitten sieltäkin. Vanhemmalla polvella on sidonnaisuuksia [vanhan kuntajaon mukaisiin kuntiin].

... kyläkauppa, josta ostan esimerkiksi leivät, ovat paikallisia, mutta makkarat tehdään muualla. Ostan kuitenkin sieltä, koska haluan tukea paikallista yritystä.⁶

Palvelujen hankinnan helppous on yksi vapaa-ajan asukkaiden kysyntää ohjaava tekijä. Mökkimatkan varrelle sijoittuvien liikennemyymälöiden käyttäminen on tällöin yksi vaihtoehto, mutta silloin ei enää voida puhua mökkikunnan paikallisten palvelujen suosimisesta. Mahdollisuus käyttää liikennemyymälöiden palveluja on yksi vapaa-ajan asukkaiden kysyntää ohjaava tekijä.

⁴ Aluerakenteen ja taajamaverkoston kehittämistarpeita arvioiva valmisteluhanke ELSO toteutettiin Kouvolassa vuonna 2011.

⁶ Lainaukset luvussa 6.4 ovat peräisin Kouvolassa 17.9.2010 järjestetystä ryhmähaastattelusta.

mälöiden palveluja riippuu mökin ja vakituisen asunnon välisen matkan pituudesta ja reitistä.

Ostamme yleensä matkan varrelta, Vierumäeltä, eikä se kuitenkaan seudulle jää.

Palveluntarjoajan arvioitu luotettavuus on tärkeä asia varsinkin silloin kun kyse on mökillä suoritettavasta työstä. Tavallisesti ainoastaan paikallisilta ja muilta vapaa-ajan asukkailta saatu suositus tai oma kokemus palveluntarjoajan luotettavuudesta ja osaamisesta riittävät vakuuttamaan tilaajan. On tapauksia, joissa ammattimies on tuotu Kouvolaan Helsingistä asti, koska paikalliseen tarjontaan ei ole luotettu.

Vapaa-ajan asukkaat kokevat puutteena ennen kaikkea sen, jos paikallisia palveluja ei ole tarjolla tai niistä ei ole heillä tietoa. Tarjonnan puuttuminen voi johtua siitä, ettei kysyntä riitä ylläpitämään tarjontaa kylissä, vaan esimerkiksi kaupat ovat siirtyneet toimimaan suuremmissa yksiköissä taajamiin. Joitakin tuotteita on myös vaikea löytää puutteellisen valikoiden vuoksi, mikä voi johtaa oudolta tuntuviin ratkaisuihin, kuten siihen, että tuodaan helposti pilaantuvaa tuoretta kalaa mökille pääkaupunkiseudulta saakka. Syynä tarjonnan puuttumiseen voi olla myös se, että tuotteita on perinteisesti tehty harrastajamaisesti ja sivutyönä. Tuotteita saatetaan myös myydä liian halvalla, eikä kysyntää tällöin olisi välttämättä riittävästi, mikäli hinnoittelu olisi tehty kannattavasti.

Jatkuvasti tulee tiedusteluita kesätoreista, miksi niitä ei ole? Asiassa on kaksi puolta: kun joku leipoo leipiä ja päivystää torilla, ei tästä juurikaan jää tuottoa, on näpertelyä... Leipä on juuri sellainen tuote, joka voi saavuttaa tietyt aseman... Leipä voi saada kuuluisuutta, jonka jälkeen sitä tilataan muuallekin.

Valkealassa ongelma, että markkinoilla on helppoheikköjä, mutta paikkakunnan yrittäjät puuttuvat.

Yrittämisen kulttuurissakin on pienyrittäjillä vielä parantamisen varaa; rahaa ei aina pyydetä, vaikka vapaa-ajan asukkaat ovat vakituksella asuinpaikkakunnallaan tottuneet maksamaan palveluista kohtuullisen korvauksen. Osalla esteenä palkan pyytämiseen voi olla silkka liika vaatimattomuus. Tämä asenne on kuitenkin muuttumassa. Piiloyrittäjyyttäkin kerrotaan alalla löytyvän.

Olen monta kertaa törmännyt siihen, että eivät ota rahaa, vaan muodollisen korvauksen. Ei kehtaa enää pyytää...

Palvelujen tarjonnan penseyden taustalla voi olla se tilanne, että pienyrittäjät kokevat uuden työntekijän palkkaamisen riskialttiiksi, jos tällä vastataan vain kesän ruuhkahuippujen synnyttämiin kysyntäpiikkeihin, eikä pitkäaikaista työtä ole tarjolla. Koska esimerkiksi maatilat ovat kesäaikaan jo muutenkin täystyöllistettyjä, ei niillä ole suurta halua panostaa palvelujen tarjontaan vapaa-ajan asukkaille.

...isännillä on työvälilinet ja osaaminen, mutta eivät mainosta, koska työtä on muutenkin.

Työtehtävien koostuminen lyhyistä toimeksiantoista ja hajautuminen laajalle maantieteelliselle alueelle voivat aiheuttaa sen, että kannatettavasti hinnoiteltuna palvelun hinta kasvaa niin suureksi, ettei ostohalukkuutta enää välttämättä ole. Vapaa-ajan asukkaiden kysynnän sesonkiluonteisuus on yrittäjille ongelmallista. Yrittäjätkin haluaisivat viettää kesällä edes pienen loman. Esimerkiksi mökin huoltotöiden teettäminen talvella olisi järkevää, koska yrittäjillä olisi silloin aikaa eivätkä he olisi mökin käyttäjien tiellä. Jonkin verran tarjontaa onkin sopeutunut kausiluonteisuuteen, esimerkiksi monien elintarvikkeapuppajien valikoima on suurempi kesä- kuin talviaikana.

On liian vähän sellaisia, jotka tekevät pieniä, parin tunnin töitä. Tulee luppoaikaa – kuka maksaa ne väliajat, kun mennään paikasta toiseen? Kolmannes työtunneista jää silloin pois. Yrittäjät hakevat siksi pitempiä hommia... joillekin tehdään joka kesä hommia...

He valittavat, että kädet on täynnä töitä, mutta talvella ei ole mitään. Asenteiden pitäisi muuttua sekä mökkiläisten että yrittäjien puolella, myös talvella pystyisi tekemään esim. remonttitöitä ja halkojen tuomisen.

Kysynnän ja tarjonnan ajallisen kohtaamisen ongelmat koskevat myös viikoittaisia aukioloaikoja. Esimerkiksi kesälauantaisin on vaikea löytää parturia, ja rautakaupat menevät perjantaisin mökkiläisten kannalta liian aikaisin kiinni. Suuren osan vuodesta vapaa-ajan asukkaat ovat paikalla juuri viikonloppuisin perjantai-illasta alkaen.

Liian vähäiseen tarjontaan katsottiin olevan syynä myös yksinkertaisesti liian pieni yrittäjien määrä. Esimerkiksi mökkitalkkareita ei ole alueella paljon verrattuna mökkien määrään. Osin tätä puutetta kompensoi se, että huoltotöitä tekevät paljon myös maatilat, jotka voivat osittain kirjata näitä töitä maatilaverotukseen. Maatilojen määrä on kuitenkin vähenevässä. Niitä korvaamaan ja lisääntyvään kysyntään vastamaan on mökkitalkkarimarkkinoille tullut valtakunnallinen, metsäteollisuustaustainen iso yritys.

PALVELUISTA TIEDOTTAMINEN

Vapaa-ajan asukkaille tarjottavista palveluista tiedottavat yrittäjien lisäksi kylä- ja yrittäjäyhdistykset sekä kunnat. Tiedottamista hankaloittavat myös rakenteelliset muutokset, jotka koskevat kuntien maaseutuasiamiesten toimenkuvia. Heidän aiemmin julkisena palveluna ylläpitämiään palveluluetteloita on viime vuosina tehty yhdistyksissä epävarmalla hankerahoituksella. Maaseutuasiamiesten asemapaikaksi on Kouvolassa tullut kaupungin keskusta, joka siis on lisännyt heidän fyysistä välimatkaansa mökkiläisiin.

Kunnat ovat järjestäneet vapaa-ajan asukkaiden yhteistaapaamisia, mutta niistä tiedottaminen on koettu välillä puutteelliseksi. Yrittäjien ja mökkiläisten tapaamiset nähtiin tarpeelliseksi. Ongelmana niidenkin järjestämisessä on se, että yrittäjillä olisi aikaa talvella, kun taas vapaa-ajan asukkaat ovat paikalla pääosin kesällä. Vapaa-ajan asukkaat eivät yleensä tule kehittämismielessä kokoon kutsuttuihin kyläiltoihin, mutta sen sijaan ovat mukana aktiivisesti kevyemmissä tapahtumissa.

Tiedottaminen vapaa-ajan asukkaille ei ole yksinkertaista, koska monellakaan heistä ei ole postilaatikkoo mökillä varsinkaan silloin, kun heidän vakituinen asuinpaikkansa sijaitsee suhteellisen lähellä. Ajantasaisia sähköpostiosoitteistoja ei myöskään juuri ole saatavilla. Parhaiten heidät tavoittaisi henkilökohtaisilla kutsuilla, mikä on kuitenkin kovin työlästä. Kouvolan kaupungilla on tosin käytössään osoitteisto, jossa on vakituisesti muussa kunnissa asuvien mökkiläisten yhteystiedot. Kaupunki lähettää heille vuosittain tietopaketin kirjeitse.

Hyvinä esimerkkinä onnistuneesta tiedottamisesta mainittiin laajasti kesäasukkaiden saatavana oleva Jaala tänään-lehti, jossa on yhteistyössä alueen yrittäjäyhdistyksen kanssa tehty luettelo alueen yrityksistä sekä kesän tapahtumakalenteri. Lehti ilmestyy kuitenkin vain vanhan Jaalan alueella eikä vastaavaa tietoa ole saatavilla Kouvolan alueella kattavasti. Kiireisiä pienyrittäjiä on vaikea saada tiedottamaan aktiivisesti palveluistaan ja usein heidän tiedottamisosaamisessaankin on puutteita. Pienyrittäjät ovat joskus sitä mieltä, että markkinointiin ei vähäisiä resursseja kannata kuluttaa.

Jaalassa järjestettiin messut 5–6 kertaa, kunta oli vahvasi mukana, mutta sinne oli vaikeaa saada jaalalaisia yrittäjiä; rautakauppiaita tms. oli, mutta hiljaisia yrittäjiä peräkyliltä ei. Syynä tähän on, ettei 1–2 hengen yrittäjät ja maatalousyrittäjät ehdi mukaan töiden takia.

Aiemmin tiedottaminen hoitui kyläkauppojen ilmoitustaulujen kautta. Niiden tilalle ovat osittain tulleet internetsivustot, joilta löytyy kylittäin tietoa palveluntuottajista jonkin verran. Tämä riippuu kuitenkin kylän aktiivisuudesta sekä myös siitä, ovatko palveluntuottajat halukkaita siihen, että tietoja heidän toiminnastaan tuodaan laajemmin esiin. Helpompaa käyttäjien kannalta olisi, että usean kylän palvelutarjonta löytyisi samasta paikasta. Kaikkia palveluja ei tarvitsikaan löytyä joka kylästä, mutta mökkiläisillä voi olla muiden kylien palveluista vielä vähemmän tietoa kuin oman mökkikylänsä palveluista. Vapaa-ajan asukkaiden netin käyttöä rajoittavat usein tekniset ongelmat, sillä langaton yhteys ei toimi syrjäisissä paikoissa hyvin ja langallinen yhteys on vapaa-ajan asukkaille suhteellisen kallis hankinta. Varsinkaan monet vanhemmat mökkiläiset eivät nettiä myös osaa tai halua käyttää.

Netti toimii välillä hyvin, välillä huonosti. ATK-liikkeestä ei saa apua. Pitäisi tulla paikan päälle antamaan apua, mikä maksaa äkkiä tosi paljon. Piti itse hoitaa ja ostaa turhia lisälaitteita. Tällaisia palveluja ei yleensä kannata pitää kylällä.

Palvelujen tarjonnan ongelmat koskettavat tietenkin myös vakituisia asukkaita, mutta heillä on yleensä parempi tieto siitä, mistä ja milloin palveluja saa.

Samat ongelmat on vakituisella asukkaalla (kaupungin edustaja)...Mutta ne tietää aukioloajat (vapaa-ajan asukas).

Peltiseppä piti hankkia Lahdesta, vaikka olisi ollut vieressä – siitä ei ollut vain tietoa.

On usein kylän sisäistä tietoa, mitä pitää kysyä eri ihmisiltä ja on vaikeaa saada selville.

Vapaa-ajan asukkaat ovat taustoiltaan erilaisia. Ne mökkiläiset, joilla ei ole aiempia yhteyksiä tai sukujuuria alueelle ja joilla ei ole tuttuja kylällä, ovat tiedotuksellisesti pahimmassa motissa. Ongelmallista varsinkin vapaa-ajan asukkaille, joilla ei ole aiempia siteitä mökkipaikkakunnalle on se, ettei yritysten sijaintitietoja useinkaan ole löydettävissä nettisivuilta ja myös opasteet teiden varsilta puuttuvat monesti.

RATKAISUEHDOTUKSIA PALVELUJEN KYSYNNÄN JA TARJONNAN KOHTAAMISONGELMIIN

Haastateltavat esittivät ratkaisuja kysynnän ja tarjonnan kohtaamisen ongelmiin. Monet ongelmista liittyvät yleisiin, valtakunnallisiin maaseudun palvelutason kysymyksiin, jotka ovat samoja sekä vakituksille että vapaa-ajan asukkaille. Esimerkiksi paikallisten, pienten palvelujen tarjoajat joutuvat kohtaamaan säädöksiä ja keskusliikkeiden toimintatapoja, jotka suosivat isomman mittakaavan toimintaa elintarvikealalla. Nämä kysymykset vaatisivat valtakunnan tason ratkaisuja. Osa palvelujen saavutettavuuden ongelmista taas koskee ainoastaan sesonkiluonteisesti kunnissa asuvia, kuten palvelujen hankalat aukioloajat.

Tiedotuksen hankaluuksiin voitaisiin löytää paikallisia ratkaisuja. Haastatteluissa ehdotettiin että mökkitalkkarit toimisivat linkkeinä, joiden kautta saisi tietoa myös muista paikallisista ammattilaisista. Uusille mökkiläisille ehdotettiin myös jaettavaksi kansiota, joka sisältäisi tiedot pankki-, vakuutus-, rakennus- ja maansiirtopalveluista ja paikallisen lehden. Tällaisia paketteja on aiemmin tehty uusille vakituksille asukkaille.

Isompien yritysten mukaan tulo markkinoille voi olla yksi tapa, jolla vastataan tiedottamisen ja ammattitaidon kehittämisen haasteisiin. Huonona kehityksenä nähtiin, että työntekijät tulevat kaukaa ja samalla rahakin menee talousalueen ulkopuolelle. Kouvolan seudun rakennemuutoksen takia tarjontaa työmarkkinoille on paljon. Yhtenä mahdollisuutena lisätä yrittäjyyttä nähtiin osuuskunnassa toimiminen, jonka avulla on voitu laskea kynnystä lähteä yrittäjäksi. Pienyrittäjien verkostoituminen muullakin tavalla hyödyttäisi yrityksiä muun muassa markkinointikysymyksissä. Kysynnän ja tarjonnan epäsuhtaa mökkitalkkarialalla ehdotettiin tasapainotettavaksi siten, että suunniteltaisiin koulutuspaketti vapaa-ajan asukkaille palveleville yrittäjille. Markkinointiosaaminen, kuten internetin hyödyntäminen mainonnassa sekä yrittäjämäisen asenteen oppiminen yleensä olisivat esimerkkejä koulutuksen aihealueista. Yhteistyötahoksi ehdotettiin yrittäjäyhdistyksiä. Koska mökkitalkkari koettiin nimityksenä vähätteleväksi esimerkiksi korjausalan ammattilaisten mielestä, ei tässä ammatinimityksessä tarvitsisi orjallisesti pitäytyä.

Tarvittaisiin myös vapaa-ajan asukkaiden valistamista tilausajankohdista niin, että tasoitettaisiin alan kausiluonteisuutta. Vapaa-ajan asukkaiden alueellinen yhteistyö helpottaisi yrittäjiä kokoamaan sirpaleisista töistä kannattavia kokonaisuuksia niin, etteivät ajomatkat muodostu liian pitkiksi.

Maaseudun olosuhteissa pitäisi voida tarkastella ennakkoluo-
lottomasti uusia, eri toimijoiden välisiä yhteistyömuotoja. Eh-
dotettiin esimerkiksi, että kunnan auratessa yleisiä teitä voitai-
siin samalla korvausta vastaan aurata yksityisiäkin teitä, jolloin
saataisiin mahdollisesti hyödyntämätöntä kapasiteettia käyt-
töön. Samoin voitaisiin yhdistää hoitoalan töitä ja vähentää
näin edestakaista liikkumista. Apteekkipalveluja pitäisi voida
saada vaikka kauppa-autosta ja hyödyntää tässä sähköisiä re-
septejä. Kylien osaamista pitäisi myös voida käyttää laajemmin
ja hyödyntää esimerkiksi kylätaloja ruokapalvelujen tukikohti-
na sekä paikallisille vanhuksille että mökkiläisille.

KESKUSTELUA VAPAA-AJAN ASUKKAIDEN PALVE- LUJEN TULEVAISUUDESTA

Paikalliset palvelut ovat mökkiläisille tärkeitä. Mökkiläisten
käsitys siitä, mitä paikallisilla palveluilla tarkoitetaan, on mer-
kityksellistä, koska se vaikuttaa palvelukysynnän alueelliseen
suuntautumiseen. Liitoksen jälkeenkin mökkiläiset hahmot-
tavat Kouvolan seudulla alueita vanhojen peruskuntien kautta.
Toisaalta mentaaliset aluerajaukset ovat venyviä, kun palve-
luista on kyse. Palvelujen hankinnassa taistelevat vapaa-ajan
asukkaiden mielissä arvopohjainen paikallisten palvelujen
suosimisen halu sekä palvelujen hankkimisen helppous. Hank-
kimisen helppous taitaa usein ratkaista sen, mistä suurin osa
palveluista hankitaan.

Sekä vapaa-ajan asukkaiden palvelutarjonta että palveluis-
ta tiedottaminen vaikuttavat olevan koordinoimattomia. Tar-
jonnan tiedottamisen tasoon vaikuttaa esimerkiksi se, kuinka
vapaa-ajan asukkaisiin halutaan kunnassa panostaa, kuinka
aktiivisia paikalliset yhdistykset ovat vapaa-ajan asukkaiden
huomioimisessa ja miten yksityiset yritykset ovat muotoilleet
palvelujaan ja markkinointiaan vapaa-ajan asukkaita silmällä
pitäen.

Vapaa-ajan asukkaiden ja palveluntarjoajien yhteispeli
kaipaa molempien ryhmien panostuksia. Vapaa-ajan asukkaat
eivät ole helppo ryhmä palvelujen tarjoajien näkökulmasta.
Tiedotus ei usein saavuta vapaa-ajan asukkaita postilaatikon
tai yhteystietojen puuttumisen vuoksi. Vapaa-ajan asukkaiden
kysyntä ei aina riitä ylläpitämään tarjontaa tai kysyntää ei olisi
riittävästi, mikäli tuotteet olisivat kannattavasti hinnoiteltuja.
Töiden koostuminen lyhyistä toimeksiannoista ja hajautumi-
nen laajalle maantieteelliselle alueelle aiheuttavat sen, ettei
kannattavasti hinnoiteltuna palvelua haluta ostaa.

Haastatellut näkivät palvelut niin tärkeänä osana mökkei-
lyn tulevaisuutta, että niiden kuihtuminen katsottiin voivan
kuihduttaa myös vapaa-ajan asumista. Esimerkiksi maatilat
ovat vähentyneet koko ajan, minkä vuoksi nykyisellä kehi-
tyksellä ei tulevaisuudessa saada esimerkiksi maansiirto- tai
muuta konetyötä vaativaa palveluja, vaan tarvittaisiin korvaa-
vaa yrittäjyyttä. Mökinomistajat aprikoivat myös sitä, tuleeko
uudesta sukupolvesta mökkeilijöitä ollenkaan. Koska suuri osa
mökeistä on jo peruskorjausikässä, tulee eteen kysymys, kuinka
paljon tulevalla sukupolvella on halukkuutta satsata niihin. Jo
nyt on paljon perikuntien mökkejä, jotka ovat vähäisessä käy-
tössä.

*Metsät ovat kaikki perikuntien kakaroilla Espoossa, eivät
osaa käyttää moottorisahaa eikä mitään muutakaan, ei
saada sahauspalveluja, loputkin kyläkaupat ovat hävin-
neet...*

Mökkeilyssä uudempana ilmiönä on tullut mukaan ns. taaja-
mamökkeily. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla asuvat ovat
ostaneet edullisia omakotitaloja Kouvolan taajamista osa-aika-
asunnoiksi. Tämä on osa mökkeilyn muutosta, johon liittyy
myös venäläisten mökkeilijöiden määrän kasvu alueella.

Palvelujen saavutettavuuden kokemus riippuu paljon sii-
tä, minkälainen on henkilön terveydentila ja onko hänellä auto
käytössään. Vapaa-ajan asukkaat ovat lähes kokonaan omalla
autolla mökilleen kulkevia. Vain silloin kun keskustelun tee-
mana oli mökkeilyn tulevaisuus, toivat haastateltavat esiin
tarpeen paremmin toimivasta julkisesta liikenteestä. Mahdol-
lisuuksia julkisen liikenteen kehittämiseen vapaa-ajan asumi-
sen tukena toki on, aina kutsutaksijärjestelmän laajentamises-
ta Kouvolan mökkeilyaluetta halkovan junaradan parempaan
hyödyntämiseen, mutta viime kädessä kyse on palvelujen käy-
tön kulttuurin muutoksesta. Ollaanko palveluita halukkaita
käyttämään, jos aiemmin niin ei ole tehty ja mitä niistä ollaan
valmiita maksamaan?

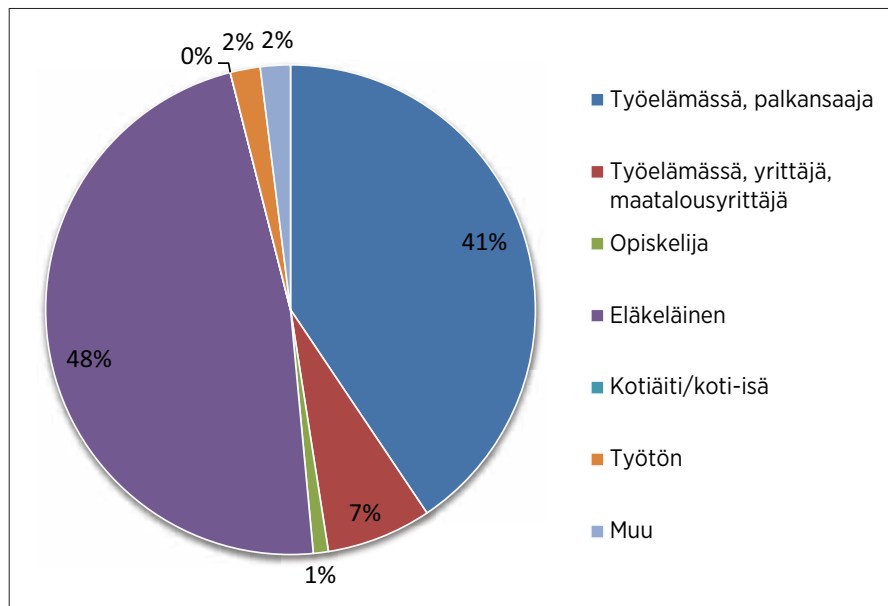
6.5 POSTIKYSELY KOUVOLAN VAPAA-AJAN ASUKKAILLE

TAUSTATIEDOT VASTAAJISTA

Kyselylomakkeessa määritettiin käytettyjä käsitteitä seuraa-
vasti: ”*Mökillä* tarkoitetaan omistamaanne vapaa-ajan asun-
toa, *mökkikunnalla* tarkoitetaan Kouvola, *mökkikylällä*
tarkoitetaan kylää, jossa mökkinne sijaitsee ja *mökkialueella*
tarkoitetaan postinumeroaluetta”.

Eläkeläisten osuus vastaajista oli 48 %. Aiemmissa kyselyissä vastaava luku on ollut mm. 44 % (Aho & Ilola 2006) ja 33,5 % (Pitkänen & Kokki 2005). Vielä työelämässä mukana olleita oli yhtä paljon kuin eläkeläisiä (Kuva 54). Lähivuosina eläköityy 22,8 % kaikista vastaajista (niiden määrä, jotka ovat 55-vuotiaita tai vanhempia, mutta ovat vielä työelämässä). Melkoisella osalla vastaajista vapaa-ajan asunnon käyttömahdollisuudet tulevat lähiaikoina siis parantumaan⁷.

⁷ Keskimäärin eläkkeelle jäätiin (vuonna 2010) 59,6-vuotiaana (Eläketurvakeskuksen taskutilasto 2011).

Kuva 54.

Kyselyyn vastanneet (n=712) pääasiallisen toiminnan mukaan (% vastanneista).

Vastaajien keskimääräinen syntymävuosi oli 1950, eli he olivat keskimäärin 61-vuotiaita. Vastaajien taustatiedot on esitetty taulukossa 9.

Taulukko 9. Kyselyyn vastanneiden taustatiedot.

Sukupuoli	n	%
Mies	356	49,8
Nainen	359	50,2
Yhteensä	715	100,0

Ikä	n	%
80–89 v	24	3,5
70–79 v	129	18,9
60–69 v	244	35,7
50–59 v	167	24,4
40–49 v	92	13,5
30–39 v	20	2,9
20–29 v	8	1,2
Yhteensä	684	100,0

Koulutus	n	%
Ei ammatillista koulutusta	68	9,6
Ammatillinen koulutus	191	26,9
Opisto- tai ammattikorkeakoulututkinto	246	34,6
Yliopisto- tai korkeakoulututkinto	206	29,0
Yhteensä	711	100,0

Asuinmuoto kotipaikkakunnalla	n	%
Omakotitalo	244	33,9
Rivi- tai paritalo	187	26,0
Kerrostalo	288	40,1
Yhteensä	719	100,0

Vakituinen asuinpaikka	n	%
Kaupungin keskusta	181	25,4
Kaupungin lähiö/esikaupunkialue	440	61,6
Maaseudun kirkonkylä/taajama	59	8,3
Maaseudun haja-asutusalue/kylä	34	4,8
Yhteensä	714	100,0

Ruokakunta	n	%
Yksin asuva	100	13,9
Pariskunta	449	62,4
Yhden vanhemman lapsiperhe	14	1,9
kahden vanhemman lapsiperhe	147	20,4
Muu	10	1,4
Yhteensä	720	100,0

Kyselyyn vastanneiden ruokakunnan keskikoko oli 2,31 ja alle 18-vuotiaita lapsia oli 19 prosentilla kotitalouksista. Kesämökkibarometrissa 2009 ruokakunnassa oli yksin asuvia 12,9 prosenttia, pariskuntia 63,1 prosenttia ja lapsiperheitä 24 prosenttia vastanneista (Nieminen 2010). Toinen koti maalla -tutkimuksessa (Aho & Ilola 2006) 18 prosentilla on vähintään yksi alle 18 -vuotias lapsi. Mennäänkö mökille -tutkimuksessa (Pitkänen & Kokki 2005) ruokakunnan koko oli keskimäärin 2,3. Vastaajajoukko oli siis tässä suhteessa hyvin samankaltainen kuin aiemmissa tutkimuksissa.

Kotitalouksien käytettävissä olevat vuositulot vaikuttavat mahdollisuuksiin käyttää palveluja. Tähän kysymykseen jätti moni (20,8 prosenttia) vastaamatta, mutta vastanneiden kotitalouksien bruttotulojen keskiarvo (5 613 e) ja mediaani (5 000 e) kuukaudessa viittaavat siihen, että vastaajakotitaloudet olivat selvästi keskimääräistä enemmän ansaitsevia⁸. Kyselyyn vastanneet olivat myös keskimääräistä koulutetumpia, sillä 90,5 prosentilla oli vähintään opistotasoinen tutkinto tai ammatillinen koulutus⁹.

VAPAA-AJAN ASUKKAIDEN PAIKALLISIDENTITEETTI JA PALVELUJEN SAAVUTETTAVUUS

Kuten aiemmin todettiin, identiteetti on olennainen vapaa-ajan asukkaisiin liittyvä palvelujen saavutettavuustekijä. Kaikki tekijät, joiden kautta ihminen muodostaa käsitystä itsestään, muovaavat jatkuvasti hänen yksilöllistä identiteettiään. Yksi merkittävä määre on maantieteellinen alue, jossa henkilö asuu tai josta hän on kotoisin. Vapaa-ajan asunnon sijaintikunta merkitsee vapaa-ajan asukkaalle eri asioita kuin vakituksille asukkaalle. Se, kuinka vapaa-ajan asukas identifioituu mökkikuntaansa, ja minkälaiseksi hänen paikallisidentiteettinsä siellä muovautuu, on yhteydessä mm. seuraaviin tekijöihin (ks. luku 2.5):

- asuuko hän mökkikunnassaan myös vakituksisesti?
- onko hän tai hänen puolisonsa kotoisin mökkikunnasta tai sen lähialueelta tai onko heillä muuten sukujuuria alueella?
- kuinka kauan mökki on ollut hänen käytössään?
- kuinka paljon hän viettää aikaansa mökillä vuoden aikana?
- minkälaiset ovat hänen sosiaaliset kontaktinsa muihin mökkiläisiin ja vakituksiin asukkaisiin?

Tiedon saaminen palveluista on hankalaa, jos kontaktit paikalliseen väestöön ovat heikot. Jos vapaa-ajan asukkaan sukujuuret ovat mökkipaikkakunnalla, he tuntevat kauan alueella toimineet palvelujen tarjoajat usein jo entuudestaan. Sosiaaliset verkostot helpottavat tarvittaessa myös kyydin ja muiden naapuriavun piirissä olevien palvelujen saamista. Ne vapaa-ajan asukkaat, jotka asuvat vakituksisesti Kouvolassa, ovat paremmassa asemassa tiedon saamisen suhteen kuin ne, jotka asuvat vakituksisesti muualla. Toisaalta kaupungin laajuus voi muodostaa haasteen heillekin, jos vakituinen asunto sijaitsee toisella puolella Kouvola; paikallisidentiteetit ovat ainakin toistaiseksi vahvasti vanhan kuntajaon mukaisia. Tämä kysely suunnattiin vakituksisesti muussa kunnassa asuville Kouvolaan vapaa-ajan asukkaalle.

Seuraavaksi esitellään vastauksia kyselyssä identiteettiä käsitteleviin kysymyksiin, jotka liittyivät vastaajan tai hänen puolisonsa sukujuuriin ja siihen, kuinka kauan mökki on ollut vastaajakotitalouden hallussa. Vapaa-ajan asukkaiden paikall-

lisidentiteettiä kartoitettiin tiedustelemalla sitä, mihin vastaaja kokee mökillä ollessaan kuuluvansa.

Juuret

Vastaajista 24,8 prosenttia ilmoitti, että heillä tai heidän puolisoillaan on sukujuuret samassa kylässä, jossa mökki sijaitsee, kun taas 30,5 prosentilla ne olivat toisaalla Kouvolassa. Vastaajista 8 prosenttia mökkeili entisessä kotitalossa tai vastaavassa. Jos henkilö oli vastannut yhteenkin edellisistä kysymyksistä myönteisesti, oli hänellä jonkinlaisia juuria alueella. Tällä perusteella noin puolella, 46,7 prosentilla vastaajista oli juuria alueella, kun taas 53,3 prosentilla niitä ei ollut. Sitä ei tosin kysytty, kuinka kaukaisista juurista puhutaan. Oletettavaa kuitenkin on, että kysymys ymmärrettiin niin, että kyse on isovanhemmista tai henkilökohtaisesta historiasta, koska lähellä asuvia sukulaisiaan käy tapaamassa alueella edelleen yli 50 prosenttia vastaajista (ks. ”Mökin käyttö”).

Mökin omistusaika

Vastaajat ovat omistaneet mökin suhteellisen kauan (Taulukko 10). Keskimäärin mökki on ollut vastaajakotitalouden omistuksessa 21 vuotta ja yli 30 vuotta mökin omistaneitakin on 23,9 prosenttia¹⁰. Vastausten perusteella peruskorjausikäisiä mökkejä on suhteellisen paljon alueella jo tällä hetkellä.

Taulukko 10. Vastaajien mökin omistusaika.

Omistusaika	n	%
0-10 vuotta	228	31,6
11-20 vuotta	159	22,1
21-30 vuotta	162	22,5
Yli 30 vuotta	172	23,9
Yhteensä	721	100,0

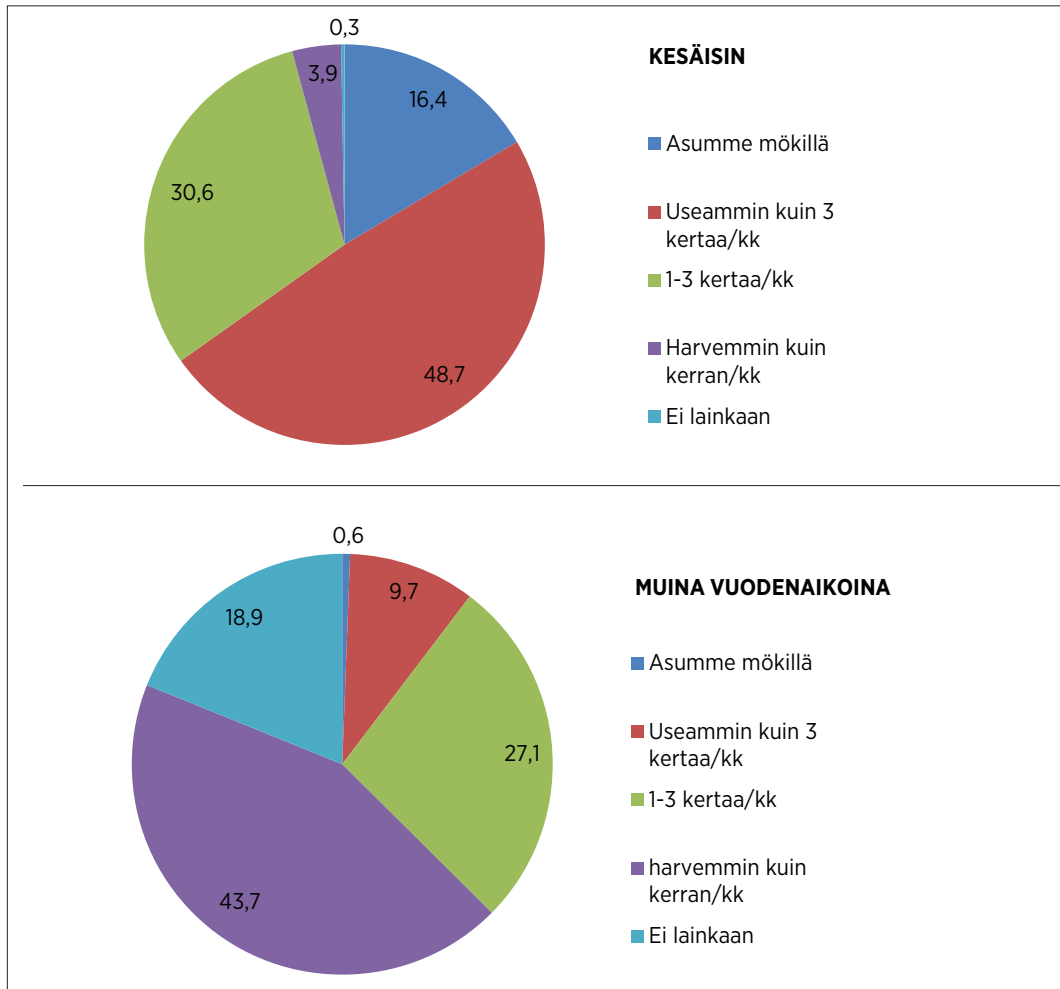
Mökin käyttö

Vastaajat käyttivät mökkiään keskimäärin 68 vrk vuoden aikana, mikä on samassa linjassa muiden kyselyjen kanssa (esim. Nieminen 2009: 75 vrk, Aho & Ilola: 77,6 vrk, Pitkänen & Kokki: 70,6 vrk). Koska niin suuri joukko vapaa-ajan asukkaita tulee lähivuosiin eläköitymään, lisääntynee heidän vapaa-ajan asunnollaan viettämä aika, koska monilla heistä on ollut siihen halua jo työelämässä ollessaan. Mökin käyttö jakautuu vuoden aikana seuraavasti (Kuva 55):

⁸ Kotitalouksien käytettävissä olevat tulot vuonna 2009 olivat keskimäärin 38 557 e, mediaani 32 465 e (Tilastokeskus 2012a).

⁹ Tutkinnon suorittaneita oli koko väestöstä 66,2 % vuonna 2009 (Tilastokeskus 2012b).

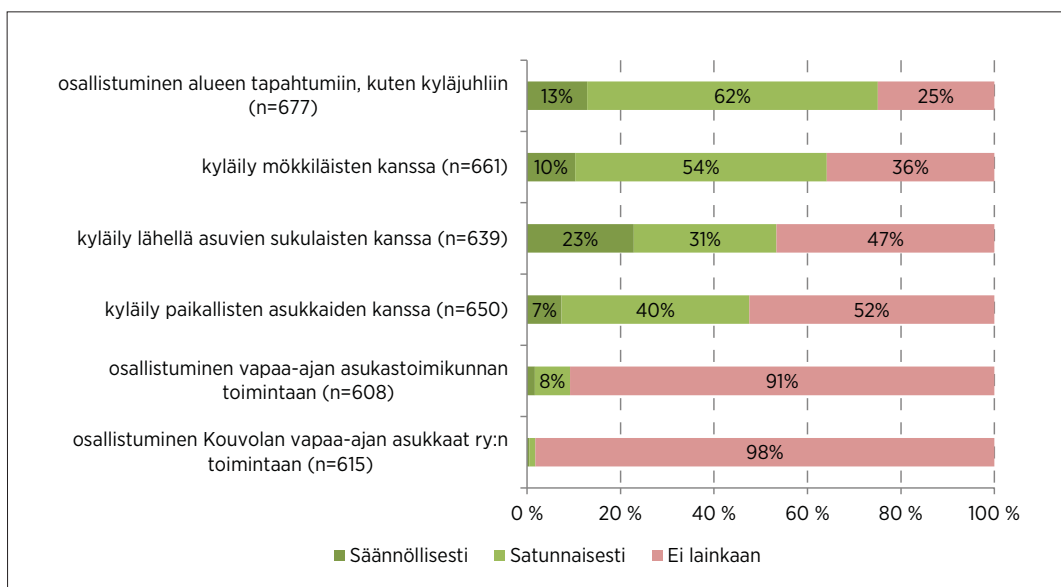
¹⁰ Pääkaupunkiseutulaisiin mökinomistajiin keskittyneessä Mennäänkö mökille? -tutkimuksessa omistusaika oli keskimäärin 17,6 vuotta ja vähintään 30 vuotta mökin omistaneita oli 21,8 prosenttia vastaajista, emt.

Kuva 55. Vastaajien mökinkäyttö kesäisin (ylempi kuva, n=712) ja muina vuodenaikoina (alempi kuva, n=657), % vastanneista.

Vastaajia pyydettiin arvioimaan sitä, kuinka usein he osallistuivat erilaisiin sosiaalisiin aktiviteetteihin mökkipaikkakunnalla (Kuva 56). Suosituin tapa olla mukana mökkialueen toiminnassa oli osallistua alueen tapahtumiin, kuten kyläjuhliin (75 prosenttia vastanneista osallistui satunnaisesti tai säännöllisesti).

Myös kyläily muiden mökkiläisten luona oli suhteellisen suosittua. Kyläily lähellä asuvien sukulaisten luona oli suosituin säännöllinen sosiaalinen aktiviteetti. Sen sijaan vapaa-ajan asukastoimikunnassa ja Kouvolaan vapaa-ajan asukkaat ry:ssä toimii suhteellisen pienen mökkiläisjoukko.

Kuva 56. Osallistuminen eri aktiviteetteihin mökkipaikkakunnalla (% vastanneista).

Mökin omistamisaika ei tämän aineiston perusteella näyttänyt vaikuttavan merkittävästi siihen, kuinka osallistutaan mökki-alueen toimintaan. Ainoastaan kyläily muiden mökkiläisten kanssa on hieman suosittumpaa yli 20 vuotta mökin omistaneiden joukossa kuin vähemmän aikaa mökin omistaneiden joukossa. Mökkialueen toimintaan osallistumisen vilkkaus oli useammin yhteydessä alueella oleviin sukujuuriin kuin mökin omistusaikaan (Kuva 57). Suurinta ero oli sukulaisten luona kyläilyssä. Mökkiläiset, joilla oli juuria mökkeilyalueella, olivat myös enemmän tekemisissä paikallisten kanssa. On mielenkiintoista, että mikäli juuria alueella oli, oltiin ylipäättään aktiivisempia alueen sosiaaliseen toimintaan osallistujia.

Mökkipaikkakuntaan kuuluminen

Sekä vapaa-ajan asukkaiden juuret mökkikuntaan ja sen lähialueelle, mökin omistusaikojen pituus että mökin käyttö olivat yhteydessä siihen, mihin vapaa-ajan asukkaat kokevat kuuluvansa mökkipaikkakunnalla. Tätä tiedusteltiin antamalla vaihtoehtoisiksi mökkikylä, kuntakokonaisuus ennen Kouvolan kuntaliitosta, uusi Kouvola ja ”ei mikään edellä mainituista”. Vastausta pyydettiin perustelemaan.

Lähes puolet vastanneista (47,4 prosenttia) tunsivat kuuluvansa mökkipaikkakunnalla ollessaan ensisijaisesti siihen kuntaan, joka toimi hallinnollisena yksikkönä ennen Kouvolan vuoden 2009 kuntaliitosta. Seuraavaksi eniten (37,3 prosenttia vastaajista) koki ensisijaisen kuulumisen alueeseen mökkikylän ja pienimmälle joukolle (5,9 prosenttia) se oli uusi Kouvola. Vastanneista 9,4 prosenttia koki, ettei se ollut mikään annetuista vaihtoehtoista. Moni (501 vastaajaa) antoi erikseen perusteluja vastaukseensa. Tämä kertoo siitä, että kysymys koettiin tärkeäksi. Alueelle kuuluminen on monille merkittävä

tunneasia, johon mainittiin vaikuttavan muun muassa seuraavat asiat:

Yhteisöön kuuluminen (naapurit, kylä, metsästysseura, sukulaiset) ja kylän aktiivisuus

Tunnetun kylän asukkaita, kuulumme kesällä heidän joukkoonsa.¹¹

Tunnen kyläläiset, osallistun mahdollisuuksien mukaan kylän tapahtumiin. Tunnen, että meidät otetaan mielellään mukaan kylän elämään. Tunnetun kuuluvamme porukkaan.

Aluekokonaisuus, jossa kokee omien juuriensa olevan

Äidin kotikylä, jossa oltu kesäisin talvisodan jälkeen lähes joka vuosi.

Palvelujen sijainti

Kyläkauppa on tärkeä suorastaan elinehto. Kyläyhteisöön on vaikea tutustua, koska mökkiläiset tai edes naapurit eivät pidä yhteyttä. Kaikki haluavat olla omissa oloissaan.

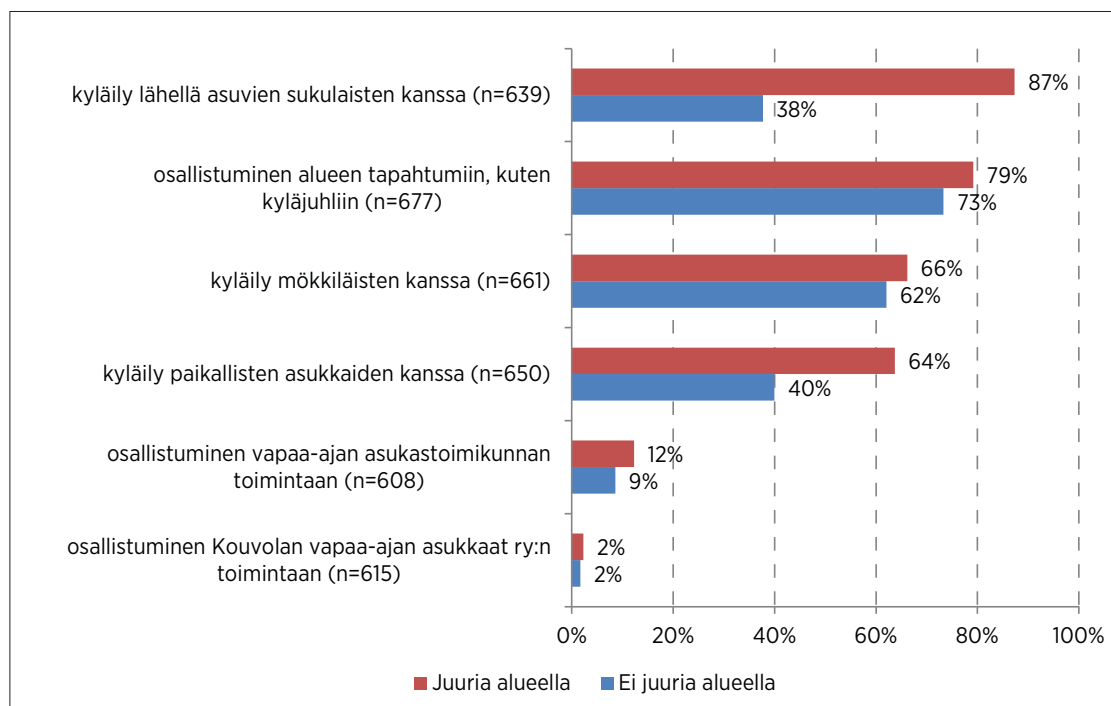
Vuosien varrella Vuohijärvi on tullut osaksi kesäämme. Palvelujen tarjoajat tulleet tutuiksi.

Fyysinen välimatka Kouvolan keskustaan

Kouvola on epämääräinen paikka, liian laaja-alainen.

Valkealan palvelut lähellä, Kouvola kaukana.

¹¹ Lainaukset ovat peräisin kyselylomakkeen avoimista vastauksista.

Kuva 57. Osallistuminen mökkialueen toimintaan sen mukaan, onko vastaajalla tai hänen puolisoillaan alueella juuria tai ei ole (% vastanneista).

Luontoympäristö

Muut ovat asioimispaikkoja, kylä/järvi se paikka jossa aikansa viettää.

Tunnen kuuluvani ehdottomasti juuri omalle palstalleni. Siellä on kaikki mitä luonto voi ihmiselle tarjota.

Mökkipaikkakuntaan kuulumisen tunteeseen vaikuttaa myös se, minkälaista vapaa-ajanasukasryhmää vastaajat edustivat suhteessa mökkikuntaansa. Avoimissa vastauksissa erottui esimerkiksi ryhmä, joka ei halunnut olla tekemisissä kenenkään kanssa mökkipaikkakunnalla, vaan he arvostivat omaa rauhaansa lomalla. He kokivat kuuluvansa mökilläänkin ensisijaisesti sinne, missä asuvat vakituisesti.

Kuulun Espooseen ja olen espoolainen lomalla.

Melkoinen osa vastanneista koki kysymyksen viittaavan kuntaliitokseen, vaikka sitä ei erityisesti kysymyksellä haettu. Tämä antaa yhden näkökulman kuntaliitoskeskusteluun: kuntaliitoksilla on vaikutusta myös vapaa-ajan asukkaisiin tunnetasolla ja he peilaavat kuntaliitoskunnan toimivuutta oman mökkeilyhistoriansa kautta. Osalle vastaajista kuntaliitos liittyi maaseutu-kaupunki -suhteen kokemiseen. Koska he asuivat vakituisesti kaupungissa, he halusivat mökillä ollessaan kokea olevansa maaseudulla. Tämän takia mökkikunnan muuttuminen osaksi Kouvolan kaupunkia voidaan kokea negatiiviseksi, vaikka mikään muu kuin hallinnollinen raja ei olisikaan muuttunut. Erityisen paljon tuntuu monille mökkiläisille merkinneen Jaala mökkikuntana.

Vanha kunta tuo mieleen kesän ja luonnon. Kouvola tuo mieleen kaupungin ruuhkat - näin Helsingistä katsoen. Vanha kunta tuntui idyllisemmältä.

Jaalaan olemme 33 vuotta sitten tulleet kesä viettämään ja jaalalaisina haluamme edelleenkin tuntea olevamme. Tylsää ajatella, että mökki on kaupungissa.

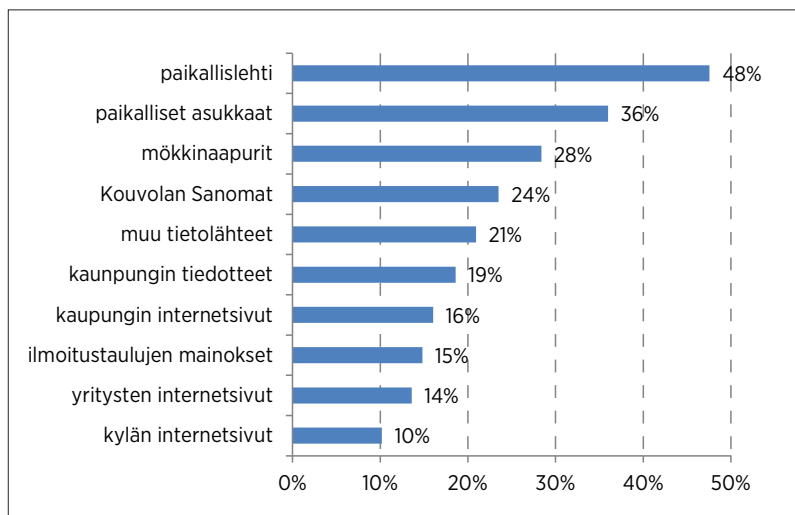
Kunnat ja kuntaliitokset muuttuu, mutta kylä pysyy samana.

Palvelujen saavutettavuuden ja mökkialueeseen kuulumisen tunteen välillä on mielenkiintoinen yhteys. Monen vastaajan mielestä palvelujen sijainnilla on merkitystä siihen, minkälaiseen aluekokonaisuuteen he kokivat kuuluvansa. Esimerkiksi asiointi pääasiassa vanhan kuntajaon mukaisessa keskustassa vahvisti kuulumista tähän alueeseen. Pelkästään toisen kunnan alueella sijaitsevista kaupoista asiointien kokemus mökkialueeseen kuulumisesta oli muita heikompi. Osittain tämä liittyy siihen, että palvelujen käytöllä on myös sosiaalista merkitystä, sillä esimerkiksi kyläkaupat ja tapahtumat ovat perinteisiä ihmisten kohtaamispaikkoja.

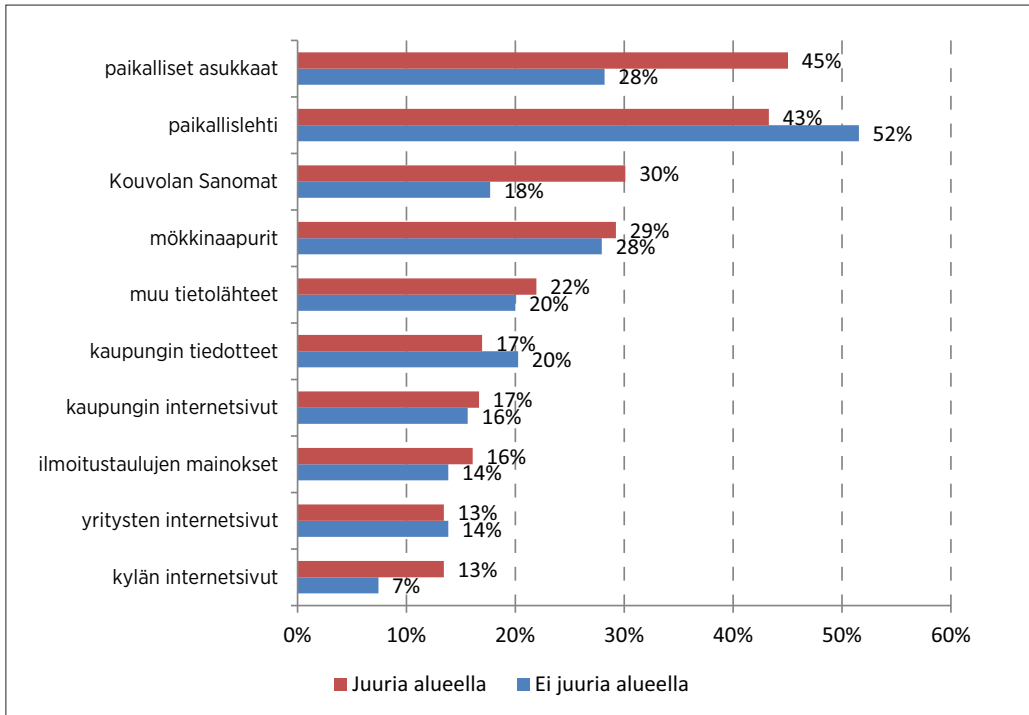
TIEDON SAAMINEN PALVELUISTA

Kognitiiviseen saavutettavuuteen vaikuttaa tiedon saaminen palveluista. Se on yksi vapaa-ajan asukkaiden ja palvelutarjonnan kohtaamisen erityiskysymyksistä, jonka ratkaiseminen on olennaista niin palvelujen kuin koko maaseudun kehittymiselle mökkikunnissa. Tiedotuksen onnistumiseen vaikuttavat edellä mainitut palvelutarjonnan kulttuuriset tekijät sekä se, kuinka vapaa-ajan asukkaat tuntevat mökkipaikkakuntaansa. Tiedottamista vaikeuttaa se, että vapaa-ajan asukkaat eivät ole helposti tavoitettavissa. Kyselyssä tiedusteltiin sitä, mistä vapaa-ajan asukkaat hakevat tietoa palveluista. Heille annettiin yhdeksän vaihtoehtoa, joista oli mahdollista valita yksi tai useampi. Tärkeimmäksi tiedonhankintaväyläksi osoittautui paikallislehti. Myös paikalliset asukkaat ja mökkinaapurit olivat tärkeitä tiedonhakulähteitä (Kuva 58).

Kun tarkastellaan vastaajia sen perusteella, onko heillä aikaisempia juuria mökkipaikkakuntaan vai ei, saadaan erilainen suosituimmuusjärjestys sille, mistä tietoa haetaan (Kuva 59). Ne, joilla on sukujuuria mökkikylään, hakevat tietoa palveluista eniten paikallisilta asukkailta ja vasta seuraavaksi eniten paikallisista lehdistä. Paikallislehden merkitys on taas selkeästi tärkein tiedonhankintaväylänä niille, joilla ei aiempia juuria mökkipaikkakuntaan ole ja vasta seuraavaksi tärkeimpinä ovat mökkinaapurit ja paikalliset asukkaat. Muista lähteistä ilmoitettiin eniten tietoa haettavan Jaala tänään -lehdestä, muista ilmaisjakelulehdistä ja puhelinluettelosta.

Kuva 58. Vapaa-ajan asukkaiden tiedonhakulähteet palveluista (% vastanneista).

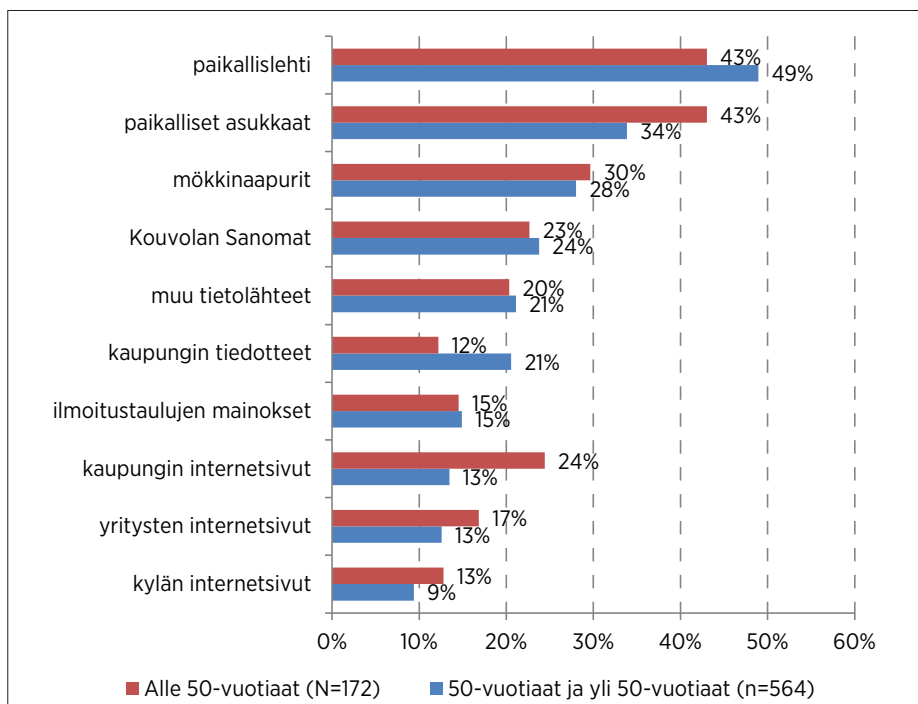
Kuva 59. Tiedon hakeminen mökkikunnan palveluista sen mukaan, onko vastaajalla juuria alueella (n=342) vai ei (n=390). % vastanneista.

Internetsivujen merkitys on toistaiseksi palvelujen kysynnän ja tarjonnan kohtaamisen kannalta yllättävän vähäinen. Kumpikaan ryhmä ei hae palveluja paljonkaan internetin kautta. Kylän nettisivujen käyttö on suositumpaa niiden joukossa, joilla on siteitä mökkikylään ja jotka siis muutenkin luultavasti tuntevat kylää muita paremmin. Mobiilipuhelimen käyttöä ei ehkä tässä yhteydessä mielletty internetiksi. Langattomissa internetyhteyksissä on usein mökkiläisillä ongelmia pitkien etäisyyksien ja maaston muotojen vuoksi. Myös mökkiläisten iällä on merkitystä eri tietolähteiden käytössä. Suurin ero vanhempi-

en ja nuorempien välillä tulee esiin internetin käytössä (Kuva 60) erityisesti Kouvolan kaupungin nettisivujen ja tiedotteiden osalta. Nuoremmat seuraavat vanhempia enemmän kaupungin internetsivuja, vanhemmat taas kaupungin tiedotteita.

PALVELUJEN KÄYTTÖ

Se, mitä palveluja vapaa-ajan asukkaat todella käyttävät, saat-
taa poiketa jonkin verran siitä, mitä he ilmoittavat käyttävän-
sä. Haastatteluissa todettiin, kuinka paikallisten palvelujen

Kuva 60. Tiedon hakeminen palveluista: Alle ja yli 50 -vuotiaat vastaajat. % vastanneista.

tukeminen on mökkiläisille tärkeää, jos niitä vain on tarjolla. Palvelutarjonnan säilymisen ja kehittymisen kannalta palvelujen tuottamisen kannattavuus kuitenkin ratkaisee. Vapaa-ajan asukkaiden kysyntä ei aina riitä siihen kausittaisen luonteensa vuoksi.

Valtakunnallisessa Kesämökkibarometrissa on arvioitu, että vapaa-ajan asukkaat käyttivät vuonna 2008 mökkeilyyn noin 4,5 miljardia euroa (Nieminen 2010). Eniten rahaa käytettiin päivittäistavaroihin, keskimäärin 26 euroa mökillä vietettyä päivää kohti yhdessä kotitaloudessa, eli yhteensä noin 2 000 euroa vuodessa. Rahaa käytettiin myös rakentamiseen, mökkimatkoihin ja tonttikauppoihin. Ulkokuntalaisista mökkeilijöistä noin 60 prosenttia osti barometrin mukaan vähintään puolet mökin kunnostamiseen liittyvistä tavaroista ja palveluista kesämökin lähiseudulta.

Loma-asumisen taloudelliset ja työllisyysvaikutukset Suomessa -tutkimuksessa (TEM 2011) laskettiin mukaan loma-asunnon omistaneiden lisäksi pitkäaikaisesti sellaisen vuokranneet. Raportissa arvioidaan, että vuonna 2010 loma-asumiseen liittyviin toimintoihin käytettiin yhteensä 7,4 miljardia euroa¹², josta päivittäistavaroihin ja loma-asunnon ylläpitoon liittyviin tarvikkeisiin käytettiin 1597 miljoonaa euroa sekä palveluihin 150 miljoonaa euroa. Lisäksi arvioitiin, että mökkivieraat käyttävät vuosittain 437 miljoonaa euroa. Kymenlaakson maakunnan arvioitiin hyötyvän mökkeilystä 221 miljoonaa euroa. Rakennus- ja korjauspalvelujen kysyntä tulee jatkossa edelleen lisääntymään. Koska Kouvola sijaitsee sen verran kaukana pääkaupunkiseudusta, jossa valtaosa vapaa-ajan asukkaista asuu, on todennäköistä että huoltopalveluja pyritään hankkimaan läheltä mökkiä eikä kotipaikkakunnalta.

Palvelujen käyttöä tiedusteltiin kysymällä: ”Mitä palveluja ja kuinka usein olette ostanut/ käyttänyt mökkipaikkakunnaltanne?” Koska palvelujen käyttö mökillä on useimmiten lähökohtaisesti satunnaista, tarkasteltiin palveluja järjestyksessä ”satunnaisesti ja säännöllisesti” -luokat yhdistämällä. Palvelujen listauksessa huomioitiin aikaisempien tutkimusten tuloksia ottamalla mukaan yhteensä 39 sellaista palveluja, joita vapaa-ajan asukkaat pitävät tärkeinä. Listauksessa keskityttiin yksityisiin palveluihin, ja mukaan otettiin julkisista palveluista vain terveyskeskukset. Palvelut olivat vastausten perusteella suosituimmuusjärjestyksessä seuraavat (Kuva 61).

Kouvolan vapaa-ajan asukkaille tehdyn kyselyn mukaan kahdenkymmenen eniten käytetyn palvelun joukossa on seitsemän lomailuun, kuusi päivittäistavaroihin, kaksi mökkipaikan huoltoon, kolme mökin kuntoon ja yksi terveyteen ja hyvinvointiin sekä yksi muihin palveluihin liittyvää palvelua. Eniten säännöllisesti käytetyksi palveluksi ilmoitettiin tienauraus-huoltopalvelu. Eniten säännöllisesti tai satunnaisesti käytetyt palvelut olivat rautakaupassa, päivittäistavaraliikkeessä, huoltoasemalla ja Alkossa asiointi. Muista kuin kauppapalveluista suosituimpia olivat tienaurauksen lisäksi remontti- ja rakentamispalvelut, huvipuistossa käynti ja putki- ja sähkötyöpalvelut. Lisäksi tuotiin esiin muita palveluja, joista eniten mainintoja

saivat maa-aineksen ja puutavaran tilaus, sekä kalastuslupien ja vaatteiden hankinta. Vähemmän käytetyistä palveluista lomailuun liittyy kahdeksan, mökin kuntoon neljä, terveyteen ja hyvinvointiin kolme, mökkipaikan huoltoon kaksi ja muihin palveluihin kaksi palvelua.

Kun tulosta verrataan eteläsavolaisten vapaa-ajan asukkaiden vastaavaan kyselyyn, on palvelujen käyttö samansuuntaista Kouvolaan ja Etelä-Savossa¹³. Etelä-Savon kyselyssä ”satunnaisesti ja säännöllisesti” eri palveluita käyttävien keskiarvo oli 31,8 prosenttia, Kouvolaan taas 28,7 prosenttia¹⁴. Kouvolaan Etelä-Savoa vähemmän on ilmoitettu käytävän luontokohteissa, terveyskeskuksissa, kampaajalla/parturissa ja konserteissa. Enemmän Kouvolaan kyselyssä taas on ilmoitettu käytettävän remontti- ja rakentamispalveluja sekä muita kuin elintarviketuotteita maataloilta ja käytävän uimahallissa.

Palvelujen käyttö on linjassa valtakunnallisten tulosten (Nieminen 2010) kanssa ja vaikuttaa melko perinteiseltä. Esimerkiksi luksustyyppisten hyvinvointipalvelujen ja mökille hankittavien palvelujen hankkiminen ei ole kovin yleistä. Tämä liittyy siihen, että mökkeilytyyliin muuttuminen vaatimattomasta kesäasumisesta kohti modernia vapaa-ajan asumista ei ainakaan vielä ole johtanut siihen, että mökkipaikkakunnalta hankittujen palvelujen merkitys olisi olennaisesti kasvanut. Itse tekeminen korostuu esimerkiksi siinä, että selvästi suositumpaa on käydä rautakaupassa kuin hankkia remontointipalvelua tai että mökkitalkkaripalveluja ei vielä osta kuin pieni osa mökkiläisistä. Mikäli mökeillä aletaan viettää enemmän aikaa, lisääntyy kuitenkin esimerkiksi kampaamo- ja autonkorjauspalvelujen tarve mökkipaikkakunnalla. Paikalliset palvelut ovat hyvin tärkeitä vapaa-ajan asukkaille jo tällä hetkellä.

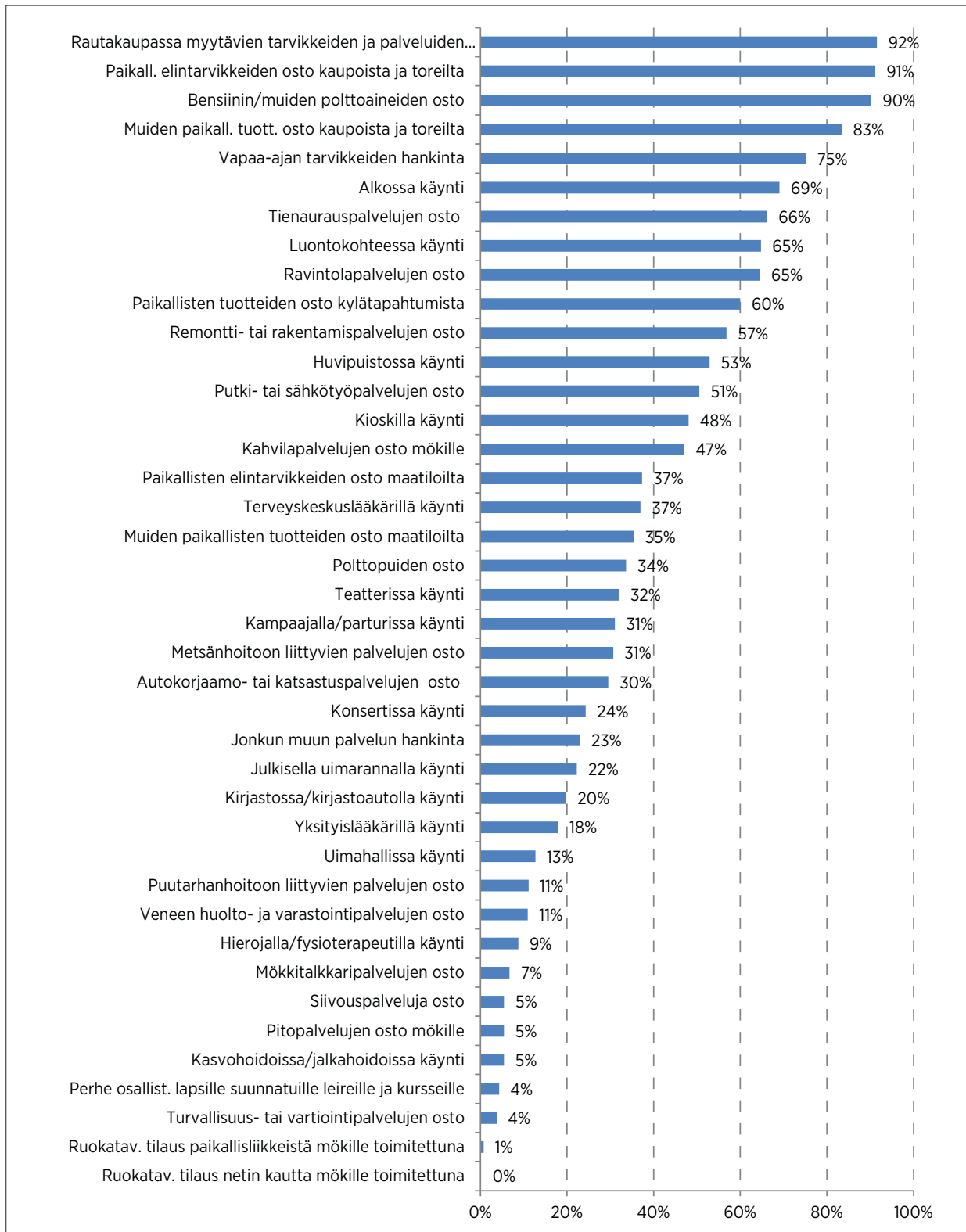
Tarkasteltaessa eniten käytettyjä palveluja erikseen eläkeläisten ja muiden ryhmien osalta, muuttuu tilanne jonkin verran (Kuva 62). Yleisesti ottaen palveluja arvioivat käyttävänsä muut eläkeläisiä enemmän. Tämä huolimatta siitä, että eläkeläiset viettivät aikaansa mökeillä enemmän kuin työssä käyvät. Kyse on siis enemmänkin eri mökkeilyryhmien asenteesta käyttää palveluja, kuin välttämättömien palvelutarpeiden tyydyttämisestä. Ne palvelut, joita eläkeläiset käyttivät muita ryhmiä enemmän, ovat sellaisia, jotka on joka tapauksessa ostettavia (tienauraus- ja putki- ja sähkötyöpalvelut). Jonkin verran muita ryhmiä enemmän eläkeläiset käyttivät myös terveys- ja kampaaja-/parturipalveluja (Kuva 63).

Palveluja ja tavaroita hankitaan paljon mökille myös vakituisesta asuinkunnasta ja mökkimatkan varrelta. Vastanneista 560 henkilöä (76 prosenttia) ilmoitti vähintään yhden palvelun, joka tuodaan mökille vakituisesta asuinkunnasta. 68 vastannutta (9,2 prosenttia) ilmoitti hankkivansa kotikunnastaan

¹² Ero Kesämökkibarometriin johtuu muun muassa siitä, että tutkimuksessa mökillä oloaika oli 83 vuorokautta ja päivässä arvioitiin käytettävän keskimäärin 28,3 euroa.

¹³ Eteläsavolaisten vapaa-ajan asukkaiden muuttuvat palvelutarpeet -tutkimuksessa vapaa-ajan asukkaiden eniten käyttämät palvelut luokiteltiin seuraavasti: päivittäistuotteet, mökin kuntoon ja varusteluun liittyvät palvelut, mökin ja mökkipaikan huoltoon liittyvät palvelut, lomailuun liittyvät palvelut, terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät palvelut sekä muut palvelut. Toiset palvelut ovat sellaisia, joita voidaan ostaa vaihtoehtoisesti koti- tai mökkipaikkakunnalta, mutta esimerkiksi mökin huoltoon liittyvät palvelut ostetaan tavallisesti mökkipaikkakunnalta. (Rantanen 2009). On huomioitava, että Eteläsavolaisten vapaa-ajan asukkaiden muuttuvat palvelutarpeet -tutkimuksessa kyselyä ei lähetetty yli 65-vuotiaille ja tämän vuoksi vastanneiden keski-ikä oli selvästi Kouvolan kyselyä nuorempi, 56 vuotta.

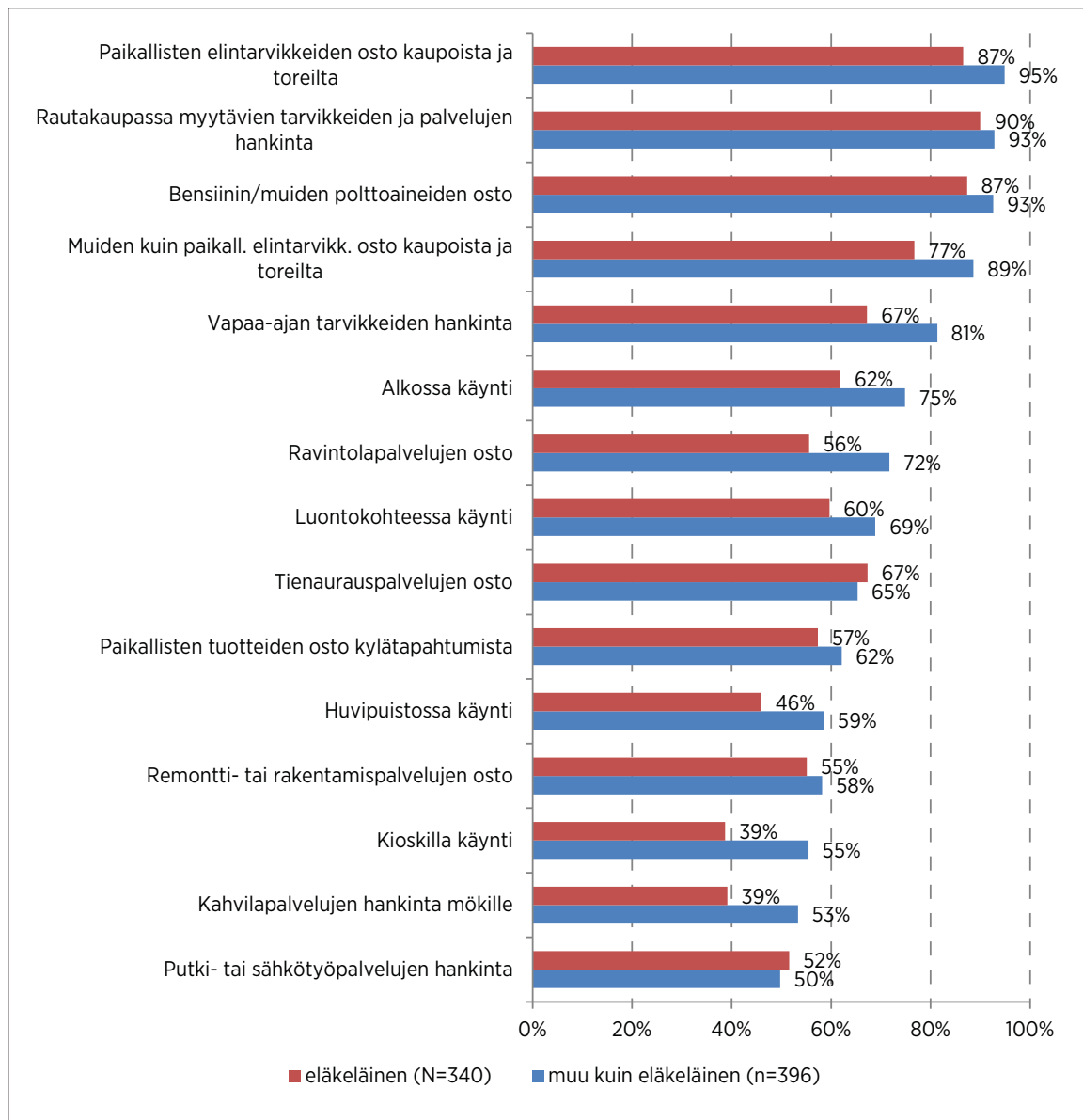
¹⁴ Ne 22 palvelua, joiden käyttöä kysyttiin kummassakin kyselyssä.

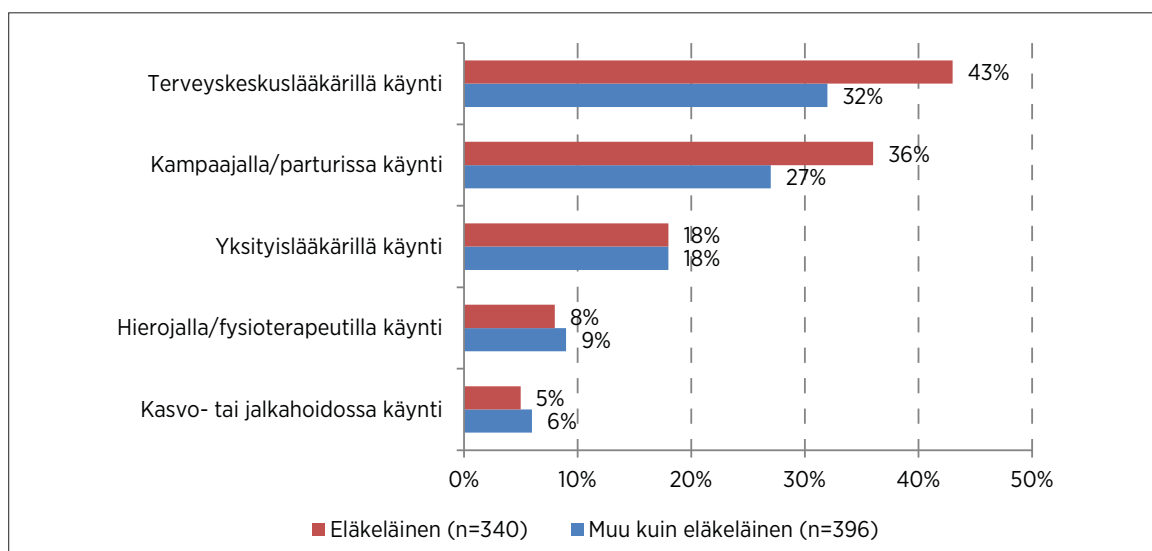
Kuva 61. Satunnaisesti ja säännöllisesti käytetyt palvelut, % vastanneista. (n=670-715)

kaikki tai melkein kaikki mökillä tarvittavat tavarat ja palvelut. Useimmiten kotona tuotiin elintarvikkeita (73 mainintaa). Elin-
tarvikkeita tuotiin varsinkin silloin, kun mökillä vietettiin vii-
konloppu, ja sitä perusteltiin lähinnä ajan säästymisellä. Muita
paljon mainittuja olivat puutarhanhoitotuotteet, rakentami-
seen liittyvät tarvikkeet, kodin sisustustarvikkeet ja taloustava-
rat. Aineettomia palvelujakin ilmoitettiin jonkin verran tilatta-
van kotikunnasta. Näitä olivat auraus, nuohous sekä sähkö- ja
putkityöt.

Vastanneista 68,9 prosenttia ilmoitti hankkivansa jotain palve-
luja ja tavaroita mökille mökkimatkan varrelta. Matkan varrel-
ta ostettiin autoon polttoainetta ja käytiin itse syömässä välipa-
laa. Yhä useammin moderneista palvelukeskuksista ostetaan
myös mökillä tarvittavat elintarvikkeet. Jotkut ostivat jopa
kaikki tarvikkeet mökille reitin varrelta, mutta aineettomia pal-
veluja ei matkan varrelta tämän kyselyn perusteella hankittu.
Matkan varrelta hankittiin myös erikoisempia tuoretuotteita,
kuten luomuleipää, jota ei mökin läheisyydessä ole tarjolla.

Kuva 62. Viisitoista eniten käytettyä palvelua (säännöllisesti ja satunnaisesti palvelua käyttävät, % vastanneista) pääasiallisen toiminnan mukaan.

Kuva 63. Terveys- ja hyvinvointipalveluiden käyttö pääasiallisen toiminnan mukaan (% vastanneista).

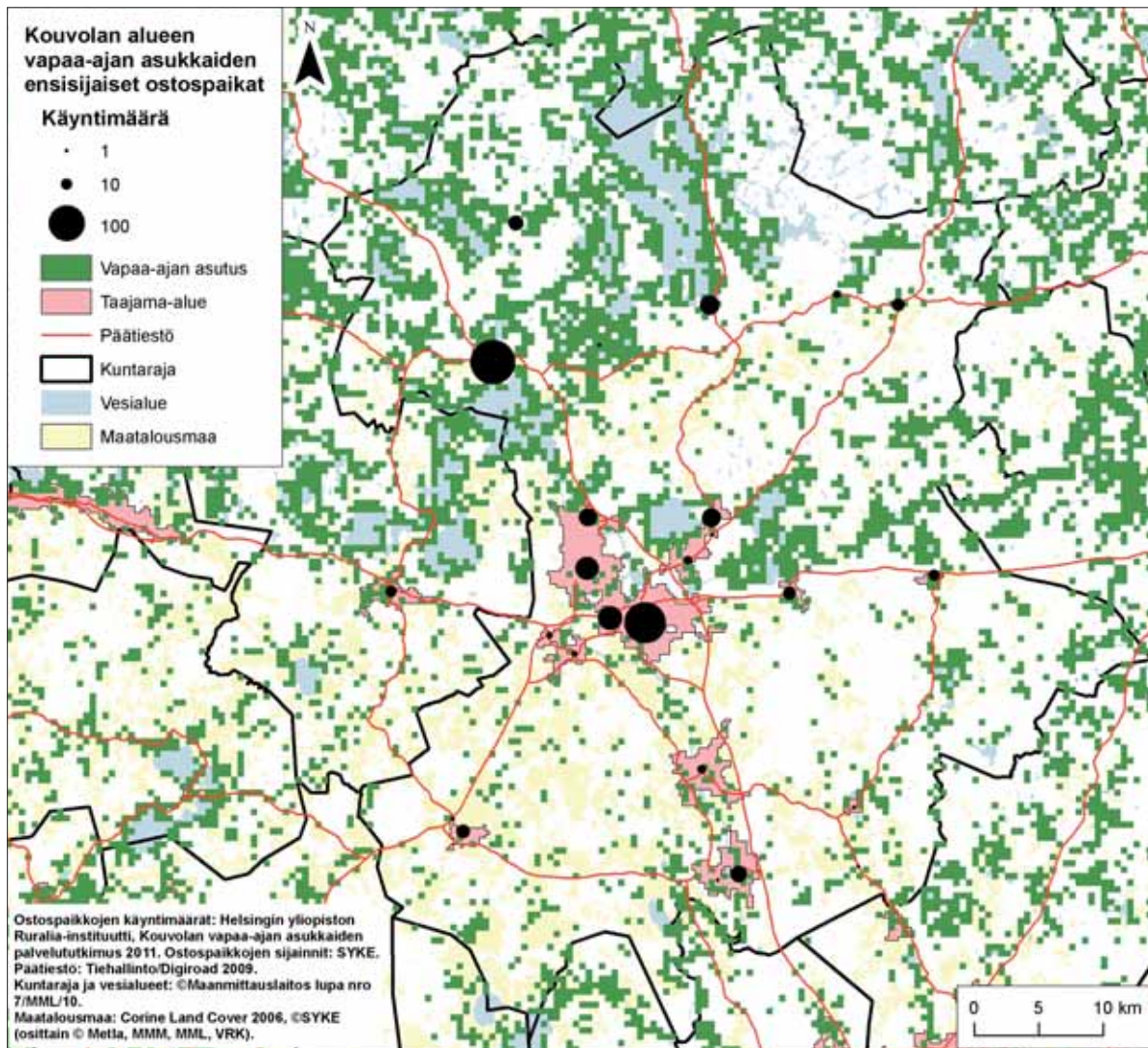
FYYSINEN SAAVUTETTAVUUS JA PALVELUJEN HANKINTA

Keskimääräinen mökkimatka yhteen suuntaan vastanneilla oli 149 km. Vastaavat keskimääräiset mökkimatkat ovat valtakunnallisesti 118 km (Nieminen 2010) ja Etelä-Savon kyselyssä 192 km (Rantanen ym. 2009). Luvuissa näkyy se, että suuri osa Etelä-Savon ja Kouvolan ulkopaikkakuntalaisista mökkiläisistä asuu vakituisesti pääkaupunkiseudulla.

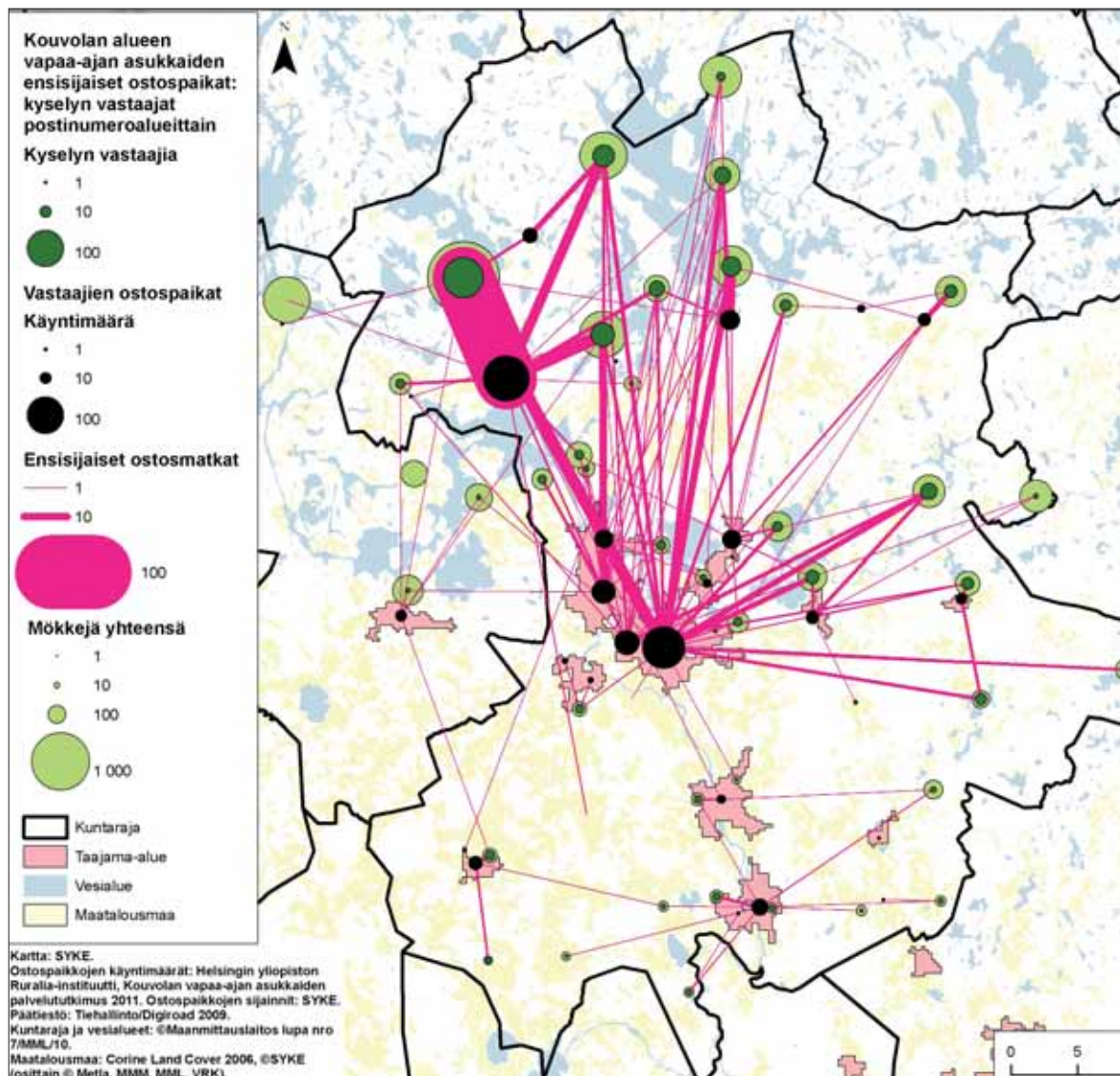
Etäisyys kodin ja mökin välillä vaikuttaa siihen, kuinka todennäköisesti palvelu tai tavara hankitaan kotipaikkakunnalta mökkipaikkakunnan sijaan. Mökkimatkan ollessa alle 100 km monia palveluja hankittiin satunnaisesti tai säännöllisesti vähemmän mökkipaikkakunnalta kuin jos mökkimatka oli 101–150 km tai yli 150 km. Tällaisia olivat mm. paikallisten tuotteiden hankinta maataloilta, polttopuiden osto, yksityis- ja terveyskeskuslääkärillä käynti, Alkossa käynti sekä polttoaineen hankinta. Joitakin palveluja hankittiin suhteessa todennäköisemmin, kun kodin ja mökin välimatka oli 101–150 km verrattuna siihen, että matka oli lyhyempi tai pidempi. Tällaisia olivat teatterissa, kampaajalla/parturissa, uimahallissa tai julkisella uimarannalla käynti, sekä puutarhaan liittyvien palvelujen tilaus.

Kodin ja mökin välisen matkan pituudella lieenee yhteyttä myös tuleviin mökin käyttötapoihin. Kun mökkimatka oli 101–150 km, piti 70 prosenttia tällä matkavyöhykkeellä mökkeilevistä melko tai erittäin todennäköisenä, että mökillä vietetään 5–10 vuoden kuluttua selvästi nykyistä pitempiä aikoja kerrallaan. Alle 100 km päässä vakituisesti asuvilla vastaava prosentti oli 58 ja yli 150 km päässä asuvilla 60. Tämä kertonee siitä, että polttoaineen hinnan odotettiin kallistuvan siinä määrin, että matkojen määrää tullaan vähentämään pidentämällä yhden mökkeilykerran pituutta. Yli 150 km:n päässä vakituisesti asuvilla tämä tapa lieenee jo käytössä pitkän mökkimatkan vuoksi.

Etäisyys mökiltä Kouvolan kuntakeskukseen oli mökeiltä keskimäärin 36 km (Etelä-Savon kyselyssä etäisyys kaupunkiin Mikkelin seudulla oli keskimäärin 47 km ja vuoden 2009 Kesämökkibarometrissa keskimääräinen etäisyys taajamaan, jossa on muitakin kauppiaa kuin ruokakauppa, oli 17 km). Suurimmalla joukolla (53,4 prosenttia) vastaajista mökki sijaitsi 21–40 km Kouvolan keskustasta. Kuitenkin monella (31,6 prosenttia) etäisyys oli yli 40 km. Kouvolan keskusta ei kuitenkaan ole ainoa merkittävä asiointikeskus mökkiläisille, vaan samanveroinen ostopaikka on Jaalan taajama (ks. Kuvat 64 ja 65). Jaala on se palvelukeskus, joka kyselyn perusteella hyötyy suhteellisesti eniten mökkiläisten ostoista Kouvola-

Kuva 64. Kouvola muussa kunnassa vakituisesti asuvien vapaa-ajan asukkaiden ensisijaiset ostopaikat kyselyaineiston perusteella.

Kuva 65. Kyselyyn vastanneet postinumeroalueittain ja heidän ensisijaiset ostospaikkansa.

Lähin ruokakauppa oli vastaajilla keskimäärin 10,4 km:n päässä vapaa-ajan asunnolta. Ruokakauppa, jossa asioidaan säännöllisesti¹⁵, sijaitsi taas keskimäärin 19,6 km:n päässä vastaajien vapaa-ajan asunnolta. Kysymyksellä haettiin lähimmän ruokakaupan puutteellisen valikoiman ja muiden tekijöiden vaikutusta siihen, että asioiminen tapahtuu säännöllisesti muualla, esimerkiksi mökkimatkan varrella sijaitseissa kauppoissa. Aiemmin on havaittu, että vähemmän välttämättömiä palveluja hankitaan suhteellisesti enemmän, kun mökki sijaitsee alle 10 km keskukselta. Sen sijaan palveluissa, jotka joka tapauksessa on hankittava (esim. päivittäistavarat), ei tätä trendiä ole (Rantanen ym. 2009).

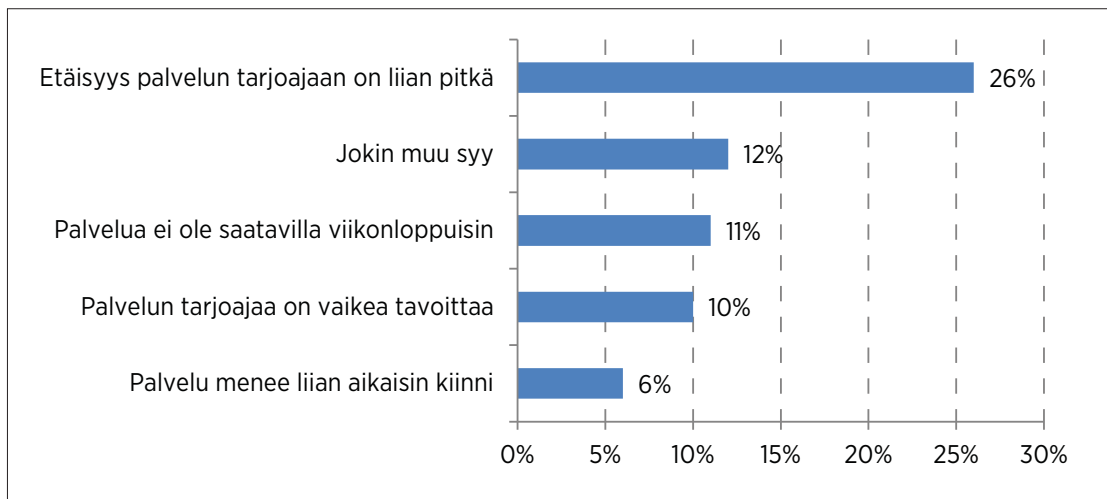
PAIKALLISTEN PALVELUJEN SAATAVUUDEN ONGELMAT

Noin kolmasosa (30,8 prosenttia) vastanneista kokee, että heillä ei ole palveluja saatavilla¹⁶ kohtuullisen läheltä mökkiä. Kun kysyttiin, mitä palveluja puuttuu, monien mielestä kaikki palvelut ovat liian kaukana. Yksittäisistä palveluista mainittiin mm. tuoreiden elintarvikkeiden huono saatavuus sekä aptee-kin, rautakaupan ja Alkon puuttuminen.

Kun tiedusteltiin, ovatko palvelut saatavilla silloin, kun niitä tarvitaan, ei eroa syntynyt työelämässä olevien ja muiden ryhmien kesken. Työelämässä olevista vastaajista 81 prosenttia ilmoitti, että palveluja on tarvittaessa saatavilla ja 78 prosenttia muista ryhmistä kokee samoin. Tämä viitanee siihen, että autollisissa talouksissa palvelu joka tapauksessa pystytään suhteellisen helposti hankkimaan, vaikka se sijaitsisi kauempanakin. Etäisyys on palvelujen saatavuudessa suurin ongelma

¹⁵ Osa oli ilmoittanut ilmeisesti vakituisen asuinpaikkansa kaupan. Keskiarvoon ei laskettu mukaan näitä yli 100 km pitkiä matkoja.

¹⁶ Saatavuudella tarkoitetaan tässä sitä, onko mökkiläisten mielestä kohtuullisen lähellä mökkiä sijaitsevaa paikallista palvelua olemassa ollenkaan, tai eikö sitä voida käyttää esimerkiksi tiedon puutteen tai aukioloaikojen ongelmallisuuden takia. Saavutettavuus on saatavuuden yläkäsite, joka kuvaa ongelmaa laajempaan maaseudun kehittämiseen liittyvänä kysymyksenä (ks. luku 2.2).

Kuva 66. Koetut palvelujen saatavuuden ongelmat (% vastanneista). (n=736)

verrattaessa sitä muihin ongelmiin (Kuva 66). Kysymyksessä annettiin mahdollisuus valita yksi tai useampi vaihtoehto.

Etäisyyden jälkeen eniten vastauksia sai luokka ”joku muu syy”. Nämä palvelujen saatavuuden ongelmat olivat seuraavia:

- palvelu puuttuu tai valikoima on suppea
- tiedotusongelmat (palvelusta ei ole tietoa, opastus on ulkopaikkakuntalaisen näkökulmasta epäselvä)
- sesonkiin liittyvät ongelmat (aikoja ei ole, odotusaika ja jonot ovat pitkiä, sesonkiaika on kiireistä ja ammattilaiset ovat ylityöllistettyjä)
- väärät aukioloajat (huonot aukioloajat mökkiläisten kannalta, kunnan palvelut ovat kesäisin kiinni, kun mökkiläiset niitä tarvitsisivat)
- palvelukulttuurin ongelmat (ei ole palveluhallua varsinkaan ulkopaikkakuntalaisia kohtaan, sopimukset eivät pidä)
- infrastruktuurin ongelmat (tien huono kunto, internet ei toimi)

Palvelujen saatavuuden kokemus riippuu palvelulajista, omasta liikkumiskyvystä sekä yhteyksien laadusta. Vaikeaksi koettu saatavuus johtaa helposti palvelun hankkimiseen muualta, kuten kotikunnasta.

Kaikki muuttuu ”toivottomaksi” jos ei omaa autoa -> tilauskuljetus -> olisiko mahd. (nyt ilmeisesti vanhuksille tark.)

Mäntyharjulle parempi tie, joten käymme yleensä siellä.

Kouvolan keskustaan on pitkä matka. Tulee sitten lähdettyä kotiin Kotkaan jos jotain tarvitsee.

Kaikkien palveluiden saanti vaikeaa. Erityisesti saatavilakin olevien toimitusvarmuus on heikko. Esim. pitäisi saada kaihtimet ja ihminen paikan päälle viikonloppuna tai loma-aikana, joka lähes mahdotonta.

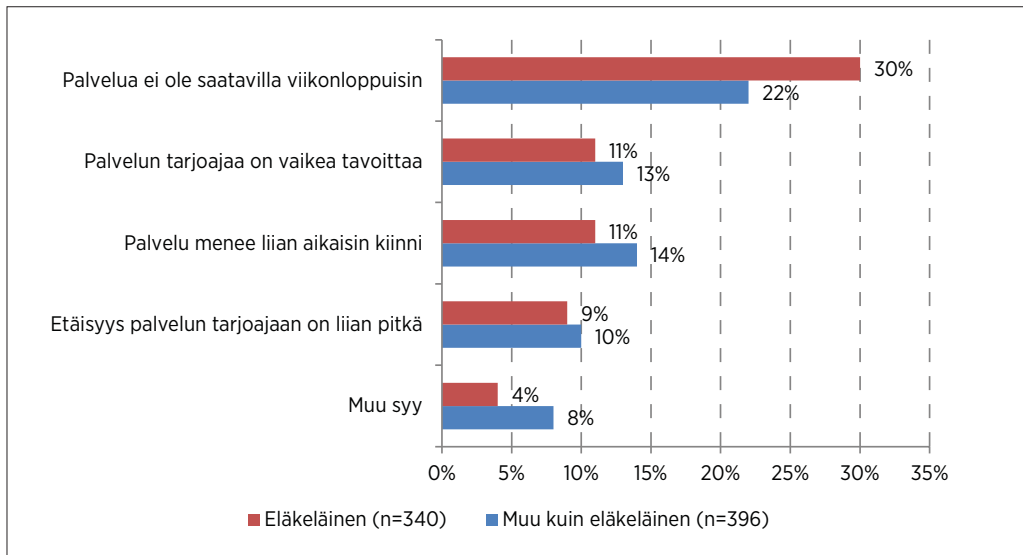
Suurin osa vastaajista (96 prosenttia) matkustaa omalla autollaan mökille. Esimerkiksi päivittäistavaroiden asiointia koskevassa tutkimuksessa autollisia kotitalouksia oli 57 pro-

senttia (Späre & Pulkkinen 1997), joten mökkiläiset ovat tähän verrattuna aivan eri asemassa. Suurin osa vastaajista, jotka ilmoittivat kulkuvälineekseen jonkin muun kuin oman auton, käytti matkaan bussia tai junaa ja sen lisäksi joko taksia tai sukulaisten tai tuttavien kyytiä. Pieni joukko käytti koko matkaan sukulaisten kyytiä ja vuokra-autoa. Asiointimatkat tulevat todella hankaliksi, jos matka pysäkillä on pitkä, eikä autoa ole käytössä. Vastaajista yli viiden kilometrin päässä lähimmästä pysäkestä mökkeili 30,2 prosenttia. On vielä toinen asia, kuinka usein linja-autot maaseudulla kulkevat varsinkin kesäaikana, kun koululaiskuljetuksia ei ole.

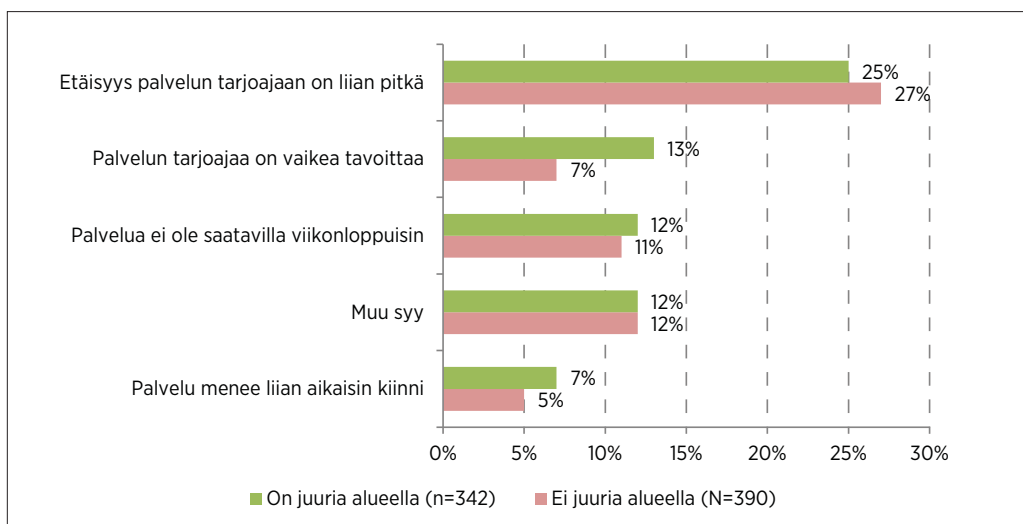
Eläkeläiset kokivat etäisyyden merkityksen suuremmaksi palvelujen saatavuudessa, kun muut ryhmät (Kuva 67). Koska heitä ei sido työviikon rytmi, aukioloajat eivät ole eläkeläisille niin suuri ongelma. On huomioitava, että koska ikääntyneiden mökkiläisten määrä on kasvamassa, niin palvelujen etäisyyden merkitys kasvaa. Tällä hetkellä liikkumisongelma koskee vain pientä osaa mökkiläisistä, mutta ajokunnan heikentyessä tulee mökkiläisille eteen kysymys, loppuuko mökillä käynti tämän vuoksi kokonaan.

Kun tarkastellaan palvelujen saatavuusongelmien kokemista sen mukaan, onko vastaajilla juuria mökkialueelle vai ei, on tulos yllättävä (Kuva 68). Palvelun tarjoajan tavoittaminen koettiin vaikeammaksi niiden joukossa, joilla on juuria mökkialueelle kuin muiden. Tämä voi johtua siitä, että palvelun tarjoajia ei edes osata etsiä läheltä, jos juuria mökkialueelle ei ole. Tällöin etäisyys koetaan merkittävämmäksi palvelujen saatavuuden ongelmaksi kuin palvelun tarjoajan huono tavoitettavuus. Ne, joilla on siteitä mökkikylään, saattavat tietää palvelun tarjoajia lähempää, mutta kokevat heidän tavoittamisensa vaikeaksi.

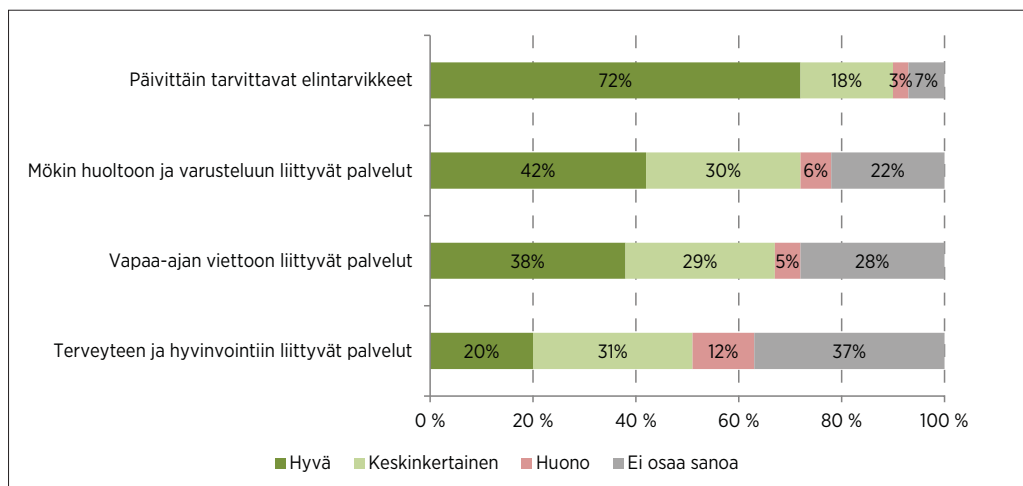
Palvelujen ja tuotteiden valikoima ja laajuus vaihtelevat jonkin verran palvelulajin mukaan (Kuva 69). Paras valikoidun laajuus ja saatavuus koetaan olevan päivittäin tarvittavilla elintarvikkeilla, huonoin terveyteen ja hyvinvointiin liittyvillä palveluilla. ”En osaa sanoa” -vastauksia on tosin paljon, kun arvioitiin palveluja ja tavaroita, joiden valikoima ja saatavuus koetaan huonommaksi. Tämä viitannee siihen, että näitä palveluja ei moni vapaa-ajan asukas hanki mökkipaikkakunnalta. Kun tarkastellaan palvelun saatavuuden koettuja ongelmia

Kuva 67. Syy palveluiden huonoon saatavuuteen eläkeläiset/ muut (% vastanneista).

Kuva 68. Syy palveluiden huonoon saatavuuteen sen mukaan, onko juuria mökkialueelle vai ei.% vastanneista.

Kuva 69. Palvelujen valikoiman ja saatavuuden kokeminen Kouvolassa (% vastanneista).

Taulukko 11. Palvelujen saatavuuden koetut ongelmat ja mökin etäisyys Kouvolan keskustasta.

Palvelun saatavuuden ongelma	Etäisyys Kouvolan keskustaan (km)					
	0–10	11–20	21–30	31–40	41–50	Yli 50
Palvelua ei ole saatavilla viikonloppuisin	9 %	7 %	13 %	13 %	11 %	10 %
Palvelu menee liian aikaisin kiinni	4 %	6 %	5 %	5 %	9 %	9 %
Palvelun tarjoajaa on vaikea tavoittaa	9 %	13 %	11 %	9 %	8 %	10 %
Etäisyys palvelun tarjoajaan on liian pitkä	9 %	7 %	21 %	25 %	38 %	44 %
Muu syy	4 %	12 %	13 %	13 %	10 %	17 %
Ei ilmoittanut saatavuuden ongelmia	65 %	55 %	37 %	35 %	24 %	10 %
Yhteensä	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

suhteessa mökin etäisyyteen Kouvolan keskustasta, lisääntyi etäisyyden merkitys suhteessa muihin saavutettavuuden ongelmiin, kun etäisyyttä on 20 kilometriä ja enemmän (Taulukko 11). Alle 20 kilometriä keskustasta mökkeileville palvelun tarjoajan tavoittaminen oli suurin ongelma¹⁷.

ARVOSTUKSET

Mökkiläisten arvostuksia ja muita mielipiteitä vapaa-ajan asumisesta ja palvelujen käytöstä tiedusteltiin väittämien avulla (Kuva 70). Kysymyksellä pyrittiin löytämään erityyppisiä mökkeilytyylejä ja sen myötä erilaisia kuluttajaryhmiä ja palvelujen käyttötapoja. Osa väittämistä liittyi siihen, minkälainen suhde mökkiläisillä on mökkipaikkakuntaan.

Vastaajat olivat yleisesti ottaen perinteisiä mökkeilijöitä. Palveluja ei juurikaan haluttu ostaa korvaamaan itse tekemistä. Kuitenkin paikalliset palvelut olivat tärkeitä ja niihin oltiin valmiita käyttämään rahaa. Kun arvostuksiin liittyviä vastauksia ristiintaulukoitiin eri kriteerien avulla, havaittiin seuraavia asioita:

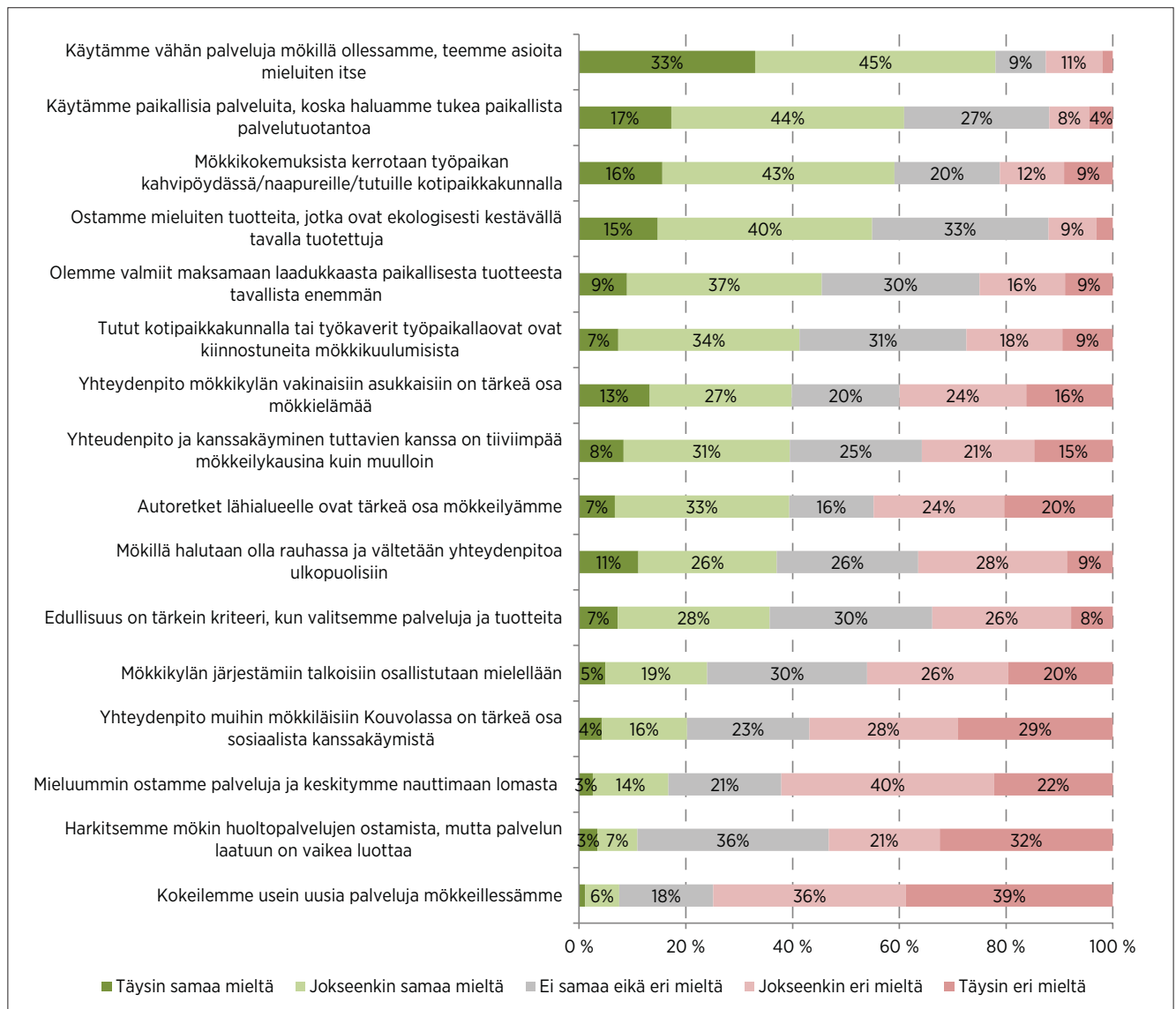
- Naiset ostivat miehiä mieluummin tuotteita, jotka ovat ekologisella tavalla tuotettuja ja miehet osallistuivat naisia enemmän mökkikylän talkoisiin.
- Eri vastaajien ikäryhmien mukaan¹⁸ ei arvostuksista löytynyt suuria eroja esimerkiksi palvelujen käyttöhalukkuu-

dessä (Kuva 71). Nuoremmissa ikäryhmissä kerrottiin kuitenkin ahkerammin mökkipaikan kuulumisia kotipaikkakunnalla kuin vanhemmissa. Samoin autoretket kuuluivat nuoremmissa ikäryhmissä mökkeilyyn vanhempia enemmän. Vanhemmat ikäryhmät taas olivat yhteydessä mökkikylän vakituisiin asukkaisiin ja osallistuivat mökkikylän talkoisiin nuorempia ikäryhmiä enemmän.

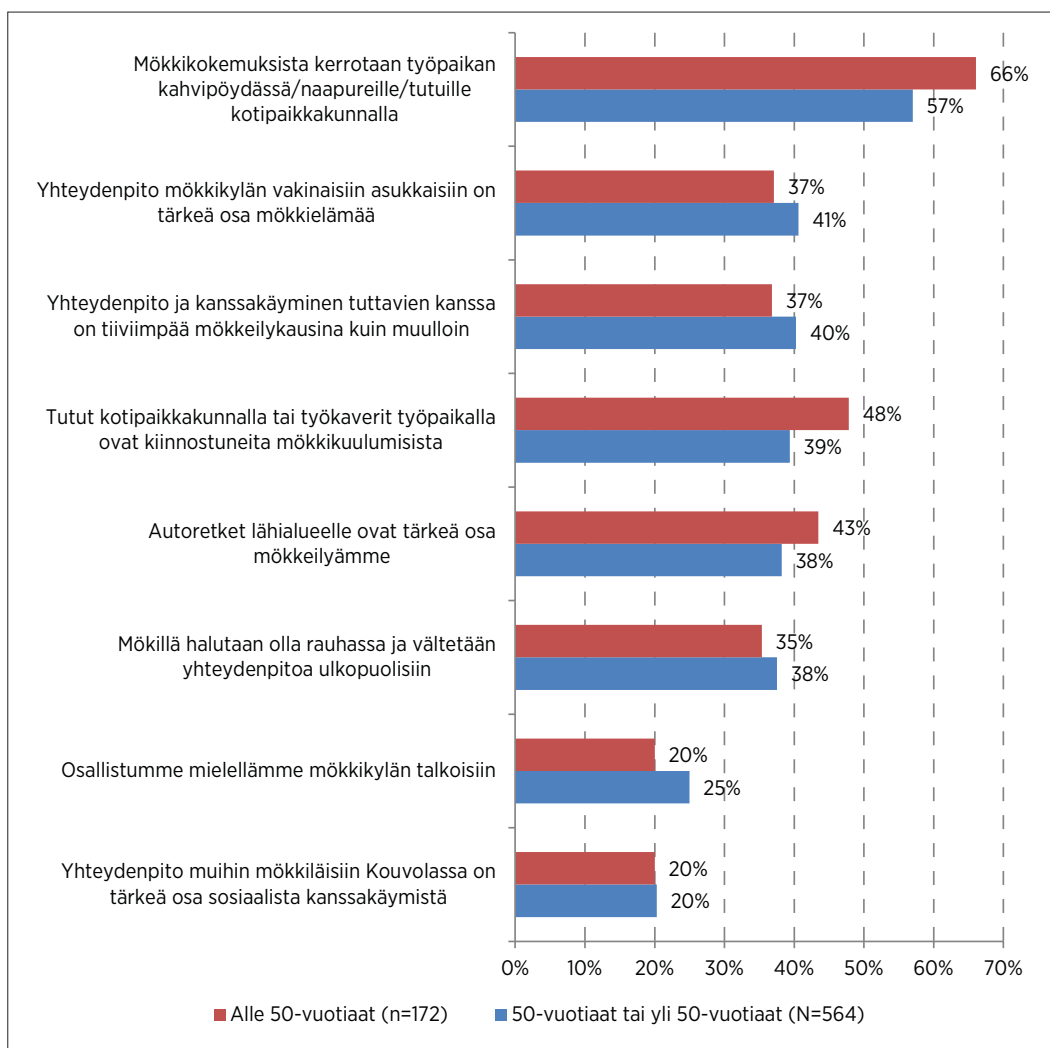
- Jos vastaajalla tai hänen puolisolllaan oli juuria mökkialueeseen, oli yhteydenpito paikallisiin asukkaisiin ja muihin mökkiläisiin tärkeämpää kuin niillä, joilla ei juuria ollut. Vastaavasti ne, joilla ei aiempia juuria mökkialueeseen ollut, halusivat olla mökillään enemmän rauhassa.
- Enemmän koulutetut olivat useammin samaa mieltä palvelujen ostamiseen liittyvien väittämien kanssa (ekologisesti kestäväällä tavalla tuotettujen tuotteiden käyttäminen; palvelujen ostaminen, jotta lomasta voidaan nauttia; paikallisten palvelujen käyttö; huoltopalvelujen ostamisen harkinta) kuin vähemmän koulutetut, kun taas vähemmän koulutetut vastaajat pitivät edullisuutta useammin tärkeänä kriteerinä.
- Työelämässä mukana olevat olivat valmiimpia käyttämään mökillä ollessaan rahaa paikallisiin palveluihin kuin ne, jotka eivät olleet työelämässä. Työelämässä mukana olevat myös kertoivat muita enemmän mökkikuulumisiaan kotipaikkakunnalla.

¹⁷ Alle 20 kilometriä Kouvolan keskustasta mökkeilevistä yli puolet ei ilmoittanut kysymykseen mitään palvelujen saatavuuden ongelmia.

¹⁸ Ikäjakso 20–54, 55–64 ja 65–90 vuotta.

Kuva 70. Vastaajien suhtautuminen erilaisiin arvostuksiin sisälttäviin väittämiin (% vastanneista, n=697-710).

Kuva 71. Mökkeilyn arvostuksia, samaa tai jokseenkin samaa mieltä väittämien kanssa olevien osuus ikäryhmittäin (yli ja alle 50-vuotiaat, % vastanneista).

PALVELUJEN KÄYTÖN TULEVAISUUDESTA

Tärkein yksittäinen asia, joka vaikuttaa mökkeilyn tulevaisuuteen mökkeilijöiden kannalta on mökin omistajan vaihtumisen ajankohta ja tapa. Mökin omistajanvaihdokset voivat muuttaa myös palvelujen käyttöä, sillä nuoremmat mökkeilijät käyttävät niitä jonkun verran vanhempia enemmän. Omistajanvaihdoksen uskoi lähivuosina tapahtuvan 13,3 prosenttia vastanneista, kun suurin osa (86,7 prosenttia) ajattelee, että lähivuosina ei omistajanmuutosta tapahdu. Vanhemmat mökinomistajat pohtivat usein sitä, jatkavatko heidän jälkeläisensä mökkeilyä. Niitä, jotka uskoivat omistajanvaihdoksen tapahtuvan lähivuosina, pyydettiin arvioimaan sitä, säilyykö mökki heidän suvussa. Näin uskoi tapahtuvan 62,9 prosenttia vastanneista, kun taas 37,1 prosenttia arvioi, ettei mökki säily suvussa.

Tulevaisuudessa tapahtuvia muutoksia arvioitiin tapahtuvan melko maltillisesti (Kuva 72). Kaikkein todennäköisimpänä pidettiin, että seuraavien 5–10 vuoden aikana mobiiliteknikkaa hyödynnetään ajankohtaisen tiedon saamiseen palveluista mökkeiltäessä ja mökillä vietetään selvästi nykyistä pitempiä aikoja kerrallaan. On nähtävissä, että älypuhelimet ovat arkipäiväistyessään sellainen viestintäkanava, jota ollaan

valmiita käyttämään. Monet arvioivat viettävänsä eläkkeelle jäätyään mökillä nykyistä pitempiä jaksoja kerrallaan. Mökin varustusta haluttiin parantaa, ja myös monet vanhemmat mökit tarvitsevat remontointia. Paikallisten elintarvikkeiden nykyistä suurempi käyttö siinteli myös monien mökkiläisten mielissä, mikä käy yksiin aikaisempien tutkimusten kanssa (esim. Rantanen ym. 2009). Useimmin pidettiin epätodennäköisenä sitä, että julkisia liikennevälineitä alettaisiin käyttää mökkeilyssä, mökin omistus muuttuisi ja mökkipaikkakunnan kehittämiseen osallistuttaisiin aktiivisesti.

Mökkeilyn tulevaisuutta koskevia väittämien arviointeja ristiintaulukoitiin sen mukaan, oliko vastaajalla juuria mökkikylään tai ei. Suurimmat erot olivat näkemyksissä vakituksia asukkaita ja mökkiläisiä hyödyttävien liikkuvien palvelujen käytöstä sekä mökkipaikkakunnan asioiden kehittämiseen osallistumisesta. Ne, joilla oli juuria mökkialueeseen, pitivät kumpaakin tulevaisuudessa todennäköisempänä kuin ne, joilla juuria ei mökkialueeseen ollut.

Eroja tulevaisuuden näkemysten suhteen löytyi iän perusteella enemmän kuin muilla muuttujilla. Suurempi osa nuoremmista vastaajista (20–54-vuotiaat) kuin vanhemmista

Kuva 72. Vastaajien näkemykset mökkeilyn tulevaisuutta koskeviin väittämiin (% vastanneista, n=693–713).

piti todennäköisempänä, että seuraavan 5-10 vuoden kuluessa mökin varustukseen ja remontteihin tullaan panostamaan nykyistä enemmän, mökillä käytetään paikallisia elintarvikkeita nykyistä enemmän, lähiaruokaa haetaan suoraan toimittajilta, palveluja tarjotaan muillakin kielillä ja liikkuvia palveluja hyödynnetään yleisesti. Suurimmillaan ero oli näkemyksessä mobiilitekniikan hyödyntämisessä palvelujen hankinnassa. Vanhimmista ikäryhmistä (65-90-vuotiaat) 48 prosenttia piti sitä todennäköisenä, nuorimmista (20-54-vuotiaat) taas 78 prosenttia. Vastaavasti vanhemmista ikäryhmistä selvästi suurempi osa piti todennäköisempänä, että mökin omistuksessa tapahtuu lähitulevaisuudessa muutoksia verrattuna nuorempiin ikäryhmiin. Mökkeilyn koetaan siis olevan lähes elinikäinen projekti.

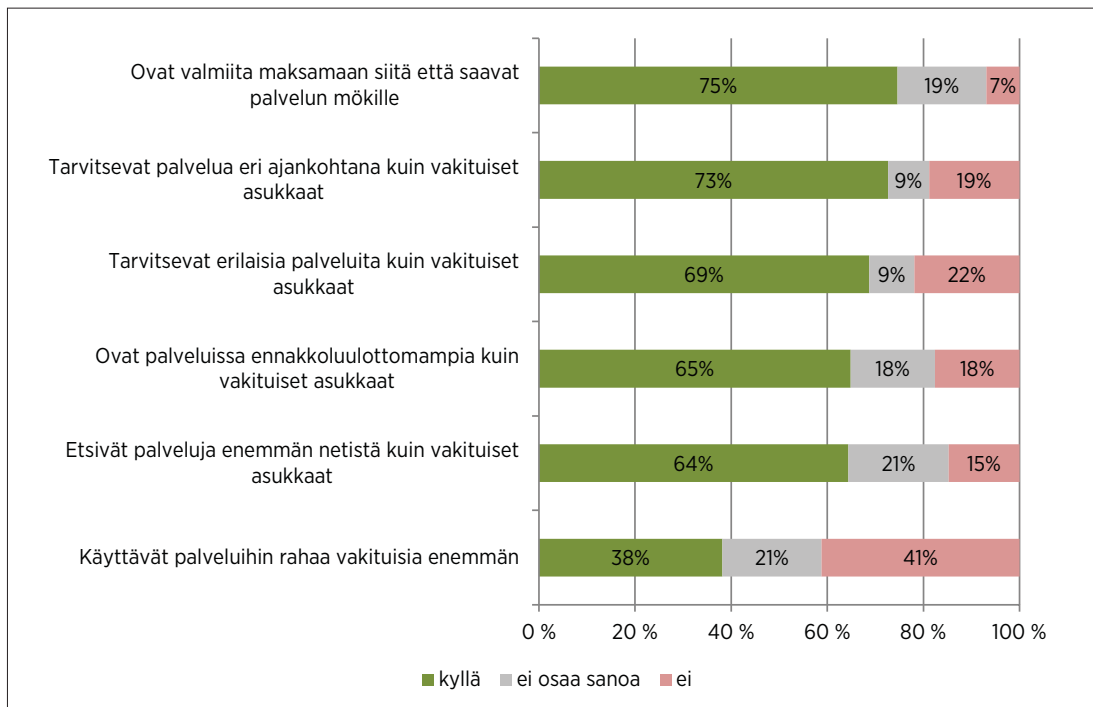
KOUVOLALAISTEN MIELIPITEITÄ VAPAA-AJAN ASUKKAIDEN PALVELUJEN KEHITTÄMISESTÄ

Kouvolaisten mielipiteitä vapaa-ajan asukkaista palvelujen käyttäjinä, ja siitä kuinka heidät on huomioitu alueella, tiedusteltiin ELSO-hankkeen tilaisuuksien yhteydessä. Suurin osa

vastanneista (88 prosenttia) katsoi, että vapaa-ajan asukkaat on huomioitu alueella hyvin tai tyydyttävästi. Kysyttäessä kuinka yritykset huomioivat heidät, mielipiteet polarisoituivat, sillä 20 prosenttia arvioi huomioimisen huonoksi ja 32 prosenttia hyväksi.

Kysymyksen ”miten vapaa-ajan asukkaiden palvelukysyntä eroaa paikallisten kysynnästä?” vastanneista suurin osa oli sitä mieltä, että vapaa-ajan asukkaat ovat valmiita maksamaan palvelun saamiseksi mökille, tarvitsevat erilaisia palveluja ja eri ajankohtana kuin paikalliset asukkaat, ovat palvelujen käyttäjinä paikallisia ennakkoluulottomampia ja etsivät palveluja netistä (Kuva 73).

Vapaa-ajan asukkaiden mielipiteet palvelujen käytöstä vaikuttavat vapaa-ajan asukaskyselyn mukaan olevan kuitenkin perinteisempiä kuin mitä kouvolaalaiset kyselyyn vastanneet ajattelevat: Vain pieni osa (7 prosenttia) kyselyyn vastanneista vapaa-ajan asukkaista esimerkiksi oli sitä mieltä, että he kokeilevat usein uusia palveluja mökillä. Vaikka vakituksia ja vapaa-ajan asukkaita ei pyydetty arvioimaan samoja väitteitä, suurin osa vapaa-ajan asukkaista ei tämän perusteella käyttäne palveluja sen ennakkoluulottomammin kuin vakituiset

Kuva 73. Suhtautuminen vapaa-ajan asukkaiden palvelujen käyttöä kuvaaviin väitteisiin (% vastanneista). Perustuu ELSO -hankkeessa kerättyyn kyselyaineistoon (n=137).

asukkaat. Viitteitä kuitenkin on, että nuoremmat mökkeilijät tulevat lisäämään erilaisten palvelujen käyttöä.

Näkemykset siitä, käyttävätkö vapaa-ajan asukkaat rahaa palveluihin vakituisia enemmän puolestaan jakoi kouvolaalaisia kyselyyn vastanneita. Vapaa-ajan asukaskysely antaa viitteitä siitä, että valmiutta rahan käyttöön on. Suurin osa vapaa-ajan asukkaista (61 prosenttia vastanneista samaa mieltä) haluaa ostaa paikallisia palveluja niitä tukeakseen ja on valmis maksamaan laadukkaasta paikallisesta tuotteesta tavallista enemmän.

Kouvolaalaisilta kysyttiin myös, kuinka alueiden palveluja ja niistä tiedottamista pitäisi kehittää vapaa-ajan asukkaita silmällä pitäen. Suuri osa kehittämis ehdotuksista koski tiedottamista. Vastanneet ehdottivat eniten erilaisten kokoontumisten järjestämistä sekä paikallislehtien, internetin ja tiedotteiden hyödyntämistä tiedotuksessa. Muita ehdotuksia olivat tietoisuus eri medioissa alkukeväällä, sosiaalisen median hyödyntäminen, mökkiläisten houkuttelu paikalliseen päätöksentekoon sekä opastuspisteen järjestäminen mökkiläisille taajamaan. Pari vastaajaa ehdotti myös vapaa-ajan asukkaiden palvelujen ja palvelutarpeiden tarkempaa selvittämistä.

6.6 YHTEENVETO

Tapaustutkimuksen lähtökohtana oli tarkastella vapaa-ajan asukkaiden palvelujen saavutettavuutta Kouvolaan ja tähän liittyen sitä, kuinka mökkiläisten palvelujen kysyntä ja tarjonta kohtaavat. Suurimmillaan erot vakituiseen väestöön ilmenevät pitempinä välimatkoina palveluihin, erilaisina paikallisten

titeettienä mökkipaikkakunnalla ja tähän kytkeytyen vaihtelevana tietoisuutena palveluista. Eri mökkeilijäryhmät ovat toisiinsa nähden eri asemassa palvelujen saavutettavuuden näkökulmasta. Esimerkiksi vajaalla puolella vastanneista (tai heidän puolisoillaan) on aiempia juuria Kouvolaan, ja he tuntevat paikallista palvelutarjontaa muita mökkeilijöitä paremmin. Ne mökkeilijät, joilla ei ole autoa käytettävissä, ovat heikoimmassa asemassa.

Vapaa-ajan asukkaiden palvelujen hankinnassa kokemat ongelmat antavat viitteitä uusista liiketoimintamahdollisuuksista mökkipaikkakunnalla. Etäisyys palveluihin koetaan suurimmaksi saavutettavuuden ongelmaksi, mutta työikäisillä korostuu myös aukiolojen sopimattomuus. Palvelujen puuttuminen on suuri ongelma. Palvelun saavutettavuuden kannalta samaan lopputulokseen johtaa se, jos palveluista ei olla tietoisia, vaikka ne sijaitisivatkin lähellä mökkiä. Palvelukulttuuriin liittyvissä asioissa, kuten aikataulujen pitävyydessä, koetaan myös olevan ongelmia.

Koska useimmilla vapaa-ajan asukkailla on oma auto, koetaan palvelujen saavutettavuus yleisesti kuitenkin hyväksi. Jos lähempänä mökkiä sijaitsevia palveluja ei tunneta tai pidetä sopivina, palvelujen hankinta suuntautuu keskuksiin. Palvelu saadaan siis joka tapauksessa hankituksi, mutta ei välttämättä pienellä vaivalla. Vapaa-ajan asukkaat saattavat esimerkiksi mennä sairastamaan kotikuntaansa eivätkä edes pyri käyttämään paikallisia terveyspalveluja, koska ne ovat osoittautuneet heidän kannaltaan hankaliksi käyttää. Palvelujen saavutettavuuden ongelmaa ei myöskään koeta suureksi, jos on totuttu siihen, että mökin lähialueella ei palveluja ole. Tällöin saatetaan ajatella, että mökkeilyyn kuuluu liittyä askeettisuutta ja omatoimisuutta.

Vapaa-ajan asukkaiden palvelujen ja päivittäistavaroiden hankinta ei tapahdu ainoastaan joko mökkipaikkakunnalta tai vakituiselta asuinpaikkakunnalta, vaan se jakautuu eri paikkoihin esimerkiksi mökkijakson pituuden, vuodenajan tai oman elämänvaiheen mukaan. Monet vapaa-ajan asukkaat esimerkiksi tuovat elintarvikkeita vakituiselta asuinpaikkakunnaltaan mökkiviikonlopuksi, mutta viettäessään mökillä enemmän aikaa esimerkiksi kesällä, he hankkivat päivittäistavarat mökkialueen keskuksista. Toiset taas saattavat tuoda osan tarvikkeista kotipaikkakunnalta, täydentävät tuoreiden elintarvikkeiden varastoja matkan varrelta ja ostavat peruselintarviketuotteita mökkiä läheltä olevasta keskuksista sekä hakevat täydennystä lähikioskista. Palvelujen ja tavaroiden hankintapaikat muodostavat mökkiläisten palveluympäristön. Palveluympäristön laajuudella on merkitystä siihen, mihin aluetasoon mökkeilijät kokevat kuuluvansa. Paikallisten palvelujen löytyminen voi siis osaltaan vahvistaa mökkipaikkakuntaan kuulumisen kokemusta.

Kouvolan vapaa-ajan asukkaat ovat palvelujen käyttäjinä melko perinteisiä. Kuitenkin monet nuoremmat mökinomista-

jat, koulutetummat ja työelämässä olevat uskovat, että todennäköisesti palvelujen käyttö lisääntyy lähivuosina. On luonnollista, että esimerkiksi remonttipalvelujen kysyntä kasvaa rakennusten vanhetessa, mutta paikallista palvelutuotantoa halutaan käyttää muutenkin mökkeillessä hyväksi. Pitemmät yhtäjaksoiset mökkeilyjaksot eläköitymisten myötä johtavat palvelutarpeen kasvuun mökkipaikkakunnalla. Työikäisten mökkeilyssä taas ajan vähyys johtanee palvelujen lisääntyvään kysyntään. Paikallisuutta arvostetaan palveluissa ja erityisesti paikalliset elintarvikkeet kiinnostavat mökkiläisiä.

Palvelujen markkinointiin kannattaa kiinnittää huomiota. Paikallislehdet ovat mökkeilijöille tärkeitä tietolähteitä ja monille internetin ja mobiililaitteiden käyttö on jo nyt arkipäivää palvelujen etsinnässä. Kylien tapahtumat ovat mökkeilijöille tärkeitä. Niitä kannattaa yhä enemmän hyödyntää paikallisen palvelutarjonnan markkinointipaikkoina. Jos palvelujen tarjoajat huomioivat joustavasti kysynnän muutoksia ja modernisoivat tiedottamistaan, generoi tämä osaltaan uutta kysyntää liikkeelle.

7. POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

ANTTI REHUNEN, MANU RANTANEN, ILKKA LEHTOLA JA MERVI J. HILTUNEN

7.1 PALVELUJEN SAAVUTETTAVUUDELLA ON SUURI MERKITYS MAASEUDUN ELINVOIMAISUUDEN KANNALTA

Palvelut ja niiden saavutettavuus ovat moniulotteisia käsitteitä. Puhuttaessa saavutettavuudesta on tärkeää määritellä tarkemmin, kenen kannalta, minkä palvelujen ja millä alueella saavutettavuutta tarkastellaan. Palvelut eroavat toisistaan muun muassa sen suhteen, miten usein niitä tarvitaan ja miten lähellä palvelujen käyttäjät odottavat niiden sijaitsevan. Voidaan myös tarkemmin pohtia, millaisia yhteiskunnallisia tavoitteita, tukea, ohjausta ja organisoinnin tapoja palveluun kohdistuu tai millaiseen sosiaaliseen yhteyteen palvelun käyttö liittyy.

Etäisyys palveluihin tarkoittaa useita eri asioita: ajankäyttöä, vaivannäköä, kuljettuja kilometrejä ja niistä syntyviä kustannuksia. Vaivannäön ohella palvelujen hakeminen voi olla myös elämyksellistä tai ainakin arkea piristävää. Palvelujen hakemisella on siten myös sosiaalinen merkityksensä. Saavutettavuuden kannalta tieto palveluista, koettu etäisyys ja arvostukset ovat merkittäviä kysymyksiä, jotka tulisi muistaa palvelujen saatavuutta edistettäessä. Myös kulkevat ja käytettävissä olevat liikennevälineet vaikuttavat palvelujen saavutettavuuteen. Omalla autolla liikkuvat ovat paremmassa asemassa kuin ne autottomat maaseudun asukkaat, jotka joutuvat käyttämään asiointimatkoilla joukkoliikenteen palveluja ja naapurin kyytiapua.

Palvelujen saavutettavuutta on käsitelty raportissa aluksi fyysisinä ja aikaetäisyyksinä vakituksista ja vapaa-ajan asunnoista erityyppisiin palveluihin ja palvelukeskittyisiin. Tapaustutkimuksen näkökulmana oli tarkastella vapaa-ajan asukkaiden palvelujen saavutettavuutta kysynnän ja tarjonnan kohtaamisen kautta, jossa fyysisten etäisyyksien lisäksi otettiin huomioon muun muassa paikallidentiteetin ja paikallistunteuksen merkitykset.

Palvelujen saavutettavuutta voidaan kuvata erilaisilla resursseilla, joita asukas tai asiakas tarvitsee päästäkseen palvelujen äärelle. Resursseja tarvitaan etäisyyksien ylittämiseen, jotka voivat olla niin fyysisiä, kognitiivisia kuin sosiaalisiaakin. Yksittäiset ihmiset ovat eri asemassa tarvittavien resurssien suhteen esimerkiksi elämänvaiheesta, terveydentilasta, sosiaalisesta asemasta ja taloudellisista mahdollisuuksista riippuen. Etäisyyksien ylittämiseen tarvittavat resurssilajit eivät voi juurikaan korvata toisiaan. Esimerkiksi taloudellisista resursseista

ei ole hyötyä, jos paikallista palvelua ei ole tarjolla tai siitä ei löydetä tietoa.

Yhteiskunta on pyrkinyt takaamaan tietyn peruspalvelutason kaikille kansalaisille käyttämällä yhteisiä verovarvoja julkiisiin palveluihin. Fyysiseen etäisyyteen vaikuttavat esimerkiksi liikenneverkon ja joukkoliikenteen toimivuus, jotka ovat suurelta osin yhteiskunnan resursseja, joita asukkaat voivat hyödyntää. Erityisryhmiä on tuettu tuomalla palveluja kotiin tai tukemalla heidän liikkumistaan esimerkiksi palvelutakseilla.

Myös alueet ovat eri asemassa palvelujen saavutettavuuteen nähden. Palveluverkon taloudellisista syistä johtuva harveneminen on johtanut fyysisten etäisyyksien pidentymiseen asukkaiden ja palvelupisteiden välillä erityisesti harvaan asutulla maaseudulla, jolloin on tarvittu lisää voimavaroja palvelujen saavuttamiseen. Usein tämä on merkinnyt sitä, että asukkaat ovat joutuneet käyttämään tähän omia resurssejaan, tai viime kädessä he joutuvat sopeutumaan aiempaa heikompaan palvelutasoon. Palvelujen saavutettavuudesta on tullut merkittävä kysymys kokonaisten maaseutualueiden selviytymisessä elinvoimaisina.

Markkinaehtoisten, yksityisten palvelujen määrä ja sijainti sen sijaan riippuu ennen kaikkea kysynnän määrästä ja laadusta. Vapaa-ajan asukkailla on keskimääräistä paremmat taloudelliset resurssit hankkia palveluja mökkipaikkakunnaltaan, ja palvelujen kysynnän ja tarjonnan kohdatessa mökkialueella palveluverkko pysyy tiheämpänä kuin se ilman heitä olisi mahdollista. Vapaa-ajan asukkailla kriittinen saavutettavuusresurssi on usein kognitiivinen. Esteenä palvelun saamiselle on silloin tiedon puute palvelun tarjonnasta. Hyvä palvelujen saavutettavuus on osa palvelua.

7.2 MUUTOKSET SAAVUTETTAVUUDESSA EDELLYTTÄVÄT UUSIA TOIMINTATAPOJA

Palvelujen saavutettavuudessa ja laajemmassa toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten perusteella voidaan esittää arvioita tulevasta kehityksestä. Päivittäistavarakauppojen lukumäärän väheneminen on tasaantumassa koko maassa. Maaseutualueilla kauppoja saatetaan edelleen lakkauttaa paikoilla, jossa lähialueen asutus ei riitä ylläpitämään riittävää kysyntää. Kyläkauppojen toimintaedellytykset riippuvat paitsi kysynnästä, myös yrittäjän mahdollisuuksista yhdistellä eri palveluja ja hyödyntää esimerkiksi vapaa-ajan asukkaiden kysyntää. Pienet

kyläkaupat, joiden valikoima on rajallisempi, voivat menestyä, jos ne sijaitsevat esimerkiksi mökkiläisten käyttämien kulkuyhteyksien varrella. Taajamissa myös päivittäistavarakauppojen lukumäärä voi edelleen vähentyä samalla kun kauppojen yksikkökoko kasvaa monin paikoin.

Päivittäistavarakaupan alalla vahvoilla ovat kaupat, joista on saatavilla pääosin kaikki arjessa tarvittavat päivittäistavarat. Toisaalta erilaiset pienemmät ja joustavat ratkaisut voivat myös osoittautua toimiviksi. Esimerkiksi eri toimipisteissä toimivia palveluja, liikkuvia palveluja ja itsepalvelua olisi mahdollista yhdistellä eri tavoin. Päivittäistavaroiden tilaaminen verkon kautta yleistyy vähitellen. Jos kauppa on useamman kymmenen kilometrin päässä, tuotteet voitaisiin tilata keskiteytysti esimerkiksi kylätalolle, josta asiakkaat voisivat hakea tilaamansa tuotteet.

Postin toimipaikkaverkosto on ollut varsin kattava. Harvaan asuttujen alueiden pienissä kirkonkylissä sijaitsevat postipalvelut voivat tulevaisuudessa kuitenkin olla vaakalaudalla. Kun erikoistavarakauppa on siirtynyt yhä kauemmas kaupunkeihin, verkkokauppa parantaa monin tavoin erikoistavaroiden saavutettavuutta maaseudulla. Postiin suuntautuvien asiointimatkojen piteneminen heikentää näitä mahdollisuuksia. Valtion omistajaohjauspolitiikka ei ole näiltä osin toiminut esimerkiksi maaseutupoliittisten tavoitteiden mukaisesti.

Terveyskeskusten saavutettavuus on tärkeää erityisesti ikääntyneiden ja lapsiperheiden kannalta, joiden näkökulmasta terveyspalvelujen saavutettavuutta pitäisi ensisijaisesti arvioida. Pitempää terveyskeskushoitoa tarvitsevien vanhusien näkökulmasta olisi tärkeää, että hoitopaikka löytyisi mahdollisimman läheltä kotia ja omaisia. Kun ikärakenne painottuu kohti vanhoja ikäryhmiä, terveyspalvelujen tarve saattaa kasvaa, vaikka kunnan asukasluvu kokonaisuutena vähenisi. Samaan aikaan on kasvavia paineita lisätä palvelujen kustannustehokkuutta ja koota palveluja suuremmiksi hallinnollisiksi kokonaisuuksiksi. Sijaintiin perustuva saavutettavuuden arviointi ei yksin kerro kaikkea palvelutasosta. Myös aukioloajat, päivystys- ja jonotusajat sekä lääkäripalvelujen saatavuus vaikuttavat paljon saavutettavuuteen, jota voidaan parantaa myös erilaisin ennakkojärjestelmin tai etäpalveluin. Suuremmilla sosiaali- ja terveydenhuollon alueilla voidaan luoda terveyskeskusten välille myös työnjakoa, jolloin pystytään tarjoamaan laajemmin erilaisia palveluja jossain toimipisteessä.

Muutokset kuntarakenteessa sekä palvelujen saavutettavuudessa vaikuttavat siihen, mitkä palveluista ovat lähipalveluja, mitkä kuntakohtaisia ja mitkä seudullisia palveluja. Palveluverkosto harvenee ja palvelutuotanto keskittyy, ja myös aukioloajat muuttuvat. Syrjäseuduilla ikärakenteen muutoksen myötä vanhusien tarvitsemien palvelujen tarve kasvaa ja toisaalta neuvoloiden, koulujen ja lasten päivähoidon tarve vähenee. Muuttovoittoalueilla lapsiperheiden palvelujen tarve puolestaan kasvaa. Etäpalvelut ja liikkuvat palvelut monipuolistuvat. Myös työntekijöiden liikkuminen lisääntyy. Osa palveluista voi muuttua lähipalveluina suoritettaviksi seudullisiksi palveluiksi, joissa työntekijät liikkuvat toimipisteestä toiseen tai asiakkaan luokse (Zitting & Ilmarinen 2010, 56).

Saavutettavuuden merkitys ja palvelujen käyttötavat eroavat toisistaan taajama-asutuksen, haja-asutuksen ja vapaa-

ajan asutuksen välillä. Kyse on siitä, miten palvelut ja niiden käyttö kytkeytyvät muuhun elämään. Vakituiseen asumiseen näkökulmasta palvelujen sujuva käyttö toteutuu usein silloin, kun ne saadaan hankittua läheltä kotia tai arjen muun liikumisen yhteydessä. Varsinkin autottomille ihmisille, lapsille ja vanhuksille lähipalvelut ovat tärkeitä. Taajamissa palvelut ovat lähempänä kuin haja-asutusalueella, mutta myös kylien ja pienten taajamien välillä on eroja lähipalvelujen määrässä, saatavuudessa ja saavutettavuudessa. Vapaa-ajan asutus sijaitsee keskimäärin vielä kauempana palveluista kuin haja-asutusalueen vakituinen asutus. Kun matka mökiltä lähimpään kauppaan on pitkä ja ostoksille joudutaan lähtemään varta vasten, niin tällöin ei automaattisesti suunnata lähimpään kauppaan, vaan saatetaan kulkea vähän kauempana sijaitsevaan isompaan keskukseen.

Palvelujen saavutettavuudessa on oleellista myös koko matkaketjun onnistuminen. Julkisia liikennevälineitä käytettäessä ei riitä, että liikennepalvelut ovat saatavissa, vaan niitä on myös kyettävä käyttämään esteettömästi. Matkaketjun onnistuminen koskee ennen kaikkea ikääntyneitä, liikuntarajoitteisia ja useita eri kulkuvälineitä käyttäviä maaseudun asukkaita. Matkaketjun kriittinen kohta voi olla liukas kotipiha, auraamaton jalkakäytävä tai linja-auton korkea ovikynnys. Tärkeää on myös, että maaseudun asukas pääsee kotoa linja-autopysäkillä ja paluumatkalla pysäkillä takaisin kotiin. Erityisesti monet ikääntyneet tarvitsevat kuljetuksen linja-autopysäkillä. Tällöin useimmiten tukeudutaan yhteisöapuun.

Joukkoliikenteen joustavat palvelut yleistyvät todennäköisesti tulevaisuudessa. Etukäteen tilattava ja ovelta ovelle palveleva kimppataksi voi olla toimiva ratkaisu linja-autoliikenteen puuttuessa ainakin matkailun ja muun kuin päivittäisen asiointin tarpeita ajatellen. Joukkoliikenne on myös avautumassa uusille palveluntuottajille, jotka perustavat toimintaideansa halpalentoyhtiöiden tapaan toimia ja tarjoavat edullisia matkalippuja internetissä. Nopean, vaivattoman ja ympäristöystävällisen raideliikenteen käyttöä voitaisiin tukea myös parantamalla liittytävyyksiä ja autonvuokrausmahdollisuuksia maaseudun asemilla.

7.3 MAASEUDUN KIRKONKYLÄT JA KUNTAKESKUKSET KAIPAavat ERITYISTÄ HUOMIOTA

Monien julkisten ja yksityisten palvelujen osalta maaseudun taajamia uhkaa palvelujen väheneminen. Kehityssuuntaus koettelee nykyisin pienten taajamien ja kylien ohella myös kirkonkylä ja isompia kuntakeskuksia. Terveyskeskuspalvelut löytyvät edelleen maaseutukuntien isommista keskuksista, mutta palvelujen järjestämiseen liittyy monenlaisia haasteita. Terveyskeskukset, samoin kuin kirjastot, apteekit ja postit ovat usein käytettyjä lähipalveluja, joiden merkitys asukkaille on suuri. Palvelutason heikkeneminen usein myös laskee ratkaisevasti taajamien asemaa maaseudun keskuksina. Toistaiseksi kuntatason palvelukeskittymät ovat säilyttäneet palvelutasonsa melko hyvin, mutta vaarana on, että palvelujen keskittyminen muuttaa osan entisistä kuntatason keskuksista kyläkeskuksiksi.

Kaupan osalta seutuistumiskehitys todennäköisesti jatkuu myös tulevaisuudessa. Pitkienkin matkojen päästä käydään kaupungeissa esimerkiksi vaate-, huonekalu- ja kodintekniikkaostoksilla, koska suuret kaupan keskittymät tarjoavat enemmän valinnanvaraa kuin maaseutukeskusten harvat paikalliset liikkeet. Myös pienemmän erikoistavaran kauppa, kuten kirjakauppa, on keskittymässä kaupunkeihin tai siirtymässä verkkokauppaan, jolloin maaseutukeskusten palvelut voivat heikentyä. Pienten erikoiskauppojen elinvoimaisuus pitäisikin ottaa maaseutukunnissa yhteiseksi tavoitteeksi, johon haetaan innovatiivisia ratkaisuja.

Monet vähittäiskauppaa harvemmin asioinnin kohteena olevat julkiset palvelut, kuten verotoimisto, Kela, posti, poliisi, VR:n lipunmyynti, työvoimatoimisto ja käräjäoikeus, ovat aiempaa enemmän keskittyneet kaupunkeihin, mikä on vähentänyt maaseutukeskusten palveluja. Yksityisistä palveluista muun muassa pankki- ja vakuutusyhtiöiden palvelut ovat siirtyneet entistä enemmän verkkoon, mikä on haitannut ennen kaikkea ikääntyneiden ihmisten asiointia. Harvemmin käytettyjen palvelujen heikennykset yksittäistapauksissa eivät vielä merkittävästi vaikuta ihmisten arkielämään, mutta silloin kun useita heikennyksiä ja lakkautuksia tapahtuu samanaikaisesti, ne voivat lamaanuttaa taajamien kehitystä. Palvelupisteiden lakkauttamiset vähentävät maaseudun keskusten työpaikkoja ja heijastuvat välillisesti myös muille toimialoille, kuten kahvila- ja ravintolapalveluihin.

Julkishallinnon uudelleenorganisoinnilla, kuten kuntajolla, vaikutetaan osaltaan maaseudun keskusten elinvoimaisuuteen ja palvelujen saavutettavuuteen. Kuntajaon muuttuminen ei sinänsä automaattisesti tarkoita muutoksia palveluverkossa. Yhdistyneissä kunnissa säästöjen hakeminen palvelujen keskittämisellä on kuitenkin todennäköistä jossain vaiheessa. Palvelujen karsimiseen voidaan tosin joutua turvautumaan ilman kuntaliitoksiakin.

Monien julkisten palvelujen vähentyessä maaseudun keskuksset joutuvat hakemaan kehittymismahdollisuuksia uusista suunnista. Samaan alaan kytkeytyvien toimijoiden on järkevää verkostoitua keskenään riippumatta niiden koosta tai siitä, kuinka suuressa keskuksessa ne toimivat. Näin voidaan toimia esimerkiksi matkailun kehittämisessä. Myös vapaa-ajan asukkailla on osaamista, josta maaseutualueet voivat hyötyä. Erilaisten joustotyömahdollisuuksien kehittäminen maaseudun keskuksiin voisi auttaa houkuttelemaan kakkosasukkaita viipymään keskuksissa pitempiä aikoja.

Perinteisten kirkonkyläkeskusten ohella maaseudun keskus- ja palveluverkko on alkanut muotoutua myös liikkumisen ja solmukohtien mukaan. Tästä esimerkkinä ovat liikennemyymälät, joita on perustettu suurten liikenneväylien varteen ja risteyskohtiin. Liikennemyymälät tavoittavat ohiajavia matkailijoita ja tarjoavat palveluja esimerkiksi mökkimatkaajille. Uudet myymälät ovat toisaalta vieneet asiakkaita sivummalla sijaitsevien vanhojen keskustojen kaupoilta ja heikentäneet näiden keskustojen elinvoimaisuutta. Vanhojen keskustojen kannalta tärkeää on se, etteivät keskeiset lähipalvelut siirry liikennemyymälöihin. Parhaimmillaan liikennemyymälät voivat toimia portteina alueen muiden palvelujen käyttöön. Ne voivat olla paikkoja, joissa on tarjolla tietoa paikallisista palveluista.

7.4 PALVELUJEN JA SAAVUTETTAVUUDEN KEHITTÄMISESSÄ ON ERI MAASEUTUALUEILLA OMAT PAINOPISTEENSÄ

Palvelujen kehittämisen mahdollisuudet ja vaikeudet ovat hyvin erilaisia erityyppisillä maaseutualueilla. Tämän vuoksi onkin syytä pohtia saavutettavuutta erikseen eri maaseutualueilla.

Kaupunkien läheisellä maaseudulla oman lähipalvelutarjonnan tukeminen on tärkeä painopiste. Kaupunkiseutujen lähitaajamissa palvelujen ja palvelukeskittymien saavutettavuus on keskimäärin selvästi heikompi kuin kauempana kaupungeista sijaitsevista maaseututaajamissa. Monissa pienissä pendelöintiin perustuvissa asuintaajamissa ei ole lainkaan omia palveluja, vaan asiointi suuntautuu kaupunkialueille. Itsenäisemmissä kuntakeskuksissa kaupan palvelujen painopiste on päivittäistavaroissa ja erikoiskauppa-asiointi keskittyy kaupunkien keskustoihin ja suuriin kaupan keskittymiin isojen teiden varsilla.

Melko tiheästi asutuilla kaupunkien läheisillä haja-asutusalueilla matkat palveluihin ovat melko pitkiä, mutta keskimäärin kuitenkin hieman lyhyempiä kuin muualla maaseudulla. Koska lapsiperheiden osuus asutokunnista on suhteellisen suuri, myös koulukuljetusten tarvetta on paljon. Ikääntymisen muuttaa jatkossa myös kaupunkien läheisen maaseudun asukasrakennetta, vaikka voikin olla niin, että vanhemmat pariskunnat muuttavat kaupunkimaisille alueille, jolloin asutokantaa vapautuu uusille lapsiperheille. Asukasäärältään kasvavilla seuduilla joukkoliikenteen karsimiseen kohdistuvat paineet ovat voineet olla pienempiä kuin väestöään menettävillä alueilla. Joillakin alueilla joukkoliikenne on voinut parantua asutuksen tiivistyttyä. Liikkuminen perustuu silti suurimpia kaupunkien lähitaajamia ja joukkoliikenteen pääreittejä lukuun ottamatta varsin pitkälti henkilöautoihin.

Asutuksen suuntaaminen kyläalueille ja taajamiin voisi tukea paikallisten palvelujen säilymistä ja uusien palvelujen syntymistä. Kaupunkien lähialueen kuntakeskustason taajamien palvelujen säilymiseen on kiinnitettävä huomiota, sillä palvelut siirtyvät helposti kuntaliitosten, pendelöinnin ja ostosmatkojen myötä kaupunkeihin, jolloin matkat pitenevät huomattavasti.

Kaupunkien läheinen maaseutu on myös merkittävää vapaa-ajan asumisen aluetta ja palvelee kaupunkilaisten tarpeita virkistystä luonnossa. Monilla kaupunkiseuduilla suurin osa kaupunkialueen asukkaiden omistamista mökeistä sijaitsee vain muutaman kymmenen kilometrin etäisyydellä. Liikkuminen kaupungin ja sen läheisen maaseudun välillä on näin ollen kahdensuuntaista. Muutamilla seuduilla kaupungissa asuvien mökkeily läheisellä maaseudulla on väestötietojärjestelmän rakennustietojen ja yhdyskuntarakenteen seurannan työmatkatietojen perusteella yleisempää kuin maaseudulta kaupunkiin suuntautuva työssäkäynti.

Ydinmaaseudulla kylien ja kirkonkylien elinvoimaisuudesta kiinnipitäminen vaatii huomiota. Ydinmaaseutualueet ovat kaupunkiseutujen lievealueiden ulkopuolisiksi maaseu-

tualueiksi varsin tiiviisti asuttuja. Asukasmäärä on vähentynyt monilla alueilla, mutta muutos ei ole välttämättä ollut dramaattisen nopea. Haja-asutus on monilla alueilla melko tiivistä ja kylämäistä, mikä ylläpitää vielä jonkin verran kylien palveluja, kuten kyläkouluverkkoa. Osa kyläkouluista on lakkautettu, mutta osa on vielä toiminnassa. Kauppapalvelut ja varsinkin postipalvelut ovat kadonneet monista kylistä. Tällä hetkellä asutus on painottumassa kohti taajamakeskuksia.

Kuntakeskusten ja kirkonkylien palvelujen heikentyminen heijastuu myös läheisen kyläasutuksen palvelujen saavutettavuuteen. Jos joukkoliikenteen palvelut samaan aikaan heikentyvät, kehitys voi johtaa siihen, että palveluasointiin tarvitaan aina henkilöautoa. Tällä hetkellä julkishallinnolla ei ole yhtenäistä linjaa pienten keskusten tukemiseen, vaan esimerkiksi valtio on joiltakin osin tukenut palveluja (kyläkauppojen avustukset) ja joiltakin osin leikannut niitä (postin myyntipisteet). Kuntaliitosten myötä palvelut saattavat keskittyä pienistä entisistä kuntakeskuksista uuden kunnan hallinnolliseen keskukseen.

Monipalvelupisteiden tukeminen ja kehittäminen voi edesauttaa palvelujen säilymistä kylissä ja pienissä taajamissa. Posti on toiminutkin usein kaupan yhteydessä asiamiespostina. Samassa paikassa voisi olla saatavilla myös muita yksityisiä ja osin myös julkisia palveluja. Liikkuvat palvelut saattavat joillakin alueilla tarjota mahdollisuuden tuoda tiettyjä palveluja lähemmäs niiden käyttäjiä. Kirjastoautojen lisäksi esimerkiksi joitakin terveyspalveluja ja Kelan palveluja voi tarjota liikkuvasta yksiköstä.

Harvaan asutulla maaseudulla kuntakeskuksen tai kunnanakeskuksen palvelutason säilyttäminen on tärkein haaste. Asukasmäärä vähenee sekä haja-asutusalueella että taajamissa, ja palvelut ovat keskittyneet kunta- tai kirkonkyläkeskukseen. Päivittäistavarakaupan keskittyminen yhä enemmän kahden valtakunnallisen keskusliikkeen haltuun on pienemmissä taajamissa kutistanut päivittäistavarakaupan tarjonnan muutamaa tai joskus vain yhteen kauppaan. Kylien koulu-, kauppa- ja postiverkosto on kadonnut muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Pienikokoisissa taajamissa palvelut ovat saavutettavissa kohtuullisen matkan päästä myös jalkaisin tai pyörällä. Haja-asutusalueelta etäisyydet taajamaan ovat usein kuitenkin hyvin pitkiä, yli kymmenen tai jopa useita kymmeniä kilometrejä. Linja-autoliikenne on hyvin vähäistä ja rajoittuu runkolinjojen ulkopuolella usein pelkkiin koulukuljetuksiin tai puuttuu kokonaan, jolloin liikkuminen on käytännössä henkilöauton varassa.

Sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestäminen on kunnille suuri taloudellinen rasite. Yhdistyneissä kunnissa, joissa entiset kuntakeskukset sijaitsevat kaukana toisistaan, on palveluja vaikea järjestää lähelle asukasta, jos niitä tarjotaan vain jossain kunnan vanhoista keskuksista. Entiset pienet kunnat jäävät yhdistyneissä kunnissa helposti reunakunniksi, joiden on vaikea saada ääntään kuuluviin uudessa, suuremmassa kuntakokonaisuudessa. Tällöin juuri reuna-alueiden palvelut ovat eniten vaakalaudalla ja syrjäseutujen palvelujen saavutettavuus uhkaa heiketä edelleen.

Harvaan asutun maaseudun kuntakeskuksissa ja kirkonkylissä yleisesti käytettyjen palvelujen, kuten ruokakaupan, apteekin, postin, kirjaston ja terveyskeskuksen, säilymiseen tulisi etsiä keinoja julkisten ja yksityisten toimijoiden yhteistyönä. Taajamien palveluvarustus heijastuu suoraan myös haja-asutusalueiden asukkaiden palvelujen saavutettavuuteen, sillä matkat muihin keskuksiin ovat hyvin pitkiä.

Haja-asutusalueella tieyhteyksien kunto on pitkien välimatkojen vuoksi oleellinen kysymys. Tiestön kunnolla on saavutettavuuden suhteen merkitystä paitsi vakituksille myös vapaa-ajan asukkaille, jotka mökkeilevät yhä enemmän ympärivuotisesti. Vapaa-ajan asutuksen merkitys kasvaa monilla vähenevän väestön alueilla yksinkertaisesti jo siitä syystä, että taloja jää vaille vakituksia asukkaita, ja osa niiden perijöistä käyttää tyhjiilleen jääneitä asuinrakennuksia vapaa-ajan asuntona. Suuret matkailukeskukset ja esimerkiksi kaivoshankkeet saattavat tuoda merkittävän määrän palvelukysyntää jollekin alueelle. Uusien elinkeinoalojen myötä myös teiden kunnossapitoon kiinnitetään enemmän huomiota.

Kaukana suuremmista keskuksista sijaitsevilla alueilla joustavat ja kysynnän mukaan toimivat palvelut, kuten tilauspalvelut, voivat täyttää palvelun tarpeita paikallisesti ilman matkustamista suurempaan keskukseen. Verkkokaupan ja verkkoasioinnin yleistymisen lisää riippumattomuutta palvelujen sijainnista ja aukioloajoista. Verkkoyhteyksien toimivuus ja postin palvelujen hyvä saatavuus ovat verkkoasioinnin kannalta tärkeitä asioita. Matkailukeskusten palvelutarjontaa voidaan pyrkiä hyödyntämään myös vakituisten asukkaiden palvelujen saavutettavuuden kannalta. Suunniteltaessa uusia palveluja matkailukeskuksiin olisi hyvä miettiä, millaisin järjestelyin ne hyödyttäisivät vakituksia asukkaita mahdollisimman tehokkaasti. Haja-asutusalueiden asukkaille ”kyytitakuun” mahdollistama asiointi kuntakeskuksessa tai muussa taajamassa vähintään kaksi kertaa viikossa tukisi hyvin palvelujen saavutettavuutta. Joukkoliikennepalveluja voitaisiin myös täydentää epävirallisempien yhteisöllisten kimppakyytijärjestelyjen kautta.

Mökkivaltaisilla maaseutualueilla vapaa-ajan asukkaiden synnyttämä palvelukysyntä tuo uusia mahdollisuuksia palvelujen kehittämiseen ja ylläpitoon. Vapaa-ajan asuntoja on näillä alueilla merkittävä määrä, usein enemmän kuin vakituksista asuttuja asuntoja. Mökkivaltaiset alueet ovat ydinmaaseutua tai harvaan asuttua maaseutua, osin myös kaupunkien läheistä maaseutua. Mökkivaltaisuus on monilla alueilla lisääntymässä. Palvelukysynnän kausiluonteisuus näkyy kauppa-asioinnissa ja esimerkiksi kesäkauppojen toiminnassa. Vapaa-ajan asukkaat hakevat ennen kaikkea ruokakauppapalveluja, mutta myös esimerkiksi rautakauppapalveluja ja remonttipalveluja.

Vapaa-ajan asunnot sijaitsevat palvelujen käytön näkökulmasta epäedullisemmin kuin esimerkiksi haja-asutusalueiden vakituinen asutus. Palvelujen hakemisessa ja yleisesti liikkumisessa tarvittava liikenneverkko on huomattavasti laajempi ja yksityistievaltaisempi kuin pelkän vakituksien asutuksen maaseutualueilla. Pitkien etäisyyksien vuoksi osalta vapaa-ajan asuntoja ei liikuta hakemassa palveluja kovin usein. Päivittäistavarapalvelut saatetaan hankkia myös mökkimatkan varrelta,

esimerkiksi suurten liikenneasemien yhteyteen nousseista ostos- ja palvelukeskittymistä.

Palvelujen suunnittelussa on hyvä ottaa huomioon vapaa-ajan asuntojen sijainti, mökkimatkoihin liittyvät liikennevirrat ja mökinomistajien asuinpaikkakunnat eli mistä ja miten kaukaa vapaa-ajan asukkaat tulevat. Uusia palvelukonsepteja voidaan tarvita vapaa-ajan asukkaiden palvelukysyntää vastaamaan. Voidaan myös pohtia, mikä olisi vapaa-ajan asukkaiden, heidän yhdistystensä tai paikallisten kyläyhdistysten rooli palvelutarpeiden esille tuomisessa ja mahdollisesti myös palvelujen järjestämisessä.

7.5 VAPAA-AJAN ASUMINEN TUKEE MAASEUDUN PALVELUYMPÄRISTÖJEN MODERNISOITUMISTA

Tässä tutkimuksessa on painotettu vapaa-ajan asumisen merkitystä palvelujen ylläpitämisen ja maaseudun elinvoimaisuuden kannalta. Vapaa-ajan asukkaiden palvelutarpeiden ja kysynnän kartoittaminen avaa uusia näkökulmia maaseudun palveluympäristön kehittämiseen. Vapaa-ajan asukkaiden palvelujen saavutettavuustarkastelussa painotettiin palvelujen kysynnän ja tarjonnan kohtaamista sekä palvelujen kognitiivista saavutettavuutta, koska ne kuvaavat ryhmän palvelujen saavutettavuuden ongelmia monipuolisesti. Oleellinen kysymys on, miten maaseudun palvelutarjonta pystyy vastaamaan niin osa-aikaisten kuin vakituisten asukkaiden muuttuvaan palvelukysyntään.

Maaseudun palveluympäristön kehittämisessä omat roolinsa on sekä palvelujen tuottajilla että kuluttajilla. Erityisesti alueilla, joissa on paljon mökkejä, vapaa-ajan asukkaiden palvelujen käyttö ja sen muutos vaikuttavat koko alueen palvelurakenteen kehitykseen. Vaikutus on kuitenkin eri alueilla erilaista ja lisäksi se on syklistä, eli vapaa-ajan asukkaiden vaikutus mökkipaikkakunnalla vaihtelee ajallisesti vuodenaikojen ja loma-aikojen mukaan. Kausittaisuus heikentää kokonaiskysyntää ja aiheuttaa väistämättä kysyntähuippuja. Vapaa-ajan asuntoja on paljon alueilla, joiden vakituisten väestön määrä vähenee. Paikallisilta palveluyrityksiltä vaaditaankin suurta joustavuutta. Yritysten menestymisen ja kasvun kannalta on olennaista, kuinka ne onnistuvat vastaamaan uuteen ja osin epätasaiseen kysyntään ja löytämään uusia toimintatapoja. Ponnistelevatko ne enemmän, menevätkö ne yli siitä mistä aita on matalin, vai investoivatko ne lisäkapasiteettiin? Investoinnit voivat kohdistua esimerkiksi omaan osaamiseen tai teknologiaan (Spohrer ym. 2007). Pienille yrityksille myös verkostoituminen on potentiaalinen mahdollisuus lisätä kapasiteettia.

Vapaa-ajan asukkaat eivät ole yhtenäinen kuluttajaryhmä, vaan se jakautuu vakituisten asukkaiden lailla erilaisiin kuluttajasegmentteihin. Merkittävän kuluttajaryhmän muodostavat eläkeläiset ja eläkeikää lähestyvät. Tämän joukon lisääntyvän mökin käytön voi yleistäen tulkita lisäävän lähinnä helposti saatavien lähipalvelujen ja esimerkiksi sairaanhoidon palvelujen käyttöä. Ne vapaa-ajan asukkaat, jotka alkavat viettää mök-

kippaikkakunnallaan hyvin pitkiä aikoja, eivät todennäköisesti tyydy ”talonpoikaiseen omatoimimökkeilyyn”, vaan hankkivat vapaa-ajan asunnolleen samantasoisien varustelun kuin omakotitalossa. Tällöin on kyse kakkosasumisesta ja palveluilta edellytetään samaa tasoa kuin vakituksella asuinpaikkakunnalla. Pitkistä etäisyyksistä johtuvat palvelujen saavutettavuuden ongelmat voivatkin tuolloin konkretisoitua.

Palvelutarjonnan keskittyminen luo haasteita erityisesti palvelujen fyysiselle saavutettavuudelle. Mökkiläisten korkea ikä merkitsee usein henkilökohtaisten liikkumiseen liittyvien ongelmien lisääntymistä. Tilanne kärjistyy, kun omaa autoa ei enää ole käytettävissä. Olisikin paikallaan pohtia, voitaisiinko uusien palvelujen avulla helpottaa myös liikkumiseltaan rajoituneiden vapaa-ajan asukkaiden mökkeilyn jatkumista. Palveluja voitaisiin kehittää nykyistä enemmän mökeille toimitettaviksi ja siirtää näin palvelun hankkimisen vaivaa yrittäjille, joiden näkökulmasta kyseessä on uusi liiketoimintamahdollisuus.

Vapaa-ajan asukkaiden palvelujen kysyntään heijastuu myös se, millaisena mökki koetaan. Se voidaan nähdä palana vanhaa kotiseutua, paikkana jossa pyritään palaamaan ”vanhaan hyvään aikaan”. Tällöin kaivataan paikallisia, aidoiksi koettuja palveluja ja tuotteita, jotka ovat saatavilla suhteellisen läheltä mökkiä. Jos puolestaan vapaa-ajan asunto koetaan lomailun keitaana, pääosassa ovat matkailuun verrattavat kokemukset ja palvelut. Kysyntään vaikuttaa myös se, että mökkipaikkakunnalla ”pistäytyvien”, paikallisyhteisöön heikosti sitoutuneiden mökkeilijöiden määrä tulee todennäköisesti kasvamaan. Kaiken kaikkiaan omistajien ikärakenteen vanheneminen, kakkosasumisen lisääntyminen, etätyökulttuurin edistyminen sekä sukupolvenvaihdokset ovat vähitellen muuttamassa mökkeilykulttuuria kohti palveluja ja liikkumista suosivaksi.

Ennakkoluulottomien vapaa-ajan asukkaiden kysyntä tuo palveluihin uusia tärkeitä kehittämissykyäyksiä ja luo uusia elinkeinomahdollisuuksia (ks. Hyryläinen ym. 2012). Näin on käymässä esimerkiksi mökkitalokaritoiminnalle. Tuloksena on parhaimmillaan tilanne, jossa monet vapaa-ajan asukkaiden kansoittamat maaseutualueet ovat tulevaisuudessa uusien maaseudun palvelujen kehittämisen paikkoja. Sellaisia palveluja ei osata välttämättä kaivata, mitä ei ole tarjolla, mutta innovatiiviset yrittäjät saattavat vainuta tällaisia uinuvia mahdollisuuksia. Yksityisten palvelujen kohdalla palvelujen hyvä saavutettavuus voi olla ratkaiseva kilpailutekijä. Nähtäväksi jää, voiko uusi kysyntä elvyttää jo osin hävinneitä, taajamien ulkopuolisia paikallisia palveluja toimiviksi kokonaisuuksiksi.

Maaseudun palveluympäristö muuttuu vähitellen palvelujen kysynnän ja tarjonnan vaikuttaessa vuorovaikutteisesti toisiinsa. Vapaa-ajan asukkaiden palvelukysyntä kehittää palvelujen tarjontaa ja tämä puolestaan voi synnyttää kysyntää myös vakituisten asukkaiden joukossa. Uusi kysyntä ei kuitenkaan aina kohtaa perinteisesti toimivaa palvelutarjontaa. Yleisesti voidaankin sanoa, että moderni palveluympäristö on maaseudulla vasta muotoutumassa. Mökkiläisten ja paikallisten palveluntuottajien suhteiden muutosta voidaan yleistäen kuvata taulukon 12 avulla.

Taulukko 12. Vapaa-ajan asukkaiden palveluympäristön muutostekijät.

	PERINTEINEN PALVELUYMPÄRISTÖ	MODERNI PALVELUYMPÄRISTÖ
TARJONTA	Harrastajamaisuus, sivutoimisuus ja satunnaisuus	Ammattimaisuus
	Alihinnoittelu / ei johdonmukaista hinnoittelua	Kannattava hinnoittelu
	Maatalouden ohessa	Monialaiset maatilat, muut yritykset ja yritysverkostot
	Ei aktiivista tiedottamista, yhteisön sisäinen tieto	Monipuolinen ja julkinen markkinointi
	Palvelujen kehittäminen omista lähtökohdista	Asiakaslähtöinen palvelujen kehitystyö
KYSYNTÄ	Itse tekeminen	Palvelujen käyttö
	Huono maksukyky ja/ tai maksuhalu	Valmius/ mahdollisuus maksaa yrittäjälle kannattava hinta palveluista
PÄÄASIAALLINEN TALOUDELLINEN TOIMINTATAPA	Vaihdanta ja osittain toimivat markkinat, uhkana harmaa talous	Toimivat markkinat
PALVELUN TUOTTAJAN JA KÄYTTÄJÄN SUHDE ENSISIJAISESTI	Palvelun tuottaja ja käyttäjä ovat tuttuja ja osa samaa yhteisöä	Asiakassuhde (vrt. matkailu)

Esitetyn analyysin perusteella palvelujen tuottajien ja käyttäjien välinen suhde on maaseudullakin muuttumassa kohti modernia asiakassuhdetta. Palvelun saamisen helppous – vaivattomuus – ohjaa kysyntää voimakkaasti. Vapaa-ajan asukkaiden palveluympäristö pitää käsittää laajempaan kuin pelkästään vapaa-ajan asuntoja ympäröivänä lähialueena. Mikäli maaseudun paikalliset palveluyritykset eivät kykene vastaamaan vapaa-ajan asukkaiden uuteen palvelukysyntään, se suuntautuu heidän kotiseudulleen, mökkimatkan varrelle ja kaupunkikeskuksiin. Tällöin uusi liiketoiminta ei hyödytä maaseudun paikallistaloutta ja maaseudun elinvoimaisuutta.

Tärkeänä signaalina uusista toimintatavoista voidaan mainita älypuhelin ja kannettavien tablettitietokoneiden kasvava suosio. Niitä käytetään jo tällä hetkellä esimerkiksi reittien, osoitteiden ja aukioloaikojen tarkistamiseen. Palvelujen tarjoajien ja käyttäjien liikkumista minimoivien teknisten ja yhteistoiminnallisten ratkaisujen merkitys kasvaa ja mobiilitekniikan hyödyntämiselle on suuri tilaus. Maaseudun palveluyrittäjä, joka on rakentanut tiedotustoimintaansa tähän suuntaan, on etulyöntiasemassa muihin nähden.

7.6 SUOSITUKSIA JA JATKOTUTKIMUSTARPEITA PALVELUJEN SAAVUTETTAVUUDESTA

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu yksityisten ja julkisten palvelujen saavutettavuutta maaseudulla eri toimintojen sijoittamisen ja liikkumisen alueellisen ulottuvuuden lähtökohdista. Palvelujen saavutettavuuden nykytilannetta on tarkasteltu koko maan kattavasti paikkatietotarkastelujen avulla ja Kouvolan tapaustutkimuksessa vapaa-ajan asukaskyselyn pohjalta. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten helpotettaisiin maaseudun palvelutason säilyttämistä ja palveluympäristöjen uudistumista ottamalla huomioon vakituisten asukkaiden tarpeiden ohella myös vapaa-ajan asukkaiden palvelukysyntä. Maaseudun palvelut ja niiden saavutettavuus kytkeytyvät ti-

viesti laajempaan yhteiskunnalliseen toimintaympäristöön ja sen muutoksiin. Raportissa on luotu katsaus tärkeimpiin muutostekijöihin ja syvennytty julkisen ja yksityisen palvelutuotannon sekä liikkumisen ja liikennejärjestelmän muutoksiin.

Tutkimuksen perusteella voidaan antaa seuraavia suosituksia:

- Saavutettavuutta kuvaavien paikkatietojen käyttöä tulisi edistää palveluverkkojen ja maaseudun maankäytön suunnittelussa. Saavutettavuustarkastelujen avulla voidaan tunnistaa alueellisia eroja ja vertailla suunnittelu- vaihtoehtoja. Tietojen perusteella on mahdollista myös arvioida palveluverkon muutosten vaikutuksia ja tehdä strategisia valintoja.
- Paikkatietopohjaisten saavutettavuusaineistojen tuottamista, julkaisua ja ylläpitoa pitäisi edistää, ja aineistot olisi hyvä saada yleiseen käyttöön. Valtakunnalliset perusaineistot sekä tieto- ja analyysipalvelut antaisivat eri alueilla mahdollisuuden keskittyä aineistojen tuottamisen sijaan enemmän tietojen analysointiin ja johtopäätöksiin.
- Koska julkisten palvelujen kohdalla palveluverkon harventamisesta johtuva palvelujen saavutettavuuden heikkeneminen vaatii asiakkaalta lisää resursseja, on syytä keskustella siitä, käytetäänkö saavutettavuuteen yhteiskunnan tukemia vai yksittäisten asukkaiden resursseja.
- Liikkumismahdollisuuksien sosiaalisen ja alueellisen tase-arvoisuuden näkökulmasta kaikkiin kuntiin olisi hyvä saada alueen asukkaita riittävästi ja tasapuolisesti palvelevat julkisen liikenteen yhteydet, jotka palvelisivat niin asiointitarpeita kuin työmatkalaisia. Tavoitteena tulisi olla, että kaikilla haja-asutusalueen asukkailla olisi mahdollisuus asioida palvelukeskuksessa vähintään kahdesti viikossa kyytitakuun periaatteen mukaisesti.
- Julkisessa ohjauksessa olevien palveluverkostojen kustannustaloudellisissa laskelmissa tulisi ottaa huomioon myös palveluverkon muutosten julkistaloudelliset kokonais- ja kerrannaisvaikutukset. Esimerkiksi postin kaltaisten tärkeiden palveluverkostojen kehittämiseen

pitäisi liittää laajempi arviointi kuin pelkästään toimialan sisäinen, liikevaihtoon perustuva tarkastelu.

- Kuntaudistuksen toteutuessa vanhojen kuntakeskusten palvelujen ja toimintojen säilymiseen ja uudelleenjärjestelyihin tulisi kiinnittää erityistä huomiota palvelujen saavutettavuuden näkökulmasta.
- Julkisten palvelujen saavutettavuuden parantaminen vaatisi suunnittelua, joka ottaa huomioon sekä vakituisten että vapaa-ajan asukkaiden näkökulmat. Valmistelussa olisi syytä kuunnella esimerkiksi vapaa-ajan asukasvaltuuskuntia ja pyrkiä tavoittamaan eri asukasryhmiä kyselyjen, paikallislehtien ja internetin kautta. Ikääntyvien vapaa-ajan asukkaiden mökkeilyn kannalta esimerkiksi terveyspalvelujen saavutettavuus on tärkeää.
- Maaseudun palveluympäristöjen modernisoitumista pitäisi tukea lisäämällä vapaa-ajan asukkaiden ja yrittäjien välistä vuorovaikutusta esimerkiksi kuntien ja tutkimuslaitosten organisoimien palvelumuotoiluprosessien avulla.

Tähän lopuksi on koottu jatkotutkimusaiheita ja -tarpeita saavutettavuuden paikkatietopohjaisesta tarkastelusta, maaseudun palvelujen saavutettavuudesta vakituisten ja vapaa-ajan asukkaiden näkökulmista sekä palvelumallien ja -ympäristöjen kehittämisestä

1. Paikkatietopohjaisten saavutettavuustietojen tutkimuskäytön edistäminen

Saavutettavuutta kuvaavat tiedot tuovat tutkimukselle lisäärvä eteenkin silloin, kun ne pystytään liittämään muihin tietoaisteihin. Olisikin tarvetta selvittää, *miten eri aineistojen yhteiskäytön mahdollisuuksia tutkimuksissa voitaisiin parantaa ottaen huomioon käyttöoikeudet ja tietosuojat*. Saavutettavuuden paikkatietopohjaiset analyysit ovat usein melko raskaita, jolloin *eri tahoilla tehtyjen valmiiden paikkatietoaineistojen hyödyntäminen tutkimuksissa olisi järkevää*. Usein jo pelkät saavutettavuutta kuvaavat karttaesitykset ovat varsin havainnollisia. *Saavutettavuuden tutkimukseen voitaisiinkin kehittää visuaalista analytiikkaa (engl. visual analytics), jossa visualisointi on keskeinen osa itse analyysia eikä vain tulosten esittämistä*.

2. Saavutettavuustarkastelut uuden maaseutu–kaupunki-alueetypologian perusteella

Maaseudun luokittelua on vuonna 2012 päivitetty Suomen ympäristökeskuksessa paikkatietopohjaiseksi, jolloin aluetyyppien sijoittuminen voidaan tunnistaa aiempaa tarkemmin esimerkiksi yksittäisen kunnan sisältä. *Uutta aluetypologiaa voidaan jatkossa hyödyntää saavutettavuuden muutosten seurannassa sekä koko maan tasolla että alueellisella, esimerkiksi maakunnan, tasolla*.

3. Saavutettavuustietojen hyödyntäminen palveluverkkojen ja maaseudun suunnittelussa

Paikkatietopohjaisia saavutettavuusvyöhykkeitä voidaan

tämän tutkimuksen tulosten perusteella käyttää monin tavoin palveluverkkojen ja maaseudun suunnittelussa. Tarkempaa tietoa tarvitaan kuitenkin siitä, *millä menetelmillä saavutettavuusaineistoja pystytään tehokkaimmin käyttämään* esimerkiksi kunnissa ja maakuntien liitoissa. Oleellista on löytää *hyviä tapoja yhdistää saavutettavuustietoja muihin suunnittelussa käytettyihin tietoihin*, kuten asutuksen aluejakoihin, keskusluokituksiin, toiminnallisiin aluejakoihin ja erilaisiin edullisuusvyöhykkeisiin. Tarvitaan myös *keinoja mallintaa tulevaa kehitystä*.

4. Maaseudun elinvoiman tukeminen ja maankäytön suunnittelu

Eräs keskeinen jatkotutkimuskysymys on, *miten maankäytön suunnittelun keinoin voidaan tukea paikallista palvelutuotantoa ja elinvoimaisuutta maaseudulla*. Vakituisten asutuksen ja myös vapaa-ajan asumisen suuntaaminen kyläalueille ja taajamiin voisi edesauttaa paikallisten palvelujen säilymistä ja uusien palvelujen syntymistä maaseudulla. Tärkeää on tunnistaa myös suunnitteluratkaisujen välilliset vaikutukset palvelujen saavutettavuuteen.

5. Lähipalvelujen merkitys ja määrittäminen

Jatkossa olisi tarpeellista myös selvittää, *millainen merkitys palveluverkoston muutoksilla sekä fyysisellä saavutettavuudella on siihen, mitkä palvelut koetaan lähipalveluiksi*. Kehittämisasiakirjoissa ja poliittisissa keskusteluissa usein korostetaan lähipalvelujen merkitystä ja niiden säilyttämisen tärkeyttä. Lähipalveluille ei ole kuitenkaan esitetty yhtenäistä määritelmää. Viranomaisten ja maaseudun asukkaiden käsitykset lähipalveluista voivat poiketa huomattavasti toisistaan. Siksi olisi myös hyvä selvittää, *pystytäänkö maaseudun palveluverkoston harvenemisen haittavaikutuksia ja palvelujen saavutettavuuden huonontumista kompensoimaan muilla palvelujen osa-alueilla, kuten pidentyneillä aukioloajoilla tai parantuneella valikoimalla ja laadulla*.

6. Asukas- ja mökkeilijäryhmien palvelutarpeiden ja saavutettavuuden analysointi ja alueellinen profilointi

Maaseudun eri asukasryhmillä on erilaiset palvelutarpeensa. Väestön ikääntyminen ja ikärakenteen muutos asettavat lähitulevaisuudessa erityisen paljon haasteita palvelujen saavutettavuudelle maaseudulla. Myös lapsiperheet ja nuoret tarvitsevat jatkuvasti monia arkisia palveluja ja yhä useammin myös esimerkiksi sosiaalipalveluja. *Saavutettavuustarkasteluja on tarpeellista kohdentaa tarkemmin eri väestöryhmiin. Myös mökkeilijöitä on hyödyllistä luokitella erilaisiin ryhmiin. Maaseudulle tulisi kehittää työkaluja alueelliseen profilointiin, jonka avulla voitaisiin tunnistaa, mitä palveluja ja minkä väestöryhmän tarpeita tulisi eri alueilla painottaa*.

7. Yhteisöllisyyden merkitys palvelujen hankinnassa

Kunnat joutuvat kuitenkin karsimaan tulevaisuudessa hy-

vinvointipalveluja kustannussyistä. Jos palvelujen halutaan säilyvän lähellä, vastuu niiden järjestämisestä on entistä enemmän siirtymässä asukkaalle itselleen. Tätä taustaa vasten on oleellista selvittää, *mikä merkitys maaseudun yhteisöllisyydellä on arjessa ja palvelujen hankinnassa ja miten yhteisöllisyyttä voidaan tukea eri sukupolvien ja asukasryhmien välillä.*

8. Eri toimijat tukemassa vapaa-ajan asumista ja palveluympäristön kehittämistä

Tässä tutkimuksessa on nostettu esiin vapaa-ajan asukkaiden palvelujen saavutettavuus ja avattu siten uutta näkökulmaa maaseudun palveluympäristöjen kehittämiseen. Vapaa-ajan asukkaiden palvelutarpeiden huomioiminen tukee myös vakituisten asukkaiden palvelutasoa ja maaseudun yhteisöllisyyttä. Palveluympäristöjen kehittämiseen vaikuttavat monet toimijat erilaisin roolein. *Miten eri toimijat, kuten kunnat, kylät ja tutkimuslaitokset voisivat parhaiten tukea vapaa-ajan asukkaiden palveluympäristöjen kehittämistä? Kuinka asumisen lisääntyvä monipaikkaistuminen muuttaa palvelukysyntää?*

9. Uudet ratkaisut palvelumallien yhteistoiminnassa

Harvaan asutun maaseudun kuntakeskuksissa ja kirkonkylissä yleisesti käytettyjen palvelujen säilymiseen tulisi etsiä keinoja julkisten ja yksityisten toimijoiden yhteistyönä. *Millaisia ratkaisumalleja kunnissa on vireillä ja millaisia kokemuksia on saatu julkisten ja yksityisten palvelumallien yhteistoiminnasta ja esimerkiksi monipalvelupisteistä?*

10. Kuntauudistuksen vaikutukset maaseudun palveluympäristöihin

Parhaillaan etenevän kuntauudistuksen suunnitelmia tulisi arvioida puolueettomasti etukäteen ja toimeenpantavia lakiuudistuksia ja kehittämistoimia seurata maaseudun asukkaiden arjen ja paikallisten palveluympäristöjen kehittymisen näkökulmista.

11. Joukkoliikennekokeilujen vaikutukset saavutettavuuteen

Kuntakeskusten ja palvelujen saavutettavuuteen vaikuttaa oleellisesti se, millaiset mahdollisuudet maaseudun asukkailla on liikkua ja käyttää joukkoliikenteen palveluja. Maaseudulla on meneillään useita joukkoliikenteen kokeiluhankkeita (esimerkiksi kyytitakuu), joiden tavoitteena on turvata vähintään minimitasoiset julkiset liikenneyhteydet asuinpaikasta riippumatta. *Kokeilujen vaikutuksia palvelujen saavutettavuuteen ei ole juuri lainkaan tutkittu.* Tietoa tarvitaan myös siitä, miten joukkoliikenteen uudet muodot uudistavat käytäntöjä ja mitä maaseudun toimintaympäristön muutokset tarkoittavat valtion joukkoliikenteen tukipolitiikan kannalta. Joukkoliikenteen kehittäminen edellyttää lisäksi laajempaa näkemystä siitä, *miten maaseudun asutus- ja väestörakenne muuttuu tulevina vuosikymmeninä ja kuinka nämä muutokset vaikuttavat joukkoliikennepalvelujen tarpeeseen.*

LÄHTEET

- ACNielsen (2009). Tilaja tiedote. Päivittäistavarakaupan myymälärekisteri 2008.
- Aho, S. & H. Ilola (2006). Toinen koti maalla. Kakkosasuminen ja maaseudun elinvoimaisuus. Lapin yliopiston kauppatieteiden ja matkailun tiedekunnan julkaisuja. B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä. Rovaniemi.
- Andersson, K. (2007). New Rural Goods and Services – the Foundation of the New Countryside? Swedish School of Social Science, University of Helsinki, SSKH Skrifter 24.
- Andersson, M. & C. Karlsson (2004). The Role of Accessibility for the Performance of Regional Innovation Systems. The Royal Institute of technology, Centre of Excellence for studies in Science and Innovation. <http://papers.cesis.se/CESISWP09.pdf>
- Brax, S. (2008). Palvelut ja niiden konseptointi. PP-esitys.
- Elinvoimainen kunta- ja palvelurakenne. Osa II. Alueellinen tarkastelu (2012). Kunnallishallinnon rakennetyöryhmän selvitys. Valtiovarainministeriön julkaisuja 5a/2012.
- Eläketurvakeskuksen taskutilasto 2011. http://www.etk.fi/fi/gateway/PTARGS_0_2712_459_440_3034_43/http%3B/content.etk.fi%3B7087/publishedcontent/t/publish/etkfi/fi/julkaisut/tilastojulkaisut/taskutilasto/taskutilasto_2011_7.pdf
- Farrington, J. & C. Farrington (2005). Rural accessibility, social inclusion and social justice: towards conceptualization. *Journal of Transport Geography* 13: 1, 1–12.
- Grönroos, C. (1990). Nyt kilpaillaan palveluilla. Gummerus, Jyväskylä.
- Hall, C.M. (2005). *Tourism: Rethinking the Social Science of Mobility*, Harlow: Prentice-Hall.
- Harjunen, O. & T. Saarimaa (2011). Kuntarakenne paikkatietomenetelmien näkökulmasta. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Muistiot 14.
- Haukkala, T. (2011, toim.). Monipaikkaisuus – ilmiö ja tulevaisuus. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto, Sitran selvityksiä 54, Helsinki.
- Hay, A. (1994). Accessibility. Teoksessa R.J. Johnston, D. Gregory & D.M. Smith: *The Dictionary of Human Geography*, 2. Blackwell, Oxford.
- Heinonen, S. & P. Kasanen & M. Walls (2002). Ekotehokas yhteiskunta – Haasteita luonnon ja ihmisen systeemien yhteensovittamiselle. Ympäristöklusterin kolmannen ohjelmakauden esiselvitysraportti. Suomen ympäristö 598. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Helminen & Ristimäki (2008). Kyläasutuksen kehitys kaupunkiseuduilla ja maaseudulla. Suomen ympäristö 24/2008.
- Henkilöliikennetutkimus 2010–2011 (2012). Liikennevirasto, liikennesuunnitteluosasto.
- Hiltunen, M. J. (2005). Liikkuminen mökille. Teoksessa Pitkänen, K. & Kokki, R. Mennäänkö mökille? Näkökulmia pääkaupunkiseutulaisten vapaa-ajan asumiseen Järvi-Suomessa, 60–87. Joensuun yliopiston Savonlinnan koulutus- ja kehittämisskeskuksen julkaisuja no. 11.
- Hyryäinen, Torsti, M. Rantanen, H. Partinen, & S. Hytinkoski 2012. Roolipelimetodi palvelumuotoilussa. Tapausesimerkkinä vapaa-ajan asukkaiden palvelujen kehittäminen Etelä-Savossa. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. Saatavilla: <http://www.helsinki.fi/ruralia/julkaisut/pdf/Raportteja78.pdf>
- Itella lakkauttaa kymmeniä maaseudun asiamiesposteja (2011). Yle uutiset 19.9.2011. http://yle.fi/uutiset/itella_lakkauttaa_kymmenia_maaseudun_asiamiesposteja/2881168.
- Kainu, M. (2010). Yhteispalvelututkimus 2010. Yhteispalveluasiakkaiden, palveluneuvojien ja viranomaispäättäjien näkökulmasta. Kelan tutkimusosasto, nettityöpapereita 13/2010.
- Kivari, M., V. Voltti, J. Heltimo & P. Moilanen (2007). Asuinalueen tyypin ja sijainnin vaikutus ihmisten liikkumiseen. Tiehallinnon selvityksiä 28/2007.
- Kotavaara, O., Antikainen, H., Marmion, M. & J. Rusanen (2012). Scale in the effect of population change: GIS and statistical approach to road, air and rail accessibility in Finland, 1990–2008. *The Geographical Journal*, tulossa.
- Kouvolan kaupungin vapaa-ajan asukastoimikunta 2010. Kouvolan vapaa-ajan asukasohjelma http://www.kouvol.fi/material/attachments/maaseutupalvelutmervi/5yZk01DwA/Lopullinen_mokkilaisohjelma.pdf
- Kytö, H. & J. Väliniemi (2007). Kauas kauppa karkaa – vai karkako? Päivittäistavarakaupan rakennemuutos Suomessa vuosina 2003–2005. Kuluttajatutkimuskeskus, julkaisu 3/2007.
- Kytö, H., Tuorila, H. & J. Väliniemi (2008). Terveyskeskuspalvelujen laatu ja saavutettavuus. Kuluttajatutkimuskeskus, julkaisu 8/2008.
- Lehtola, I. (2007). Maaseudun toimintaympäristön muutos ja liikkuminen. Kirjallisuuskatsaus. Tiehallinnon selvityksiä 18/2007.
- Lehtola, I. (2008a). Maaseutu tyhjenee, mutta liikkumistarpeet säilyvät. Tulevaisuuden näkymiä 4/2008, 5–12. http://www2.liikennevirasto.fi/tn/tnpdf/tn_408i.pdf
- Lehtola, I. (2008b). Matka maalta markettiin. Liikkuminen ja palvelujen muutos itäsuomalaisella maaseudulla. Tiehallinnon selvityksiä 25/2008.

- Leinamo, K. (2010). Yhdeksän hyvää ja kymmenen kaunista: vuosina 2001–2009 toteutettujen maaseutu–kaupunki-kuntaliitosten tarkastelua. Levón-instituutin julkaisuja no 131.
- Liikenne- ja viestintäministeriö (2003). Kohti esteetöntä liikumista. Liikenne- ja viestintäministeriön esteettömyysstrategia. Ohjelmia ja strategioita 2/2003.
- LVM (2005) = Liikenne- ja viestintäministeriö. Julkisen liikenteen peruspalvelutaso. Julkaisu 7/2005.
- LVM (2011) = Liikenne- ja viestintäministeriö. Liikenne ja viestintä 2015. Liikenne- ja viestintäministeriön hallinnonalan toiminta- ja taloussuunnitelma 2012–2015. Liikenne- ja viestintäministeriön julkaisuja 2/2011.
- Liikennevirasto (2011). Liikenneverkko, Liikennejärjestelmä. <http://portal.liikennevirasto.fi/sivu/www/f/liikenneverkko/liikennejarjestelma>, luettu 12.12.2011.
- Loma-asumisen taloudelliset ja työllisyysvaikutukset Suomessa -tutkimuksessa (TEM raportteja 21/2011, Rakennus-tutkimus RTS Oy, Alueiden kehittämissyksikkö).
- Maglio, P.P. & J. Spohrer (2007). Fundamentals of service science. *Journal of the Academy of Marketing Science* 36:18-20.
- Mehtäläinen, J., H. Jokinen & J. Välijärvi (2011). Koulutuspalvelut ARTTU-kunnissa. Koulutuksen saatavuus ja saavutettavuus. Väli raportti. Paras-ARTTU-ohjelman tutkimuksia nro 18. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos ja Suomen Kuntaliitto. Helsinki.
- Nieminen, M. (2010). Kesämökkibarometri 2009. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Alueiden kehittäminen 12/2010
- Nieminen-Sundell, R. (2011). Maisema on, työ puuttuu. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto, Sitra 05/2011.
- Pihlaja, R. (2010). Kolmas sektori maaseutukunnissa. Ruralia-instituutin julkaisuja. <http://www.helsinki.fi/ruralia/julkaisut/pdf/Julkaisuja19a.pdf>
- Pitkänen, K. (2011). Mökkimaisema muutoksessa. Kulttuuri-maantieteellinen näkökulma mökkeilyyn. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 31. University of Eastern Finland, Joensuu. Elektroninen julkaisu http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0605-2/urn_isbn_978-952-61-0605-2.pdf
- Pitkänen, K. & Kokki, R. (2005). Mennäänkö mökille? Näkökulmia pääkaupunkiseutulaisten vapaa-ajan asumiseen Järvi-Suomessa. Joensuun yliopiston Savonlinnan koulutus ja kehittämiskeskuksen julkaisuja no. 11, ss. 60-87. Ponnikas, J., S. Korhonen, H-M. Kuhmonen, K. Leinamo, N. Lundström, A. Rehunen & H. Siirilä (2011). Maaseutukatsaus 2011. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 3/2011.
- Päivittäistavarakauppa 2011–2012 (2012). www.pti.fi/julkaisut.html, luettu 1.5.2012.
- Rantanen, M., V. Rouhiainen, M. Särkkä-Tirkkonen & H-M. Väisänen. (2009). Eteläsavolaisten vapaa-ajan asukkaiden muuttuvat palvelutarpeet. Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti, Raportteja 40.
- Rehunen, A. (2011a). Vähittäiskaupan toimipaikkojen ja sijaintirakennusten tiedot. Kaupunkiseutujen yhdyskuntarakenteen monikeskisuus ja kauppa -hanke. Saatavilla: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=127640&lan=fi>
- Rehunen, A. (2011b). Vähittäiskaupan toimipaikkojen ja suurten kaupan rakennusten sijoittuminen. Kaupunkiseutujen yhdyskuntarakenteen monikeskisuus ja kauppa -hanke. Saatavilla: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=127639&lan=fi>
- Rehunen, A. & Hintikka, K. (2009). Päivittäistavarakaupan korakenteen, sijoittumisen ja saavutettavuuden muutokset 2000-luvulla. Teoksessa Kaupan sijainnin ohjauksen arviointityöryhmän raportti. Ympäristöministeriön raportteja 21/2009: 73–98. Saatavilla: <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=109021&lan=fi>
- Rehunen, A., Pitkänen, K., Hiltunen, M. & M. Vepsäläinen (2012). Vapaa-ajan asuminen maaseudun kylissä ja taajamissa. Suomen ympäristö, tulossa.
- Reneland, M. (1998). Begreppet tillgänglighet. GIS-projektet Tillgänglighet i svenska städer 1980 och 1995. STACTH-rapport 1998:4. Chalmers Tekniska Högskola.
- Rintamäki, J., H. Tanskanen, H. Viinikka & J. Mutanen (2010). Pysäkillä vai kotoa. Joukkoliikenteen nykytila ja tulevaisuuden suunta Pohjois-Karjalassa. Pohjois-Karjalan maakuntaliitto, julkaisu 135.
- Rodrique, J-P., C. Comtois & B. Slack (2006). The Geography of Transport Systems. Routledge, London.
- Saavutettava.fi – saavutettavuudesta Suomeksi: www.saavutettava.fi
- Skinner, M., D. Redfern & G. Farner (1999). Dictionary of Geography. Fitzroy Dearborn, London.
- Spohrer, J., P.P. Maglio, J. Bailey & D. Gruhl (2007). Steps Toward a Science of Service Systems. *Computer*: 71-77. Saatavilla: http://www.sis.smu.edu.sg/programme/SSME/pdf/ieeecomputer_steps%20to%20science%20of%20service%20systems.pdf
- Späre, H. & M. Pulkkinen (1997). Päivittäistavaroiden kauppalveluiden koettu saavutettavuus. Liiketaloustieteellinen tutkimuslaitos. Sarja B 139. Helsinki.
- Stenvall, J., H. Vakkala, A. Syrjäjärvi, J. Leinonen, P. Juntunen, L. Oulasvirta & A. Tiilikainen (2009). Parasta nyt – Kunta- ja palvelurakennemuutoksen suunnitteluvaiheen loppuraportti. Valtionvarainministeriön julkaisuja 11/2009.
- Stutz, C. (2006). Mobility. Teoksessa B. Warf (ed.): Encyclopedia of Human Geography, 303–304. Sage, Thousand Oaks.
- Suomen kuntaliitto (2011). Kuntarakenteen muutokset vuosina 2001–2011. <http://www.kunnat.net>
- SVT (2011a) = Suomen virallinen tilasto. Ajankäyttötutkimus. Ajankäytön muutokset 2000-luvulla. http://www.stat.fi/til/akay/2009/05/akay_2009_05_2011-12-15_fi.pdf.
- SVT (2011b) = Suomen virallinen tilasto. Tilastollinen vuosikirja 2011.

- SVT (2012). Suomen virallinen tilasto. Rakennukset ja kesämökit. Kesämökit 2011. http://www.stat.fi/til/rakke/2011/rakke_2011_2012-05-25_kat_001.fi.html, luettu 1.6.2012.
- TEM (2010) = Työ- ja elinkeinoministeriö. Suomen aluekehittämisstrategia 2020. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja, Alueiden kehittäminen, 23/2010. http://www.tem.fi/files/27071/23_2010_web.pdf, luettu 14.12.2011
- TEM (2011) = Työ- ja elinkeinoministeriö. Loma asumisen taloudelliset ja työllisyysvaikutukset Suomessa. TEM raportteja 21/2011. http://www.tem.fi/files/30387/Loma-asumisen_taloudelliset_ja_tyollisyysvaikutukset_uusin.pdf
- Tilastokeskus (2012a). Kotitalouksien käytettävissä olevat tulot 2009. http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_tulot.html#pienituloisuus. Luettu 21.6.2012.
- Tilastokeskus (2012b). Tutkinnon suorittaneet 2009. http://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_koulutus.html#tutkintoonjohtava. Luettu 21.6.2012.
- TNS Gallup Oy, Suuri Vaikutusalue tutkimus (SVT) (2011).
- Urry, J. (2000). *Sociology beyond Societies. Mobilities for the twenty-first century*. Routledge, London.
- Vepsäläinen, M. & M.J. Hiltunen (2001). Liikkumisen arkea Muu-Suomessa. Liikenteen ja tienpidon sosiaalinen ja alueellinen tasa-arvo. Joensuun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja no. 9. Elektroninen julkaisu: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-458-929-1/urn_isbn_978-952-458-929-1.pdf
- Vepsäläinen, M., K. Pitkänen & M.J. Hiltunen (2011). Mökkeilijöiden muuttuvat luontokäsitykset, 305–309. Teoksessa J. Niemelä, E. Furman, A. Halkka, E-L. Hallanaro & . S. Sorvari (toim.). *Ihminen ja ympäristö*. Gaudeamus, Helsinki.
- Weibull J. (1980). On the numerical measurement of accessibility. *Environmental Planning A*, 12, 53–67.
- Valtioneuvoston asetus postin toimipisteiden sijoittamisesta (2011). http://www.lvm.fi/c/document_library/get_file?folderId=1985456&name=DLFE-14218.pdf&title=Valtioneuvoston%20asetus%20postin%20toimipisteiden%20sijoittamisesta.
- Virkki T., Vartiainen, A., Kettunen, P. & L. Heinämäki (2011). Sosiaalipalvelut muutoksessa. Kuntalaisten ja henkilöstön näkemyksiä Paras-uudistuksesta. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, raportti 56/2011.
- VM = Valtionvarainministeriö (2012). Elinvoimainen kunta- ja palvelurakenne. Kunnallishallinnon rakennetyöryhmän selvitys, osa I Selvitysosa. Valtiovarainministeriön julkaisuja 5a/2012.
- Yhdyskuntarakenteen toiminnalliset alueet Suomessa (2012). Suomen ympäristökeskus, rakennetun ympäristön yksikkö. Elektroninen julkaisu. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=134573&lan=fi> ja <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=134574&lan=fi>.
- YTR (2009) = Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä. Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi. Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma 2009–2013. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 5/2009.
- Zitting, J. & K. Ilmarinen (2010). Missä on lähipalvelu? Lähipalvelukäsitteen määrittely ja käyttö julkisissa asiakirjoissa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Raportti 43/2010.

LIITE. Kyselylomake

2.5.2011

ARVOISA VAPAA-AJAN ASUNNON OMISTAJA!

Olette saanut kyselylomakkeen, joka on suunnattu Kouvolassa vapaa-ajan asunnon omistaville henkilöille. Teitä pyydetään vastaamaan kyselyyn koko ruokakunnan puolesta. Kysely kuuluu Helsingin yliopiston Ruralia-instituutin ja Suomen ympäristökeskuksen "Palveleva maaseutu" -hankkeeseen, jossa tutkitaan palvelujen saavutettavuutta maaseudun vapaa-ajan asukkaiden ja vakituisten asukkaiden keskuudessa.

Lomakkeessa tiedustellaan omistamanne vapaa-ajan asunnon, "mökkin", käyttöä sekä mökillä oltaessa hankittavien palvelujen käyttöä. Vastatkaa kysymyksiin koko ruokakunnan (eli kanssanne samassa taloudessa asuvien) puolesta. Palvelu käsitetään kyselyssä laajasti, joten tarkoitamme sillä myös tuotteita, kuten paikallisia elintarvikkeita.

Vuonna 2009 aikaisempi Kouvolan kaupunki, Anjalankosken ja Kuusankosken kaupungit sekä Elimäen, Valkealan ja Jaalan kunnat lakkautettiin ja tilalle perustettiin uusi Kouvola, joka käsittää kaikki nämä alueet. Kouvola muodostui näin maaseutukaupunki ja Suomen kolmanneksi suurin mökkikunta, sillä vapaa-ajan asuntoja on alueella yli 7 000 kpl.

Toivomme **Teidän täyttävän ja palauttavan lomakkeen kahden viikon kuluessa sen saapumisesta**. Palautuskuoren postimaksu on maksettu. Kyselylomakkeen täyttäminen kestää noin 30 minuuttia. On erittäin **tärkeää**, että Te vastaatte tähän kyselyyn. Tällä tavoin saadaan mahdollisimman monipuolinen kuva vapaa-ajan asukkaiden palvelutarpeista. Tämän kyselyn avulla saatavia tietoja käytetään jatkossa vapaa-ajan asukkaiden palvelujen kehittämiseen Kouvolassa.

Tiedot käsitellään ehdottoman **luottamuksellisesti** eivätkä yksittäiset vastaukset ole tunnistettavissa tutkimuksen tuloksista. Kyselyyn osallistuneiden kesken arvotaan tuotepalkintoja. Arvontaan osallistuminen edellyttää mukana olevan yhteystietolipukkeen täyttämistä ja palauttamista. Kiitämme mielenkiinnostanne ja vastauksestanne jo etukäteen!

Torsti Hyyryläinen
Tutkimusjohtaja

Manu Rantanen
Kehittämispäällikkö

Lisätietoja:
Kehittämispäällikkö Manu Rantanen, puh 044 525 5890
e-mail: manu.rantanen@helsinki.fi

Osoitelähde: Kouvolan kaupungin mökkiläisrekisteri

Tässä kyselyssä **mökillä** tarkoitetaan omistamaanne **vapaa-ajan asuntoa**, **mökkikunnalla** tarkoitetaan Kouvola, **mökkikylällä** tarkoitetaan **kylää**, jossa mökkinne sijaitsee ja **mökkialueella** tarkoitetaan **postinumeroaluetta**.

Ympyröikää ja täydentäkää vastauksenne seuraaviin kysymyksiin:

A. TIETOJA MÖKISTÄ JA SEN KÄYTÖSTÄ

1. Mikä on mökkialueenne postinumero? Ympyröikää ja täydentäkää.

07990

18300

19160

45__

46__

47__

49__

52__

54__

2. Missä kylässä mökkinne sijaitsee? _____

3. Ovatko Teidän tai puolisonne sukujuuret

a. kylässä, jossa mökkinne sijaitsee (mökkikylässä)?	Kyllä	Ei
b. muualla mökkikunnassanne eli toisaalla Kouvola?	Kyllä	Ei
c. onko nykyinen mökkinne entinen Teidän tai puolisonne kotitalo tai vastaava?	Kyllä	Ei

4. Montako vuotta mökki on ollut omistuksessanne? _____ vuotta

5. Onko todennäköistä, että mökkinne omistaja vaihtuu lähivuosina? Kyllä Ei

6. Jos vastasitte "kyllä", arvioitko, että mökkinne pysyy suvussanne? Kyllä Ei

7. Onko mökkinne talviasuttava? Kyllä Ei

8. Onko mökillä käytössänne tietokoneella tai puhelimella toimiva internet -liittymä?

Kyllä Ei

9. Kuinka usein käytte keskimäärin mökillä kesäisin ja muina vuodenaikoina?

	<u>Ei lainkaan</u>	<u>Harvemmin kuin kerran / kk</u>	<u>1-3 kertaa / kk</u>	<u>Useammin kuin 3 kertaa / kk</u>	<u>Asumme mökillä</u>
- kesäisin	1	2	3	4	5
- muina vuodenaikoina	1	2	3	4	5

10. Arvioikaa, kuinka monta vuorokautta vietätte keskimäärin mökillä vuodessa? (sis. vähintään yhden yöpymisen; viikonloppu perjantai-illasta sunnuntai-iltaan tarkoittaa kahta vuorokautta)

_____ vrk

11. Mitä lämmitysmuotoja mökillänne käytetään? Voitte valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

- a. puulämmitys
- b. sähkölämmitys
- c. ilmalämpöpumppu
- d. maalämpöpumppu
- e. muu, mikä? _____

12. Kuinka pitkä mökkimatkanne on yhteen suuntaan? _____ km

13. Kuljetteko mökkimatkan omalla autollanne?

Kyllä

Ei

Jos vastasitte ei:

- Miten kuljette mökille? _____

Jos vastasitte ei (voitte valita yhden tai useamman vaihtoehdon):

- Kuinka kuljette kauppamatkat tms.?
- a. käytämme linja-autoa
- b. käytämme taksia
- c. naapurin kyydissä
- d. muuten, miten _____

14. Kuinka kaukana mökistänne sijaitsee lähin linja-autopysäkki?

_____ km

15. Kuinka kaukana mökkinne sijaitsee Kouvolan kuntakeskuksesta?

_____ km

B. PALVELUJEN HANKINTA**16. Mitä palveluja ja kuinka usein olette ostanut/käyttänyt mökkipaikkakunnaltanne?**

	Ei lainkaan	Satunnaisesti	Säännöllisesti
- paikallisia elintarvikkeita <u>maatiloilta</u>	1	2	3
- paikallisia elintarvikkeita <u>kaupoista ja toreilta</u>	1	2	3
- muita paikallisia tuotteita <u>kaupoista ja toreilta</u>	1	2	3
- ruokatavaroiden tilaus paikallisliikkeistä mökille toimitettuna	1	2	3
- ruokatavaroiden tilaus netin kautta mökille toimitettuna	1	2	3
- muita paikallisia tuotteita <u>maatiloilta</u> (esim. polttopuut)	1	2	3
- paikallisia tuotteita kylätahtumista	1	2	3
- ravintolapalveluja	1	2	3
- pitopalveluja mökille	1	2	3
- kahvilapalveluja	1	2	3
- kioskissa käynti	1	2	3
- polttopuita	1	2	3
- teatterissa käynti	1	2	3
- konserteissa käynti	1	2	3
- kirjaston / kirjastoauton käyttö	1	2	3
- terveyskeskuslääkärissä käynti	1	2	3
- yksityislääkärissä käynti	1	2	3
- hierojalla/ fysioterapeutilla käynti	1	2	3
- kasvo- tai jalkahoidoissa käynti	1	2	3
- kampaajalla/ parturissa käynti	1	2	3
- siivouspalveluja	1	2	3
- putki- tai sähkötyöpalveluja	1	2	3
- remontti- tai rakentamispalveluja	1	2	3
- turvallisuus- tai vartiointipalveluja	1	2	3
- autokorjaamo- tai katsastuspalveluja	1	2	3
- veneen huolto- ja varastointipalveluja	1	2	3
- tienaurauspalveluja	1	2	3
- mökkitalokkari palveluja	1	2	3
- metsänhoitoon liittyviä palveluja	1	2	3
- puutarhanhoitoon liittyviä palveluja	1	2	3
- uimahallissa käynti	1	2	3
- julkisella uimarannalla käynti	1	2	3
- luontokohteessa käynti (kohde sisältää rakenteita, opasteita tai esim. opastuspalveluja)	1	2	3
- huvipuistossa käynti	1	2	3
- lapsille suunnatut leirit ja kurssit	1	2	3
- Alkossa käynti	1	2	3
- bensiinin/muiden polttoaineiden osto	1	3	3
- rautakaupassa myytävät tarvikkeet ja palvelut	1	2	3
- vapaa-ajan tarvikkeiden hankinta (mm. veneily, kalastus)	1	2	3
- muu, mikä?	1	2	3

17. Kuinka kaukana mökistänne sijaitsee

- a. lähin ruokakauppa _____ km
- b. ruokakauppa jossa asioitte säännöllisesti _____ km
- c. terveyskeskus _____ km

18. Missä ruokakaupassa asioitte pääasiassa? Merkitkää ensisijainen ostopaikka numerolla yksi (1) ja toiseksi eniten käyttämänne ostopaikka numerolla kaksi (2).

- () Kouvolan keskustassa / taajamassa sijaitseva kauppa
(mm. Prisma, K-Citymarket, K-Supermarket, S-Market, K-Market, Lidl, Valintatalo, Siwa)
- () Tommolan alueen hypermarket (Prisma, K-Citymarket)
- () Kuusankosken keskustassa / taajamassa sijaitseva kauppa
(mm. K-Supermarket, S-Market, K-Market, Lidl, Valintatalo, Siwa)
- () Myllykosken keskustassa sijaitseva kauppa (S-Market, K-Market, Siwa)
- () Inkeröisten keskustassa sijaitseva kauppa (K-Supermarket, S-Market, Lidl)
- () Anjalan keskustassa sijaitseva kauppa (Siwa, Sale)
- () Elimäen keskustassa sijaitseva kauppa (S-Market, K-Extra)
- () Korian keskustassa sijaitseva kauppa (S-Market, Siwa)
- () Voikkaan keskustassa sijaitseva kauppa (K-Market, Sale)
- () Valkealan keskustassa sijaitseva kauppa (S-market)
- () Kausalan keskustassa sijaitseva kauppa (S-Market, K-Market, M-Torinkulma, Siwa)
- () Jaalan keskustassa sijaitseva kauppa (S-Market)
- () S-Market Jokela Valkeala
- () Sale Kaipainen
- () Sale Sippola
- () Sale Huutotöyry
- () ABC Valkeala
- () ABC Anjalankoski
- () ABC Utti
- () ABC Koria
- () ABC Kausala
- () ABC-Market Tuohikotti
- () Alppiruusu
- () lähikauppa Kippari
- () Liikkalan myymälä (Agrimarket)
- () Löytyn myymälä
- () Radansuun kyläkauppa
- () K-Kauppa E Paavolainen
- () Verlan kyläkauppa
- () Salmion kauppa
- () Siwa Vuohijärvi
- () Kääpälän Kauppa ky
- () Hartolan kyläkauppa
- () Ummeljoen talouskauppa
- () käytämme kauppa-auton palveluja
- () muu, mikä? _____

19. Mistä hankitte mökillä ollessanne seuraavia elintarvikkeita? Merkitkää jokaisen tuoteryhmän kohdalle ensisijainen ostospaikka numerolla yksi (1) ja toiseksi eniten käyttämäne ostospaikka numerolla kaksi (2).

Tuoteryhmät:	Kouvolan keskustan kaupoista	Taajamien tai maaseudun lähikaupoista Kouvolasta	Hyper-/ supermarke- teista (Prisma, Citymarket ym.) Kouvolasta	Matkan varrelta Kouvolan ulkopuolelta, mm. liikenne- myymälöistä	Toreilta, myyjäisistä, tapahtumista	Suoraan maatiloilta
Hedelmät	()	()	()	()	()	()
Kasvikset, vihannekset	()	()	()	()	()	()
Perunat	()	()	()	()	()	()
Viljatuotteet	()	()	()	()	()	()
Maitotuotteet	()	()	()	()	()	()
Ravintorasvat	()	()	()	()	()	()
Kananmunat	()	()	()	()	()	()
Kalatuotteet	()	()	()	()	()	()
Lihat tuotteet, makkarat	()	()	()	()	()	()
Juomat (kahvi, virvoitusj.)	()	()	()	()	()	()
Alkoholijuomat	()	()	()	()	()	()
Makeiset	()	()	()	()	()	()

20. Onko kaikkia tarvitsemaanne palveluja (kauppa- ja muut palvelut) saatavilla kohtuullisen matkan päästä mökistänne?

Kyllä Ei

Jos vastasitte ei, mitä palveluja puuttuu?

21. Mitä palveluja ja tuotteita hankitte mökillenne vakituisesta asuinkunnastanne?

22. Hankitteko palveluja ja tuotteita mökillenne mökkimatkan reitin varrelta?

Kyllä Ei

Jos vastasitte kyllä, mitä palveluja?

Mistä?

C. TIEDON SAAMINEN PALVELUISTA

23. Mistä *haette* tietoa mökkikuntanne Kouvolan palveluista? Voitte valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

- a. paikallislehti
- b. Kouvolan Sanomat
- c. kaupungin tiedotteet
- d. mainokset ilmoitustauluilla
- e. kylän internetsivut
- f. yritysten internetsivut
- g. kaupungin internetsivut
- h. mökkinaapurit
- i. paikalliset asukkaat
- j. muu, mikä? _____

24. Mistä *olette saaneet* parhaiten tietoa käyttämistänne palveluista? Valitkaa tärkeimmät tietolähteet.

- a. paikallislehti
- b. Kouvolan Sanomat
- c. kaupungin tiedotteet
- d. mainokset ilmoitustauluilla
- e. kylän internetsivut
- f. yritysten internetsivut
- g. kaupungin internetsivut
- h. mökkinaapurit
- i. paikalliset asukkaat
- j. muu, mikä? _____

25. Miten tietoa mökkiläisten palvelutarpeista pitäisi mielestänne välittää palvelujen tarjoajille?

26. Tunnetteko mökillä ollessanne kuuluvanne ensisijaisesti (valitkaa yksi vaihtoehto)

- a. mökkikylään (kylään, jossa mökkinne sijaitsee)
- b. vanhaan kuntaan (kuntakokonaisuus ennen Kouvolan kuntaliitosta)
- c. uuteen Kouvolaan
- d. ei mihinkään edellä mainituista

Perustelkaa omin sanoin vastausvalintanne

27. Osallistuttko mökkialueenne toimintaan?

	Ei lainkaan	Satunnaisesti	Säännöllisesti
- harrastamme kyläilyä muiden mökkiläisten kanssa	1	2	3
- harrastamme kyläilyä lähellä asuvien sukulaisten kanssa	1	2	3
- harrastamme kyläilyä muiden paikallisten asukkaiden kanssa	1	2	3
- osallistumme alueen tapahtumiin, kuten kyläjuhliin	1	2	3
- osallistumme vapaa-ajan asukastoimikunnan toimintaan	1	2	3
- osallistumme Kouvolan vapaa-ajan asukkaat ry:n toimintaan	1	2	3

D. PALVELUJEN SAATAVUUS

28. Ovatko palvelut yleensä saatavilla silloin, kun tarvitsette niitä?

Kyllä

Ei

Mitkä olemassa olevista palveluista ovat kokemuksenne mukaan olleet vaikeimmin saatavilla Kouvolassa? Mainitkaa esimerkkejä.

Miksi? Voitte valita yhden tai useamman vaihtoehdon.

- palvelua ei ole saatavilla viikonloppuisin
- palvelu menee liian aikaisin kiinni
- palvelun tarjoajaa on vaikea tavoittaa
- etäisyys palvelun tarjoajaan on liian pitkä
- muu, mikä? _____

29. Minkälainen on mielestänne seuraavien palvelujen ja tuotteiden *valikoiman laajuus ja saatavuus* Kouvolassa?

	<u>Huono</u>	<u>Keskinkertainen</u>	<u>Hyvä</u>	<u>En osaa sanoa</u>
- päivittäin tarvittavat elintarvikkeet	1	2	3	4
- mökin huoltoon ja varusteluun liittyvät palvelut	1	2	3	4
- vapaa-ajan viettoon liittyvät palvelut	1	2	3	4
- terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät palvelut	1	2	3	4

30. Minkälainen on mielestänne seuraavien palvelujen ja tuotteiden *valikoiman hinta-laatu -suhde* Kouvolassa?

	<u>Huono</u>	<u>Keskinkertainen</u>	<u>Hyvä</u>	<u>En osaa sanoa</u>
- päivittäin tarvittavat elintarvikkeet	1	2	3	4
- mökin huoltoon ja varusteluun liittyvät palvelut	1	2	3	4
- vapaa-ajan viettoon liittyvät palvelut	1	2	3	4
- terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät palvelut	1	2	3	4

31. Minkälainen on mielestänne seuraavien palvelujen sijainti mökkinne kannalta Kouvolassa?

	Huono	Keskinkertainen	Hyvä	En osaa sanoa
- päivittäin tarvittavat elintarvikkeet	1	2	3	4
- mökin huoltoon ja varusteluun liittyvät palvelut	1	2	3	4
- vapaa-ajan viettoon liittyvät palvelut	1	2	3	4
- terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät palvelut	1	2	3	4

E. ARVOSTUKSET

32. Oletteko seuraavien väittämien kanssa samaa vai eri mieltä?

	1 = Täysin eri mieltä	2 = Jokseenkin eri mieltä	3 = Ei samaa eikä eri mieltä	4 = Jokseenkin samaa mieltä	5 = Täysin samaa mieltä
- Käytämme vähän palveluja mökillä ollessamme, teemme asioita mieluummin itse.	1	2	3	4	5
- Ostamme mieluiten tuotteita, jotka ovat ekologisesti kestäväällä tavalla tuotettuja.	1	2	3	4	5
- Mieluummin ostamme palveluja ja keskitymme nauttimaan lomasta.	1	2	3	4	5
- Kokeilemme usein uusia palveluja mökkeillessämme.	1	2	3	4	5
- Autoretket lähialueelle ovat tärkeä osa mökkeilyämme.	1	2	3	4	5
- Käytämme paikallisia palveluja, koska haluamme tukea paikallista palvelutuotantoa.	1	2	3	4	5
- Olemme valmiit maksamaan laadukkaasta paikallisesta tuotteesta tavallista enemmän.	1	2	3	4	5
- Harkitsemme mökin huoltopalvelujen ostamista, mutta palvelun laatuun on vaikea luottaa.	1	2	3	4	5
- Edullisuus on tärkein kriteeri kun valitsemme palveluja ja tuotteita.	1	2	3	4	5
- Yhteydenpito mökkikylämme vakinaisiin asukkaisiin on tärkeä osa mökkielämäämme.	1	2	3	4	5
- Yhteydenpito muihin mökkiläisiin Kouvolassa on tärkeä osa sosiaalista kanssakäymistämme.	1	2	3	4	5
- Kerron usein mökkikokemuksista työpaikan kahvipöydässä/naapureille/tutuille kotipaikkakunnalla.	1	2	3	4	5
- Tutut kotipaikkakunnalla tai työkaverit työpaikalla ovat kiinnostuneita mökkikuulumisistamme.	1	2	3	4	5
- Yhteydenpito ja kanssakäyminen tuttavien kanssa on tiiviimpää mökkeilykausina kuin muulloin.	1	2	3	4	5
- Haluamme olla mökillä mahdollisimman rauhassa ja vältämme yhteydenpitoa ulkopuolisiin.	1	2	3	4	5
- Osallistumme mielellämme mökkikylämme (esim. kyläyhdistyksen) järjestämiin talkoisiin.	1	2	3	4	5

*F. TULEVAISUUS***33. Arvioikaa kuinka todennäköisenä pidätte, että seuraavan 5-10 vuoden aikana**

	Erittäin epätoden- näköistä	Melko epätoden- näköistä	Melko toden- näköistä	Erittäin toden- näköistä
- Mökkinne omistuksessa tapahtuu muutoksia.	1	2	3	4
- Mökkinne varustukseen ja remontteihin panostetaan nykyistä enemmän.	1	2	3	4
- Mökillänne vietetään selvästi nykyistä pitempiä aikoja kerrallaan.	1	2	3	4
- Asenteet valtakunnallisesti ovat muuttuneet kriittisemmäksi mökkeilyä kohtaan.	1	2	3	4
- Kohonnut energian hinta on muuttanut mökkeilytapojanne.	1	2	3	4
- Alueenne mökkiläisten ja paikallisen väestön välinen vuorovaikutus on kasvanut.	1	2	3	4
- Käytätte nykyistä enemmän paikallisia elintarvikkeita mökillänne.	1	2	3	4
- Hankitte lähiruokaa suoraan tuottajilta.	1	2	3	4
- Palveluja tarjotaan myös muilla kielillä kuin suomeksi.	1	2	3	4
- Sukupolvenvaihdos mökillänne on muuttanut mökkeilyn tapoja.	1	2	3	4
- Hyödynnätte mobiilitekniikkaa saadaksenne ajankohtaista tietoa palveluista mökkeillessänne.	1	2	3	4
- Käytätte julkisia kulkuvälineitä nykyistä enemmän hyväksi mökkeilyssä.	1	2	3	4
- Sekä mökkiläisiä että vakituksia asukkaita hyödyttäviä liikkuvia palveluja käytetään yleisesti.	1	2	3	4
- Osallistutte aktiivisesti mökkipaikkakunnan asioiden kehittämiseen.	1	2	3	4

34. Sana on vapaa: Mitkä ovat suurimmat ongelmat ja toisaalta hyvät puolet palvelujen hankinnassa, kun olette mökkeilemässä?

G. TAUSTATIEDOT

Täyttäkää tähän vielä taustatietonne, joita tarvitaan aineiston tilastollista käsittelyä varten. Yksittäiset vastaajat eivät ole tunnistettavissa kyselyn tuloksista.

VASTAAJAA KOSKEVAT TIEDOT**37. Sukupuoli**

- 1 Mies
- 2 Nainen

38. Syntymävuosi _____**39. Vakituinen asuinkuntanne (tai asuinpaikkakuntanne, jos asutte ulkomailla)?**

40. Millainen koulutus teillä on?

- 1 Ei ammatillista koulutusta
- 2 Ammatillinen koulutus
- 3 Opisto- tai ammattikorkeakoulututkinto
- 4 Yliopisto- tai korkeakoulututkinto

41. Mikä on pääasiallinen toimintanne?

- 1 Työelämässä, palkansaaja
- 2 Työelämässä, yrittäjä, maatalousyrittäjä
- 3 Opiskelija
- 4 Eläkeläinen
- 5 Kotiäiti/ koti-isä
- 6 Työtön
- 7 Muu, mikä? _____

42. Mikä on asumismuotonne kotipaikkakunnalla?

- 1 Omakotitalo
- 2 Rivi- tai paritalo
- 3 Kerrostalo

43. Missä asutte vakituisesti?

- 1 Kaupungin keskustassa
- 2 Kaupungin lähiössä /esikaupunkialueella
- 3 Maaseudun kirkonkylässä /taajamassa
- 4 Maaseudun haja-asutusalueella /kylässä

RUOKAKUNTAA KOSKEVAT TIEDOT**44. Ruokakuntatyyppi**

- 1 Yksin asuva
- 2 Pariskunta
- 3 Yhden vanhemman lapsiperhe
- 4 Kahden vanhemman lapsiperhe
- 5 Muu,

mikä? _____

45. Ruokakunnan koko

Samassa taloudessa asuu yhteensä _____

henkilöä, joista alle 18-vuotiaita _____ henkilöä.

46. Bruttotulot

Paljonko ovat ruokakuntanne bruttotulot
kuukaudessa (tulot ennen verotusta)?

_____ €

KIITOKSET VASTAUKSISTANNE!

Mikäli haluatte osallistua arvontaan, täyttäkää
oheiseen arvontalipukkeeseen yhteystietonne

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

RURALIA-INSTITUUTTI
RURALIA-INSTITUTET
RURALIA INSTITUTE